ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى

نەشرىياتتىن

ئۇيغۇر خەلقى ئۇزاق تارىخقا، پارلاق مىللى مەدەنىيەتكە، خىلمۇ-خىل ۋە مولمەزمۇنلۇق ئەدەبىيات-سەنئەت مىراسلىرىغا ئىگە. خەلق داستانلىرى — ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدا ئالاھىدە سالماقتا ئىگە مۇھىم بىر ژانىر. خەلق داستانلىرىنى توپلاش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش — خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ قىممەتلىك، ئېسىل ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئومۇمى ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرىمىزنى گۈللەندۇرۇشتە چوڭقۇر ئەھمىيەتكە ئىگە زور ئىش. لېكىن بۇ ئىش تا ھازىرغىچە سىستېمىلىق، ئىلمىي ئاساستا ئىشلەنمەي كېلىۋاتىدۇ، نەزەردىن چەتتە قېلىۋاتىدۇ.

يولداش ئابدىكېرىم راخمان تەييارلىغان «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» — ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىنىڭ بىر قەدەر مۇكەممەل، بېكىتىلگەن، تولۇق نۇسخىلىرى توپلىمىنى نەشر قىلىش يولىدىكى دەسلەپكى ئىزلىنىش، ئوبدان باشلىنىش. كەڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىلىرىمىز ۋە بۇ ساھەدە ئەجرى قىلىۋاتقان يولداشلارنىڭ نەشر قىلىنغان بۇ داستانلار توپلىمىغا قىممەتلىك تولۇقلاش پىكىرلىرىنى بېرىش بىلەن بىللە، يەنە خەلق ئارىسىدا تارقالغان، مەلۇم ئىجتىمائى ئەھمىيىتى بولغان خەلق داستانلىرىنى زور كۈچ بىلەن توپلاپ، رەتلەپ، ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى تەتقىقاتىدىكى بۇ زور ئىشقا يېقىندىن يار-يۆلەكتە بولۇشلىرىنى ئۈمىت قىلىمىز.

مۇندەرىجە

نوزۇگۇم 1
چىن تومۇر باتۇر 21
سېيىت نوچى 45
ئابدۇراخمان غوجا 85
قىزىل گۈلۈم 121
قەمەرشاھ ۋە شەمسىجانان 143
ھورلىقا ـ ھەمراجان 187
غېرىپ ـ سەنەم 237

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى ھەققىدە

ئۇيغۇر خەلقى ئۇزۇن مەدەنىيەت تارىخىغا ۋە نۇرغۇن قىممەتلىك مەدەنىي مىراسلارغا ئىگە خەلق. ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى مەزمۇنىنىڭ كەڭلىگى ۋە چوڭقۇرلۇغى، بەدىي قىممىتىنىڭ يۇكسەكلىگى ۋە ئاممىباپلىغى جەھەتلەردىن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئىچىدىكى بىر قەدەر مۇكەممەللەشكەن يىرىك ژانىر.

خەلق ئارىسىدىكى تۇرلۇك ئاممىۋى سەنئەت پائالىيەتلىرى ئارقىلىق دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن خەلق داستانلىرىنىڭ پەيدا بولۇش تارىخى ناھايىتى ئۇزاق ئەسىرلەردىن باشلىنىدۇ. مەشھۇر تارىخىي شەخس ئوغۇزخان ھەققىدىكى رىۋايەتلەر ئاساسىدا يارىتىلغان ئەڭ قەدىمقى ئۇيغۇر خەلق داستانى — «ئوغۇزنامە» دىن تارتىپ بۇگۇنكى دەۋرىمىزگىچە بولغان ئىككى مىڭ يىلدىن ئارتۇق تارىخىي جەرياندا خەلقىمىز جاھانغا مەشھۇر كوپلىگەن خەلق داستانلىرىنى ياراتتى. بۇ داستانلارنىڭ ھەربىرى ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولۇپ، خەلقىمىزنىڭ ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردىكى سىياسى، ئىجتىمائى، ئەخلاقىي، دىنىي ۋە مەدەنىي كوز قاراشلىرىنى شېئىرىي يول بىلەن ئەكس ئەتتۇرۇپ بەردى.

بىز دەسلەپكى قەدەمدە ئىسلامىيەتتىن كېيىن يارىتىلىپ، داستانچىلار ئارقىلىق دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن ھەمدە خەلق

ئارىسىدا بىر قەدەر ئومۇملاشقان بۇ سەككىز داستاننى رەتلەپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ پايدىلىنىشىغا سۇندۇق.

مەلۇمكى، 9 - ئەسىرلەردىن كېيىن ئالدى بىلەن ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان قەشقەر قاتارلىق رايونلاردا ئىسلام دىنى ئومۇملىشىشقا باشلىدى. بولۇپمۇ قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ قۇرۇلۇشى (9 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن 13 - ئەسىرگە قەدەر) بۇ كەڭ رايوننىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە بەلگىلىك رول ئويناپ، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى يېڭى دەۋرگە كوتەردى. بۇ دەۋرلەردە ئىقتىسات ۋە مەدەنىيەت كوزگە كورۈنەرلىك ھالدا تەرەققى قىلدى. بۇ تەرەققىياتلارنىڭ ئىنكاسى سۈپىتىدە يالغۇز ئۇيغۇر يازما ئەدبىياتى يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويۇپلا قالماستىن، شۇنداقلا خەلق ئېغىز ئەدبىياتى، جۈملىدىن داستانچىلىقمۇ زور دەرىجىدە راۋاجلاندى. بۇ دەۋرلەردە پەيدا بولغان خەلق داستانلىرىنىڭ ئالاھىدىلىگى شۇكى، ئۇنىڭدا فېئوداللىق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىدىن شەكىللەنگەن زىددىيەت ۋە توقۇنۇشلار ئوخشىمىغان دەرىجىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى.

ئەزگۈچى سىنىپلارنىڭ ئەيش - ئىشرەتلىك تۇرمۇش مەنپەئەتلىرىنى قوغداش ۋە مۇستەھكەملەش ئاساسىدا شەكىللەنگەن خىلمۇ - خىل فېئوداللىق قائىدە - نىزاملار ئۇزاق تارىختىن بېرى ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرىنىڭ ھوقۇقىنى ۋە ئەركىنلىگىنى دەپسەندە قىلىپ كەلدى. شۇڭا ئەركىنلىك ۋە دېموكراتىيىنىڭ كونكرېت ئىپادىسى بولغان ئەركىن مۇھەببەت ئىستىگى خەلقنىڭ فېئودالىزمغا قارشى ئاساسىي كۈرەش شوئارى بولدى ۋە بۇ ئارقىلىق فېئودال ئەزگۈچى سىنىپلار بىلەن ئەمگەكچىلەر ئوتتۇرىسىدىكى سىنىپىي قارشىلىقنى، ئادالەت بىلەن ئادالەتسىزلىك ئوتتۇرىسىدىكى

كۆرەشنى ۋاستىلىك ھالدا ئىپادىلەپ، خەلقىمىزنى فېودالىلىق تۇ-زۇمگە قارشى ئىسيانكارلىق روھتا تەربىيىلەشنى مەقسەت قىلدى. مەسىلەن، خەلقىمىز ئىچىدە ئەۋلاتتىن-ئەۋلاتقا داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان «غېرىپ-سەنەم» داستانىدىن خەلقىمىزنىڭ ئەركىنلىككە ۋە ئازاتلىققا بولغان ئارزۇسىنى، سەممىي كىشىلىك مۇھەببەت ئىستىگىنى كورەلەيمىز ۋە سىياسى، ئەخلاقىي جەھەتلەردە چىرىك-لەشكەن، مەنىۋى جەھەتتىن ئۆلگەن فېودالىزم جەمىيىتىنىڭ يىرگىنىشلىك ئەپتى-بەشىرىسىنى چوڭقۇر ھىس قىلالايمىز. داس-تاندىكى غېرىپ بىلەن سەنەمنىڭ ھاياتىي سەرگۈزەشتىلىرى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاشۇ دەۋردىكى قارا تەقدىرىنىڭ ئومۇمى يە-كۇنىدىن ئىبارەت. بۇ داستان ئاشۇ نۇقتىدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھىس-تۇيغۇلىرىنى، ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى ھەققى سۇرەتلەپ بەر-گەن مۇنەۋۋەر ئەدبىي يادىكارلىق بولۇشقا مۇناسىپ.

«غېرىپ-سەنەم»دىن باشقا «ھورلىقا-ھەمراجان»، «قەمەر شاھ ۋە شەمسى جانان» داستانلىرىدىمۇ مۇھەببەت تېمىسى ۋاپا-دارلىق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك بىلەن زىچ بىرلىشىپ كەتكەن. ئىج-تىمائى تەڭسىزلىكلەر ئۈستىگە قۇرۇلغان فېودالىزم جەمىيىتىدە ۋاپادارلىق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك شوئارى ئىلغار ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ، كىشىلىك مۇناسىۋىتىدە ئەمگەكچىلەرنىڭ مەنپەئەتىگە ئۇيغۇن بولغان ياخشى پەزىلەتنىڭ ئىنكاسى، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ تېما مۇشۇ داستانلارنىڭ مەركىزىي ئىدىيىسى بولۇپ قالغان.

ئۇنىڭدىن قالسا ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىنىڭ تېماتىك مەزمۇنىدا ۋەتەنپەرۋەرلىك تېمىسىمۇ خېلى روشەن ئىپادىلەنگەن.

«غېرىپ-سەنەم» داستانىدا غېرىپنى باشقا يۇرتقا پالىغاندا ئۇنىڭ ئۆز يۇرتىنى سېغىنىپ ئېيتقان تەسىرلىك ناخشىلىرى،

«قەمەر شاھ ۋە شەمسى جانان» داستانىدا قەمەر شاھنىڭ ئۈز يۇرتى ھەققىدىكى شېرىن ئوي ـ پىكىرلىرى، «چىن تومۇر باتۇر» داستانىدا قارىغۇ بولۇپ قالغان چىن تومۇر باتۇرنىڭ كوزىگە ئوز يۇرتىنىڭ ئالمىسىنى سۇرتكەندە (بەزى ۋارىيانتلىرىدا كوزىگە ئوز يۇرتىنىڭ تۇپرىغىنى سۇرتكەنلىگى ھېكايە قىلىنىدۇ) كوزىنىڭ ئېچىلغانلىغى...... قاتارلىق تەسىرلىك ئېپىزوتلار قەدىمقى خەلقلىرىمىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنىڭ سەنئەتتىكى ئىنكاسى. چۈنكى ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردە ئوخشىمىغان ھالدا كونكرېت مەزمۇنغا ئىگە بولىدۇ. تۇغۇلغان يېرىنى قەدىرلەش، ئوز يۇرتىنى قوغداش ۋە سېغىنىش، ئەلگە ئاسايىشلىق تىلەش قاتارلىق مەزمۇنلارنىڭ ھەممىسى ماھىيەتتە ۋەتەنپەرۋەرلىكنىڭ كونكرېت ئىپادىلىنىشى، ئەلۋەتتە.

«چىن تومۇر باتۇر»، «نوزۇگۇم»، «سېيىت نوچى»، «ئابدىراخمان غوجا» قاتارلىق داستانلاردا بولسا خەلقىمىزنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى ۋە ئەقىل ـ پاراسىتىنى ئوزىگە توپلىغان يارقىن بەدىي ئوبرازلار ئارقىلىق قەھرىمانلىق ـ باتۇرلۇق ئىدىيىسى ئالغا سۈرۈلىدۇ. بۇلاردىن باشقا ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىدا يەنە كەمتەرلىك بىلەن تەكەببۇرلۇق، راستچىللىق بىلەن يالغانچىلىق، سەۋرى ـ تاقەت بىلەن چىدامسىزلىق، ئالدىراڭغۇلۇق بىلەن تەمكىنلىك، ئادەمگەرچىلىك بىلەن نائەھلىلىك، ۋاپادارلىق بىلەن ۋاپاسىزلىق، ئادىللىق بىلەن ئادالەتسىزلىك، ھوشيارلىق بىلەن بىخوتلۇق، مەرىپەتپەرۋەرلىك بىلەن نادانلىق...... قاتارلىقلار ئوزئارا بىر بىرىگە سېلىشتۇرۇلۇپ كىشىلىك تۇرمۇش كوز قارىشى ھەققىدىكى بەزى ئىلغار پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، بۇ ئارقىلىق كىشىلەرنى ئەخلاقىي ـ پەزىلەتلىك بولۇشقا، ھالال

ياشاشقا، جاپا ـ مۇشەققەتتىن قورقماسلىقتا، ئىلىم ـ مەرىپەتلىك ۋە قەيسەر ئىرادىلىك بولۇشقا ئۈندەيدۇ.

× ×

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى بەدىي قۇرۇلۇش جەھەتتىن ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. خەلق داستانلىرى ئومۇمەن نەزمى ۋە نەسرى شەكىلدە تۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇر خەلق داستانچىلىغىنىڭ ئەنئەنىۋى مىللى شەكلى ھىساپلىنىدۇ. يەنى داستاندىكى پېرسوناژلار پائالىيىتىنىڭ بۇرۇلۇش نۇقتىلىرى نەسرى يول بىلەن قىسقىچە ھىكايە قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ياندىشىپ پېرسوناژلار خاراكتىرى ۋە شۇنىڭغا ئالاقىدار ۋەقەلەر نەزىم (شېئىر) ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. بۇ ھال داستانلارنىڭ لىرىكىچانلىغىنى كۈچەيتىپ ئوبرازلارنى جانلاندۇرىدۇ. ئۇنىڭدىكى ناخشا ـ قوشاقلار خەلقىنىڭ ئەڭ ياخشى مىللى مۇزىكا كۈيلىرىنى ئاساس قىلغاچقا، ئۇ كىشىلەردە ناھايىتى روشەن بەدىي تەسىرات قالدۇرالايدۇ.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ داڭلىق «12 مۇقامى» شۇنىڭ ئۈچۈن «غېرىپ ـ سەنەم»، «ھورلىقا ـ ھەمراجان»، «قەمەر شاھ ۋە شەمسى جانان» قاتارلىق داستانلارنىڭ خېلى كوپ ناخشا كۈيلىرىنى ئۆزىگە سىڭدۈرگەنلىگى، خەلق داستانلىرىنىڭ ئەسلىدە قويۇق مۇزىكىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە ئىكەنلىگىنى كورسىتىپلا قالماستىن، شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇنىڭ «12 مۇقام» نىڭ شەكىللىنىشىگە ۋە سىستېمىلىشىشىغا نىسبەتەن زور تۈرتكىلىق رول ئوينىغانلىغىنىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى ئىخچام، ئاممىباپ، قىزىقارلىق

بولۇپ، قۇرۇلۇش جەھەتتىن ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىنىڭ بايان قىلىش ئۇسۇلىغا ئوخشاپ كېتىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق داستانچىلىقىدا مەدداھ (ۋايىز) لىق سەنئىتى ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ. نۇرغۇن داستانلار شۇ يول بىلەن تارقالغان ۋە ساقلىنىپ كەلگەن دېيىشكە بولىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىدىكى ھەر خىل تەسۋىرى ۋاسىتىلەرمۇ ناھايىتى جانلىق بولۇپ، بىز ئۇنىڭدىن خەلقىمىزنىڭ بەدىي تەسەۋۋۇر ۋە تەپەككۇر كۈچىنىڭ يۈكسەكلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىدا يەنە رومانتىك خىيال بىلەن رىيال ۋەقەلەر ناھايىتى مۇۋاپىق جىپسىلاشتۇرۇلغان بولىدۇ، ئۇنىڭدا مۇبالىغە ۋە پانتازىيە بىر قەدەر كۈچلۈك. بولۇپمۇ «ھۆرلىقا - ھەمراجان»، «قەمەر شاھ ۋە شەمسى جانان» غا ئوخشاش پانتازىيىلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولغان، غايىۋى قەھرىمانلار تەسۋىرلەنگەن داستانلار قويۇق رومانتىك تۈسكە ئىگە بولۇپ، مۇنداق رومانتىك خىيالنىڭ ئارقىسىدا ھامان ئىجتىمائىي رىياللىقتىن پەيدا بولغان رىيالىستىك روھ ياتىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىنىڭ بەدىي قىسمىتى جەھەتتىكى كۆزگە كۆرۈنەرلىك يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىك شۇكى، ئۇنىڭدا ئۇيغۇر مىللىي شېئىرىيىتىدە ئۇچرايدىغان شەكىللەرنىڭ نۇرغۇن تۈرلىرى تېپىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ شېئىرىي پارچىلار قويۇق مىللىي تۈسكە ئىگە بولۇپ، شېئىرىيىتىمىزنىڭ قەدىمقى شەكىللىرىنى تەتقىق قىلىشتا بىزنى پايدىلىق ماتېرىياللار بىلەن تەمىنلەيدۇ.

× ×

ئەپسۇسكى، باي مەزمۇنغا ۋە كۆپ خىل شەكىللەرگە ئىگە بولغان ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى تا ھازىرغىچە خەلق ئىچىدە

كۆمۈلۈپ ياتماقتا.

ئەمگەكچى خەلقنىڭ مەنىۋى بايلىغى بولغان خەلق داستانلىرىنى قۇتقۇزۇۋېلىش، نوۋەتتە ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. خەلق داستانلىرىنى رەتلەش ۋە تەتقىق قىلىش جەريانىدا بەلگىلىك ئىجادىي ئەمگەك سەرپ قىلىشقا، ئىجابىي-سەلبىي ۋە باشقا تەرەپلىرىنى تەكشۈرۈش، تەتقىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ، خەلق داستانلىرىنىڭ ئەسلى تېمىسى ۋە ئۇسلۇبىنى خالىغانچە ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ، دېگەنلىك ئەمەس. ئەلۋەتتە، خەلق داستانلىرىدا نۇرغۇنلىغان تارىخىي ماتېرىياللار بار. ئۇ ئەينى دەۋرنىڭ بەدىئىي ئەينىكى سۈپىتىدە، خەلقىمىزنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي، ئەخلاقىي ۋە ئىجادىي كۆزقاراشلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان بولغاچقا ئەسلىگە سادىق بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. لېكىن خەلق داستانلىرى ئېغىزدىن-ئېغىزغا كۆچۈش جەريانىدا بەلگىلىك ئۆزگىرىشلەرگىمۇ ئىگە بولغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە داستان ئېيتقۇچىلارنىڭ سۇبيېكتىپ قاراشلىرىمۇ سىڭگەن. شۇڭا بىر داستاننىڭ بىرقانچە خىل ۋاريانتلىرى بار. رەتلەش جەريانىدا خەلق داستانلىرىنىڭ بۇ ئالاھىدىلىگىگە ئاساسەن، ئوخشىمىغان ۋاريانتلىرىنى ئۆزئارا سېلىشتۇرۇپ ۋە بىرلەشتۈرۈپ بىرقەدەر مۇكەممەل بولغان ئۈلگىلىك نۇسخا تىكلىشىمىز كېرەك. ئۇيغۇر خەلق داستانلىرىنى رەتلەش ئىشى تېخى ئەمدىلا باشلاندى، شۇڭا ئۇنىڭدا كۆپلىگەن نۇقسانلارنىڭ بولۇشى تەبىي. كەڭ كىتابخانلارنىڭ قىممەتلىك مەنىۋى مەدەتلىرى ۋە تەنقىدىي ياردەملىرى ئارقىسىدا، ئەمگەكچان ۋە ئىجاتچان خەلقىمىزنىڭ بۇ مەدەنى بايلىق غەزنىسى تېخىمۇ تولۇقلانغۇسى ۋە مۇكەممەللەشكۈسى.

ئابدىكېرىم راخمان

نِوزوُ گوُم

زالىم دۇۋاڭ① زار يىغلاتتى،
يوقسۇللارنى كوپ قاقشاتتى.
ياش دىمىدى ياكى قېرى
دارغا ئاستى، پۇلغا ساتتى.

نى يىگىتلەر، سولۇن قىزلار،
ئەرك يولىدا قانغا پاتتى.
گۇناھى يوق مەسۇملەرنىڭ،
باشلىرىغا قىلىچ چاپتى.

تۇمەن دەريا② نەرە تارتتى،
سۇ ئورنىدا قانلار ئاقتى.
شاھىت بولۇپ شۇ تارىخقا،
مىگلاپ نوزۇك نەزمە قاتتى.

ئەلقىسسە، قەشقەر خەلقىنىڭ مانجۇرىيە باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئازاتلىق كۈرىشى مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، مانجۇ خانى دۇۋاڭ قوزغىلاڭ قاتناشچىلىرىدىن مىڭلىغان كىشىلەرنى دارغا

① دۇۋاڭ — مانجۇرىيە ھاكىمىيىتىنىڭ چىرىك ئەمەلدارى.
② تۇمەن دەريا — قەشقەر شەھىرىنى كېسىپ ئۆتكەن دەريا ئىسمى.

ئاستى، زىندانىغا تاشلىدى ۋە مىڭلاپ كىشىلەرنى قەشقەردىن ئىلىغا سۈرگۈن قىلىپ ھەيدەپ ماڭدى. ئىلىغا ھەيدەلگەن سۈرگۈنلەر ئىچىدە كېلىشكەن، يوقسۇل ئائىلىدىن بولغان دانىشمەن ئۇيغۇر قىزى نوزۇگۇممۇ بار ئىدى.

نوزۇگۇمنىڭ مانجۇ مۇستەبىتلىرى تەرىپىدىن سۈرگۈن قىلىنىشى قەشقەر خەلقىنىڭ دىلىنى ئورتەپ-كۆيدۈردى. بەختسىز سۈرگۈنلەر يۈرەكلىرىدىكى دەرت-ئەلەم، قايغۇ-ھەسرەت، ئارزۇ-تىلەكلىرىنى ئېيتىشىپ، چارىسىز قالغان ئەل يۇرتى بەلەن ئاخىرقى مەرتىۋە پىغان ئىچىدە خوشلاشتى.

سۈرگۈنلەرنى ئۇزاتقۇچىلار ئىچىدىن ساقىلى سۈتتەك ئاقارغان، ئازاپ ئىچىدە يۈزى تاتارغان بىر بوۋاي شۇڭقاردەك شۇڭغۇپ چىقىپ يىغا ئارىلاش تىترەك ئاۋازدا مۇنداق بىر مۇناجات ئوقۇدى:

خوش، گۈل قىزىم نوزۇگۇم،
يورۇپ تۇرغان يۇلتۇزۇم.
كۆلپەت چۈشۈپ بېشىڭغا،
تۇتقۇن بولدۇڭ قۇندۇزۇم.

ئون گۈلنىڭ بىر گۈلى
ئېچىلمىغان نوزۇگۇم.
پۇراقلىرى بىر يولى،
چېچىلمىغان نوزۇگۇم.

ئوتقا سالسا كۆيمەستىم،
ئەمدى كۆيۈپ كۆل بولدۇم.

يامغۇر ياققان باغلاردەك،
كوز يېشىمدا هول بولدۇم.

دۇۋاڭ دىگەن كاساپەت،
ئۇنىڭدا يوق شاپائەت.
ئاپپاق ساقال يۇلۇندى،
يۇرىگىم چاك ـ چاك بولدى.

هېچكىم مەندەك بولمىغاي،
ئامراق قىزىم نوزۇك ئاي.
ئاكاڭدىنمۇ ئايرىلسام
سېنىڭدىنمۇ ئايرىلسام.

دەپ يىتىم قوزىدەك تەلمۇرۇپ نوزۇگۇمنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى. جاللاتلار بوۋاينى مىلتىقنىڭ پاينىگى بىلەن ئۇرۇپ يىقىتىپ قويدى. نوزۇگۇم تاقەت قىلالمىدى. توپا ـ چاڭغا مىلىنىپ بىهۇش ياتقان قېرى دادىسىغا قاراپ:

خەير، خوش دەرتمەن دادا،
غەمگۇزارىم ياخشى قال.
كوزلىرىم ئاقۇ ـ قاراسى
گۇلئۇزارىم ياخشى قال.

كاجلىغى بۇ شۇم پەلەكنىڭ،
مېنى سەندىن ئايرىدى.

سايىسى سەگۇ تېرەكنىڭ
شاخلىرىنى قايرىدى.

مىسكىن قىزنىڭ كوزى دائىم
تۇمەن بويىغا باقىدۇ.
زالىم دۇۋاڭ قەپىزىنى
غەزەپ كۇچى چاقىدۇ.

دەپ، چەكسىز نادامەت ئىچىدە دادىسى بىلەن رازىلاشقاندىن كېيىن، مانجۇ چېرىكلىرىنىڭ قانلىق قىلىچىغا پەرۋا قىلماي سەپ بولۇپ تۇرغان يۇرتداشلىرىغا قاراپ:

بىللە ئويناپ بىللە ئوسكەن
يارۇ-دوستلار ياخشى قال.
مىسكىن باشقا سايە بەرگەن،
بوستان يۇرتلار ياخشى قال.

چول-دەشتلەرنى كېزىپ يۇرگەن،
يىراق ئوتىدا باغرى كويگەن،
پۇتلىرىدا قانلىق كىشەن
باقى جانىم ياخشى قال،

دەپ قېرىنداشلىرى بىلەن ئاخىرقى قېتىم خوشلاشتى.
ئەلقىسسە، نۇزۇگۇم گۇناسىز سۇرگۇنلەر قاتارىدا داق يەرنى سىلىنچا، بۇلۇتنى يېپىنچا قىلىپ، دەشت-باياۋانلارنى

كېزىپ، ئىگىز داۋانلاردىن ئېشىپ ئىككى ئايدىن ئارتۇق پىيادە يول يۈردى. گۈگۈم قاراڭغۇسىدا موزات بويىغا يېتىپ كەلدى. سارا بۇلۇت ئارىسىغا موكۇنۇشكە ئالدىراۋاتقان غۇۋا ئايغاقاراپ نوزۇگۇم:

ئاينى بۇلۇت توسۇپتۇ،
يۇلتۇزلارمۇ ئۇچۇپتۇ.
گور ئازاۋى ئۇلۇكتىن،
تىرىكلەرگە كوچۇپتۇ.

قىچقىرىپ كەلگەن كاككۇكنىڭ
ئۇنى ھەر جايدا غېرىپ.
كەل كاككۇك ئاشنا بولايلى
سەن مۇساپىر، مەن غېرىپ.

موز داۋاندا قار ياغدى
تۇزلەڭدە يالاڭ يامغۇر.
دەرتمەنلەرگە كۇن بەرمەس
دۇۋاڭ چېرىگى قانخور.

موز داۋاننىڭ يولىدىن
ئوتمەسكە ئامال بارمۇ؟
ئىلىخوغا بارغۇنچە
جېنىمىز ئامان بارمۇ؟

دەپ، ھەسرەت بىلەن كوڭۇل تارىغا زەخمەك ئۇردى. مىڭلىغان سۇرگۇنلەر نوزۇگۇمغا جور بولدى.

ئەلقىسسە، ئۇلار ئۈچ ئايدىن ئارتۇق يول يۈرۈپ پۇتلىرى يېغىر بولۇپ مادارىدىن كەتكەندە ئىلىغا يېتىپ كەلدى. ھەيدەپ كېلىنگەن پېتى قان پۇراپ تۇرىدىغان ياموۇلغا قامالدى. قاراڭغۇ پەنجىرىدىن تالاغا تەلمۈرگەن نوزۇگۇم بىر مۇناجات ئوقۇدى:

ئەپىيۇنكەش جاللاتلار،
ماجاڭ ئويناپ ياتىدۇ.
قاراڭغۇ زەي زىنداندا،
نوزۇك يالغۇز ياتىدۇ.

ئاتام مېنى، ئانام مېنى
نىمىشقا ئارزۇلاپتىكەن.
بۇ كۈنلەرگە قالارىمنى
باشتا ئويلىماپتىكەن.

قومۇشلۇققا ئوت ياقسا
گۇرۇلدەپ كويۇپ كەتسە،
مۇنداق كۈننى كورگىچە،
ياش تۇرۇپ ئولۇپ كەتسە.

بېشىمىزدا جاللاتلار،
قىلىچىنى ئوينىتار.
بۇ دوزاقتىن نوزۇكنى،
قانداق بىر جان ئاجرىتار؟

يول ئازاۋى، گور ئازاۋى ئىدى. نوزۇگۇمنىڭ كوزى ئۇيـ
قۇغا كەتتى. ئۇ، چۇش كوردى. چۇشىدە سۆيگەن يارى — باقى
يىگىت بىلەن ئۇچرىشىپ ئوزئارا سېغىنىشىنى ئىزهار قىلىشتى:
نوزۇگۇم:

سەن سېغىندىڭمۇ مېنى؟

باقى يىگىت:

خويما سېغىندىم مەن سېنى.

نوزۇگۇم:

سەن قەيەرىڭدە سېغىندىڭ؟

باقى يىگىت:

مەن يۈرەكىمدە سېنى.

نوزۇگۇم:

هالىڭ ئىچۇك دەپ سورمىغىل
كورگىن چىرايىمدىن ئۇنى.
سەن مېنىڭ باقىم بولساڭ
قۇتقۇزۇپ ئالغىن مېنى—

باقى يىگىت:

كۇندە كورمىدىم يارنى
كۇندە كورەرمەن دەپ.
ئۇمىت ئۇزمىدىم ياردىن
ئولمىسەم سۆيەرمەن دەپ.

ئالتىنچى ئاي كىرگەندە
ئارا، گۇرجەك خاماندا.
نوزۇك يارنى كورۇشكە
باقى يىگىت ئارماندا.

نوزۇگۇم:

قاچقان باشتا مۇڭ بولار
موككەن جايلار بوك بولار.
بىز بۇ يەردىن قاچقاندا
ئىستەكچىلەر كوپ بولار.

ئاتا ـ ئانام كۆتمەكتە
قايغۇ ئىچىدە ئۆتمەكتە.
بەلنى مەھكەم باغلايلى
مەقسەتلەرگە يەتمەككە.

تاراق ـ تۇرۇق ئاۋازدىن نوزۇگۇمنىڭ شىرىن چۈشى بۇ ـ زۇلدى. قارىغۇدەك بولسا، دۆۋاڭ باشچىلىغىدا بىر توپ دىۋە سۈپەتلىك مەلئۇنلار ئاچ بورىلەردەك لەۋلىرىنى يالىشىپ، ھەي ـ يارلىق بىلەن قارىشىپ، نوزۇگۇمنى ئوزئارا تالىشىپ تۇراتتى. چوشقىدەك خارتىلدايدىغان ئىسكەتسىز بىر مانجۇ بېگىنىڭ توك ـ كەن ئالتۇنلىرىغا ئاخىر دۆۋاڭ نوزۇگۇمنى سېتىۋەتتى.

ئەلقىسسە، نوزۇگۇم مانجۇنىڭ چوڭ بايلىرىدىن بىرىگە سېتىلىپ "چوڭ يۇلتۇز" يېزىسىغا ئېلىپ كېلىندى. بۇ زۇلمەتلىك قاراڭغۇ كۈنلەر ئىچىدە نىمە قىلارىنى بىلمەي نوزۇگۇم مۇنداق زارلىناتتى:

مەن قەشقەردىن چىققىلى
توشەك سېلىپ ياتقان يوق.
ئانام ئورگەن چېچىمغا
تاغاق سېلىپ باققان يوق.

چواڭ يۇلتۇزغا بارغاندا
ئوت ياقمەن قومۇشقا.
نەپرەت بىلەن قارايمەن
مانجۇ بېگى گومۇشقا.

جان ئاتامنى كورەلمەي
ئولۇپ كېتەر ئوخشايمەن.
نەۋ باھارغا يېتەلمەي
سۇلۇپ كېتەر ئوخشايمەن.

ئاكامنى تاپالماسمەن
تاپسام ئايرىلالماسمەن.
باقىنى كورۇپ ئولسەم
ھەرگىز ئارمان قىلماسمەن.

ئاتام مۇندا كېلەرمۇ؟
مېنى ئېلىپ كېتەرمۇ؟
قەشقەرغە جان يېتەرمۇ؟
بارارىمنى بىلمەسمەن.

ئەلقىسسە، نوزۇگۇمنىڭ ئابدۇللا ئىسىملىك بىر ئاكىسى بار ئىدى. ئابدۇللامۇ نوزۇگۇمدىن بۇرۇن ئىلىغا سۇرگۇن قىلىنغانلار قاتارىدا مۇشۇ مانجۇ بېگىگە ئەسىر بولغان ئىدى. ئويلىمىغان يەردە بۇ ئاكا-سىڭىل ئۇچرىشىپ، ھاڭ-تاڭ بولۇپ بىر بىرىگە قاراشتى. ئۇزئارا مۇڭ-ھالىنى ئېيتىشىپ سىرداشتى:

نوزۇگۇم:

قونۇۋاپتۇ قاغىلار
بۇلبۇل باغدىن كوچتىمغۇ؟
ساڭا كەلگەن كۇلپەتلەر
نوزۇك باشقا چۈشتىمغۇ؟

ئابدۇللا:

تومۇر قەپەز دەردىنى
مەنلا تارتسام بولمامدۇ؟
سىنى مۇنداق كورگەندە
يۈرەك دەرتكە تولمامدۇ؟

نوزۇگۇم:

بىزمۇ ئادەم نىمىشقا
يوقتۇر شۇنچە قەدرىمىز.
ۋەھشى قاۋان دۈۋاڭغا،
تاشار غەزەپ قەھرىمىز.

ئابدۇللا:

يامغۇرلار تولا ياغسا
مۇز داۋانلار پەسلەيدۇ.
سەن ئوزەڭگە ئاگاھ بول
دۈۋاك بىزنى قەستلەيدۇ.

نوزۇگۇم:

پۇتۇمدىكى كىشەننى
كەلگىن ئاكا چاقايلى،
يەكسان قىلىپ دۈشمەننى
قانلىرىنى چاچايلى.

ئوزۇگۇمنىڭ گۈلدەك چىرايى ئۇزىگە دۈشمەن بولدى. ئۇنىڭغا مانجۇ ئەمەلدارلىرىنىڭ يامان كوزى چۈشتى، نۇزۇگۇمنى مەجبۇرى خوتۇنلۇققا ئېلىشنى ئويلىدى. دەسلەپ تۇرلۇك زىبۇ-زىننەت، ئالتۇن - كۈمۈش بىلەن ئالدىماقچى بولدى. بۇ ئالدامچىلىق نوزۇگۇمنىڭ قەلبىدە ئىپلاس مانجۇ ئەمەلدارلىرىغا قارشى تېخىمۇ كۈچلۈك غەزەپ - نەپرەت قوزغىدى:

توگە ياتار قامغاقتا
بىر ئاكام بار قالماقتا،
ئىنساۋى يوق مەلئۇننىڭ
قەستى مېنى ئالماققا.

دارىن ئويى زىننەتلىك
ئالتۇن - كۈمۈش تاملىرى.
چاي ئورنىدا ئىچكىنى
سۇرگۇنلەرنىڭ قانلىرى.

قېرى تۇلكە كۈلكىسى
ياۋۇزلۇقنىڭ شەپىسى.
ماڭا جەننەت كورۇنەر
باقى يىگىت كەپىسى.

تاغدىن چۈشكەن لاي سۇنى
سۇزۇپ ئىچەر ئەر بارمۇ؟
نازۇك باشقا مۇڭ چۈشتى،
ئېلىپ قاچار ئەر بارمۇ؟

باقى يىگىت گەلسەڭچۇ
مېنى ئېلىپ قاچساڭچۇ.
قىلىچ بىلەن دۇۋاڭنىڭ
كاللىسىنى چاپساڭچۇ.

ئەلقىسسە، دوۋاڭنىڭ زۇلمىدىن دەشت ـ چۆللەردە قېچىپ يۈرگەن باقى يىگىت سۆيگەن ۋاپادارى نوزۇگۇمنىڭ مانجۇ ئەـ مەلدارىغا مەجبۇرى سېتىلغانلىغىدىن خەۋەر تېپىپ، نوزۇگۇمنى قۇتۇلـ دۇرۇشقا بەل باغلايدۇ، ئايغاقچى ئارقىلىق نوزۇگۇمغا سالام يوللايدۇ:

نوزۇك يارىم ئامانمۇ؟
رەڭگى ـ رويى سامانمۇ؟
نوزۇگۇمغا چاڭ سالغان
مانجۇ بېگى قاۋانمۇ؟

ئاتلارنى توقۇپ قويدۇم
يۈرسەت كۈتۈپ ياتارمەن.
چۈشكەن چاغدا قاراڭغۇ
سېنى چوقۇم تاپارمەن.

ئەلقىسسە، ئالدامچىلىق بىلەن نوزۇگۇمنى قولغا چۈشۈرەلمە- گەن بەگ زورلۇق كۈچىگە يۆلىنىپ ياۋۇز قولىنى ئۇزاتتى. تىز پۈكمەس نوزۇگۇم توي كېچىسى دارىبىنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈپ ئالـ ۋاستىلار غارىدىن قاچتى. شۇ قاچقانچە نى ـ نى تاغ ـ داۋانلاردىن ئاشتى. نوزۇگۇمنىڭ ئارقىسىدىن نۇرغۇن ئىستەكچىلەر قوغلىدى. نوزۇگۇم دەشت ـ باياۋانلاردا يۈرۈپ، قومۇشلۇقتا موكۇپ ئالتە ئايغىچە جاللاتلارغا تۇتۇق بەرمىدى. ئاشۇ قاچقۇنلۇق ئېغىر كۈنلىرىنى ئەسلەپ، يۈرەك رىشتىسىدىن نەزمە تۈزدى:

قومۇش ئارىلاپ كۈن چۈشتى،
يالغۇز باشقا مۈك چۈشتى.
مەن نوزۇكنى تۇتۇشقا
يۈزلەپ چېرىك يول توستى.

قايناپ تۇرغان قازانغا
چومۈچ سېلىپ باققان يوق.
يار ئۇياقتا مەن بۇياقتا
مۈگدىشىپمۇ ياتقان يوق.

يالغۇز ياتتىم خاماندا
نان پىشۇردۇم ساماندا.
ئاجىز نوزۇك جاڭگالدا
باقى يۈرەر قاياندا.

قومۇشلۇق بولدى جايىم
بورە، تۈلكە ھەمرايىم.
مۇنداق ئېغىر كۈنلەردىن
قۇتقۇزغايمۇ خۇدايىم!

يايى چىقتى تۇتقىلى
ئەجدار بولۇپ يۇتقىلى.
چېرىك مىلتىق تەڭلەيدۇ،
قومۇشلۇقتا ئاتقىلى.

مېنى تۇتۇش قەستىدە
ئوتنى قويدى قومۇشقا.

خاندىن بۇيرۇق چۇشۇپتۇ
سۇلۇن① كوزۇم ئويۇشقا.

قومۇشلۇققا ئوت قويسا
مەن نوزۇكنى تاپالماس.
مەن نوزۇكنى تاپقاندا
تىردك قولغا ئالالماس.

ئالته ئاي بولدى يالغۇزمەن
قەشقەر يولىن بىلمەسمەن.
خۇدا ئامان ساقلىسا
چىردكلەرنى كورمەسمەن.

ئاتام مىنى ئويلايدۇ،
نوزۇگۇم دەپ يىغلايدۇ.
جان ئاكامنىڭ ھەسرىتى
يۇرىگىمنى تىلغايدۇ.

قومۇشلۇقتا سايرىغان
ئوردەكمىكىن، غازمىكىن؟
يۇرىگىمنى يىرىپ باق
تازا يىرى بارمىكىن؟

شۇنداق ئىغىر كۇنلەردە
يار يىنىمدا بولساڭچۇ!

① سۇلۇن — چىرايلىق.

مۇنداق كۈننى كورگەندىن،
يەر قوينىغا ئالساڭچۇ!

. . . .

كەپە قىلدىم ياۋانغا،
چېرىك كەلدى داۋانغا.
جېنىم ئازلا قالغاندا
تۇتۇلدۇم مەن قاۋانغا.

ئاخىرى مىڭ بىر مۇشەققەتتە مانجۇ چېرىكلىرى نوزۇگۇمنى تۇتۇۋالدى. پۇت ـ قولىنى مەھكەم باغلاپ، ئۇنلىغان چېرىك توت ئەتراپىدىن يالاپ، ئالدى ـ ئارقىسىنى چارلاپ، ئۇدۇل ئىلى يامۇلىغا ھەيدەپ كەلدى. يامۇل ئىچى ئالاقزادىلىككە تولدى. پوتەيلەرگە جاللاتلار قارا قاغىدەك قوندى. نوزۇگۇم ھاياتتىن ئۈمىت ئۈزدى:

نوزۇك قولى باغلاندى
ئولتۇرمەككە چاغلاندى.
قەشقەردىكى ئاتامنىڭ
يۈرەك باغرى داغلاندى.

يالغۇز غېرىپ نوزۇكنى
"ش" يامۇلغا سولاشتى.
قان ئىچمەككە چېرىكلەر
چۇمۇلىدەك ئولاشتى.

تۇتقۇن قىلىپ نوزۇكنى
قورقۇتقىلى بولمىغاي.

باقى ئۇچۇن جان بەرسە
دىلدا ئارمان قالمىغاي.

دۈۋاڭ خاندىن خەت كەلسە
نوزۇگۇمنى "چىپىلىق" دەپ.
يۇرتداشلىرىم ئېيتىدۇ
"شېھىتلىكنى تېپىلىق" دەپ.

جاڭجۇڭ نوزۇگۇمنى سوراق قىلدى. قەھرىمان نوزۇگۇم جاڭجۇڭ ئالدىدا مەردانە تۇرۇپ سوزدە قاتتىق ئېلىشتى. جاڭجۇڭ نوزۇگۇمنى دارغا ئېسىپ ئولتۇرۇشكە بۇيرۇدى......

مويتوڭزا ئادەم دېڭىزىغا ئايلاندى. نوزۇگۇم كوز يېشى قىلىۋاتقان قېرىنداشلىرىغا قاراپ:

— ئېزىز ۋەتەنداشلىرىم! زالىملار مېنى دارغا ئاسماقچى، قولىدىن كەلگىنىنى قىلسۇن، مەن ئولۇشتىن قورقمايمەن. مەن ئولگەن بىلەن مېنىڭ قوۋم - قېرىنداشلىرىم ئولمەيدۇ، — دىدىدە، لاغىلداپ تىترەۋاتقان جالالاتقا خىتاب قىلدى:

بۇيرۇغىڭنى بەر جاللات
مېنى دارغا ئېسىشقا.
ئەل قىساسى مىنەلھەق
ساڭا يول يوق قېچىشقا.

مېنى دارغا ئاسقاندا
ئاگاھ بول ئوز ئېشىڭغا.
روھىم گورزى - ئومۇت بوپ،
بىر كۈن تېگەر بېشىڭغا.

ئەلقىسسە، نوزۇگۇم مەردانە ھالدا دار ئاستىغا ئۆزى كەل-
دى. مەيداندا قىيا - چىيا كوتىرىلدى. نوزۇگۇم جاراڭلىق ئاۋاز
بىلەن كوكنى لەرزىگە سالدى:

ھىچكىم مەندەك بولمىسۇن
بالالارغا قالمىسۇن.
ماڭا كەلگەن دەرت - ئەلەم
ھىچ بەندىگە كەلمىسۇن.

سەل ئەمەستۇر ئاققانلار،
بىزنىڭ توككەن يىشىمىز.
قانلىق قىلىچ قەھرىدىن،
كېسىلمەكتە بېشىمىز.

كويۇپ يانسۇن زالىملار
تاجۇ - تەختى كۇل بولسۇن.
ئەركىنلىك دۇشمەنلىرى
يەر بىلەن يەكسان بولسۇن.

غەم - غۇسسىگە باش ئەگمە
ئەلنى باسقان تۇن كېتەر.
ئوت قۇياشتەك نۇر چاقناپ،
بىزنى پارلاق كۇن كۇتەر.

چمن تومۇر باتۇر

قەدىمقى زاماندا ئىلى ئىقلىمىدا چوڭ بىر پادىشا ئۆتكەن ئىكەن. ئۇنىڭ مىنگەن ئېتىنىڭ تاقىسى ئالتۇندىن، ئىگەر ـ جابدۇقلىرى ئۈنچە ـ مەرۋايىتتىن ئىكەن. ئۇ پادىشانىڭ ئىككى خوتۇنى بولسىمۇ، ئەمما پەرزەنت كۆرمىگەن ئىكەن. شۇڭا ئۇنىڭ كۆڭلى بەك بىئارام ئىكەن. ئۇ، خاپىچىلىقىنى بېسىش مەقسىدىدە ھەر دائىم شىكارغا چىقىپ تاماشا قىلىشنى ياخشى كۆرىدىكەن. كېيىن كىچىك خوتۇنى ھامىلە بولىدىكەن، بۇنى ئاڭلىغان پادىشا خوشاللىقىدىن تېخىمۇ بەك شىكارغا ئامراق بولۇپ كېتىدىكەن.

كۈنلەردىن بىر كۈنى پادىشا ۋەزىرلىرى بىلەن شىكارغا چىقىپ كەتكەندە كىچىك خوتۇنى بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. بىراق بۇنى پادىشانىڭ چوڭ خوتۇنى كۈنلەپ، بالىنى كولىگە تاشلىۋېتىپ ئورنىغا ئىتنىڭ كۈچۈگىنى ئېپكېلىپ قويۇشنى خىزمەتچىلىرىگە بۇيرۇپتۇ.

پادىشا شىكاردىن يېنىپ كەلگەندە چوڭ خوتۇنى ئالدىغا چىقىپ: "سېنىڭ خوتۇنۇڭ كۈچۈك تۇغدى" دەپ خەۋەر قىلىپتۇ. دەرغەزەپ بولغان پادىشا توقالنى ئۆلتۈرمەكچى بوپتۇ. شۇئاندا چوڭ خوتۇنى ھىلىگەرلىك بىلەن: "ئۆلتۈرمىسىلە پادىشاھى ئالەم، بۇ نۆۋەت مەن بىر قوشۇق قېنىنى تىلىۋالاي"، — دەپ يالۋۇرغان بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشا بىر قېتىمغا ئامان قالدۇرۇپتۇ.

ئارىدىن ئاي ۋە يىللار ئۆتۈپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىر كۈنىدە پادىشا يەنە شۇ بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە شىكارغا چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ بىر ئايلىق يەرگە كەتكەن ئىكەن، كەلگىچە كىچىك خوتۇنى بىر قىز تۇغۇپتۇ. چوڭ خوتۇنى بۇنىمۇ كولگە تاشلىۋېتىپ، ئورنىغا مۈشۈك-نىڭ بالىسىنى ئېپكېلىپ قويۇپتۇ. پادىشا قايتىپ كەلگەندە چوڭ خوتۇنى مۈشۈك بالىسىنى كوتىرىپ كىرىپ: "مانا، سىنىڭ توقالىڭ، ئەمدى مۈشۈك تۇغدى. يۇرت ئىچىدە يۈزىمىزنى يەر قىلىۋەتتى، بۇ نىمە دىگەن رەسۋاچىلىق" دەپ يالغاندىن يىغلاپ ئوردىنى بېشىغا كىيىپتۇ. ئاچچىقلانغان پادىشا توقالغا ئېغىر جازا بېرىشنى بۇيرۇپتۇ.

ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى بالىلارنىڭ ئەھۋالىدىن ئاڭلايلى: چوڭ خوتۇن تەرىپىدىن كولگە تاشلىۋېتىلگەن ھىلىقى بالىلارنى بىر ئېيىق جاڭگالغا ئېلىپ كېتىپ باققان ئىكەن. شۇن-داق قىلىپ بۇ ئىككى بالا ئېيىقنىڭ تەربىيىسىدە ئوسۇپ چوڭ بولۇپتۇ: ئەقلىگە كەلگەندە ئۇلار بىر بىرىگە ئات قويۇشۇۋاپتۇ. ئوغۇلنىڭ ئېتى چىن تومۇر، قىزنىڭ مەختۇمسۇلا بولۇپتۇ. بۇ بالىلار سەھرانىڭ ساپ ھاۋاسىدا ساغلام، بەك چىرايلىق ھەم كۈچلۈك بولۇپ ئوسۇپتۇ.

چىن تومۇر كىچىك چېغىدىلا ئوۋغا ئۈگىنىپ تۈرلۈك جانىۋارلارنى تۇتىدىغان بولۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ يۇرۇپ ئاجايىپ باتۇر يىگىتكە ئايلىنىپتۇ. كېيىنچە ئۇلار ئېيىقتىن ئايرىلىپ جاڭ-گالنىڭ بىر چېتىگە ئۆي ياساپ، شۇ ئۆيدە ياشاشقا باشلاپتۇ.

باتۇرلۇقتا ھىچبىر جان،
چىن تومۇرگە يەتمەيدۇ.

مسران قىلىچ، مىلتىقى
قولدىن نېرى كەتمەيدۇ.

ئالغۇر بۆركۈتى بېشىدىن
كەتمەي ئۇچۇپ يۈرىدۇ.
تايغان ئىتى ئىشىكتە،
ئوينىپ تەييار تۇرىدۇ.
بىر مۈشۈكى تۆشەكتە،
بىر توخۇسى كاتەكتە.

چال قۇيرۇقى كوك بوز ئات،
كىشنەپ تۇرار ئېغىلدا.
ئوۋغا چىقسا ھەممىسى
ھازىر بولار يېنىدا.

شۇنداق قىلىپ، بۇلار ناھايىتى ئوماق كۈن كەچۈرۈشكە باشلاپتۇ.

كۈنلەردىن بىر كۈنى مەختۇمسۇلا شۇنداق بىر چۈش كورۇپتۇ. چۈشىدە: ئاكىسى ئوۋغا چىقىپ كوپلىگەن بوغا ـ مارال-لارنى تۇتۇپتۇدەكمىش. بوغا ـ مارالارنىڭ بېشىنى ئېتىغا غانجۇ-غىلاپ كېلىۋاتقۇدەكمىش. گوشىنى زىققا ئوتكۈزۈپ، كاۋاپ قىلى-ۋاتقۇدەكمىش. مەختۇمسۇلا ئويغىنىپ كېتىپ، كورگەن چۈشىنى ئاكىسىغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئاكىسى: تولا ياخشى چۈش كورۈپسىز سىڭلىم، ئۇنداق بولسا مەن يەتتە كۈنلۈك ئوۋغا چىقاي. مەن قايتقىچە سىز مەسلىھەتىنى ئېسىڭىزدە تۇتۇڭ، — دەپ مۇنداق دەپتۇ:

بېشىڭىزنى تارىماق،
سۇ بويىغىمۇ بارماق.
ئىتىڭىزنى "چاغ" دېمەك،
مۇشۇكنىمۇ "پەش" دېمەك.
ئوتىڭىزنى ئوچۇرمەك
ئوگزە ئۇستىگە چىقماق.
ئوت ئوچۇپ قالار بولسا،
تۇتۇن چىققان ياقلارغا
ئوت سوراپ كېتىپ قالماق.

ئەلقىسسە، چىن تومۇر باتۇر مىسران قىلىچىنى ئېسىپ، ئار-غىماق ئېتىغا مىنىپ، كاپ - كاپ كۇچىۇگىنى ئەگەشتۇرۇپ ئوۋغا چىقىپ كېتىپتۇ. مەختۇمسۇلا يالغۇزلۇقتا زېرىككەندىن كېيىن، ئوگ-زىگە چىقىپ بېشىنى تاراپ ئولتۇرۇپتۇ. مۇشۇگى بىلەن توخۇ-سىمۇ ئۇنى ئەگىشىپ ئوگزىگە چىقىپتۇ.

مۇشۇك مياڭلاپ، مەختۇمسۇلانىڭ ئىچىنى پۇشۇرۇپتۇ. توخۇسى قاقاقلاپتۇ. شۇندىن كېيىن مەختۇمسۇلا مۇشۇگىنى "پەش" دەپتۇ. توخۇسىنى "تاخ" دەپ ئوگزىدىن قوغلىۋېتىپتۇ. مۇشۇگى بىلەن توخۇسى ئوگزىدىن چۈشۈپ ئويگە كىرىپتۇ. مۇشۇك ئوچاق يېنىغا كېلىپ چوگۇننى ئورۇۋېتىپتۇ. توخۇ كۇلنى تاتىلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوچاقنىڭ ئوتى ئوچۇپتۇ. مەختۇمسۇلا ئويگە كىرگىنىدە ئوت ئوچۇپ قالغانلىغىنى كورۇپتۇ. بۇ ئىشقا ناھايىتى قايغۇرۇپ يەنە ئوگزىگە چىقىپتۇ. "ئەمدى قانداق قىلارمەن" دەپ يىغلاپ ئولتۇرسا، ئوك تەرىپىدىن ئىتىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. سول تەرەپتە تۇتۇن كورۇنۇپتۇ. مەختۇمسۇلاغا ئوت

تېپىش قايغۇسى چۈشۈپتۇ. "نېمە بولسا بولسۇن، پېشانەمدىن كۆرەي" — دەپ ئىس چىققان تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇزۇن مېڭىپ ئىس چىقىۋاتقان بىر ئەسكى تام ئۆيگە يېتىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا ئۆي ئىچىدە بىر قېرى موماي ئولتۇرغۇدەك. مەختۇمسۇلا "ئەسسالام" — دەپ ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ.

قېرى موماي ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ سەت ھىجىيىپ:

سالامىڭنى ئالدىم ئىلىك،
سالام قىلمىساڭ شۇتاپ
قىلار ئىدىم يەتتە بولەك، — دەپ جاۋاپ قايتۇرۇپتۇ. شۇندا مەختۇمسۇلا ئۇنىڭ يەتتە باشلىق يالماۋۇز ئىكەنلىكىنى سېزىپ ئەيمىنىپ قاپتۇ. يالماۋۇز قىزنىڭ قورققانلىقىنى بىلىپ:

خۇدا بەرگەن چىرايلىق قىز
كەل، قورقماي يېنىمغا ئۆت،
كېلىپ مېنىڭ بېشىمنى باق.
ئۆز ئاناڭدەك مېنى سەن كۆت، — دەپتۇ.

مەختۇمسۇلا قورققانلىقىدىن ئامالسىز ماقۇل بوپتۇ. يالماۋۇز تېخىمۇ سىپايىلىق بىلەن گەپ ئالماق بولۇپ:

قاي تەرەپتىن كەلدىڭسەن؟
كىمنىڭ قىزى بولىسەن؟
ئاتاڭ بارمۇ ئاناڭچۇ؟

قايسى ئۆيدە تۇرىسەن؟
نامى ـ ھالىڭ ئايان ئەت
ماڭا بىر ـ بىر بايان ئەت، ــ دەپتۇ.

يالغانغا ئۆگەنگەن مەختۇمسۇلا مومايىنىڭ سوراقلىرىغا جاۋاپ بېرىپ، ئوت سوراپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپتۇ. يالماۋۇز بىر تال تېزەكنى تۇتاشتۇرۇپ ئۇنى ياغاچقا سانچىپ مەختۇمسۇلانىڭ ئاغزىغا چىشلىتىپ قويۇپتۇ. ئاندىن ئۇنىڭ بىر يېڭىگە پىت، يەنە بىر يېڭىگە سىركە تولدۇرۇپتۇ ـ دە. "ئۆيۈڭگە بارغىچە بۇ پىت بىلەن سىركىنى ئىككى تەرەپكە چېچىپ بارغىن" دەپ بۇيرۇپتۇ. مەختۇمسۇلا قورققانلىقىدىن مومايىنىڭ ئېيتقانلىرىنى بىر ـ بىرلەپ ئورۇنداپتۇ. يالماۋۇز موماي قارغۇ ئىكەن، ئۇنداق قىلىشتىن مەقسىدى مەختۇمسۇلانىڭ ئۆيىنى تېپىپ بېرىش ئۈچۈن ئىكەن. كېيىن بۇ سىركە تۆككەن تەرەپكە چىقىر تىكەن، پىت تۆككەن تەرەپكە ئازغان ئۈسۈپ چىقىپتۇ ـ دە، ئوتتۇرىسىدا يول ھاسىل بولۇپ قاپتۇ.

بىر كۈنى يالماۋۇز موماي شۇ يول بىلەن مېڭىپ مەختۇمسۇلانىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. ئىشىك تۈۋىدە تۇرۇپ:

چىن تومۇر باتۇر ئۆيىدە بارمۇ؟
ئارغىماق ئېتى ئېغىلدا بارمۇ؟
مىسران قىلىچى قوزۇقتا بارمۇ؟
ئالغۇر بۈركۈتى ئورنىدا بارمۇ؟
كاپ ـ كاپ كۈچۈگى ئىشىكتە بارمۇ؟
پۈش ـ پۈش مۈشۈگى توشەكتە بارمۇ؟
تاخ ـ تاخ توخۇسى قونداقتا بارمۇ؟

دەپ سوراپتۇ.

ھېچنىمىدىن خەۋىرى بولمىغان مەختۇمسۇلا ئۇيدىن چىقماي تۇرۇپ:

چىن تومۇر باتۇر شىكارغا كەتتى،
مىسران قىلىچى قىنىدا كەتتى.
ئالغۇر قۇشمۇ قولىدا كەتتى،
كاپ ـ كاپ كۇچۇگى يېنىدا كەتتى،
پۇش ـ پۇش مۇشۇگى ئۇيقۇغا كەتتى.
تاخ ـ تاخ توخۇسى دان ئىزلەپ كەتتى، ـــ

دەپتۇ. شۇندىن كېيىن موماي يەتتە باشلىق يالماۋۇز سۇرىتىدە ئۆيگە كىرىپ، مەختۇمسۇلانىڭ ئۇزۇن چېچىدىن لىغا ئېسىپ قويۇپ، تاپىنىنى تېشىپ قېنىنى شوراپتۇ. يالماۋۇز شۇ تەرىقىدە ھەر كۈنى بىر قېتىم كېلىپ مەختۇمسۇلانىڭ قېنىنى شورايدىكەن، قايتىشىدا: "بۇ ئىشنى ھېچكىمگە، ھەتتا ئاكاڭغىمۇ ئاڭلاتما. ئەگەر ئېيتىدىغان بولساڭ مېنىڭدىن زادى قۇتۇلالمايسەن" ـــ دەپ پوپوزا قىلىدىكەن.

شۇنىڭ بىلەن مەگزى ئاناردەك، ھوسنى تاۋاردەك مەختۇمەسۇلا كۈندىن ـ كۈنگە ماغدۇرسىزلىنىپ زەپىرەگدەك سارغىيىپ كېتىپتۇ.

ئاكىسى چىن تومۇر باتۇر ئوۋدىن قايتىپ كېلىپ سىڭلىسىنى كورۇش بىلەن ھەيران بولۇپتۇ، كوڭلىگە گۇمان تولۇپتۇ. ھەي سىڭلىم، يەتتە كۈنىنىڭ ئىچىدە شۇنچە ئورۇقلاپ سارغىيىپ ھالىڭدىن كېتىپسەن، نىمە بولدۇڭ؟ كىم ساڭا ئازار بەردى؟" دەپ سوراپتۇ. مەختۇمسۇلا ئاكىسىنىڭ مەسلىھەتىنى ئېسىدە تۇتماي بالاغا گىرىپتار بولغانلىغىنى ئويلاپ خىجالەتچىلىكتىن ئۆز ھالىنى ئېيتىشتىن قورقۇپتۇ. ئاكىسى يەنە: "سېنىڭ ـ

مه بىر ئېغىز دەرت بار سىڭلىم، مەندىن يوشۇرما، ئېيتساڭمۇ ئېيتىسەن، ئېيتمىساڭمۇ ئېيتىسەن" — دەپ قاتتىق قىستىغاندىن كېيىن، مەختۇمسۇلا بولغان ۋەقەنىڭ ھەممىسىنى ئېيتىپ، ھەسرەت-تىن قار-يامغۇر يىغلاپتۇ. چىن تومۇر باتۇر ئەھۋالنى ئاڭلىغان-دىن كېيىن دەرغەزەپ بولۇپ:

— ئەگەر مەن شۇ يەتتە باشلىق يالماۋۇزنى ئۆلتۈرمىسەم، چىن تومۇر باتۇر بولماي كېتەي، — دەپ قەسەم ئىچىپتۇ-دە، ئاندىن مەختۇمسۇلاغا: "ھەي سىڭلىم، مەن ئىشىكنىڭ كەينىگە ئورا كولاپ، موكۇپ ياتىمەن، ئەگەر يالماۋۇز كېلىپ مېنى سو-رىسا ئۆۋدىن كەلمىدى دېگىن. ئادەم پۇرىغى بار دەپ ئۆيگە كىرگىلى ئۇنىمىسا، ئاكامنىڭ كوينەك، تامبىلىنى يۇيۇشقا ئېلىپ قىلىۋىدىم، شۇ كىيىم-كېچەكنىڭ پۇرىغى دەپ جاۋاپ بەرگىن" — دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ چىن تومۇر باتۇر مەيدىسىگە يەتتە قات ساۋۇتىنى تېگىپ، بېشىغا دوبۇلغا كىيىپ، مىسران قىلىچىنى تۇتۇپ ئورىغا موكۇنۇپ تەييار تۇرۇپتۇ.

يالماۋۇز كېلىپ ئىشىكنىڭ ئالدىدا نەرختاپتۇ. ئۇنىڭ يۈرى-گى دۈپۈلدەپ، بەدىنى شۈركىنىپ كېتىپتۇ. بىراق ئۇنىڭ نەپسى تاقىلداپ كېتىپ بۇرۇنقى ئادىتى بويىچە سوراپتۇ: مەختۇمسۇلا ئاكىسىنىڭ يوقلۇغىدىن خەۋەر بەرگەندىن كېيىن يالماۋۇز تاش-قارقى ئۆيگە كىرىپ توختاپ:

تۇرار تېنىم ئەيمىنىپ
بۈگۈن ئۆيۈڭگە كىرىشكە.
بىراق نەپسىم تاقىلداپ
يول قويمىدى كېتىشكە.

چىقىپ تۇرار ئۆيۈگدىن
ئادىمزات پۇرىغى.
يالغان ئېيتىپ ئالدىساڭ
باردۇر ساڭا سورىغى. — دەپ پوپوزا قىپتۇ.
مەختۇمسۇلا تەمكىنلىك بىلەن:

ئاكام كەتكەن شىكارغا
قالغان كوينەك ـ تامبىلى،
يوغان ئىدىم باياتىن
شۇدۇر ئادەم پۇرىغى.
ئىشەنمىسەڭ مارىغىن،
ئۆيگە كىرىپ قارىغىن.
بولماسمىدى قوزۇقتا
مىسران قىلىچ ئېسىغلىق.
تۇرماسمىدى ئېغىلدا،
بوز ئېتىمۇ باغلاقلىق.
كاپ ـ كاپ كۈچۈك يوق ئەنە،
ئىشىكمۇ كەڭ ئېچىغلىق.
كىرىدۇەرگىن ئۆيۈمگە
ئىشەنگىن سەن سۆزۈمگە.

يالماۋۇز ئۆيگە كىرىپتۇ. ئادىتى بويىچە مەختۇمسۇلانى ئۇزۇن چېچىدىن لىمغا ئېسىپ ئەمدىلا قىينىنى شوراي دەۋاتقاندا، چىن تومۇر باتۇر ئورنىدىن چىقىپ، مىسران قىلىچى بىلەن ئۇنى شۇنداق چېپىپتۇكى، يالماۋۇزنىڭ بىر بېشى ئۈزۈلۈپ چۈشۈپتۇ. يالماۋۇز چىن تومۇر باتۇرغا قاراپ: "بىر بېشىمنىغۇ ئالدىڭ. قالغان ئالتە بېشىمغا قانداق جاۋاپ بېرىسەن؟" — دەپ

قەھرى-غەزەپ بىلەن ئېلىشىشقا كىرىشىپتۇ. تېخىمۇ ۋەھشىلىشىپ چىن تومۇر باتۇرغا مەھكەم يېپىشىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئېلىشىش بىر كېچە-كۈندۈز داۋاملىشىپ يالماۋۇز ئۈچ بېشىدىن ئايرىلىپتۇ. يالماۋۇز قېچىشنىڭ ئىلاجىسىنى تاپالماي غالجىرلىشىپ چىن تومۇر باتۇرغا يەنە ئېسىلىپتۇ. ئۇلار يەنە بىر كېچە-كۈندۈز قاتتىق ئېلىشىپتۇ. چىن تومۇر باتۇر ئۇنىڭ ئالتىنچى بېشىنىمۇ كېسىپ چۈشۈرۈپتۇ. يالماۋۇز ئەمدى ماغدۇرسىزلىنىپ كۆزلىرى پىيالىدەك بولۇپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئەمدى "يەل مۆڭگۈز" دەپ ئاتالغان بىرلا بېشى قاپتۇ. ئۇ ئامالسىز قالغىنىدا، قۇيۇنغا ئايلىنىپ ئۆيىنىڭ تۈڭلۈكىدىن چىقىپتۇ-دە:

ھەي مەختۇمسۇلا
خەپ توختاپ تۇرغىن.
كورگۈلۈگىڭنى
ئەمدى بىر كورگىن.
ئەجدىھار بولۇپ
سېنى يۇتارمەن.
بىر بېشىڭغا مىڭ
كۈلپەت سالارمەن.

دەپ بەدەر قېچىپتۇ.

چىن تومۇر باتۇر ئارغىماق ئېتىغا مىنىپ بىر بېشى قالغان يالماۋۇزنى قوغلاپتۇ. مەختۇمسۇلا باغلاقلىق كاپ-كاپ كۆچۈگىنى قويۇۋېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن چىن تومۇر باتۇر يالماۋۇزغا يېتىشىپتۇ. ئۇلار كەچ كىرگىچە قاتتىق ئېلىشىپتۇ. چىن تومۇر باتۇرنىڭ كاپ-كاپ كۈچۈگى يېتىپ كېلىپ يالماۋۇزنىڭ پاقال-

چىغىدىن چىشلەپ تارتىپتۇ. بىر ئازدىن كېيىن يالماۋۇز ھالسىز-لىنىپ يىقىلىپتۇ. كاپ-كاپ كۈچۈك يالماۋۇزنى تالاپ ئۆلتۈرۈپتۇ. چىن تومۇر باتۇر يالماۋۇزنىڭ يەتتىنچى بېشىنى ئېلىپ خوشال ئۆيگە قايتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ چىن تومۇر باتۇر بىلەن مەخ-تۇمسۇلا خوشال-خورام ئوتۇپتۇ. مەختۇمسۇلانىڭ رەڭگى-رۇخ-سارى ئاستا-ئاستا ئوڭلىنىپ شۇنداق ئۈز بولۇپ كېتىپتۇكى:

كوزلىرى چەشمە بۇلاقتەك
قاشلىرى زىرۇ-زىۋەر،
قامىتى شەمشات دەرەختەك
سوزلىرى شىرىن-شېكەر.
چاچلىرى مەجنۇن گويا
يۈزلىرى شەمسى قەمەر،
لەۋلىرى گوياكى ياقۇت،
قوللىرى ئىشقا چىۋەر.

چىشلىرى-دورى سەدەپتەك،
پىكرى كەڭ، ئالەم كېزەر.
كىمكى كورسە ئاھ ئۇرۇپ،
ئىشقى ئوتىدا جان بېرەر.

ئەلقىسسە، كۈنلەردىن بىر كۈنى چىن تومۇر باتۇر زېرىد-كىپ يەنە ئوۋغا چىقىش خۇمارى تۇتۇپتۇ. ئۇ مەختۇمسۇلاغا ئېيتىپتۇ: "ھەي سىڭلىم! مەن يەنە ئوۋغا چىقىمەن. سەن ئويدىن تالاغا چىقمىغىن. ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ بېشىڭنى تارىمىغىن" دەپ نەسىھەت قىلىپ، ئوۋغا كېتىپتۇ.
مەختۇمسۇلا نەچچە كۈنگىچە تالاغا چىقماپتۇ. بىراق يەنە

زىرىكىپ كېتىپ ئاقىۋەت تالاغا چىقىپتۇ. ئېشىكنىڭ ئالدىدا تازا، سۈزۈك سۇ ئاقىدىكەن. مەختۇمسۇلا سۇنىڭ ئېقىشىغا قىزىقىپ، ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ بېشىنى تاراپتۇ. ئۇنىڭ ئۇزۇن سۇمبۇل چاچلىرىدىن بىرنەچچە تېلى سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ، بۇ چاچلار ئېقىپ بېرىپ سانجۇ① پادىشاسىنىڭ ئوردىسىدىكى كۆلگە چۈشۈپتۇ. بۇ ۋاقىتتا سانجۇ پادىشاسىنىڭ ئوغلى ئوزمۇخ نەۋكەرلىرى بىلەن كۆلنىڭ بويىدا ئولتۇرغان ئىكەن. شاھزادە ئوزمۇخ كۆل بويىغا كېلىپ باش-كوزىنى يۇيۇۋاتسا قولىغا سۇمبۇل چاچ ئىلىنىپ چىقىپتۇ. بۇ چاچنىڭ ئۇزۇن ۋە سۇمباتلىقى شاھزادىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. ئوزمۇخ نەۋكەرلىرىدىن:

— بۇ نىمە دېگەن ئاجايىپ چاچ؟ — دەپ سوراپتۇ.

نەۋكەرلەر:

— ھەي شاھزادە! بۇ ئېلى ئىقلىمنىڭ گۈزىلى مەختۇمسۇلانىڭ چېچىغا ئوخشايدۇ، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھزادە ئوزمۇخ مەختۇمسۇلانى كۆرمەي تۇرۇپ ئىشق ۋەسۋەسىگە چۈشۈپتۇ. بۇ چاغدا نەۋكەرلەر "ئۇنىڭ چىن تومۇر باتۇر دېگەن ئاكىسى بار. يەتتە ئىقلىمدا ئۇنىڭدەك كۈچلۈك ئەر يوق" دەپتۇ. ئىشق پىراقىدا بىتاقەت بولغان شاھزادە دەرھال چىن تومۇر باتۇرغا كىشى ئەۋەتىپ: "سىڭلىسىنى ماڭا بەرسۇن، بەرمىسە لەشكەر تارتىپ سوقۇشۇپ ئالىمەن" — دەپ پوپوزا قىپتۇ. چىن تومۇر باتۇر شاھزادە ئەلچىسىگە: "مېنىڭ ئۇنداق سانجۇ پادىشاسىغا بېرىدىغان سىڭلىم يوق. قۇربىتى بولسا سوقۇشۇپ ئالسۇن" — دەپتۇ. جاۋاپنى ئاڭلىغان شاھزادە ئوزمۇخ دەرغەزەپ بولۇپ، ھەممە لەشكەرلىرىنى يىغىپ چىن

① سانجۇپادىشالىغى — موڭغۇل پادىشالىغىنى كورسىتىدۇ.

تومۇر باتۇرنىڭ يۇرتىغا قاراپ يول ئاپتۇ. ئۇ كەلگەندە چىن تومۇر باتۇر ئۇۋغا چىقىپ كەتكەن ئىكەن. ئۇ ئالغۇر قۇشنى قالدۇرۇپ سىگىلىسىغا: "ناۋادا بېشىڭىزغا بىر كۈن چۈشسە بۇ قۇشنى قويۇۋېتىڭ. قەيەردە بولسام شۇ يەرگە خەۋەر يەتكۈزۈپ باردۇ" دەپ تاپىلىغان ئىكەن.

مەختۇمسۇلا چۈمۈلىدەك قورشاپ كېلىۋاتقان لەشكەرلەرنى كورۈپ قۇشنى قويۇۋېتىپتۇ. ئۆزى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. شاھزادە ئۇزمۇخ مەختۇمسۇلانى كورۈپ ھوشىدىن كەتكىلى تاس قاپتۇ. مەختۇمسۇلاغا قاراپ: "ئەي رەنا، ئوزەڭگە مېنى ياخشىلىقچە قوبۇل قىلساڭ قىلدىڭ، بولمىسا مەن قان تۇكۈپ ئالىمەن" — دەپتۇ. مەختۇمسۇلا: "بۇ قانداق ئۇياتسىزلىق؟ مەندەك يالغۇز زەئىپ بىر قىزغا شۇنچە كوپ لەشكەر تارتىپ كەلگىنىڭلار نامەرتلىك ئەمەسمۇ؟" — دەپ باش ئەگمەپتۇ-دە، لەشكەرلەر بىلەن جەڭ قىلىشقا باشلاپتۇ. بىرقانچىسىنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. ئاڭغىچە چىن تومۇر باتۇر خەۋەر تېپىپ يېتىپ كەپتۇ. ئۇ مىسران قىلىچىنى ئوينىتىپ بىر ئوزى نەچچە تۇمەن لەشكەر بىلەن قاتتىق ئېلىشىپتۇ. تەڭ كېلەلمىگەن لەشكەرلەر ئۇلەرتىرىلىشىگە باقماي قېچىشقا باشلاپتۇ.

شاھزادە ئۇزمۇخ قېچىپ كېتىپ بارغان لەشكەرلىرىگە: "سىلەر ئىككى كىشىدىن شۇنچە قاچامسىلەر؟ مەندىن ياخشىلىق كورمەيسىلەر؟ بولمىسا ئاخىرغىچە ئېلىشىڭلار" — دەپ ئۇزى باشلاپ يەنە ئۇرۇش ئېچىپتۇ. شاھزادە ئۇزمۇخ چىن تومۇر باتۇرغا بىرقانچە ئۇن پالۋانلىرى بىلەن بىراقلا ھۇجۇم قىپتۇ. ئەيىۋھانىاس، نەيزە-قىلىچلارنىڭ بىر بىرىگە ئۇرۇلۇشىدىن چاقماق چاقناندەك ئوتلار چاقناپتۇ. بىراق ئۇلار بىر بىرىنى يېڭەلمەپتۇ.

مەختۇمسۇلا بۇ ھالنى كورۇپ ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ: "ئاكامغا زەخ-مەت يەتمىگىدى، ئۇنىڭ مىيىپ بولغىنىدىن مېنىڭ يوق بولغىنىم ياخشى" — دەپ ئاكىسىغا قاراپ مۇنداق يالۋۇرۇپتۇ:

ياۋ لەشكىرى ساناقسىز،
ئۇلار بەكمۇ رەھىمسىز.
مەيلى ئۇلسەم مەن ئۇلەي،
ئاكا ئامان قېلىڭ سىز.
شۇڭا جەڭدىن يېنىڭ سىز،
تىلەر شۇنى سىڭلىڭىز.

شۇئاندا چىن تومۇر باتۇر سىڭلىسىغا قاراپ:

چىن تومۇر دەپ ئېتىم بار
تەشۋىش قىلما مېنىڭدىن.
ئايرىلىشقا جان-جىگەر
قانداق چىدار سىڭىلدىن.

چىنار ھەرگىز يىقىلماس
بوران، چاپقۇن-جۇدۇندىن.
ياۋ ئالدىدا باش ئېگىش
ئارتۇق ماڭا ئۇلۇمدىن.

دەپ، جەڭنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. شاھزادە ئۇزمۇخنىڭ لەشكەرلىرى ئۇلۇپ تۈگەشكە ئاز قالغاندا ئارقىدىن يەنە ياردەمگە ئەۋەتىلگەن سانجۇ لەشكەرلىرى نەرە تارتىپ يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار قىلىچ-نەيزى-لىرىنى يالىڭاچلاپ، ئوق-يالىرىنى چەللەپ چىن تومۇر باتۇرغا قارا قاغىدەك يېپىشىپتۇ. شاھزادە ئۇزمۇخ پۇرسەتنى غەنىمەت

بىلىپ مەختۇمسۇلانى تۇتۇۋېلىپ، قول-پۇتىنى مەھكەم باغلاپ ئېلىپ قېچىپتۇ.

چىن تومۇر باتۇر قەھرى-غەزەپكە تولۇپ يەتتە كېچە-كۈندۈز جەڭ قىلىپ، ئاخىرى ھەممىسىنىڭ كاللىسىنى تېنىدىن جۇدا قىپتۇ. جەڭدىن كېيىن قارىغۇدەك بولسا مەختۇمسۇلا ھېچ يەردە كۆرۈنمەپتۇ. چىن تومۇر باتۇر تېخىمۇ غەزەپلىنىپ چالا قۇيرۇق بوز ئارغىماققا مىنىپ، مەختۇمسۇلانى ئىزلەپ دەشت-چۆللەرنى كېزىپتۇ. بىر جايغا كەلگەندە ھاردۇق ئاپتۇ-دە، كۆزى ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. ئادەتتە ئۇ بىر ئۇخلىدىمۇ، بولدى. نەق قىرىق كېچە-كۈندۈز ئۇخلايدىكەن. بۇ قىرىق كۈن ئىچىدە چىن تومۇر باتۇرنىڭ چالا قۇيرۇق ئېتى ئوتلاپ، نەچچە تاغلاردىن ئاتلاپ باشقا بىر يۇرتنىڭ قۇلان پادىسىغا قوشۇلۇپ كېتىپتۇ. چىن تومۇر باتۇر ئۇخلاپ ئويغانسا، ئەتراپىدا ئېتى يوق ئىمىش. چۆل-جەزىرىدە پىيادە قالغان چىن تومۇر باتۇر مىسران قىلىچىنى ئېسىپ، ئېتىنى ئىزلەپ تاغ تەرەپكە راۋان بولۇپتۇ. بىر غولنىڭ يېنىدا چىن تومۇر باتۇر بىر توپ قۇلانلارغا يولۇقۇپتۇ. ئۇ قۇلانلارغا قاراپ:

دۈپۈر-دۈپۈر قۇلانلار
ئۇچقۇر-ئۇچقۇر قۇلانلار،
كېپىش① مەيسە كېيگەندەك
توم تۇۋاقلىق قۇلانلار،
چالا قۇيرۇق ئېتىمنى
كوردۇڭلارمۇ قۇلانلار، — دەپ سوراپتۇ.

بىراق قۇلانلار ھېچقانداق جاۋاپ بەرمەستىن ئۈركۈپ

① كېپىش — كەش (سەندەل كەش).

قېچىپ كېتىپتۇ. چىن تومۇر باتۇر بۇ ئەھۋالدىن رەنجىپ كېلىۋاتسا، يەنە بىر توپ قۇلانلارغا يولۇقۇپتۇ. ئۇ ئۇلارغا قاراپ:

دۈپۈر - دۈپۈر قۇلانلار
ئۇچقۇر - ئۇچقۇر قۇلانلار،
مەخمەل، تاۋار كىيگەندەك
قۇندۇز يەڭلىغ قۇلانلار،
چالا قۇيرۇق ئېتىمنى
كوردۇڭلارمۇ قۇلانلار، — دەپ سوراپتۇ.

بۇلارمۇ ھېچقانداق جاۋاپ بەرمەپتۇ. چىن تومۇر باتۇر خاپىچىلىقتىن بېشى گاڭگىراپ ئولتۇرسا، يەنە بىر توپ قۇلانلار سەكرىشىپ كەپتۇ. چىن تومۇر باتۇر يەنە:

دۈپۈر - دۈپۈر قۇلانلار
ئۇچقۇر - ئۇچقۇر قۇلانلار،
زەر پەيپەيزە ئاسقاندەك
قۇلغى ئۇز قۇلانلار،
چالا قۇيرۇق ئېتىمنى
كوردۇڭلارمۇ قۇلانلار، — دەپتۇ.

شۇندىن كېيىن ئەڭ كەينىدە كېلىۋاتقان بىر قېرى قۇلان جاۋاپ بېرىپ: "سىنىڭ چالا قۇيرۇق ئېتىڭ ئاۋۇ دوڭنىڭ ئارقىسىدا بىر توپ قۇلانلارغا باش بولۇپ يۈرۈيدۇ" — دەپتۇ. چىن تومۇر باتۇر بۇ جاۋاپنى ئالغاندىن كېيىن بەك خوشال

بولۇپ، دوڭگە چىقىپ قارىسا، دىگەندەك چالا قۇيرۇق ئېتى بىر توپ قۇلانلار بىلەن يۈرۈپتۇ. چىن تومۇر باتۇر ئاچچىغلىنىپ:

ئىگەڭدىن يۈز ئۆرىگەن،
بەڭۋاش ئېتىم قايدىسەن؟
كوزلىرىمنى نەملىگەن
ھەمدەرت ئېتىم قايدىسەن؟ — دەپ ۋاقىراپتۇ.

چالا قۇيرۇق چىن تومۇر باتۇرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، كىشنەپ ئال-دىغا كېلىپ:

دۈپۈر-دۈپۈر يوللار مىڭىپ
تۇۋاقلىرىم تېشىلدى.
تېخى شولۇق سۇلار ئىچىپ
تىللىرىمۇ كېسىلدى.
ئاچچىق-ئاچچىق چوپلەرنى يەپ
تاماقلىرىم تېشىلدى.

دىگەندىن كېيىن چىن تومۇر باتۇر جاۋاپ قايتۇرۇپ:

دۈپۈر-دۈپۈر يوللار مىڭىپ
تۇۋاقلىرىڭ تېشىلسە،
تۇۋىغىڭنى ئەتىۋالاپ
تومۇر تاقا تاقاي مەن.
تېخى شورلۇق سۇلار ئىچىپ
تىللىرىڭمۇ كېسىلسە،
سۆزۈك بۇلاق بولاي مەن.

ئاچچىق ـ ئاچچىق چوپلەر يەپ
تاماقلىرىڭ تىشىلسە،
قارا چېچىمنى يۇلايمەن.
قىياق ئوتۇڭ بولاي مەن، ـــ دەپتۇ.

شۇندىن كېيىن چالا قۇيرۇق چىن تومۇر باتۇرنى ئۇستىگە مىندۇرۇپتۇ. چىن تومۇر باتۇر خوشال بولۇپ سىڭلىسىنى ئىزلەپ ئېلى دەريا سىنى كېچىپ تىكەس تېغىنىڭ "كوك توپە" دىگەن يېرىگە كەپتۇ. كىشىلەر داڭقى داستان بۇ باتۇرنى ناھايىتى خوشال قارشى ئاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن چىن تومۇر باتۇر ئۇ يەرگە جايلىشىپ قاپتۇ. چارۋىچىلىق قىلىپ يۈرۈپ پات ئارىدا سانسىزلىغان چارۋىلارغا ئىگە بولۇپتۇ. شۇنداقتىمۇ بۇ مال ـ دۇنيا ئۇنىڭ كوزىگە زادى كورۇنمەپتۇ. چىن تومۇر باتۇرنىڭ پۇتۇن ئەس ـ يادى سىڭلىسى مەختۇمسۇلادا ئىكەن. شۇڭا كېچە ـ كۈندۈز كوزى ياشتىن قۇرىماپتۇ. شۇنداق قىلىپ چىن تومۇر باتۇر تولا يىغلاپ يۈرۈپ ئاخىرى ئىككى كوزى قارغۇ بولۇپ قاپتۇ.

ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى سانجۇ پادىشاسى تەرەپتىن ئاڭلايلى: شاھزادە ئۇزمۇخ ساھىپجامال مەختۇمسۇلانى قولغا چۈشۈرگەندىن كېيىن، ئاپىرىپ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي ئوتكۈزۈپ ئۇنى مەجبۇرى خوتۇنلۇققا ئاپتۇ. لېكىن سانجۇ پادىشالىغى مەختۇمسۇلانى ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۇزىگە ئەل قىلالماپتۇ. ئارىدىن نەچچە يىللار ئوتۇپ ئۇ بۇلاڭچىدىن ئىككى ئوغۇل تۇغۇپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ كېچە ـ كۈندۈز ئاكىسىنى كورۇشنى ئارزۇ قىلىپ، بۇلاڭچىلارنىڭ قارا ئۇۋىسىدىن قۇتۇلۇشىنىڭ ئامالىنى ئويلاپتۇ.

سانجۇ پادىشالىقىنىڭ ئىككى تۇلپارى بار ئىكەن، بۇ تۇلپارلارغا پادىشانىڭ ئۆزىدىن باشقا كىشىلەرنىڭ مىنىشى مەنئى قىلىنغان ئىكەن.

مەختۇمسۇلا قىچىشىنىڭ كويىغا چۈشۈپ، بىر كۈنى پادىشانىڭ ئالدىغا كىرىپ، دەريا بويىغا بېرىپ سەيلە-تاماشا قىلىپ كېلىشكە ئىجازەت سوراپتۇ. پادىشا ئۆز كۆڭلىدە: "ھە، ئەمدى ئىككى بالىلىق بولغاچ بىزگە رام بولدى" دەپ ئويلاپ، رۇخسەت قىپتۇ. مەختۇمسۇلا پادىشا مىنىدىغان تۇلپارغا مىنىپ قىرىق كېنىزەك ھەم قىرىق نۆكەرنىڭ مۇھاپىزىتىدە دەريا بويىغا قاراپ يول ئاپتۇ. بۇلار ئىلى دەرياسى بويىغا كېلىپ چۈشۈپتۇ. قاتار-قاتار چېدىر-بارگاھلارنى تىكىپ ھەر خىل تائاملارنى پىشۇرۇپتۇ. سۈتتىن ياسالغان شاراپلارنى تۈلۈم-تۈلۈمى بىلەن تىكلەپ قويۇپتۇ. چوڭ زىياپەت باشلىنىپتۇ. مەختۇمسۇلا ئۆز قولى بىلەن ياغاچ ئاياقلارغا سۈت ھارىقىنى تولدۇرۇپ، كېنىزەك، نۆكەرلەرگە بىر بىرلەپ سۇنۇپ، بىردەمدە ھەممىسىنى مەس قىلىۋېتىپتۇ. پۇرسەتنى پەملەپ يۈرگەن مەختۇمسۇلا پادىشا نۆكەرلىرىنىڭ مەسلىكىدىن پايدىلىنىپ، چاققانلىق بىلەن تۇلپارغا ئىرغىپ مىنىپتۇ-دە، ئىلى دەرياسىنى كېچىپ ئۇ قاتقا ئۆتۈۋاپتۇ. نۆكەرلىرى بۇنى تۇيۇپ قاپتۇ. پادىشا ئالدىدا بېشى كېتىشىدىن قورققان نۆكەرلەر دەرھال ئارقىدىن قوغلاپ دەريا لېۋىگە كەپتۇ. بىراق ھېچقايسىسىنىڭ ئېتى دەريانى كېچىشكە كونمەپتۇ. دەرۋەقە پادىشانىڭ تۇلپارىدىن باشقا ھەرقانداق جانۋار بۇ دەريانى كېچىپ ئۆتەلمەيدىكەن. شۇنداق قىلىپ دەريا بويىدا نېمە قىلارىنى بىلمەي ۋەھىمىدە قالغان نەۆكەرلەر مەختۇمسۇلاغا قاراپ: "بىرى ئۆتۈڭ خېنىم، بىر سىز ئۈچۈن قىرىقىمىزنىڭ بېشى كەتسە

ئىچىڭىز ئاغرىمامدۇ؟" دەپ تازا يالۋۇرۇپتۇ. مەختۇمسۇلا: "ئىككى ئوغلۇمنى ئېلىپ كەلسەڭلار، يېنىپ ئۆتىمەن" — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. نەۋكەرلەر دەرھال پادىشانىڭ ئوردىسىغا بېرىپ ئىككى ئوغلىنى ئېلىپ كەپتۇ. بۇ ئىككى ئوغۇلنىڭ چوڭىنىڭ ئېتى "ئاقار"، كىچىگىنىڭ ئېتى "چوكەر" ئىكەن. مەختۇمسۇلا نەۋكەرلەرگە قاراپ: "ئاقار بالامنى دەرياغا ئاقتۇزۇڭلار، ئۇنىڭ پىراقىغا چىدىماي ئۆتىمەن" دەپتۇ. نەۋكەرلەر "ئاقار" بالىسىنى دەرياغا ئاقتۇزۇپتۇ. مەختۇمسۇلا "ۋاي بالام، ۋاي بالام" دەپ يىغلىغان بوپتۇ ـ يۇ، لېكىن دەريادىن ئۆتمەپتۇ. نەۋكەرلەر "ئەمدى بۇ بالىسىنمۇ سۇغا تاشلىساق، بەلكىم چىدىماي ئۆتۇپ قالار" دېيىشىپ "چوكەر" نىمۇ دەرياغا تاشلاپتۇ. بالا شۇ زامان غەرق بولۇپ چوكۇپتۇ. ئەمدى مەختۇمسۇلا نەۋكەرلەرگە نىمە دەپتۇ دېسەڭلار:

هەي ئىنساپسىز بولاڭچى
سەندە يۇتتى ئەۋلادىم.
قالدۇرمىدىڭ نەسلىمنى
هاسىل بولدى مۇرادىم.

ئەۋزەل ماڭا ئۇز يېرىم
چىلبورىنىڭ يۇرتىدىن.
ئارتۇق بىلگەچ ئاكامنى
كەچتىم هارام مېهرىدىن.

دەپتۇ ـ دە، بالا دەردى باغرىنى كاۋاپ قىلغان بولسىمۇ، ئۇ قول بوپ ياشاشقا رازى بولماي، ئاكىسىنى ئىزلەپ، ئارقى-

سىغىمۇ قارىماي ئات چاپتۇرۇپ ئۇدۇل كېتىپتۇ. بۇلاڭچىلار دەر-
يادىن ئۇتەلمەي نادامەت چېكىپتۇ.

مەختۇمسۇلا شۇ يۇرگىنىچە دەشتلەرنى كېزىپ، تاغلاردىن
ئېشىپ، بىر گۆزەل يايلاققا يېتىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا نۇر-
غۇن تۇگىلەر يايلاپ يۇرگىدەك. مەختۇمسۇلا تۇگىچىلەردىن:

— بۇ كىمنىڭ تۇگىلىرى؟" — دەپ سوراپتۇ. تۇگىچى:
"چىن تومۇر قارغۇنىڭ تۇگىلىرى" — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. كۇت-
مىگەن جاۋاپنى ئاڭلاپ كوڭلى ئەندىشىگە چۇشكەن مەختۇمسۇلا:
"ئۇ نىمە بولۇپ قارغۇ بولدى؟" — دەپ سوراپتۇ. تۇگىچىلەر:
"ئۇنىڭ بىر سىڭلىسىنى سانجۇ پادىشالىغى بۇلاپ كەتكەن ئە-
كەن، شۇنىڭ دەردىدە تولا يىغلاپ قارغۇ بولۇپ قالغان" — دەپ-
تۇ. ئاندىن مەختۇمسۇلا نېرىراق بارغاندا نۇرغۇن يىلقا، كالا-
قوي پادىلىرىنى كورۇپتۇ. پادىچىلاردىن سوراپتۇ. ئۇلارمۇ ئوخ-
شاش جاۋاپ بېرىپتۇ. ئەڭ چەتتە موزاي بېقىۋاتقان بىر تاز
بالىدىن: "جېنىم ئۇكام، چىن تومۇر باتۇر هازىر قەيەردە؟ ئېيت-
تىپ بەرسەڭ" — دەپ يېلىنىپ سوراپتۇ. تاز بالا تەسلىكتە:
"چىن تومۇر قارغۇ، هازىر 'ئالتۇن ئارشاڭ' دىگەن يەردە" —
دەپتۇ. مەختۇمسۇلا ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ: "مەن چىن تومۇر باتۇر-
نىڭ سىڭلىسى بولىمەن، مېنى ئاكام قېشىغا باشلاپ بارساڭ" —
دەپتۇ. تاز بالا: "مەن پادىدىن ئايرىلالمايمەن، موزايلار يۇتۇپ
كەتسە جاۋاپ بېرەلمەيمەن" دەپ ئۇنىماپتۇ. مەختۇمسۇلا: "ئۇنداق
بولسا پادىلىرىڭغا مەن قاراپ تۇراي، قولۇڭغا مۇشۇ ئالمىنى ئال،
ئەگەر چىن تومۇر سوزۇڭگە ئىشەنمىسە ئالمىنى كوزىگە سۇرت-
سەڭ كوزى ئېچىلىدۇ" دەپ قولىغا بىر خالتىنى بېرىپتۇ-دە:

مەختۇمسۇلانىڭ خالتىسى
ئالمىتيار①نىڭ ئالمىسى،
كورمەس كوزگە سۇركىسە
شۇئان ئېچىلىپ كەتكۈسى.

تاز بالا ئالمىنى ئېلىپ يولغا راۋان بوپتۇ. چىن تومۇر باتۇرغا بېرىپ مەختۇمسۇلانىڭ خەۋىرىنى ئېيتقان ئىكەن، ھېچ ئىشەنگۈسى كەلمەپتۇ. شۇ ھامان تاز بالا:

مەختۇمسۇلانىڭ خالتىسى
ئالمىتيارنىڭ ئالمىسى،
مەختۇمسۇلا بولمىسا
قايدىن كېلۇر خالتىسى؟ — دەپ ئالمىنى چىن تومۇر باتۇرنىڭ كوزىگە سۇركەپتۇ. شۇ زامان ئۇنىڭ كوزلىرى ئېچىلىپتۇ. كوز گوھەردىن نۇرلار چېچىلىپتۇ.

تاز بالىغا چىن تومۇر باتۇر چىڭ ئىنئاملار بېرىپ، تۇگىمەس رەھمەتلەرنى ئېيتىپتۇ. ئۇ شۇ زامان مىسران قىلىچىنى يەنە ئېسىپ، چالا قۇيرۇق ئېتىغا مىنىپ، بالا بىلەن بىللە مەختۇمسۇلانىڭ قېشىغا كەپتۇ. قېرىنداشلار قۇچاقلىشىپ يىغلىشىپتۇ. يۇرەكلىرى قانغىچە مۇڭدىشىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن تېكەس تېغىنىڭ ئېتىگىدە ئەل-خەلقى بىلەن بىرلىكتە خوشال-خورام ئومۇر كەچۇرۇپتۇ.

① ئالموتيار — تېكەستىكى جاي ئىسمى.

سییت نوچی

قەشقەر خەلقىنىڭ پىغانلىق كوز يېشى بىلەن قوشۇلۇپ ئاققان تۈمەن دەرياسى بويىدا، كوزىچى ياربېشى قويىنىدا① سېيىت ئىسىملىك بىر ئەزىمەت بارلىققا كەلدى، ئۇ شىرىنىڭكىدەك كەڭ كوكرىگى، يولۋاس تاپىنىدەك ئالقىنى بىلەن ھەممىنى ئو-زىگە جەلپ قىلدى. توت دەرۋازىنىڭ ئىچى ۋە تېشىدىكى غې-رىپ-غۇرۋا، يېتىم-يېسىرلار ئۇنى ئوزىگە ئاشنا بىلدى. ئۇن بەش ياشقا بارغاندا تۈشۈك دەرۋازىسىدا② بىر ناۋايغا نىمكا بولۇپ كىردى.

ئەگلەك بىلەن ئۇن تاسقاپ،
ئوتمەكتە ئومۇر.
ئەتىگەندىن كەچكىچە
ئەيلەيمىز خېمىر.
خېمىر تاۋلاپ بولۇپتۇ
بىلەكلەر تومۇر.
سېيىت نوچى گىردىسى دەپ،

① كوزىچى ياربېشى — تۈمەن دەرياسىنىڭ شەرقىي جەنۇپ لېۋى-گە جايلاشقان مەھەللە ئىسمى.

② تۈشۈك دەرۋازىسى — قەشقەرنىڭ شەرقىي دەرۋازىسىنىڭ ئىسمى.

داڭقىم يېيىلدى.
داستىخانغا دەرمان بولۇپ
ماختاپ يېيىلدى.
بۇ گىردىنى ھەر ياققا
ئېلىپمۇ كەتتى.
ئالدى ئاقسۇ، ئارقىسى
يەكەنگە يەتتى.
يېتىم-يېسىر باغرىنى ئۇ،
ماكانى ئەتتى.
نەچچە يىلدىن نىمكا ئىشلەش
تەننى پىشۇردى.
بىلەكلەرگە دەرمان بېرىپ
قۇۋۋەت ئاشۇردى.
بوزەك قىلسا بەگ-غوجاملار
ئاجىز پۇقرانى.
قانداق چىداپ تۇرالايدۇ
سېيىت ۋىجدانى.
ئاگاھ بەردى سېيىت كوپ رەت،
ھوكۇما-بەككە.
نەزەرگە ھىچ ئىلمىغاندا
قېتىلدى سەيكە①.

① سەيكە — بۇ يەردە شىگخەي ئىنقىلاۋىنىڭ ئالدى-كەينىدە پۇ-تۈن مەملىكەت بويىچە مەنچىڭگە قارشى قوزغالغان "گىلاۋخۇي" تەشكىلاتىنىڭ قەشقەردىكى شوبىسى نەزەردە تۇتۇلىدۇ.

ئەلقىسسە، ئايلار ئۆتتى، يىل ئۆتتى. سىيىت ئاخۇن گىلاۋ-خۇيچىلارغا قېتىلىپ سىيىت گاڭگۇڭ دەپ ئاتالدى. قان شورد-غۇچ تىردىكتاپ بايلار، پارىخور ئەمەلدارلارنىڭ كوزىگە مىخ بو-لۇپ قادالدى. سىيىت نوچىنىڭ ئۇستىدىن داتلاپ ماتىتەي① نىڭ ئالدىغا بەگزادىلەرنىڭ ئەرز-شىكايىتى ياغدى.

ئەمدى گەپنى سىيىت نوچىنىڭ ئۆزىدىن ئاڭلاڭ:

قارا ساچىم يەلپۈنۈپ
قاشىمغا چۈشتى.
تۇمەن سەۋدا، بالالار
باشىمغا چۈشتى.
بولدى مېنىڭ يولەنچىم
گىلاۋخىۇي ھاشىم②
چامباشىلىقنى ئۆگەتتى ئۇ،
جان دوست-ئاداشىم.
گىلاۋخۇيغا جەم بولدۇق
دارىنغا قارشى،
خىيانەتچى، پارىخور
زالىمغا قارشى.
بەلنى باغلاپ يەك تۇرۇپ

---

① ماتىتەي — 1911-يىلدىن 1923-يىلغىچە قەشقەردە ھوكۇم-رانلىق قىلغان فاشىست ھەربى ئەمەلدارى، ئەسلى ئىسمى ماپۇشىڭ.

② ھاشىم گىلاۋخۇي — يەكەنلىك ماھىر چامباشچى بولۇپ، ئۇ گىلاۋخۇيغا قاتنىشىپ، يەكەن، قەشقەر ئەتراپىدا داڭ چىقارغان. ئۇنى كىشىلەر ھاشىم گىلاۋخۇي دەپ ئاتىغان.

كوتەردۇق غەۋغا.
مەيلى دىندۇق بىزنى باغلاپ،
ئاسسىمۇ دارغا.
ھەر قەيەردە ئۇم بولۇپ،
باشلىدۇق جىدەل.
ئەل ئاغزىدا داڭقىمىز
بولۇپتۇ غەزەل.
قەشقەرىمدە ماتەتەي
يارلىق چۇشۇردى.
سىپىت نوچىنى تۇتۇڭلار دەپ
بۇيرۇق چۇشۇردى.
يوقىتىلدى گىلاۋخۇي
زىندانىدا ھاشىم.
زۇلۇم. كۇلپەت قايىنىدا
قىلىپتۇر باشىم.
قەشقەرىمدە كۇن ئالماق
تەس بولدى، كەتتىم.
ياۋا قۇشتەك ئايلىنىپ
ئاقسۇغا يەتتىم.
قەشقەردىنمۇ بەك غىرىپ
غۇرۋانە ئاقسۇ.
خاراپزارلىق ئۇچىغى
ۋەيرانە ئاقسۇ.
راۋابىمنى ھەمرا قىلىپ،
يەتتىم كۇچارغا،

ئالتە چىرىك بىر بولۇپ
ئالدى ئارىغا.
ئالتە چىرىك ئارىسىدا
شۇنچە مۇشلاشتىم.
قاراشەھەر دەرۋازىسىنى
پەشۋادا ئاچتىم.

ئەمدى گەپنى قاراشەھەردىن ئاڭلايمىز.

ئەلقىسسە، سىيىت گاڭگۇڭ قاراشەھەرنىڭ ىىقىنىدىكى، چوڭ كوۋرۇكىنىڭ قىشىدىكى، دەريانىڭ ئىقىنىدىكى خوجىلۇق بونجالىتقا كېلىپ راۋابىنى ئالدى، زەخمەك ئۇرۇپ تارىغا شۇندداق لەرزان چالدى، تەرەپ - تەرەپتىن كەلگەن ئەھلى جاپاكەش، مۇساپىر - مۇجاپىرلار ئۇنىڭ قولىغا قاراپ قالدى. راۋاپ ئاۋازى ئۇلارنىڭ يۈرىگىگە بىر ئوت سالدى.

بىر چاغدا سىيىت نوچى شۇنداق قاراپلا ھەيۋەت بىلەن باستۇرۇپ كېلىۋاتقان بىر پارچە قارا بۇلۇتنى كوردى، سىيىت ئاخۇن دىدىكى: بۇ خۇدانىڭ كارامىتىمۇ، يا ئەزرائىلنىڭ مالامىتىمۇ؟ ياكى بىر كاساپەتنىڭ ئالامىتىمۇ؟......سىيىت ئاخۇن سەپسىلىپ قارىغۇدەك بولسا، كېلىۋاتقىنى قارا بۇلۇت ئەمەس، ئات تۇياقلىرى ئاستىدا كوتىرىلگەن توپا - چاڭ ئىكەن، ئاتلىقلار ئالدىدا كېلىۋاتقىنى قارا شەھەرگە نامى پۈركەتكەن بىر زالىمنىڭ بالىسى پور بايۋەچچى دىگەن چۇلە - زاڭ ئىكەن، ئۇنىڭ ئەخمەقلىغى، پوچىلىغى پۈتۈن قاراشەھەرگە داڭ ئىكەن.

پۇقرالار دىدىكى، ھەي سىيىت نوچى — سىيىت گاڭگۇڭ! ئالدىڭدىكى ئاتلىق پور بايۋەچچىدۇر، خۇمسىلىقتا ئوتۇپ كەتـ

كەن بىر بەچچىدۇر، ئاتارمەن ـ چاپارمەنلىرى قىرىق نەچچىدۇر، ئۇنىڭ يولەك ـ پاناھى چوڭ، خەلق ئالدىدا گۇناھى چوڭ، ئوزىنى شىر سانايدۇ، نوچىلىقتىن تامايى چوڭ. ئۇنىڭ ئوزى ئوتۇپ كەتكەن مۇتىھەم لالما، ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشىپ قالما، بەل تۇتۇشۇپ چېلىشىپ قالما، بەل تۇتۇشساڭ دەس كوتەر، يانپىشىڭغا ئالما!

سېيىت نوچى شۇنداق قارايدىغان بولسا، پور بايۋەچچىنىڭ بىر قولىدا تىزگىن، بىر قولىدا قامچا، كەينىدە ئون نەچچە چېرىك غالچا، غالچىلار قولىدا نەيزە، كالتەك، ئاغامچا.

پور بايۋەچچە سېيىت ئاخۇنغا قاراپ دۇۋەيلەپ، ئوز-ئوزىچە كورەڭلەپ، نىمە دەيدۇ قېنى، قامچىسىنى تەڭلەپ:

قەيەرلىكسەن، نەلىكسەن؟
ئاتىڭنى سوزلە.
راۋاپ، زەخمەك قولۇڭدا
زاتىڭنى سوزلە.
ئايىغىمغا باش قويۇپ
دادىڭنى سوزلە.
قەيەرلىكسەن، قەلەندەر،
دىۋانىمۇ سەن.
يا بېشىڭغا كۈن چۈشكەن،
سەرسانىمۇ سەن؟
ۋەيا داچەن دەردىدە
ئاۋارىمۇ سەن؟
ياكى ئوغرى بولاڭچى
قاراقچىمۇ سەن.

قانداق غەرەزدە كەلدىڭ
ھالىڭنى سوزلە.

سىيىت نوچى بۇ ھاقارەتنى ئاڭلاپ دەر غەزەپ بولۇپ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، كىلىشكەن قاپ - قارا بورۇتىنى بىر تولغاپ قويۇپ نىمە دەپ جاۋاپ بىرىپتۇ دەڭلا:

ئىزىزانە قەشقەرنىڭ
سىپىل تىشىدىن.
شىرىن - شەرۋەت سۇيى بار
تۇمەن قىشىدىن.
خۇمدانچىلار مەلىسى —
كوزىچى ياربىشىدىن.
چىققان سىيىت ئىسىملىك —
يىقىر يىگىتمەن.
كىچىگىگە كىچىكمەن
چوڭىغا چوڭمەن.
پىششىغىغا پىششىقمەن
توڭىغا توڭمەن.
تەتۇرىگە تەتۇرمەن
ئوڭىغا ئوڭمەن.
مىسكىنلارنىڭ مۇڭدىشى،
ئامراق يىگىتمەن.
ئالداشنىمۇ ئۇقمايمەن
رەمبال ئەمەسمەن.

يا قەلەندەر، دىۋانە
ھابدال ئەمەسمەن.
خەقنى ئۇرۇپ - سوقمايمەن
ئامبال ئەمەسمەن.
يامىندىن قورقمايمەن
چەبدەس يىگىتمەن.
نەگە بارسام ھەمرايىم،
مىنىڭ راۋابىم.
چالسام سازىم، مادارىم
قىلسام تاۋابىم.
بىلمەك بولساڭ شۇ ساگا
بىرەر جاۋابىم.
ئەزىزانە قەشقەردىن
چىققان سىپىتمەن.

پور بايۋەچچە دىدىكى: ئەي ئەھلى يۇرتى يوق ھاراھ-زادە، مەن بولسام ئارزۇلۇق بەگزادە، كىيىم - سەرپايىلىرىم ئازادە، بەخت - دولەتتە يېتىشەلمەيدۇ ماڭا ھەرقانچە شاھزادە. مەن بولسام قاراشەھەردە ئاتالغان گاڭگۇڭمەن، نامى شوھرەتتە رۇستەمى داستاندىن چوڭمەن. قىنى، كۈچ سىنىشايلى، بىر قەپەس ئېلىشايلى. گاڭگۇڭ بولساڭ مەيدانغا چۈش چېلىشايلى.
سىپىت نوچى دىدىكى: سەندىن قورقۇنچ، دىشۋارىم يوق. ساڭا ئاتار پەشۋارىم يوق. بىر پەس ئارام ئالغىلى قوي، ئىك-كى پەردە چالغىلى قوي.
پور بايۋەچچە دىدىكى: پۇراپ باقساڭ مۇشتۇمۇمنى، يوقە-

تىسەن ھۇشۇڭنى، بىر مۇشت بىلەن سېسىتاي جىگىرىڭنى-گوشۇڭنى، باش ئۈستۈڭگە قوندۇراي ئەجەل-ماتەم قۇشۇڭنى!

پور بايۋەچچە شۇ سوزلەردىن كېيىن سېيىت نوچىغا شۇنداق بىر مۇشت ئاتتى، مۇشتى قاڭقىپ كېتىپ ئۆزى ئېغىناپ بىر ئازگالدا ياتتى، زەي-پاتقاققا پاتتى، بۇ ئىزاغا چىدالمىغان پور بايۋەچچە سېيىت گاڭگۇڭغا شۇنداق بىر پەشۋا ئاتقان ئىدى، بايۋەچچىنىڭ پۇتلىرى سىقىراپ كەتتى، كاللىسى پىقىراپ كەتتى، ئۆزى بىلەن ئۆزى "ۋاي پۇتۇم!" دەپ چىقىراپ كەتتى. ئۇنى بوغۇلۇپ خىقىراپ كەتتى. "يىقىلغان چېلىشقا تويماپتۇ، توۋا قىلسا كوڭلى قويماپتۇ" دېگەندەك پور بايۋەچچە پۇتۇن كۈچىنى كاللىسىغا يىغىپ سېيىت نوچىنىڭ مەيدىسىگە شۇنداق ئۈستىكى، بايۋەچچىنىڭ باش-كوزى زىڭىلداپ كەتتى، قۇلاقلىرى ۋىڭىلداپ كەتتى. پىشانىسى ھوررەكلەپ سېسىق تۇخۇمدەك لىغىرلاپ كەتتى. بايۋەچچىنىڭ بېشى دوقىدىن ئۇتۇپ سوقىغا ئايلىنىپ كەتتى. خەلقى ئالەم ئالدىدا يۈزى توكۇلگەن، قەددى پۇكۇلگەن، يۈرەك-چېكى سوكۇلگەن پور بايۋەچچىنىڭ جېنى بوغىزىغا قاپلاشتى، سېيىت گاڭگۇڭنىڭ ياقىسىغا كانىدەك چاپلاشتى. "ھەي سېھىرگەر گاداي! ئۆزۈڭگە سۇرى ئەپسۇننى ھۇرىۋاپسەن، ئادەم سىياقىغا كىرىۋاپسەن. جۇر يامۇلغا، مەن شۇ يەردە سىرىڭنى ئاچاي، باش-كوزۈڭگە ئەدەپ دورىسى چاچاي......"

سېيىت نوچى دىدىكى: مەرتەم-مەرتەم ئۈچ مەرتەم ئىدى، بۇنى ئۇقمايسەن، ئۈچ نوۋەتنى ساڭا بەرسەم ئۆزۈڭنى سوردىمايسەن، ئاستا دىسەم بەك دەيسەن، داپىقا چۇشكەن مايافتەك سەكرەيسەن، كورۇپ باق مېنىڭمۇ كاراستىمنى!

سېيىت نوچى پور بايۋەچچىنىڭ ياقىسىدىن تېتۇپلا شۇنداق

بىر كۈتىرىۋىدى ئۇ يەلتىزى يوق سېسىق كۈتەكتەك، پاشىنىسى يوق ئەسكى ئۆتۈكتەك يولۇنۇپ چىقتى. سېيىت نوچى ئۇنى بىر قولى بىلەن شۇنداق ئايلاندۇرۇۋىدى، ئەيۇھەننا س! چاقپىلەكمۇ ئۇنـ داق ئايلانماس، پىر - پىر - پىر!!!...... سېيىت نوچى ئۇنى قارا شەھەر دەرياسىغا شۇنداق ئېتىۋىدى، پور بايىۋەچچە خۇددى داشقا چۈشكەن ماشتەك، تاغدىن چۈشكەن تاشتەك، كوزىدىن چۈشكەن ياشتەك، تۈز قويمىغان ئاشتەك، قىلىچ ئۈزگەن باشتەك، دەريانىڭ قاق ئوتتۇرىسىغا چۈشتى.

ئەمدى گەپنى قارا شەھەر ئاممىلىرىدىن ئاڭلايمىز: چېرىكـ لەر پور بايىۋەچچىنى سۈزۈۋېلىشتى، ئۇزلىرىنىمۇ ئازراق تۈزۈۋېلىشـ تى. دېيىشىشلەركى: سېيىت نوچى تولىمۇ قارام ئىكەن، ئۇنىڭ خۇسۇسىدا بولەكچە ئويلاش هارام ئىكەن، كۈچ تۇرقىدا كوڭلى ئارام ئىكەن، كەمبەغەل پۇقرالار ئۇنىڭغا رام ئىكەن، ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشىساق بىزگە خوۋلۇق بولماس. چىرايلىقچە سوغا - سالام تارتۇق قىلىپ، بەزىسىنى ئارتۇق قىلىپ ئۇزىتىپ قويۇپ، ئۇ كەتكەندىن كېيىن بۇ زىياننى پۇقرالارغا چېچىپ بىرنى ئون قىلىپ ئۇندۇرۇۋالساق.

بۇ يامان نىيەتلىك غەرەزدىن سېيىت ئاخۇن تامامەن بىخەۋەر ئىدى. ئەتىسى ئۇلار قارا شەھەر ئېتىدىن بىرنى ئۇنىڭـ غا يوللۇق تۇتۇپ: "ھەي سېيىت نوچى — سېيىت گاڭگوڭ، باللار سىنى رەنجىتىپ قويغان بولسا بىز ناماقۇل. سەپىردىن يانمىساڭ، شەھىرىمىزدە تۇرۇپ قالمىساڭ" دېيىشتى.

سېيىت ئاخۇن "بولدۇ" دەپ جاۋاپ بېرىپ، يارۇ - دوستـ لىرى بىلەن خوشلىشىپ ئاتقا بىر قامچا سالدى، ئىلىخوغا قاراپ يول ئالدى:

ئىلىخوغا بارماڭلار
يولى خەتەردۇر.
زىمىستان قىش نەشتىرى
جانىدىن ئۆتەدۇر
مۇساپىرلار، دەرتمەنلەر
يولدا ياتادۇر.
ئوز يۇرتىنى ياد ئېتىپ
ئەدگە پاتادۇر.
ئىلىخوغا مەن بېرىپ
قالدىم بالاغا.
باغاق يۈزلۈك چېرىكلەر
ئالدى ئاراغا.
ئالتىسىنىڭ سۇندۇرۇپ
ئۆتتور چىشىنى،
پەشۋا بىلەن، مۇشت بىلەن
ياردىم بېشىنى.
ئىلى دەريا بويىدا
چاندىم راۋاپنى.
خالاس ئەتتىم قول - پۇتىمنى
تاپتىم ساۋاپنى.
قول - پۇتىمنىڭ ياتقان يېرى،
پىتلىق ئاۋاقتا.
قول - پۇتىمغا ئاش بېرەركەن
سۇنۇق تاۋاقتا.
ئاۋاقتىنى ئاي يورۇغى،

ئايدىڭدا چاقتىم.
قوش قولۇمنى قىيىق قىلىپ
دەريادا ئاقتىم.

× ×

يىگىرمە ئالتە ياشىمدا،
كۆڭلەر چۈشتى باشىمغا.
ئەرزىمنى بايان ئەيلەي
يارۇ - دوست قاياشىمغا.
ئەزىزانە قەشقەردە
تۇغۇلۇپ ئۆسكەن بويۇم بار.
شەھەر كېزىپ، يۇرت كورمەك،
ئىچكە تولغان ئويۇم بار.
شەھۇ - شەرنى ئايلىنىپ
ئۇچتۇرپانغا كېپقالدىم.
قولغا ئېلىپ راۋاپنى،
ھەر پەدىگە چېپقالدىم......
ئۇچتۇرپانلىق كوڭلىگە
سىيىت ئاخۇن يېقىپ قالدى.
ياقا يۇرتلۇق بولسامۇ
سوزلىرىم ئېقىپ قالدى.
يەتتى بۇلۇڭ - پۇچماققا
يېيىلىپتۇ ئاتىغىم.
يول - يول ئىكەن ھەرياقتا،

ئەل - يۇرت بولدى ياتـغىم،
خالايىقلار دەر ئىدى:
— سېيىت نوچى كەلگۈسى،
ئۇنىڭ قەدىمى يەتمىگى،
ياخشىلىقنىڭ بەلگىسى ……
نائەھلىلەر شۇكەمدە،
ئىچى ئاداپ ھالىمغا.
تۆھمەت توقۇپ ئۇستۈمدىن،
ئەرز قىپتۇ دارىڭغا:
"سېيىت يۇرتنى ئازدۇردى،
ئوغرىلارنى جەم قىلىپ،
سىزگە ئورا قازدۇردى،
بۇ يۇرتقا بالا تېرىپ.
ئۇنى يوقىتىڭ دەرھال
تۆخۇمى قۇرۇپ كەتسۇن،
ئۇ يالاڭتوش غەۋغاچى،
يەر يۇتۇپ چىرىپ كەتسۇن ……"
يالپاق بۇرۇن دوتەيىنىڭ،
رەڭگى - روھى ئۇچۇپتۇ،
سېيىت توغرىلىق خىيالى،
ھەر كوچىغا مىڭىپتۇ.

ھەممىگە ئايان ئىكەنكى، ئۇچتۇرپاننىڭ ئامبىلى ماشاۋۇ ئەسلىدە قەشقەرنىڭ دوتيىي بولۇپ، گىلاۋخويچىلارنى يوقىتىشتا داڭ چىقارغان چوڭ جاللات ئىدى. ئۇ شۇ چاغدىن

باشلاپ سىپىت نوچىنى تونۇيتتى. بىراق قەشقەردىكى چېغىدا سىپىت نوچىنى يوقىتىش مەقسىدىگە يېتەلمىگەن ئىدى. گاڭگوڭنىڭ تۇيۇقسىز بۇ يەرگە كېلىپ قالغانلىقى ئۇنى ناھايىتى ھەيران قالدۇردى. لېكىن ئۇ ئۇچتۇرپاندا سىپىت نوچىنى جايلىۋېتىشكە مۇمكىن ئەمەسلىكىنىمۇ بىلەتتى. بۇلارنى ئويلاپ يەتكەن بۇ ھىلىگەر يېڭى خىزمەت ئارقىلىق خانىنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشمەك خىيالىدا سىپىت نوچىنى ئۇجۇقتۇرۇشنىڭ كويىغا چۈشۈپ كونا ھۈنىرىنى ئىشقا سالدى:

ھەي نوچى سىپىت گاڭگوڭ
ئۇچتۇرپانغا خوش كەپسەن.
مەن كورۇپ دىدارىڭنى
بولدۇم تولىمۇ خۇرسەن.
تەڭ كەچكەن ئەمەسمىدۇق،
تۇمەن دەريا بويىنى.
تەڭ ئىچكەن ئەمەسمىدۇق
ئۇنىڭ شەرۋەت سۇيىنى.
تەڭ ئاڭلاپ ئەمەسمىدۇق
ھېيت - ئايەم كۈيىنى
بىللە كورۇپ كەزگەن بىز،
ئەزىز قەشقەر باغرىنى.
ھېيت - ئايەمدە تەڭ ئاڭلاپ،
كاناي، سۇناي، ناغرىنى.
قەشقەرلىكنى كورگەندە
تەنگە سىغماي كېتىمەن.

داستان سىلەپ ئالدىغا،
ئىززەت - ئىكرام ئېتمەن.
هەي نوچى، سىيىت گاڭگۈك،
يۈرسەڭ، ئوردىغا بارساڭ.
ئوسقىنىڭ چۈشۈپ قالسا،
بۇ يۇرتتا تۇرۇپ قالساڭ.
ماقۇل دەپ سىيىت نوچى
ئوردىدا تۇرۇپ قاپتۇ،
پۇلەپ يەل بېرىش، ماختاش
جايىغا بېرىپ قاپتۇ.
ئاق تەنگە بىلەن چوكان،
كۈنمۇ - كۈن كېلىپ قاپتۇ.
يالپاق بۇرۇن مادارىن
هەرياڭزا كۆلۈپ قاپتۇ.
ئاي - يىللار ئۆتۈپ مەزگىل،
بىر يەرگە بېرىپ قاپتۇ.
شۇنداق بىر كۈن كېچىدە،
سىيىت نوچى چۈشىدە،
ئانىسىنى كورۇپ قاپتۇ.
قەشقەرگە كېتەيىن دەپ،
مىسكىن ئانا قېشىغا،
پات بېرىپ يېتەيىن دەپ،
قېرىغان چېغى يېنىدا،
خىزمەت قىلىپ ئۆتەيىن دەپ.

ئۆز قولىدىن ئىشىنى،
بىر لوقما ئىچەيىن دەپ،
مانا شۇنداق ئويلاپتۇ،
ئوي بويىنى بويلاپتۇ.
دارىن ئالدىغا كىرىپ،
ئىجازەتمۇ سوراپتۇ.

ئەلقىسسە، سىيىت نوچى شۇ كۈنى تاڭ ئېتىش بىلەن مادارىيىنىڭ ئالدىغا كىرىپ كەلدى ۋە بۇ ئەرزنى بايان قىلدى:

قوي ئىزلەر قوزاسىنى،
قوزىمۇ ئاناسىنى،
هاۋادىكى قۇشلارمۇ،
سىغىنار ئۇۋاسىنى.
سىغىندىم يۈرەك ـ دىلدىن،
ئانام مېھرىبانىمنى،
سىغىندىم — ئىتى مەمەت،
ئۇكامنى ـ غەمگۇزارىمنى.
تۇمەن دەريا سۇيىدىن،
تويغىچە يۇتاي دەيمەن.
غەمگۇزارىم ئانامنىڭ،
ئالدىدا ئوتەي دەيمەن.
يار بېشىدا ئولتۇرۇپ،
راۋابىم چالاي دەيمەن.
غېرىپ، غۇرۋا، يارەنىڭ

كۆڭلىنى ئالاي دەيمەن.
قەشقەرگە باراي دەيمەن.
مېھرىگە قاناي دەيمەن.
مادارىن ئىجازەت بەر،
يولغا ئاتلىناي دەيمەن.

مادارىن شۇنداق جاۋاپ بەردى:

ئىجازەت بېرەي دىسەم،
مەن ساڭا چىدالمايمەن.
باشتىلا دىمەپتىمەن،
سەندىن ئايرىلالمايمەن.
ئىجازەت بېرەي گاڭگۇك،
چارەم يوق بولەك ياڭزا.
يوللۇغۇم بېرەي ياچەن،
تېخى بىر چىلىم غاڭزا.
يالغۇز ئانىغا سەندەك،
جان كويەر ئوغۇل لازىم.
ئالدىغا بېرىپ دەرھال،
ئاڭا ئەيلىگىن تازىم.
قەشقەردىكى تىتەيگە
خەت يېزىپ بېرەي ئېپكەت.
خەتنى كورسە ماتىتەي،
دەيدۇ ساڭا كوپ رەھمەت.
سەن ئوزەڭ سىپىت گاڭگۇڭ،
قىلدىڭ بىزگە كوپ خىزمەت.

ئەجرىڭ قەدرىگە لايىق،
مەنمۇ بىلدۈرەي ئىززەت.
بۇ خىتىمنى ئاپىرىپ،
بەر تىنەيىنىڭ ئۆزىگە.
سىنى باشلىق قىپ قويار،
توت داۋزىنىڭ بىرىگە.
باشلىق بولۇپ شۇندا سەن،
ئويناپ كۈلۈپ ئۆتەرسەن.
گاڭگۈك نامىڭغا لايىق،
مۇرادىڭغا يېتەرسەن.
بۇ يۇرتتىن كېتەر بولدۇڭ،
ئىچىمگە سىلىپ ئۆتنى.
ئەتە يولغا چىق گاڭگۈك
تەييارلاپ قوياي خەتنى.

ئەلقىسسە، مادارىن ئۇخلىماي خىتنى يازدى، گاڭگۈكنىڭ هايات يولىغا ئەجەل خەنىدىگى قازدى. ئەتىسى سىيىت نوچى بۇ خەتنى ئىلىپ، قوينىغا قاتلاپ سىلىپ، دارىن ئالدىدىن چىقىپ جاپاكەش پۇقرالارغا تويىماي بېقىپ، يۇرىگى شامدەك ئېرىپ شۇنداق دىدى:

خوش بۇرادەر، يارەنلەر،
بىللە ئويناپ ئۆتكەنلەر.
ئوززەمنى ئېيتىپ قالاي،
قەشقەرگە كىتىپ قالاي.
داغى پەرزەنت ئانامنىڭ

قان قېرىنداش ئۇكامنىڭ
مېھرىگە قېنىپ ئالاي.
قىلغان بولسام مەنمەنلىك،
ئۆتكەن بولسا سەۋەنلىك،
كەچۈرۈڭلار يۇرتداشلار،
خەير - خوش قېرىنداشلار.

ئەلقىسسە، سىيىت نوچى يار - بۇرادەرلىرى بىلەن خوشلىشىپ، قەشقەرگە قاراپ يول ئالدى. ئۈچتۇرپاندىن ئۇزاپ كەتكەندە، مارالۋېشىنىڭ تۆمشۇقىغا يەتكەندە نوچىنىڭ ئېتى بىر شورلۇق يەرگە پاتتى. سىيىت نوچى ئاتتىن چۈشۈپ كۆتىرىپ تارتتى. تۇز ئارتقان ئىشەكنى ھەيدەپ پاتقاقتىن ئامان چىققان بىر تۇزچى بوۋاي بۇ ھالنى كۆرۈپ ھەيران قالدى، سىيىت نوچىغا ياردەملىشىپ ئاتنى تارتىپ ئالدى. تۇزچى بوۋاي ئېيتتىكى:

ئوغلۇم سېنىڭ چىرايىڭ،
زەپمۇ ئىللىق كۆرۈندى.
ئېتىڭ پېتىپ شورلۇققا،
خەۋپتىن خەۋەر بىلىندى.
سەپىرىڭدىن بىر گۇمان،
ئايان بولدى كۆڭلۈمگە.
دەرىڭلىگە يەتكۈنچە،
ئاگاھ بولغىن ئۆزۈڭگە.
ئېيتقىن نېمە قىسمەت بار؟

سەپەردىگەدە، ئىشىگەدا،
ئۆتكەن قانداق خىسلەت بار؟
سېنىڭ مىسكىن بېشىڭدا.

ئەلقىسسە، سېيىت نوچى تۆزچى بوۋايغا سەرگۈزەشتىلىرىنى ھېكايە قىلىپ بەردى، مادارېنىڭ خېتىنى قويىنىدىن ئېلىپ پوتىسىغا مەھكەم تۈگدى.

تۆزچى بوۋاي ئېيتتىكى:

— ئەي ئوغلۇم، ئۇشبۇ خەتنى يېنىڭدا ساقلاپ يۈردۈڭمۇ؟ قېتىنى ئېچىپ ئوقۇپ كوردۈڭمۇ؟ بۇ زاماننىڭ ئامبالىلىرىدا ئىنساپ قالمىدى. نادانلىق قىلىپ تەۋەككۈل كەمىرىدە بېلىڭنى باغلىما، دارېنىڭ خېتىنى سەل چاغلىما، پالاكەت باسمىسۇن سېنى، خەتنى ئوقۇپ باقايلى قېنى.

سېيىت نوچى ئېيتتىكى:

ئامانەتكە خىيانەت،
نامەرت ئىشىدۇر.
پالاكەتنىڭ ئامرىغى،
قورققان كىشىدۇر.
ھاياتىمدا نامەرتلىك
قىلغان ئەمەسمەن.
جاننى ئالتۇن - كۈمۈشكە،
ساتقان ئەمەسمەن.
كەلسە ئەجەل ناۋادا،
جاننى ئالادۇر.

سوُلار ئېقىپ ئاستىدا،
تاشلار قالادوُر.
قەشقىرىمدە يارەن كوپ،
يالغوُز ئەمەسمەن.
كىمكى قىلسا يامانلىق،
ئادەم دىمەسمەن.

توُزچى بوۋاي ئېيتتىكى: خەير ئوُغلوُم، ساڭا ئاق يول بولسون، خەۋپ-خەتەر سەندىن يىراق توُرسوُن. دوُشمەنىڭ قان قوُسوُپ ئولسون، دوستلىرىڭ شات-خورام كوُلسوُن.

ئەلقىسسە، سېيىت نوچى توُزچى بوۋاي بىلەن خەيرلىشىپ ئېتىغا يەنە مىندى. ئالغا قاراپ يول يوُردى، يول يوُرگەندىمۇ مول يوُردى. يولنى كوپ بېسىپ، كورگەنلا يەردە كىشلەر قازان ئېسىپ، ئاخىر دەمدە قەشقەرگە يېتىپ باردى. قان ياش ئاقار توُمەن دەرياسى بىلەن كوزىچى يار بېشىنى كوردى.

سېيىت نوچى دىگەن گاڭگوُك،
دوڭنىڭ ئوُستىگە چىقسا.
ئانا مېھرىنىڭ شامى،
باغرىدا ئېرىپ ئاقسا.
ھەر ياقتىن خاراپ يوُرتى،
ھەسرەت ئوُتىنى ياقسا.
توُمەن تولغىدەك قان ياش،
توُرماي تامچىلاپ ئاقسا.
ياش تولغان كوزى بىرلە،

تويـماي ھەر تامان باقسا.
ئىشىككە كېلىپ قاقسا،
ئىشىك تاقىلىپ قاپتۇ.
چىراغمۇ ئۆچۈپ قاپتۇ.
ئانىسى غېرىپ مەزلۇم،
ئاھ...... چېكىپ يېتىپ قاپتۇ،
غەملەرگە پېتىپ قاپتۇ.
ئۇخلاپمۇ قېتىپ قاپتۇ.
جان ئانا.... جېنىم ئانا........
دەپتۇ سوزىنى باشلاپ.
ئاڭلىتالماي ئوگزىگە،
قوشلاپ چالمىنى تاشلاپ.
يەنە تەكرار توۋلاپتۇ،
بوتىلاقتەك بوزلاپتۇ.
جاراھەتلىك باغرىنى،
ھەسرەتلىرى تۇزلاپتۇ،
توۋلاشلىرى تېزلەپتۇ.
ئاخىر ئاڭلاپ ئانىسى،
ياندۇرۇپتۇ چىراقنى.
ئويلاپ يېقىن-يىراقنى،
ئىچىنى خىيال ئوراپتۇ،
كىملىگىنى سوراپتۇ.
— جان ئانا، جېنىم ئانا،
دىگەن بىر نادا كەلدى.
— ئىشىگىڭنى ئاچ جان ئانا،
مۇساپىر بالاڭ كەلدى.

شۇ سوز بىلەن ئانىسى،
ئىشىككە ئوقتەك ئېتىلىپ،
سوزگە قان ياش قېتىلىپ،
بويىنغا گىرە سېلىپ.
هارماق بالىكام دەپتۇ.
يىرتىق داستىخان ئېچىلىپ،
گۇلە، قاقلار چېچىلىپ،
هېجىردا چاي ئىچىلىپ،
ئويگە ئادەم تولۇپتۇ.
تۇنىمۇ تامام بولۇپتۇ.
ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا،
مەزىن ئەزەن ئېيتقاندا،
سېپىت نوچى جامەدە
جامائەتنى كورۇپتۇ.
يىغلاپتۇ هەم كۇلۇپتۇ.
ئويگە قايتىپ كېلىپتۇ.
ئېگىلىپ سالام بېرىپتۇ.
پەستە تۇرۇپ قول باغلاپ،
چاپان كىيىپ بەل باغلاپ،
ئانىسىغا خۇش قاراپ،
شۇنداق بىر سوز قىلىپتۇ.
مەن يامۇلغا كىرەيمەن،
ماتىنەينى كورەيمەن.
ئالدى بىلەن ئۇنىڭغا،
هورمەت سالام بېرەيمەن.

سۇگرە ئامانەت خەتنى،
ئۆز قولىغا بېرەيمەن
شۇنداق دەپ سېيىت ئاخۇن،
ئەجازەتنىمۇ ئاپتۇ.
خۇداغا ئامانەت دەپ،
ئانا ئىشكتە قاپتۇ.
....
خەتنى ئوقۇپ ماتىتەي،
باشنى ئاستا چايقاپتۇ.
يۇمشاق كۆلكىدىن نوچى،
ھەر ئەھۋالنى بايقاپتۇ.
شۇندا تۇزچى بوۋاينى،
دەررۇ يادىغا ئاپتۇ.
شۇ ئوي، شۇ خىيال بىرلە،
تىتەيگە قاراپ قاپتۇ.
سۇگرە سوزلەپ ماتىتەي،
ئۈچ كۈنلۈك سۈرۈك دەپتۇ.
ئۈچ كۈن كېيىن يامۇلغا،
سەن ئۆزەڭلا كەل دەپتۇ.
بىز كېڭەشنى پۈتتۈرسەك،
پىشانەڭگە يېزىلغان
كارامەتنى كور دەپتۇ.

ئۈچىنچى كۈن سېيىت ئاخۇن،
ئاجايىپ چۈش كورۇپتۇ.

چۈشىدە تېخى شۈنچە،
نۇرغۇنلا ئىش كورۇپتۇ:
چوڭ يولدا كېتىپ بېرىپ،
قارا ئىتنى كورۇپتۇ،
ئويغىنىپ ئۇ ئويلاپتۇ،
باش - ئاياقتىن ئويىنى.
دەرھال بېرىپ ھامىمغا،
سوغا ساپتۇ بويىنى.
ئانىسىغا سوز قوشۇپ،
دەپتۇ: سەندىن سورايمەن،
بۈگۈن ئۇلۇغ جۇمە كۈن،
ئاپپاق غوجامغا چىقىپ،
ناماز ئوقۇپ كىرەيمەن.
ئانا بېرىپ ئىجازەت،
ئىشىك تۈۋىدە قاپتۇ.
دۇئا بىرلە سېيىت ئاخۇن،
ھەزرەت ياققا يول ئاپتۇ......

....

ئاڭلىناتتى ھەريانىدىن،
دەرت - ئەلەم، پىغان زارى،
تاشۋايدەك راۋاپچىنىڭ،
ئۈزۈلگەن يۈرەك تارى.
ئۇژمىلىك باغ ئەتراپى،
ئايلىنىپتۇ مازاغا.
يالڭاچ تەن، يوقسۇللار،
چىقالماپتۇ بازاغا.

ئاردىلاپ سىپىت نوچى،
كوردى ئەلنىڭ ھالىنى،
بۇلاپ ئالغان ئاچكوزلەر،
يۇرتىنىڭ بار-يوق مالىنى.
كوزى چۈشتى ھەر يەردە
ياخشى بىلەن يامانغا.
يۇرىگىدە ئوت ياندى،
لەنەت ئوقۇپ زامانغا.
ھەممە يۇرتتا خار پۇقرا،
دەرت-ئەلەمگە يار پۇقرا،
قان يىغلايدۇ ھەسرەتتە،
بۇردا نانغا زار پۇقرا،
ئاھ..... خۇدايا ئالەمنى،
ئوزەڭ ئالغان ھوددەڭگە.
رەھىم-شەپقەت قىلساڭچۇ،
بىزدەك مىسكىن بەندەڭگە.
ئالىمىڭنى كەڭ قىلىپ،
زامانەڭنى تار قىپسەن.
ئادىمىڭنى ئەلەملەپ،
ئىت-ئىشەكتەك خار قىپسەن.
شاپائەت قىل قەشقەرگە،
شەپقىتىڭنى ياققۇزغىن،
قانغا تويماس زالىمنى،
ئوزەڭ زاۋال تاپقۇزغىن.
سىپىت نوچى ھەر يەردە،

يەرتىق چاپان، تون كوردى،
تونىنى بويلاپ توكۈلگەن.
لەختە ـ لەختە خۇن كوردى،
يۈرەك باغرى ئۆرتىنىپ،
كاۋاپ بولۇپ ياناتتى.
ساماۋاردا ئولتۇرۇپ،
ئىچ ـ قارنىنى تولدۇرۇپ،
ئەل ـ يۇرت بىلەن مۇڭدۇشۇپ،
دىدارىغا قاناتتى.
ساماۋارنىڭ چۆرىسى،
ئادەم بىلەن لىق تولغان.
ئۇلۇق ـ ئۇششاق قەشقەرلىق
ئەتراپىغا جەم بولغان.
چەقىپ كەپتۇ بىر چاغدا،
بىر توپ چېرىك ئات بىلەن.
يارلىق ئېلىپ ياموڭدىن،
تىتەي يازغان خەت بىلەن،
چېرىك سالام بېرىپتۇ،
قاتارلىشىپ تۇرۇپتۇ.
سىپىنت ئوقۇپ ئەھۋالنى،
دەرھال يولغا يۈرۈپتۇ.
دوست ـ يارەنلەر ئەگىشىپ،
تولىسى گەپ تەگىشىپ،
يۈرگەندە تېز يۈرۈپتۇ،
كوپ خىياللار سۈرۈپتۇ.
تۇندە كورگەن چۈشىنى،

يول توسقان قارا ئىتنى،
قانچە تەكرار كورۈپتۇ.
شەھەر يېقىن كەلگەندە،
قارىغا① سۇ بەرگەندە،
كۆسۈلدىشىپ چېرىكلەر،
سوزلەشكەننى كورگەندە،
— نىمە گەپ؟ دەپ سوراپتۇ،
جاۋاۋىنى تىڭشاپتۇ.
— باغلاپ ئەپكىر، دىگەننى:
چېرىكلەردىن ئاڭلاپتۇ.
ئاڭلاپتۇدە - دەرھاللا،
ئوز - ئوزىنى ئوڭلاپتۇ.
بەلنى مەھكەم باغلاپتۇ.
باغلاڭلار دەپ قولىنى،
ئارقىسىغا جۈغلاپتۇ.
ئۇ ئوزىنى يولۋاستەك،
گويا شىردەك چاغلاپتۇ.
چېرىك دىگەن تىترىشىپ،
چۈۋىن ئوخشاش چىرمىشىپ،
سېيىت ئاخۇننى باغلاپتۇ،
ئاندىن بىر سوز ئاڭلاپتۇ:
— ھىچ گۇنا يوق سىلەردە،
خاننىڭ ۋاجىپ يارلىغى.
يۇرت - جامائەت خوش ئەمدى،

① قارىغا — بەشكىرەم ھەزرەت يول ئايرىلىشىدىكى بىر جاينىڭ ئىسمى.

رىزا بولۇك قەشقەرلىق
ئۇلۇق - ئۇششاق بارلىغى.
يۇرت شۇ سوزنى ئاڭلاپتۇ،
يۇرەك باغرىنى داغلاپتۇ.
كوكرەك كېرىپ سېيىت ئاخۇن،
ئالغا ماڭغان چاغلاردا
ھەممە ھور - ھور يىغلاپتۇ.

ئەمدى گەپنى قەشقەرنىڭ دارىنلىرىدىن ئاڭلايمىز:

ئۇ پۇقرالار بىلەن دىدار كورۇشۇپ بولغىچە يوق قىلىۋەتمىسەك بىزگە ئامانلىق بولماس، شۇڭا دەرھال سەكسەن چېرىك ھازىر بولسۇن، سېيىت نوچىنى تۇتۇشقا يۇرسۇن، سېيىت نوچى گۇندىخانىغا كەلتۇرۇلسۇن. سېيىت نوچىنى ئاشۇنداق كەلتۇرۇشتى.سېيىت نوچى ماتىتەينى كورمەك تەلۇۋتى بەردى، تىتەي قوبۇل كوردى. سېيىت نوچى شۇنداق دەپتۇ:

كېزىپ دەشتى - باياۋان،
ئاشتىم تاغ - داۋان.
نەگە بارسام پۇقرانىڭ،
ھالى بەك يامان.
رەڭگى سۇلغۇن، زەپىران،
باغرى لەختە قان.
ئىچكىنى ئوغا، زەھەر،
چەككىنى پىغان.
ئۇچتۇرپاندا مادوتەي،
يېزىپ بەردى خەت،
سىزگە تىلەپ ئامانلىق،

بەخت - پاراغەت.
مادوتەيىنىڭ خېتىنى،
مەندىن ئالدىڭىز.
ئەمدى نىچۈن بىلمىدىم،
ئايىنىپ قالدىڭىز؟

ئەلقىسسە، ماتتەي مۇغەمبەرلىك بىلەن سېيىت گاڭگۇڭغا قاراپ قالدى، خۇپسەنلىك بىلەن ھېچنىمىنى ئۇقماس كىشى بولۇۋېلىپ ئۆز يېغىدا ئۆزىنى قورۇشقا پۇرسەت تاپتى. ھىلە-مىكىرلىك نىقاۋنى يۈزىگە تارتتى:

ھەي نوچى، سېيىت گاڭگۇڭ،
ئۆزەڭنىڭ ئۇلۇمنامەڭ.
سەن ئۆزەڭ ئېلىپ كەپسەن،
مېنىڭ بۇ يۇرتىمگە،
نادامەت سېلىپ كەپسەن.
خەت بىلەن مېنىڭ بىلسەڭ،
كوكسۈمگە پىچاق پاتتى.
قانداق قىلىمىز گاڭگۇڭ
ئەجەپمۇ بېشىم قاتتى.
مەن ساڭا ئىدىم ئامراق.
ئۆلتۈرەي سېنى قانداق؟
ئۆلتۈرمەي دېسەم نوچى،
خاننىڭ يارلىغى شۇنداق.
— "ئەي ئامبال" — دېدى گاڭگۇڭ،
تەڭلىكتە تۇرۇپ قالما.
خاننىڭ ئالدىدا ئاسى،

گۇناكار بولۇپ قالما.
چېردىكلەرگە ئېيت دەرھال،
مىلتىقىغا ئوق سالسۇن.
مويتوكزىغا ئېپ چىقىپ،
هايالسىز جېنىم ئالسۇن.
ئەزىزانە قەشقەرلىق.
مېنى بىر كورۇپ قالسۇن!......
جاللاتلار كېلىپ شۇ دەم.
بوينىغا تاقاق سالدى،
پۇتىغا سېلىپ ئىشكەل،
زىندان باغرىغا ئالدى.
ئون توت كۇن ئوتۇپ كەتتى،
تاقىتى تۇگەپ كەتتى،
مەرت يىگىت سېيىت گاڭدۇڭ،
سوزىنى بايان ئەتتى.
دىدى ئۇ: چىدامىم يوق،
يا بولەك تامايىم يوق،
ئولتۇرسەڭ بۇگۇن ئولتۇر،
جۇمە كۇن كېلىپ يەتتى.
....
جەم بولۇشتى ئامباللار،
يەڭگۇشلىشىپ تامباللا.
— داچەي هارۋىنى قوش دەپ،
يارلىق قىلدى دەرھالدا.
توت ئاتلىق يوغان هارۋا
تەييار بولدى. تەخ بولدى،

سېيىت نوچىنى ئاتماققا،
ئېلىپ ماڭار ۋاق بولدى.
ئات ھارۋىنى قاتقاندا،
توققۇز پاي پو ئاتقاندا،
توت دەرۋازىغا يۈزدىن
توت يۈز چېرىك پاتقاندا،
يۈرغىلىشىپ ھەر يانغا
تېپىرلىشىپ ياتقاندا،
تەشۋىش تولغان باشلىرى،
قارا تاشتەك قاتقاندا،
سېيىت نوچىنى چىڭ باغلاپ،
ئوردا ئالدىغا ئەپ كەلدى.
ئۇ ھارۋىدا تىك توختاپ،
شۇنداق سوزنى دەپ كەلدى:
" خوش ئامان بول قەشقەرلىق
جان جىگەرلەر ـ تۇققانلار.
بۈگۈن جۈمە قۇلاق سال
سوز قەدرىنى ئۇققانلار.
جامائەت جەم بولۇپسىز،
مېنىڭدىن بولۇڭ رازى.
مەھشەردە كورۇشكەيمىز
بولغاندا خۇدا قازى.
گۇناسىز ئولەر بولدۇم
نادانلىق بالاسىدىن.
كىملەر قۇتۇلۇپ قالغان
زالىمنىڭ جازاسىدىن!

ھەي قەشقەرلىق، قەشقەرلىق
مېنى ئۇنتۇپ قالماڭلار.
مەندەك بولماي دىسەڭلار
ھەرگىز نادان بولماڭلار.
نادانلىق ئېلىپ كەتتى
يىگىتلىكتە باشىمنى.
مېنىڭدەك ئېلىپ كەتكەن
ھاشىمدەك ئاداشىمنى.
خەتنى بىلمىگەن ئادەم
بېشىدا كېزەر ماتەم.
خەت بىلمەس نادانلارغا
قاراڭغۇ ئىكەن ئالەم.
ئوقۇڭلار ئوزەڭلارمۇ
تەلىم ئالسۇن ياش باللا،
قەلبىڭلاردا قېپ قالسۇن
قىساسىڭلار - ئەنتىڭلار!
....
مەمەتخان ئىنىم قالدى
جان ئانام ئۇنى باقسۇن.
مەيلى ئاتسا زالىملار
قەشقەرگە قېنىم ئاقسۇن.
قەۋرەمنى كورۇپ خەلقىم
ئىبرەت ئالغۇسى مەندىن.
قان قەرزىم، قىساسىمغا،
ئۇمىت كۇتىمەن سەندىن.
رازى بولغىن قەشقەرلىق

ئەل ـ يۇرتداشلار خوش ئەمدى.
بىللە ئۇيناپ تەڭ ئۇسكەن
يارۇ ـ دوستلار خوش ئەمدى!"
....

خالايىق ئىندا ئەيلەپ.
ياشنى تولدۇرۇپ كوزگە،
مۇڭزارى ناۋا ئەيلەپ،
چۇشتى ناللىك سوزگە:
كاج پەلەكنىڭ قىسمىتى،
بۇ كۇننى ساپتۇ بىزگە.
كۇن ئالماق بۇ قەشقەردە
بولامدۇ راۋا بىزگە؟!......
بىرنى ئوق بىلەن ئاتسا،
ئۇننى جادىغا باسسا.
يۇزنى دارىغا ئاسسا.
مىڭلاپ گۇندىدا ياتسا،
ئادەم بېشىنى توغراپ،..........
تاغنىڭ تېشىغا قاتسا.
دەرتمەن بىر گۇناكارغا
مىڭىنى ئېلىپ چاتسا.
بۇ ئالەم زىمىستانلىق
بولدى بىر گورىستانلىق.
گورىستاندا ئۇتەرمۇ،
بەختى قارا قەشقەرلىق......

....

سېپىت ئاخۇن ـ سېپىت گاڭگۇڭ

يۇرتتىن رازىلىق ئالدى.
ھارۋىسى قومۇش بازىرى①
يېنىغا بېرىپ قالدى.
"ئات!" — دىدى سېيىت گاڭگۇڭ
ھارۋىدىن تۇۋەن سەكرەپ:
ئات جاللات! ئۇدۇللاپ ئات!!
يۇرەككە ئۇدۇل چەللەپ.
چىقىر كوزلۇك بىر جاللات،
مىلتىقنى راست بەللەپ،
سېيىت گاڭگۇڭنىڭ ئالدىدا!
تۇردى كوزىگە تەڭلەپ.
ئارقا ياقتىن جىلىڭ جاللات
دەرھال تەپكىنى باستى.
پىستان چىقىپ مىلتىغى
ئوزى يىقىلىپ ياتتى.
ئىككىنچى رەت ئاتقان ئوق
كېلىپ تەگدى تاغاققا،
سېيىت ئاخۇن دىدى شۇ دەم،
مىلتىق ئاتقان جاللاتقا:
"مېنى ئاتساڭ ئۇستاڭ ئات
نا ئۇستاڭ يىقىن كەلمە.
سول كوكسۇمنى چەللەپ ئات
جا ئۇستاڭ يىقىن كەلمە......
مە، ھەققىڭگە ئاق تەڭگە"
دىدى سوزىنى باشلاپ.

① قومۇش بازىرى — جاي ئىسمى.

بىر سەرلىك كۈمۈش پۇلنى
جاللات ئالدىغا تاشلاپ.
جاللات ئالدى ياچەننى
چىشلىرىنى ھىڭگايتىپ.
تەلەپكە مۇۋاپىق ئۇ،
ئۇچ ماڭدام كېيىن قايتىپ.
....
سېيىت ئاخۇن ـ سېيىت گاڭگۇڭ
تىك تۇرار ئىدى سوزلەپ.
ماداخو دىگەن جاللات
ئاتتى جايىنى كوزلەپ.
يەتتە پاي ئوق تەككەندە
ئىگىز چىنار يىقىلدى
ھەيۋەت بىلەن گۈلدۈرلەپ
كوكتە چاقماق چېقىلدى......
قەشقەر ئاسمىنى بويلاپ
ئۇچمىغان بۈگۈن كەپتە.
سىم ـ سىم توكۈلەر يامغۇر
بۇلۇتلار كېزەر كوكتە.
قاغىلار قاقىلدايدۇ
سېپىلدىكى پوتەيدە.
بىزگە شەپقەت بارمىكىن،
شەڭگەن بىلەن دوتەيدە؟!
دوتەي بىلەن شەڭگەنىڭ
ئىچكەنلىرى قان بولدى.
قەشقەرلىقنىڭ كوز يېشى،

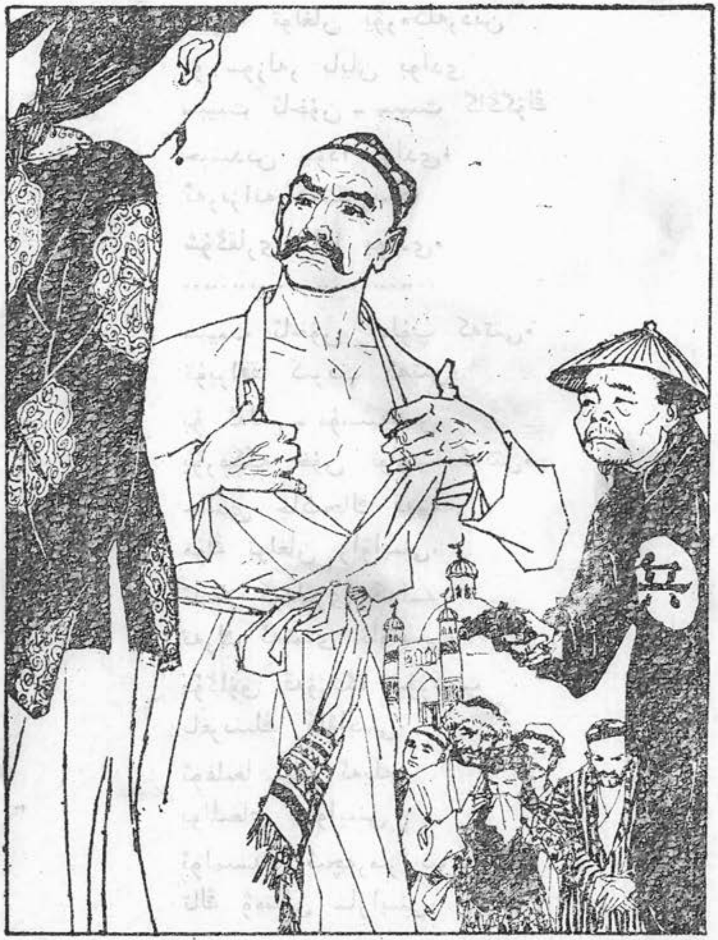

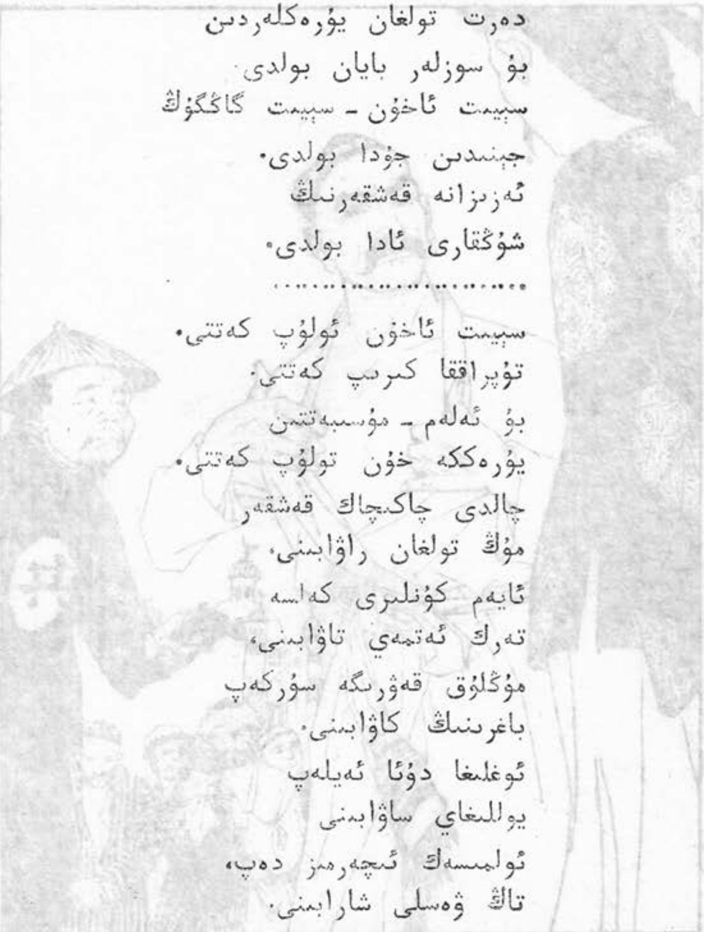

سەل بىلەن قىيان بولدى.
شەڭگەن بىلەن دوتەيىنىڭ
كىملىگى ئايان بولدى.
دەرت تولغان يۈرەكلەردىن
بۇ سوزلەر بايان بولدى
سىيىت ئاخۇن - سىيىت گاڭگۇڭ
جىنىدىن جۇدا بولدى.
ئەزىزانە قەشقەرنىڭ
شۇڭقارى ئادا بولدى.
....

سىيىت ئاخۇن ئۇلۇپ كەتتى.
تۇپراققا كىرىپ كەتتى.
بۇ ئەلەم - مۇسىبەتتىن
يۈرەككە خۇن تولۇپ كەتتى.
چالدى چاكىچاك قەشقەر
مۇڭ تولغان راۋابىنى،
ئايەم كۆنلىرى كەلسە
تەرك ئەتمەي تاۋابىنى،
مۇڭلۇق قەۋرىگە سۈركەپ
باغرىنىڭ كاۋابىنى.
ئوغلىغا دۇئا ئەيلەپ
يوللىغاي ساۋابىنى
ئۆلمىسەك ئىچەرمىز دەپ،
تاڭ ۋەسلى شارابىنى.

ئېيتىپ بەرگۈچى: هاۋۇت ئاخۇن

ئابدۇراخمان غوجا

البحث الخامس

ئېپتىدانى باشلايمىز،
شېھىدانە خوتەندىن.
باتۇرلارنى ئۇستۇرگەن،
شان ـ شەۋكەتلىك ۋەتەندىن.

قەدىمقى بىر زاماندا، ئاتچى① دىگەن داۋاندا، ھىبىبللا مۇپتى ھاجى ئىسىملىك بىر كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈچ ئوغلى بار ئىدى. چوڭىنىڭ ئېتى مەسۇمخان. ئوتتۇرانچىسىنىڭ ئېتى سۇدۇرخان، كىچىگىنىڭ ئېتى ئابدۇراخمان خان ئىدى. مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخان ئىلچى② شەھرىدە تۇراتتى. ئابدۇراخمانخان مەدرىستە ئوقۇيتتى.

ئابدۇراخمان خان غوجا،
يەتتە ـ سەككىز يېشىدا.
پىكرى ـ زىكرى ئىلىمدە
كالا موللا بېشىدا.
كېتىپ بارسا بىر كۈنى،

① ئاتچى ـــ خوتەندىكى مەلۇم جاي ئىسمى.
② ئىلچى ـــ ھازىرقى خوتەن شەھرى ئىلگىرى "ئىلچى" دەپ ئاتىلاتتى.

مىرغىزارلىق① قىشىدا.
ئاپپاق ساقال بىر بوۋاي
تۇرغىدەكمىش ئالدىدا.
پىنھان بولۇپ بىر ھىكمەت
بايان قىپتۇ دالدىدا:
بويۇڭغا قارىسام تۇزۇك كورۇنەر،
يۇزۇڭگە قارىسام سۇزۇك كورۇنەر،
دىلىڭغا قارىسام ئۇزۇك كورۇنەر.
پىشانەڭ ئوچۇق بۇزرۇك② كورۇنەر.
نەرگىس③ كوزلىرىڭ ياشقا تولۇپتۇ
شىكەستە④ دىلىڭ بەريان⑤ بولۇپتۇ.
يۇرۇڭقاش سۇيۇڭ ھەريان ئۇرۇپتۇ
ئېيتقىل نىچۈن ئەپغان⑥ چېكەرسەن؟

ئابدىراخمان خان غوجا ئوزىنىڭ نامۇ-ھالىنى يىپقا تىزغان مارجاندەك بىر بىرلەپ بايان قىلغاندىن كېيىن مۇنداق مۇڭلۇق بىر مۇناجات ئوقۇدى:

ئوز يۇرتىنى ئالەمدە،
سۇيمەيدىغان ئەر بارمۇ؟

---

① مىرغىزار — ئوتلۇق يەر، گۇل چىمەنلىك.
② بۇزرۇك — ئەتىۋالىق، ئىززەتلىك، ھورمەتلىك.
③ نەرگىس — كوزگە ئوخشايدىغان چىرايلىق گۇل.
④ شىكەستە — زەخىملىك، جاراھەتلىك.
⑤ بەريان — لەختە-لەختە، تىلىنىش.
⑥ ئەپغا — دات-پەريات، نالە-پىغان.

شېھىدانە خوتەندەك
غەپلەت باسقان يەر بارمۇ؟
شۇكەمگىچە كورمىدىم
كۈندۈز ـ تۈننىڭ پەرقىنى.
ئەزەل قارا قىلغانمۇ
خوتەنلىكنىڭ بەختىنى؟
كەر بالاغا ئوخشايدۇ
پىيالىمنىڭ① چوللىرى.
ئىمام ھەسەن ـ ھۈسەندەك②
خازان بولدى گۈللىرى.
شۇڭا دىلىم سۇنۇقتۇر،
غەم پەيمانىم③ تولۇقتۇر.
تاپسا يۇرتۇم ئاسايىش
بۇ ھەممىدىن ئۇلۇقتۇر.

بۇ نەزمىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بوۋاي شات ـ خورام ئىچىدە ئوزىنى ئاشكارىلاپ، مۇبارەك قولى بىلە خان غوجىنىڭ بېشىنى سىلاپ ئېيتتىكى:

ئى بالام جانىم بالام
ھەق يولىغا كىردىڭسەن.

① پىيالما ــ قارا قاش بىلەن گۈما ئارىلىغىدىكى چوللۇك.
② ئىمام ھەسەن، ئىمام ھۈسەن ــ مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ نەۋرىسى، كەر بالادا شېھىت بولغان.
③ پەيمان ــ قاچا.

ئانا سۇتىن ئاقلاشنى،
قەرزىڭ - پەرزىڭ بىلىپسەن.
ئوتتۇز ياشقا كىرگەندە
كۆچ - قۇۋۋەتكە تولغايسەن.
تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتۇڭغا
ئەبەت سادىق بولغايسەن.
زۇلۇم، كۈلپەت باغرىغا
خۇرۇچ خەنجەر ئۇرغايسەن.
ئامبال - دوتەي تەختىنى
گۇمران قىلىپ چاققايسەن.
شۇندا مەھشەر بارغاندا،
شىھىت خەلقىڭ ئالدىدا،
ئاق يۈز بىلەن باققايسەن.
روھىڭ تولۇپ ھورمەتكە،
پولسىراتتىن جەننەتكە
پەرۋان بولۇپ ئاققايسەن.

خىزىر بوۋاي خان غوجىنىڭ ئاغزىنى ئاچتۇرۇپ ئىلىزەمزەم ئىچۈردى، ئوڭ دولىسىنى ئاچتۇرۇپ ئالتۇن تامغىسىنى باستى، چەپ دولىسىنى ئاچتۇرۇپ نەزەر ئىلتىپات قىلدى:

كورسەم يەتتە يىشىڭدا،
بىر خىسلەت بار بىشىڭدا.
قايدا بارساڭ جان ئوغلۇم
خىزىر بوۋاڭ قىشىڭدا.

نىشانە قىپ قويدۇممەن
ئوچمەس بەلگۈك ئويدۇممەن.
بارغىل ئوغلۇم ئامان بول
ساڭا ئاق يول تىلەيمەن.
ئۇستازىڭنىڭ ئۈمىدى
ئۇنۇتمىغىل پىرىڭنى.
پانى دۇنيا ئەھلىدىن
پىنھان تۇتقىل سىرىڭنى.
سەبرى گوھەر، سىر ئالتۇن،
سىرى ئەھيان ئۆزگىدۇر.
سىرى ئايان ئەھلىگە،
ئومرى گەريان ئۆزگىدۇر.

خىزىر بوۋاي خان غوجىنىڭ كوزىنى يۇمدۇرۇپ غايىپ بولدى. ئابدۇراخمان خان غوجا ھەيرانلىق ئىچىدە مەدرىسكە يول ئالدى. خىزىرنىڭ سوزى قەلبىدە قالدى.

....

ئايدىنغىنا ئاي ئوتۇپ
كۈندىنغىنا كۈن ئوتۇپ
ئابدۇراخمان خان غوجا
ئارسلاندەك ئەر بولدى.
شەمشات كەبى جىسمىغا
يانار تاغدەك كۈچ تولدى.

ئەرتوگا① بوپ يېتىشىپ
ھەر قەدەمدە دۈشمىنى
يەكسان بولدى، يەر بولدى.
ئىلياس ئىدى ئۇستازى
رازى بولدى غوجىدىن.
مەرىپەتلىك نۇر بەردى
دۇئا ئەيلەپ دىلىدىن:
— ئەي بالام، غوجام بالام
باسقان ئىزىڭ گۈل بولسۇن،
ساڭا ئاق يول تىلەيمەن
ئاللا ئۆزى يار بولسۇن.
ئون ئىككى مىڭ ئىمامالار،
ھەردەم مەدەتكار بولسۇن.
غېرىپ، غۇرۋا، يېتىملار
يۈرىكىڭدە بار بولسۇن.
ئۇستازىڭنىڭ تىلىگى
تۇمارىڭغا باغ بولسۇن.
ئاۋازىڭدىن ئويغانسۇن
غەپلەت بېسىپ ياتقانلار.
شۇ چاغ ئېيتار ئاپىرىن
نىجات نۇرى تاپقانلار.
شاگىرت بولاي مەن ساڭا،
ھەيران بىلمە ساھىپنى.

① ئەرتوگا — ئۇيغۇر تارىخىنىڭ مەشھۇر قەھرىمانلىرىدىن ئەفرە-سىياپنىڭ يەنە بىر نامى.

تاپشۇرارمەن قولۇڭغا
ئەمدى بەش يۈز تالىپنى.
پەرۋىش ئەيلەپ قىلغايسەن
جان دىلىدىن تەربىيەت.
پەخەس بولغىن يولۇڭغا
تاپقىن ئوغلۇم كامالەت.
....
شۇندىن باشلاپ خان غوجا
باستى ئۇستاز ئىزىنى.
مەرىپەتنىڭ چىرىغى
نۇرلاندۇرۇپ دىلىنى.

× ×

باھار بولدى قارلىغاچ
نىمە بولدى، كەلمىدى.
ئۇۋىسىنى يىلانلار
ئېلىۋالدى، بەرمىدى.
ئاينىڭ ھوسنى قاراڭغۇ
داغ قاپلىغاچ يۈزىگە.
زۇلمەت ئوقى قادالدى
مەھكۇم ئەلنىڭ كوزىگە.
ئىلچىنىڭ بازارىغا
ئالتە ئىشەكتە قاق كىردى.
نارىسىدە باللارنىڭ

ساقلىغا ئاتى كىردى.
كوۋرۇكتىكى جۇپ دەمدە،
ئۇنلىمىدى سەھەردە
گۇلباغ① ئارا ئۇچالماس
بۇلبۇل تومۇر قەپەزدە.
قارا قۇشنى قۇشلىتىپ
يۇرەر ئامبال، مەسمىكىن!
چاي ئورنىغا قان ئىچەر
ئەسلى زاتى نەسمىكىن!
پانا تىلەر بەندىلەر
نالە قىلىپ خۇداغا.
تاقەت قىلىپ بولارمۇ
مۇنداق مۇدھىش جاپاغا ......
قانداق چىدار خان غوجا
ئەل ـ يۇرتىنىڭ زارىغا.
ۋادەرىخا! بۇ قىسمەت
تەگدى كوڭۇل تارىغا.

ئەلقىسسە، ئابدۇراخمان خان غوجا بەش يۈز تالىپ ئىچىدىن ئىشەنچىلىك مەھرەم② تاللىۋالدى. ئۇلارغا قوشۇمچە سىپاگەرچىلىك③ ئۆگەتتى. هوجرا ئىچىگە تومۇرچىلەرنى توپلاپ نەيزە-قىلىچ سوقتۇرۇپ خۇپىيانە راسكەرلىك قىلدى.

① گۇلباغ ــ جاي ئىسمى (ئىلىچىنىڭ مەركىزى كوچىسى).
② مەھرەم ــ ئىشەنچلىك ياردەمچى، خىزمەتچى.
③ سىپاگەرچىلىك ــ ھەربى ئىلىم، ھەربى مەشق.

يۇرۇڭقاشنىڭ سۇلىرى
خادا تاشتەك تۇرۇلدى.
خان غوجىنى كورگەندە
قارا بۇلۇت سۇرۇلدى.
ئەسكە ئالدى خان غوجا
خىزىر، ئۇستاز سوزىنى.
قايدىن كەلسۇن ئۇلۇق سۇ
ئاچماي بۇلاق كوزىنى؟
ئالا - ئالا ئاغامچا
گولەڭگۇچكە يارامدۇ؟
ئەل ئۇمىدىنى ئاقلىماي
ئوزىن ئەر دەپ سانامدۇ؟!
قايتتى شۇنداق كۇچ بىلەن
هوجرىسىغا خان غوجا.
دىدى: قىلىچ تەييارلار —
مەهرىمىگە، خان غوجا.
....

ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى خوتەننىڭ ئامبىلىدىن ئىشتەيلى:

قاراڭغۇ تۇن، كېچىدە
ئامبال دارىن چۇش كوردى.
چۇشلىرىدە بەك يامان
ئاجايىپ بىر ئىش كوردى.

ئامبال چوچۇپ ئويغىنىپ جىمىكى يايى - دايىلىرىنى جەم قىلدى.

ئى يايلار، دايلار
چۇشۇم شۇنداق ياماندۇر.
كىمدۇ بىرى تەختىمگە
كوز تىككىنى ئاياندۇر.
شەمۇ-نشەھەر كىرىگلار
يۇرت مەلىنى قىرىگلار.
يۇز بىشى، بەگ، چوگلارنى
ياموۇلغا تىز يىغىگلار.
زۇڭ داخۇينى① ئىچىگلار
ھەريان تىگلاپ بىقىگلار.
ماڭا خىردىس قىلغاننى
نەدىن بولسا تىپىگلار.

ئامبالنىڭ يارلىغى بىلەن ھەممە يۇرتنىڭ بەگ، يۇزبىشىلىرى يىغىپ كىلىندى، قاتتىق سوراق قىلىندى. ئاتچىنىڭ سامان قوساق بىگى ئامبال ئالدىدا قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ ئىيتتىكى:

— "ئى ئامبال. ھىببىللا مۇپتاجىنىڭ ئۇچ ئوغلى بار، ئۇلارنىڭ پەيلى-ئىمانى بۇزۇقلارغا يار، پەقەت ئۇلاردىن باشقا سىلىگە كىم خىردىس قىلالىسۇن؟!"

قورققىنىدىن لاغىلداپ تىترىگەن ئامبال ئوردا چىرىكلىرىگە دەرھال بۇيرۇق چۇشۇردى:

ھەي يايلار، يايلار
ھازىر يولغا كىرىگلار.

① زۇڭ داخۇي — چوڭ يىغىن.

ھېبىبۇللا ھاجىنى
دەرھال باغلاپ كېلىڭلار.
يۈرىگىنى سۇغۇرۇپ
زىختا كاۋاپ قىلىڭلار.

"خوپ" — دېدى-دە، ھايال ئۆتمەي ھېبىبۇللا مۇپتاجىنى چەمبەر-چەس باغلاپ ئامبال ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. ئامبال ئېيتتىكى:

ئى ھاجىيۇ — مۇپتاجى،
خەرىس قىلغان تەختىمگە،
سەنمۇ؟ جاۋاپ بەرگەيسەن.
راست گېپىڭنى ئېيتمىساڭ
گۇناھىڭدىن كەچمەيمەن.
يالغان بىلەن ئالدىساڭ
يۈرەك قېنىڭ ئىچكەيمەن.
ھازىر كاللاڭ كەسكەيمەن.

....

ئەلقىسسە، ھېچنىمىدىن خەۋىرى يوق ھېبىبۇللا مۇپتاجى ئامبالنى رازى قىلالمىدى. ئامبال دەرغەزەپ بولۇپ قىزىتىلغان يىڭنىنى ئۇنىڭ تىرناقلىرىغا تىقتى. مىس لىگەننى قىزىتىپ كوك-رىگىگە ياقتى. باشۇل ئىچى قىيامەت — ئەرساتقا تولدى...... شەھەر-نىڭ قازى-كاللىلىرى ئامبالدىن ھېبىبۇللا مۇپتاجىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى تىلىدى. ئۈچ كۈنلۈك سۈرۈك بىلەن بورۇنغا ئالدى.

ھېبىبۇللا مۇپتاجى ئۇدۇل مەدرىسكە قاراپ يول ئالدى. ئۇ ئوغلى ئابدۇراخمان خان غوجىغا ئېيتتىكى:

ئارسلاندەك ئەر بالام
سېنى كىملەر ئازدۇردى؟
ئامبالغا خىزمەت قىل دەپ
كىملەر گورنى قازدۇردى؟
بۇ پەيلىڭدىن يان بالام
بىزگە جاھان تار بالام.
نىيىتىڭدىن يانمىساڭ
يۇرتۇڭ بولار قان بالام.
تەلىۋىڭنى بىجىرەي،
نىمە دىسەڭ خان بالام.
بىزنى قويما ئەلەمگە
كوز قارچۇغۇم جان بالام.
ئامبال بىلەن ئوينىشما
ئۇ زەھەر — چايان، بالام.
جەڭگى - جىدەل باشلانسا
كۈن بولار يامان بالام.
....
ئەزىزانە خوتەننى
شېھىت قىلغان ئامبال شۇ.
قاش تېشى ماكانىغا
قان تېرىغان ئامبال شۇ.
بالام قىلما قارامىلىق
ئۇ قىلغىنىڭ نادانلىق.
يۇرىگىنى يەپ بولغاچ
يۇرتتا ئەر يوق يارامىلىق.

كوز ئالايتساڭ ئامبالغا
بىزگە يوقتۇر ئاراملىق.

ئابدۇراخمان خان غوجا ھاجىم دادىكىسىنىڭ نەسەھەتلىرىدىن سۈگرە ئېيتتىكى:

ھاجىم دادا قۇلاق سال
مىنىڭ يۈرەك سوزۇمگە.
يۇرت ھالىنى ئويلىسام
قان - ياش تولار كوزۇمگە.
ئاتا، ئانام، ئەل يۇرتۇم
رىزا بولغاي مىنىگدىن
ئەر سوزىدىن قايتمايدۇ
يولۋاس باسقان ئىزىدىن.
قولدىن كەتكەچ تەختىمىز
قاچقان بىزنىڭ بەختىمىز.
قاراقچىغا تا ئەبەت
قارشى پۇتكەن ۋەدىمىز.
يوقلۇغىدىن ئادالەت
كوڭلۇمدە كوپ ئاداۋەت.
قولدا قىساس قىلىچىم
يالتىرايدۇ داۋامەت.
ئامبالغا ئوت ئاچارمەن،
ئىت قىنىنى چاچارمەن.
شىھىت ئوتكەن ئەۋلاتنىڭ

قىنغا قان ئالارمەن.
ئامان قالسام غازىمەن
شېھىت بولسام رازىمەن.
ئازاپ چەككەن يۈرەكنىڭ
جان تومۇر ئاۋازىمەن.
يىتىم - يېسىر، غۇربەتكە
تەپتى ئىسسىق يازىمەن......
بىر كەم ئوتتۇز يېشىمدا
قىسمەت يەتتى بېشىمغا
دۇئا بېرىڭ جان دادا
رەھىم ئەيلەپ ئىشىمغا.
سېرىق سۇ①دا — ھوجرامدا
يىگىتلىرىم ياتقاندۇر.
تەقەززا بوپ شۇ تاپتا
ئەندىشىگە پاتقاندۇر.
ئاق چاچ ئانام مېھرىۋان
رازى بولغىن مېنىڭدىن.
ئاق سۈتىڭنى بەرگەنسەن
ئايرىلىپ قىزىل قېنىڭدىن.
يەگەنىمەنغۇ جان ئانا
سىنىڭ ئاپپاق نېنىڭدىن.
ئاقلىمىسام قەرزىمنى،
ئوتىمىسەم پەرزىمنى،

① سېرىق سۇ — يۇرت ئىسمى.

تۇز كور قىلىپ بەرگىنىڭ
تېشىپ چىقسۇن جىنىمدىن......
مەن سۇتىڭنى ئاقلارمەن
جەڭگاھ ئارا تاقلارمەن.
كوكرىگىمنى قالقان قىپ
ئەل - يۇرتۇمنى ساقلارمەن.
بارالمىدىم باغچامغا،
سالام ئېيتىڭ ئاغچامغا.
دىلى غەمناك بەش بالام
قىزىل گۇلۇم، غۇنچامغا.

ئابدۇراخمان خان غوجا شۇ تەرىقىدە مۇناجات ئېيتىپ ئىجازەت سورىدى. ھىبىبىللا ھاجى نائىلاجلىقتىن رىزالىق بەردى، روزغار تەييارلاپ تەڭ كېچە مەھەل بىلەن ئاق يول تىلەپ ئۇزىتىپ قويدى:

ئابدۇراخمان خان غوجا
قايتىپ كەلدى قاتارغا.
كوپنىڭ كوزى قادالدى
بويىندىكى تۇمارغا.
بورە① باشلىق ئول تۇمار
مۇقەددەستۇر مۇبارەك.

① قەدىمقى تۇتېمىزىم (ھايۋانلارنى مۇقەددەس بىلىپ چوقۇنۇش) ئېتىقادى بويىچە، تۇركى خەلقلەر ئوزلىرىگە يول باشلىغۇچى سۇپىتىدە بورىنى تۇتېم قىلغان. شۇندىن باشلاپ شۇ خەلقلەر ئارىسىدا بورىنى سىمۋول سۇپىتىدە ئۇلۇغلاش ئوخشىمىغان دەرىجىدە ساقلانغان.

سۆيۈنەردى جان - دىلدىن
ئۈنى كورگەن ھەر يۈرەك.
كۆتۈپ تۇرغان يارەنلەر،
چۈرىسىگە ئولاشتى.
غوجا سوزى ئۇلارغا
دەرمان بولۇپ جۇغلاشتى.
غوجا تولغان غەزەپكە
ئوت چاقنىغان كوزلىرى.
خەنجەر ئىدى، ئوق ئىدى
ئېيتقان ھەر بىر سوزلىرى:
— ئامبالدا يوق دىيانەت
بارچىسىدا خىيانەت.
يۇرتنى تامام قاپلىغان
ۋابا يەڭلىغ جىنايەت.
بىزنىڭ ئەلدە بولمىغاچ،
بەركە، بىرلىك، ئىنايەت.
بېشىمىزغا چۈشۈپتۇر
دەھشەت قىزىل قىيامەت.
خوتەن خاراپ بولۇپتۇر
باغرى قانغا تولۇپتۇر،
ئالدىمىزدا ئىككى يول —
ھايات - مامات تۇرۇپتۇر.
كىم كويۈنسە دىلىدىن
تۇغۇلۇپ ئوسكەن ئېلىگە.
قىلىچنى ئېپ قىنىدىن

منسۇن ئاتىنىڭ بىلگە.
بىلەنسۇن شەمشەر قىلىچلار
باتۇرلار خاتىر تىشىغا.
ئەجەلدىن قىزىپ چىلىشلار
غەم ياغسۇن ياۋ بىشىغا.
مەيداندا تاپقان شان بىلەن
تىكلەنسۇن بىرلىك تاغلىرى.
مەرتلەر توككەن قان بىلەن
يۇيۇلسۇن يۇرتنىڭ داغلىرى.
باش كوتەر خوتەن ئوغلانى
خورەكنى توختات، باش كوتەر.
لەنەتلە تاتلىق چۇشلەرنى
لەنەتلە، ئۇخلاش بەس، يىتەرە
مەرت بولساڭ چىق مەيدانغا،
نامەرتلەرگە سوزۇم يوق.
ئەلنى سۇيمەس نا مەرتكە
قارايدىغان كوزۇم يوق.
ئانام ھەققى قەسەميات
ئاتلاندىم مەن غازاتقا.
يىگىت بولساڭ قىلىچ ئال
ئىتىڭنى چاپ مەيدانغا.
....

سەپداش بولدى، يول ئالدى
تۇن كىچە ئەل ياتاردا.
ئەھتىكاپتا ئولتۇردى

ئالتون① دىگەن مازاردا.

× ×

ئۇچىنچى كۈن كېچىدە
شورۋاق② تامان تاقلىدى.
دەرۋازا ئىچىلغۇنچە
تاڭنى كۈتۈپ ساقلىدى.
سېزىپ دۈشمەن قاغىدەك
سېپىل بويلاپ قونۇشتى.
چەللەپ غوجام كوزىنى
تىركەشتىن③ ئوق ئۇزۇشتى.
جەڭ قىزىدى كارامەت
شۇڭقار غوجام سالامەت.
دۈشمەنلەرنىڭ بېشىدا
قاينار ئىدى قىيامەت.
ئامبال - دارىن باش بولۇپ
قوللىرىدا تاش بولۇپ
جان تالىشىپ چاپاتتى
كوزلىرىگە قان تولۇپ......
كېچەش ئېيتىپ ئەمەتخان
كەلدى غوجام ئالدىغا
دىدى —
دۈشمەن ھىلىگەر
....

① خوتەندىكى "ئالتۇنلۇغۇم" دىگەن مازار.
② شورۋاق — ئىلچىگە يانداش جاي ئىسمى.
③ تىركەش — ئوقدان.

يوشۇرۇندى دالدىغا.
ئىشنىڭ قىسمىتى جەڭدۇر
ئۇندىن توقۇزى رەڭدۇر.
جەڭ قىلماقنى بىلمەگىلىك
تىرىلمەك بىلەن تەڭدۇر.
راسلايلى ئىگىز شوتا
تەييارلايلى شاخ-شۇمبا.
ئوتۇنغا ياغ چاچايلى
ئوت قويۇپ يول ئاچايلى.
خان كېڭەشكە قوشۇلدى.
شاخ-شۇمبىلار توشۇلدى.
لاچىن بولۇپ ئەمەتخان
ئوت بورانى سوزۇلدى.
گۇلخاندىن چوغ چېچىلدى
ياۋلار ھەريان قېچىلدى.
ئاھۇ-پەريات ئىچىدە
تومۇر دەرۋازا ئېچىلدى.
نەيزە، قىلىچ زەپتىدىن
مىڭلاپ چېرىك يىقىلدى.
تىرىكلىرى تۇغ تۇتۇپ
تەسلىماتقا قېتىلدى.
قاچقانلىرى ئېتىلدى
ئەجەل بىلەن چېتىلدى.
شېھىدانە خوتەنگە
شام چىراقلار يېقىلدى.
قول-پۇتتىكى كىشەنلەر

پارە ـ پارە چىقلدى.

....

كۆنلەر ئۆتتى، ئاي ئۆتتى،
دۈشمەن پۇرسەتنى كۈتتى.
قاچقان ئامبال چېرىگى
پىيالىمنى جاي تۇتتى.
مەدەت تىلەپ ئوردىدىن
ئىلتىماسقا خەت پۈتتى.
قىلىچتىن قان تامغۇزۇپ،
بار مۈلۈككە قول سوزۇپ،
خان ئەۋەتكەن قانخورلار
سەپ تارتىپ كېلىپ يەتتى.

ئەلقىسسە، ئامبال قاچاقلىرى ھەيۋە بىلەن ئابدۇراخمان خان غوجىغا بىر پارچە نامە ئەۋەتتى، نامىدە: "بىز بىلەن ئېتىشار بولسا مەيدانغا چىقسۇن، ئېتىشماس بولسا خونەننى دەرھال بىكارلاپ قويسۇن" دېيىلگەن ئىدى.

خان غوجا بۇ نامىنى كورۇپ دەرغەزەپ بولدى:

قۇل، قارام بوپ ياتقىچە،
قانخور ئامبال قولىدا.
ئولۇپ كەتسەك ئارمان يوق،
ھەققانىيەت يولىدا.

دەپ جاۋاپنامە يوللاندى. ئىلچى شەھەرنى دادىسىغا تاپشۇرۇپ، قايتا جەڭگە ھازىرلاندى:

جېنىم دادا شەھەرىمىز
ئەمدى سىزگە ئامانەت.

ئىلكىگىزدىن كۈچ تاپقاي
يۇرتتا ئەدلۇ ـ ئادالەت.
يۇرت بېشىغا كەلمىسۇن
قايتىپ يەنە قاباھەت.
مەن غازاتقا بارايمەن
بېرىڭ دادا ئىجازەت.
دۇئا قىلىڭ جان دادا
قايتىشىمغا سالامەت.
قىردىق بىر مەھرەم يېنىمدا
جەڭ قىلۇرمەن داۋامەت.
جېنىم دادا بىزلەرگە
قىلىپ تۇرۇڭ شاپائەت.

ئەلقىسسە، خان غوجا ئىشەنچلىك دەپ تاللىغان قىردىق بىر مەھرەمنى سەپكە تىزىپ دادىسىنىڭ ئالدىدىن بىر ـ بىر ئۆتكۈزدى. رەڭگى ـ رۇخسارى، مىجەز ـ خۇلقى، روھىي ھالىتىگە قاراپ دادىسى قىردىق مەھرەمنى ئىشەنچلىك تاپتى. بىرسىگە كەلگەندە خان غوجىغا ئېيتتىكى:

بالام قىرقى يارادۇر،
مۇنۇ بىرسى قالادۇر.
چۈنكى كوزى ئالادۇر،
دۇر①لىرىمۇ قارادۇر.
ئۇنى جەڭگە ئېلىپ چىقساڭ
بەلكىم باشقا بالادۇر.

ئابدىراخمان خان غوجا دادىسىنىڭ سوزىگە قايىل بولمىدى.

① دۇر — چىش.

— ئى هاجىم دادىكا! بۇنىڭ ئېتى ئىسمايىل. يەتتە يېشىدىن ئاش-تۈزۈمنى يەپ چوڭ بولغان بىر يېتىم. ئۇ ماڭا ئىشەنچلىك، دەپ ئېيتتىكى:

ئىسمايىلدۇر قاناتىم،
قاناتىمدۇر ھاياتىم.
مەن ئۇنىڭدىن ئايرىلسام،
قولدا تۇرماس نىجاتىم.
ئۇنى سەپتىن ئالمىغىز،
شۇبھە ئىچرە قالمىغىز،
دۇئا بېرىڭ جان دادا
ھەق ئالدىغا يولىغىز.

دادىسى خان غوجىنىڭ لەۋزىنى قايتۇرالمىدى. ئاخىرى:

يول بولسۇن بالام
يول بولسۇن
پېشانەڭدە نۇر بولسۇن.
مەھرەملىرىڭ، ھەمدىمىڭ،
خىزىر ساڭا يار بولسۇن.
ئەل يۇرتۇڭنىڭ ئۈمىدى.
قورالىڭغا جور بولسۇن،
پىيالىمنىڭ چولىمۇ
ئىزىڭ يەتكەچ گۈل بولسۇن.

دەپ دۇئا ئەيلىدى.

خان غوجا دادىسى بىلەن خوشلىشىپ، پىيالىمغا قاراپ يول ئالدى. پىيالىمغا يېقىن كەلگەندە دۈشمەنگە غازات ئېلان

قىلىشقا ئىسمايىلنى ئەلچىلىككە ئەۋەتتى. ئىسمايىل پىيالىمغا كىرىشى بىلەنلا چېرىكلەر ئۇنى باغلاپ ئېلىپ ماڭدى. ئامبال ئۆز ئۇندىن بۇرى ئىسمايىلغا كوز سېلىپ يۈرەتتى. ئۇ ھەييارلىق بىلەن ئىسمايىلنى قوچاقلىدى. پۇت-قولىنى يەشتۈرۈپ چوڭ زىياپەت ئۇيۇشتۇردى. ئوڭ يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ ئىسمايىلغا ئېيتتىكى:

ئى ئىسمايىل قاندىشىم،
قايسى شەيتان ئازدۇردى؟
مەزھىبىڭدىن قايتۇرۇپ
بىزگە ئورا قازدۇردى؟
داداڭ بىلەن بىر سەپتە
ئىدۇق بىزلەر بىر چاغدا،
سېنى ئولجا قىلغانتى
يەتتە ياشار ۋاقتىڭدا......
داداڭنىمۇ ئولتۇرگەن
خوجا نەسلى ئەمەسمۇ؟
ئاكاڭنىمۇ ئولتۇرگەن
ئاشۇ پەسلەر ئەمەسمۇ؟
ئۇنۇتتىڭمۇ قىساسنى
ئەگەشكىنىڭ نىمىسى.
قاراپ تۇرغىن ئۇلارنىڭ
قانغا پاتار ھەممىسى.
ۋاقىت، پۇرسەت غەنىمەت
ئەقلىڭنى يىغ ئۆزۈڭگە.
قىلغىل ئەمدى بىر خىزمەت،
قولاق سالغىن سوزۇمگە.

ئابدىراخمان پاشانىڭ
كاللىسىنى ئېلىپ كەل.
ياكى نەيزەڭ ئۇچىدا
يۈرىگىنى تىلىپ كەل.
مانا تەييار سوغاتلار
سەكسەن يامبۇ ئالىسەن.
بىز خوتەنگە بارغاندا
چارىگاھتا ياتىسەن.

ئامبال سەكسەن يامبۇنى ئىسمايىلنىڭ ئالدىغا قويدى. ئىسمايىلـ نىڭ نىيىتى بۇزۇلدى، خان غوجىدىن رىشتىسى ئۈزۈلدى. يامبۇغا سېتىلدى، ۋەدە بېرىپ ئۇلارغا قېتىلدى.

ئابدۇراخمان پاشانىڭ
ئىشەنچىسى مەندىدۇر.
كاللا بىزنىڭ دەۋرىڭ،
ئامانەت ئۇ تەندىدۇر.

ئىسمايىل نىقاپىنى يۈزىگە تارتتى، ئىپلاسلىق بۇرچىنى يەلكىسىـ گە ئارتتى، خان غوجامغا كېلىپ، ھىلىگەرلىك بىلەن شۇنداق دىدى:

قۇلاق سېلىڭ بۇ گەپكە،
باردىم دۈشمەن تەرەپكە.
چېرىكلىرى ساناقسىز،
ھىچ بىر ئەمەس ياراقسىز.
ئىگىز سېپىل سوقۇپتۇ.
چورىدەپ تومۇر توقۇپتۇ.
مەھكەم ساقلاپ ياتاركەن،

ھەر ياڭزا ئوق ئاتاركەن.
ئۇلارغا تەڭ كۈچ بولماس،
كۈچ بولسىمۇ دۈچ بولماس.
ئۇرۇشمايلى كېتەيلى،
ماكانغا تېز يېتەيلى.
يا ئۇلارغا ئەل بولۇپ
ئامراقلىشىپ ئۆتەيلى.

خان غوجىنىڭ ۋۇجۇدى غەزەپكە تولدى. دادىسىنىڭ مەسلىھەتىنى ئەسلەپ ئىسمايىلدىن كوڭلى دەر گۇمان بولدى. ئەقىل قۇشلىرى پىيالىغا قاراپ ئۇچتى. ئىسمايىلغا ئۇخلاشقا ئىجازەت بېرىپ، قورئاندازى بوۋاي ئەمەتخاندىن مەسلىھەت سورىدى. كېچەش بويىچە، ئىسمايىلغا تۆيدۇرماي قالغان ئەزىمەتلىرى بىلەن دەرھال جەڭگە ئاتلىنىش قارارىغا كەلدى. مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخانمۇ ئىككى يۈزدىن ئاتلىق چەۋەندازلىرى بىلەن تەييار بولدى. خان غوجا ئاق بوز تۇلپارغا مىنىپ قىلىچىنى قىنىدىن سۇغۇرۇپ، پىيالىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن دۈشمەن توپىغا بېسىپ كىردى:

ئارغىماقلار ئاتلاندى
چېرىك بېلى قاتلاندى.
بىرىنچى رەت ئېلىشتا
سەكسەن چېرىك پاتلاندى.
ئىككى - ئۈچلەپ نوۋەتتە
يۈزلەپ ئۆلۈك سەپ بولدى.
پىيالىدا دۈشمەنگە
جان ساقلىماق گەپ بولدى.

....

ۋاقتى سائەت ئىسمايىل
تۇردى چوچۇپ ئورنىدىن
هارام نىيەت شۇم پىيل،
خەنجەر ئالدى قوينىدىن.
ماگدى چىغىر يول سىلەن
پىنهان تۇتۇپ ئوزىنى.
مەخپىيەتتە پاشانىڭ
چەللەپ ئاتتى كوزىنى.

ئىسمايىلنىڭ قولى تىترەپ ئاتقان ئوقى خان غوجامنىڭ ئوڭ يوتىسىغا تەگدى، خان غوجام قانسىراپ ئاخىرى ئاتتىن يىقىلدى، كوزىنى ئىچىپ قارىغۇدەك بولسا، يىنىدا قىلىچىنى تەڭلەپ ئىسمايىل تۇراتتى:

— هەي ئىسمايىل، بىلىمدە 17 بەرى دۇردۇنۇم بار، بىر بەرىسىنى يىرتىپ يوتامنى تىڭىپ قوي، — دىدى.
ئىسمايىل ئىيتتىكى:

سەندىن قىساس ئىلىشقا
ئەزرايىل بولۇپ كەلدىم.
بىشىڭ تەندىن جۇدادۇر
پەيمانىغا تولۇپ كەلدىم.

ئىسمايىل خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ خان غوجامنىڭ گىلىغا ئۇرماقچى بولدى.
خان غوجا ئىيتتىكى:
— هەي ئىسمايىل، بىردەم تەختىر قىلغىن. جان ئالساڭمۇ

نامه‌رتلىك بىلەن ئالما، — دىدى ـ دە، بىشىنى كوتىرىپ غەزەپ نەيزىسىنى ئىسمايىلنىڭ كوزىگە قادىدى، مۇناجات ئوقۇپ پىيالە ـ سىنى لەرزىگە سالدى:

ۋادەرىخا! بىر چايانىنى بىلمەيىن ئاسراپتىمەن،
مۇھتەرەم ھاجىم دادامنىڭ ھەق سوزىن ئۇقماپتىمەن،
كوزلىرىم ئويغاق تۇرۇپ غەپلەت ئارا ئۇخلاپتىمەن،
بىر قاۋاننى ئوز بالام دەپ قەدىرلەپ ساقلاپتىمەن،
ھەق گۇماننى تەرك ئېتىپ ناھەقنى مەن ياقلاپتىمەن.

كەلسە ئالدىمغا خوشامەت بىرلە، يادەك ئېگىلىپ،
چىشلىرىنى كورسىتىپ، ھى ـ ھىلىسا يالغان كۈلۈپ،
كۈلكىسى، ھا جىلۋىسىنى مەن نادان راست دەپ بىلىپ
ئىلتىپات ئەيلەپتىمەن ئوبدان كىيىم، ئاش ـ نان بېرىپ،
پەيلى ياتنىڭ شۇملۇغىنى ھىچقاچان بىلمەپتىمەن.

ئاسرىساڭ ئادەم بالاسى، ئاغرى ـ بۇرنۇڭ قان ئېتەر،
بوۋىلارنىڭ بۇ سوزىن ھىكمەت چىراغى شان ئېتەر،
ياتقا ئاشكار ئەيلىسەڭ سىرىڭنى ئول پەيمان ئېتەر،
دۇشمىنىڭگە دىل بېرىپ باشىڭنى راست پەيخان ئېتەر،
سىر تۇتۇش ئالتۇن ئىكەنكىم قەدرىگە يەتمەپتىمەن.

مەيلى ئىسمايىل ئىخۇيكى ئادىمى ئاگنى يوقات،
مەيلى كەس كاللامنى ياكى كوكرىگىمگە نەيزە ئات،
مەن ئوزەم ئادەم تۇرۇپ كۇتمەسمەن ئىتتىن ئىلتىپات،
يات ياۋۇز ئاسراندىدىن دات، پەندىيات، مىڭ پەندىيات
لەنتى بىلسەڭ ساڭا شۇنداق جاۋاپ بەرمەكچىمەن.

ئىسمايىل بەزگەكتەك تىترەشكە باشلىدى، كوزىنى يۇمۇپ زەھەرخەندىلىك بىلەن خان غوجامنىڭ گېلىغا شۇنداق ئۇرغان ئىدى. قىلىچ ئۇغاقتەك ئېگىلىپ[*] كەتتى. خان غوجام يەنە بىر قېتىم بېشىنى ئىگىز كوتىرىپ، ئەل-يۇرتى بىلەن خوشلاشماق بولۇپ شۇنداق مۇناجات ئېيتتى:

ئادىمزاتنىڭ كۇلمىگى باردۇر،
ھامانەم بىر كۈن ئۇلمىگى باردۇر،
مېنىڭ بۇگۈن ئولەر كۈنۈمدۇر،
ئانا تۇپراقنى سۇيەر كۈنۈمدۇر.
رازى بولغايسىز ئاتا-ئانلار،
جاندىن ئەزىزلەپ سۇيگەن باللار،
رازى بولغاي ئول پىرۇ ئۇستازىم،
باش ئېگىپ قىلاي ئۇنىڭغا تازىم.
رازى بول مېنىڭ ئەزىمەتلىرىم،
مېنى ئوستۇرگەن ئەزىز يەرلىرىم.
رازى بول تاغ، تاش، دەريا-قىرغاقلار،
رازى بول ئەل-يۇرت، يېقىن-يىراقلار.......
سىلەرگە كوزۇم قانداقمۇ قانار
ئويلىسام باغرىم ئوت بولۇپ يانار.
قەسەمىيات خەلقىم، توغۇم ئالدىدا
ئولسەم ئوچلىرىم بولمىغاي ئادا.
قىساس قىلىچىم سىزگە ئامانەت،
ئەلۋىدا، ئەلۋىدا، ئەلۋىدا!.....

ئەلقىسسە، ئىسمايىل ئاخىرقى مەرتە خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ خان غوجىنىڭ يۇرىگىگە سانچىماقچى بولۇپ تۇرغاندا، بوراندەك

ئات ئويىتتىپ كېلىۋاتقان قوشۇننى كورۇپ قالدى ـ دە، دەرھال كوزدىن غايىپ بولدى. مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخان يېتىپ كېلىپ قارد ـ غۇدەك بولسا خان غوجام قان دەرياسى ئىچىدە بىھوش يېتىپتۇ. ئۇلار ئۇكسىسىنىڭ ئۇستىگە ئوزىنى ئېتىپ زار ـ زار بوزلىنىپ خان غوجامنىڭ بېشىنى يولىدى. خان غوجام تەسلىكتە جىلغا تەرەپنى ئىشارە قىلدى. مەسۇمخان ئېتىغا مىنىپ جىلغا تەرەپكە قويۇندەك ئۇچتى. ھايال ئوتمەي ئىسمايىلنى ئاتقا سورىتىپ ئېلىپ كەلدى. خان غوجام كوزىنى ئاران ئېچىپ:

— بۇ مەلئۇننى ئېلچى ئەھلىگە تاپشۇرۇڭلار، — دىدى ـ دە، كوزىنى مەڭگۇلۇك يۇمدى.

ئىگىز چىنار يىقىلدى
گۇلدۇرماما چېقىلدى.
نالە ـ پەريات ئۇستىگە
قايغۇ ـ ماتەم قېتىلدى.
غازات قىلغان باتۇرنىڭ
ئىگەكلىرى چېتىلدى.
ھەر يۇرەكتىن غەزەپنىڭ
ۋولقانلىرى ئېتىلدى.
مەسۇم، سۇدۇر كوز يېشى
سەل، يامغۇردەك بىلىندى.
خان غوجامنىڭ جەسىدى
تەختىراۋانغا ئېلىندى.
مەھرەملەرنىڭ ملتىغى
تەتۇر قىلىپ ئېسىلدى.

توغ ـ ئەلەملەر ئېگىلىپ
جىنازىغا يېپىلدى.
تەتۈر كىيىپ ئىگىنىنى
يولدا ساما سېلىندى.
كەڭ باياۋان قوچىغى
پىر قىيامەت قىلىندى.
چاقماق چېقىپ ئاسماندا
دۈررى مونچاق توكۈلدى.
گويا قات ـ قات بۇلۇتلار
چاك ـ چېكىدىن سوكۈلدى.

مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخان جىنازىنى قولدىن ـ قولغا تالىشىپ شەھەرگە ئېلىپ مېڭىۋاتقان ھازىدارلارغا قاراپ ئېيتتىكى:
— ئەگەر ھاجى دادىكام بىلەن ئاغىچى ئانىكام سوراپ قالسا:

ئۈنچە ـ مارجان چېچىلدى
تېرىپ بولماي كەچ قالدۇق.
سەگە تىرەك يىقىلدى
يولەپ بولماي كەچ قالدۇق

دەپ جاۋاپ بېرىڭلار. — دىدى.
جىنازا ئىلچى دەرۋازىسىدىن كىردى. خان غوجامنىڭ ئانىكىسى ئىگىز مونارىغا چىقىپ پىيالىما تەرەپتىن كوز ئۈزمەي قاراپ تۇرغىنىغا ساق ئۈچ كۈن بولغان ئىدى. بىردىنلا بىر جىنازا ئالدىدا ئىككى ئوغۇلنىڭ ئىگىنىنى تەتۈر كىيىپ ساما ئىچ ـ

ره كېلىۋاتقانلىغىنى كوردى - ده، "ئاھ دەپ يىقىلدى. سۇڭره جىنازىغا ئۆزىنى ئېتىپ شۇنداق بوزلىدىكى، ئۇنىڭ مىسكىن زا-رىدىن يەر يېرىلىپ تاغۇ - تاشلار ئېرىپ كەتكۇدەك بولدى:

بۇگۇن ئۇلۇغ جۇمە كۇن، بالام
ماڭا بولدى قارا تۇن. بالام
يېشىم ئاقتى يۇزۇمگە، بالام
زۇلمەت پاتتى كوزۇمگە، بالام
ئاھ بالام. ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
قۇلاق سالغىن سوزۇمگە، بالام
تويۇۋالاي يۇزۇڭگە، بالام
جىنازاڭغا باش قوياي، بالام
جامالىڭدىن گۇل ئوياي، بالام
ئاھ بالام. ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
ھەۋىلدىداجىم، دادىڭىزنى بالام
ئاخۇن ئاغىچا ئانىڭىزنى، بالام
بەش ناتىۋان بالىڭىزنى. بالام
پۇتمەس دەرتكە قويدىڭىز، بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
ئوك يېنىڭغا قارىسام، بالام
ملتىقلىرىڭ ئېسىغلىق. بالام
سول يېنىڭغا قارىسام، بالام

قىلىچ، نەيزەڭ تىزىغلىق، بالام.
جىنازاڭنىڭ ئۈستىگە، بالام
ئالتۇن تۇغۇڭ يېپىغلىق، بالام.
باش - كوزۇڭگە قارىسام، بالام
ئىڭەكلىرىڭ تېڭىغلىق، بالام.
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
سۇلار كەتتى ساي قالدى، بالام
ئىگىسى يوق جاي قالدى، بالام
دادىسىدىن ئايرىلغان، بالام
بەش قولۇنۇڭ، تاي قالدى، بالام.
ئالما، ئانار ئۈزۈلدى، بالام
ئەمدى قۇرۇق باغ قالدى، بالام.
پاشا غوجام كەتتى دەپ، بالام
يۈرىگىمدە داغ قالدى، بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
پىيالىمىغا بارغاندا، بالام
تاشلار تەكى بولدىمۇ، بالام
ئاستىڭىزغا سالغاندا، بالام
يانتاق كورپە بولدىمۇ، بالام
ئۈستىڭىزگە ياپقاندا، بالام
قامغاق يوتقان بولدىمۇ، بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.

تاغۇ - تاشلار تەۋرەيدۇ، بالام
بۇلبۇل مۇڭلۇق سايرايدۇ، بالام
غەمگە پاتقان لەشكىرىڭ، بالام
خان غوجام دەپ يىغلايدۇ. بالام
ھاۋادىكى ئاق بۇلۇت، بالام
ساڭا ماتەم تۇتۇپتۇ، بالام
غېرىپ - غۇرۋا ئەۋلادىڭ بالام،
زەھەر - زوقۇم يۇتۇپتۇ بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
ئېغىلدىكى بوز ئېتىڭ، بالام
ئوت سەپ بەرسەم يىمەيدۇ، بالام.
قوتاندىكى كالاڭمۇ بالام
سېنى ئىزلەپ مورەيدۇ، بالام.
ئاسماندىكى تورغايمۇ بالام
ساڭا نەزمە توقۇيدۇ، بالام
تاغلاردىكى قۇشلارمۇ، بالام
مەرسىيەڭنى ئوقۇيدۇ بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
ئالا تايغان كۈچۈكۈڭ، بالام
كوككە قاراپ ھۇۋلايدۇ، بالام.
ئايۋىنىڭدا ئاسلانلار، بالام
مياڭلىشىپ يىغلايدۇ، بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم

نادىرخان غوجام.
تىنىچ ياتقىن گورۇڭدا، بالام
يۇرتۇڭ ماڭار يولۇڭدا، بالام.
قارا زۇلمەت تەختىنى، بالام
كۆل قىلارمىز ئوتوڭدا، بالام
ئاھ بالام، ئابدىراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
مەھشەرگاھقا بارغاندا، بالام
خۇدا قازى بولغاندا، بالام
داۋاغا تىك تۇرارمىز، بالام
دۈشمەندىن خۇن سورارمىز، بالام
ئاھ بالام، ئابدۇراخمان ئاخۇنۇم
نادىرخان غوجام.
ئاھ ھەسرىتا، خان بالام!
ئاھ نادامەت، جان بالام!!

ئېيتىپ بەرگۈچى: شائمەمەت

قىزىل گۇلۇم

وقائع السنة

ئاسمانىنى قارا بۇلۇت قاپلىدى، تارىم مۇڭلىنىپ كوزىنى ياشلىدى...... ئۇچ ئەۋلادىدىن تارتىپ لوپنۇر كولى ئەتراپىدا بايلارنىڭ پادىسىنى باققان تىلەك ئائىلىسىنىڭ كەنجى يىگىتى — بۇلبۇل ئايدىن يورۇق، كۈندىن نۇرلۇق، سەدەپتىن سۈزۈك، دىلى بەك نۇزۇك سۆيگەن ۋاپادارى — قىزىلگۈلدىن ئايرىلدى، قاناتلىرى قايرىلدى. قارا باتۇر سۆپەتلىك چىلبۆرىلەر ناپاك قولىنى ئۇزىتىپ شەيداسى بۇلبۇلنى قان يىغلىتىپ قىزىلگۈلنى ئۈزۈپ قاچتى. ياۋايى تەبەتلىك چىلبۆرىلەرگە لەنەت ياغدۇرۇپ بۇلبۇل قەھرى - غەزەپ بىلەن نەزىم ئوقۇدى:

لوپنۇر كولىدىن ئۆتتۈم،
كونا بىر تۇلۇم بىلەن.
مەن گۈلۈمدىن ئايرىلدىم،
ئازاپلىق زۇلۇم بىلەن.
چول - باياۋان ئىچىدە،
يۈرەرمەن كىمىم بىلەن؟

ئىشىكنى ئىچىپ قويسام،
شامال كىردى بۇلۇڭغا.
ئىچىمدىكى دەردىمنى،
قاچىلايمۇ تۇلۇمغا.

كوزلىرىم بەسىر بولدى،
قاراۋېرىپ يولۇڭغا.

قۇرغۇيۇم ئۇچۇپ كەتتى،
سۇۋادان تېرەكلەرگە
يار ئۇتتى يامان ئىكەن،
دەرد كەتتى يۈرەكلەرگە.
ئۇلسەمۇ قارالماسمەن
سېنىڭدىن بولەكلەرگە.
قوسىغىمنىڭ ئىچىگە
خام كومەچنى يەپتىمەن.
ئامرىغىم كورۇنمىسە
سۇغا كەتتى دەپتىمەن.
چىلبورىنىڭ قەستىنى
قىلچىمۇ بىلمەپتىمەن.

چولپان بىلەن تەڭ تۇرۇپ
بەلنى مەھكەم باغلايمەن.
مەن گۇلۇمنى كورەلمەي
كېچە - كۇندۇز يىغلايمەن.
گۇلۇم سېنىڭ ئىشقىڭدا
يۈرىگىمنى تىغلايمەن.
كېچىسى خىيال قىلىپ
تاغلار چۇشتى بېشىمغا.
ئىچىم تولغان دەرتلىرىم

چىقمايدىكەن ئىشمغا.
غېرىپ بولدۇم، زار بولدۇم،
گۈلۈم كەلگىن قېشىمغا.
ھاۋادىن ئۇچۇپ چۈشكەن
ئوردەكمىكىن، غازمىكىن؟
قىزىلگۈلۈم ئوتتۇڭدا
تارتقان دەردىم ئازمىكىن؟!
باغرىمنى يېرىپ باققىن
يارىمىكىن، سازمىكىن!؟
ئوتلار كويەر ئىچىمدە
دەردىن ئۆزەم بىلەرمەن.
كوزۇمدىن ئاققان ياشقا
كېمە سېلىپ ئوتەرمەن.
ئامان بولسام ئەبەتكە
گۈلۈم سېنى كۈتەرمەن.

قىش پەسلى بولۇپ قالدى
تارىم ياقىسى توڭلاپ.
پۇتلىرىم يېغىر بولدى
لوپنۇر كولىنى بويلاپ.
يۈرىگىمگە ئوت كەتتى
يار سېنى تولا ئويلاپ.

ئۇكە يوللىدىم يارىم
قادىۋالغىن بېشىڭغا.

پەلەك رەھمى كەلمىدى
كوزدىن ئاققان يېشىمغا.
ئۇچار قانىتىم بولسا
بارار ئىدىم قېشىڭغا.

قىزىلگۈل قەلەمقاشىم
دەريادەك ئاقار ياشىم.
چاڭقىسام لېۋى بىرلەن
سۇ ئىچۈرگەن ئاداشىم.
شۇم پەلەكنىڭ چەرخىدەك
چورگىلەر غېرىپ باشىم.

ماڭدۇرغىلى قويمايدۇ
كوزلىرىمگە ياش تولۇپ.
ھەمرايىمدىن ئايرىدى
ئەيسا① دىگەن باش بولۇپ.
قالدىم ھەسرەت ئىچىدە
يۈرىگىمگە قان تولۇپ.

ئەسكەر توتتى لوپنۇردىن،
بۇ ئەيسانىڭ يارلىغى.
جاندىن ئوتتى جاھالەت،
يوللىرىنىڭ تارلىغى.

① ئەيسا — لوپنۇردا ئوتكەن ئەشەددى زومىگەر.

شامال كەلسە پىقىراپ،
قىزىلگۈلۈم ياغلىغى.

ياغلىغىنىڭ ئۈچىدا،
جاڭغىرايدۇ قوڭغۇراق.
ئىچىم تولۇپ ئارمانغا،
باغرىم بولدى مىڭ قۇراق.
گۇناھىمنى بىلمەيمەن،
مېنى قىلار كوپ سوراق.

قىزىلگۈلۈم شۇ تاپتا
چول قۇدۇققا① يەتكەندۇ.
ئەيسا دىگەن باغرى تاش،
دوڭ قوتان②غا كەتكەندۇ.
سەلدەك غەزەپ - قەھرىمىز،
يۈرىگىگە تەككەندۇ.

سالجىلاردەك شورايدۇ،
لايسۇ③لىقنىڭ قېنىنى.
ئەيسا دىگەن ئالۋاستى،
ماشىيەنجاڭنىڭ④ يېقىنى.

① چوڭ قۇدۇق — يەر ئىسمى.
② دوڭ قوتان — يەر ئىسمى.
③ لايسۇ — يەر ئىسمى.
④ ماشىيەنجاڭ — لوپنۇرنىڭ زالىم كونا شيەنجىگى.

گۈلۈم ياتقا كورسەتمە،
چىشلىرىڭنىڭ ئىقنى.
تىكەنلىكنىڭ① بىشىدا،
قىلارىم شۇ قويچىلىق.
ھەمرايىمغا ئىيتىڭلار،
يامان ئىكەن بويچىلىق②.
پۇلۇم بولسا قولۇمدا،
قىلارمىدىم قولچىلىق.

ئىلدامىشىدى ئەجەپمۇ،
بۇ قويلارنىڭ تۇيىغى.
قارىسام كوزۇم يەتمەس
مەللەرنىڭ يىرىغى.
باشنى تەشتى يارىلاپ،
مەيسا بەگنىڭ تايىغى.

نەزمە سالدىم نامىڭغا،
دەرتنى كوپلەپ تارتقانغا.
مىسكىن ئاتام تەڭلىكتە،
بايغا مىنى ساتقانغا.
ئىسسىپ قويدى ئاسقىغا.
بەككە قوشاق قاتقانغا.

---

① تىكەنلىك — يەر ئىسمى.
② بويچىلىق — بويتاقلىق، بويتاقچىلىق.

كېچە - كۈندۈز ئىشلەرمەن،
كىيگىنىم ياماق چۇرۇق.
قوينى بىزلەر سەمرىتسەك،
ئەيسا يەر يۇغان قۇيرۇق.
دەيدۇ تېخى تەپ تارتماي،
"شۇدۇر تەڭرىدىن بۇيرۇق".

جەۋرىگە گىرىپتاردۇر،
پادىچىنىڭ جانلىرى.
خىللاپ يەيدۇ قويلارنى،
ئاچكوز زامان بايلىرى.
كېپەك بىلەن لويلىكەن،
يوقسۇللارنىڭ نانلىرى.

تومۇر قەپەز بۇلبۇلنىڭ ئاۋازىنى بوغالمىدى، ئۇ تېخىمۇ مۇڭلۇق، خۇش خۇي نەپسى بىلەن قىزىلگۈلنىڭ ئىشقى-پىراقىدا جاھاننى لەرزىگە سالدى. چىن مۇھەببەت تۇلپارىنى بەيگىگە سالدى. بۇلبۇل سۆيگەن ۋاپادارىغا ئەبىدى سادىق قالدى. شۇنى بايان ئەيلەپ ماۋۇ بېيىتنى ئاغزىغا ئالدى:

نەقىش ئۇيدۇم يۇرەككە،
قىزىلگۈلۈم سوزۇڭدىن.
ساڭا بەرگەن كوڭلۇمنى،
كورگەنمىدىڭ كوزۇمدىن.
ئۇلۇپ كەتسەم ئۇتۇڭدا
رازى بولغىن توزۇڭدىن.

قار لەيلىسى ئېچىلار،
قورقمىغاچقا جۇدۇندىن.
ئىشق ئەھلى خار ئىكەن،
بۇ ئالەمدە بۇرۇندىن.
زۇلمەت سىقىپ ۋەدەمنى،
چىقىرالماس كوڭلۇمدىن.

قارا چاچىنى تالقىتاي،
سايە بولسۇن يولۇڭغا.
يۈرىكىمنى تۇتقۇزاي،
چىراق بولسۇن يولۇڭغا.
كول بويىغا كەپ تۇرغىن،
كىرىۋالماي كۇلۇڭغا.

ئۇيناق كوزۇڭ ئوخشايدۇ،
ئۇرغۇپ تۇرغان بۇلاققا.
ۋەدىلەشكەن گۇنامۇ.
قالدۇق ئەجەپ سوراققا.
قىزىلگۇلۇم چۇشتۇقمۇ.
ئولمەي تۇرۇپ دوزاققا.

ئىگىز تاغدىن چۇشكەن سۇ
توختاپ قالدى ئېقىشىدا.
سەھەر تۇرۇپ ئاڭلىسام،
ئۇنۇڭ چىقتى يىغىسىدا.

قانداق چىدار يۈرىكىم
تۇرساڭ تارىم بېقىنىدا.

كەپقاپتىمىز ئەجەپمۇ،
باش ئاياقنى① كورگىلى.
يارىم ئەسىپ بولارمۇ،
يۈرەك قېنىپ سۆيگىلى.
مەن شۇنداق تورەلگەنمۇ،
يىراقىڭدا كويگىلى.

مېنى ئاياپ دىمەيسەن
ئاغزىڭدىكى يىلىڭنى.
باغرىم ئەسلا قانمايدۇ،
يەۋالسامۇ لېۋىڭنى.
ئالدانىمىغىن ئۆزگىگە
ئۇنتۇپ مەندەك خىلىڭنى.

كوزلىرىمدىن ئاققان ياش،
قوشۇلۇپتۇ تارىمغا.
كوكتە پەرۋاز قىلاتتىم،
يېتىۋالسام يارىمغا.
جېنىم كەتسە رازىمەن،
سەندەك ۋاپادارىمغا.

① باش ئاياق — يەر ئىسمى.

قىشنىڭ قاراسىنى
نەمگە تىرىپ ئۆلدۈرەي.
تۇرساڭ بىردەم قېشىمدا
مەن كوزۇمگە سىڭدۇرەي.
ھۆۋلاپ تۇرسا ھوقۇشلار
سىنى قانداق كۆلدۇرەي.

غىرىپ بولۇپ يۇرگەندە،
كىم سورايدۇ ھالىمنى.
قىزىلگۇلۇم سەن ئۇچۇن،
پىلاپ① قويدۇم جانىمنى.
ئولسەممۇ ئۇنۇتماسمەن،
قارا كوز مۇنايىمنى.

ئۇنچە - مارجان چېچىلدى،
قولۇم يەتمەس تېرىشكە.
ھەمرايىمغا قوشقانلار
ئولسە كىرەر بېھىشكە.
قاچانمۇ تاڭ ئاتاركىن
يارغا قولنى بېرىشكە.

كېچە - كۈندۈز تىلەيمەن،
يارىم بولسۇن سالامەت.
مەلۇملۇقتۇر تەڭرىگە،
ئالەمدىكى ئالامەت.

① پىلاپ — ئاتاپ قويۇش، تەقدىم قىلىش.

قىزىلگۇلنىڭ شەيداسى — بۇلبۇل چىلبورىلەرنىڭ تومۇر تاپىنى ئاستىدا زادى تىز پۈكمىدى، قىلىن مۇزدىن كاچكول ئىچىپ تارىم دەرياسىغا شۇڭغۇپ يار ۋەسلىنى ئىزلىدى. ناھەتكى بۇلبۇل تەلەيسىزمىكىن، يار ۋەسلىگە يىتەلمىدى. ھىجران ئوتىدا كويگەن بۇلبۇل قىزىلگۇلگە نىجاتلىق تىلەپ مۇنداق نەزىم ئوقۇدى:

مۇز ئاستىدا كۈن پاتتى،
كەلدىم ساڭا ئۇخلىماي.
تىلغا ئېلىپ نامىڭنى
يادلاپ ئىدىم توختىماي.
يار كوزى خومار ئىدى.
يار كوزۇڭ خۇمار ئىدى،
كوكسۇڭدە تۇمار ئىدى.
بۇلتۇر بۇ چاغ ئابدالدا①،
كۈنلەر بەختىيار ئىدى.
ئامەت بىزگە يار ئىدى.

ئامەت شۇنداق يار بولسۇن،
بۇلبۇلۇڭغا چىچىلسۇن.
ھىجران تۇگۇچ يېشىلسۇن،
مىسكىن كوڭلى يىتىلسۇن.
دوستلار خىلىغا قىتىلسۇن.

دوستلار قاتسۇن خىلىغا،
دوگلەر ئىرۇر يىغامغا.

① ئابدال — جاي ئىسمى.

نەمگە باستان ئىزنىڭلار،
ئاغاچىدەك سىنىڭلار①
مىس تەخسىدە چىنىڭلار.

مىس تەخسە چىنەك بىلەن
بارارمەن ئىزىڭ بىلەن.
ئىنتىزار بوپ لەيلىدەك
يولغا باق كوزۇڭ بىلەن
يۈرەرمەن سىنىڭ بىلەن.

يۈرەرمەن سىنىڭ بىلەن،
مەن مۇرۇللۇغ② سەن بىلەن.
مۇز ئاستىدىن يول تېپىپ
ئېپكەلسەم تەختىڭ بىلەن
ئورتاق ئىدىم بەختىڭ بىلەن.
....

ئايلار ئوتتى، يىل ئوتتى...... بۇلبۇل يارىنى كۇتتى. ھىجران ئازاۋى بۇلبۇلغا تۇگىمەس دەرت، پۇتمەس غەزەپ، چەكسىز كۆچ بېغىشلىدى...... بۇلبۇلنىڭ جىسمى گۇلخان بولۇپ يېنىپ، قىزىل-گۈلنى خازان قىلماقچى بولغان قارا باتۇرنىڭ تەختى-بەختىنى كۆل قىلىشقا تەييارلاندى، قىزىلگۈلنىڭ شېخىغا يات ھوقۇشلارنى قوندۇرماسلىققا قەسەميات قىلدى، ئىنتىزارلىق بىلەن تاڭنى كۇتۇپ بەخت ئىستىگىدە مۇنداق نەزىم ئوقۇدى:

① سىن، سىنى — چىراي، چىرايى.
② مۇرۇللۇغ — ۋەدىلىشىش، ۋەدىلەشكەن.

ئالتىنچى ئايدا دولقۇنلىنىپ ئاقار تارىم،
ئۇ قىتىدا مۇڭ چېكىدۇ مېنىڭ يارىم.
شۇل يارىمغا سالىمىمنى يەتكۈزۈڭلار
كويۇپ-كويۇپ ھېچ قالمىدى ھال-مادارىم.

مېڭىپ-مېڭىپ يېتەلمىدىم تارىمغا،
قانداق چىداي زىيا لىۋەن يارىمغا.
كېچىلىرى ئۇيقۇ ھارام بىدارمەن،
شۇل ئامرىقىم يەتكىنىدە يادىمغا.

كېتەرمەن قىزىلگۈلۈم قاشىغا،
ئاپتاپ چىقسا سايە بولاي باشىغا.
ئارزۇيۇم شۇ بولسام يارنىڭ ياغلىقى،
دەرت-پىراقتا كوزدىن ئاققان ياشىغا.

سۇغا سالسام ئېرىمەيدۇ قەن-ناۋات،
يەتتە ئاشىق بىرسى ئىرۇر ئول پەرھات.
قىزىلگۈلۈم بىلسەڭ ھىجران دەشتىدە،
ئىشقىڭ بىلەن ھەردەم چېكەرمەن پەريات.

سىياقىمنى ئەسكە ئالساڭ ئويلۇنۇپ،
كېچە-كۈندۈز ئاھ ئۇرارمەن تولغىنىپ.
بۇ ئالەمدە يېتەر جان يوق ھالىمغا.
تۇگەشتىمغۇ ھىلىدەك قورۇلۇپ.

كوزۇم چۈشتى باغراشتىكى① ئۆدەكلەرگە،
ياز بولۇپتۇ پەردە تارتىڭ رۇجەكلەرگە.
ئولتۇرسىمۇ سالماسمەن نەزىرىمنى
قىزىلگۈلۈم بىر سېنىڭدىن بولەكلەرگە.

تولا مېڭىپ قاپارىدىغۇ پۇتلىرىم
ئەسكە چۈشتى توغۇلۇپ ئوسكەن يۇرتلىرىم.
ئىشقىڭ بىلەن قانات قاققان لاچىنمەن،
يالقۇنجايدۇ يۇرىگىمدە ئوتلىرىڭ.

شامال چىقسا ئىغاڭلايدۇ كامپاشى②
جانانىمنىڭ ئويناپ تۇرار جۇپ قاشى.
قىزىلگۈلۈم بىلسەڭ شۇ تاپ جايىمنى،
ياتقان يېرىم دوڭلۇكتە تېرەك باشى.

چىشىڭنىڭ ئاقلىغى دۇررى - دارادۇر
لېۋىڭنىڭ تاتلىغى تىلنى يارادۇر.
قاشلىرىڭ قازى بولۇپ يۇرتنى سورادۇر
كىرپىگىڭ جادۇ بولۇپ جاننى ئالادۇر.

قارا ساچىڭ نەم يەرلەرنىڭ قىياقى
باراي دىسەم بۇ يوللارنىڭ يىراقى.
چولپان بولۇپ قاراڭغۇنى يورۇتقان،
قىزىلگۈلۈم باياۋاننىڭ چىراغى.

---

① باغراش — باغراش كولىنى كورسىتىدۇ.
② كامپاشى — قومۇش پوپىگى.

ئاينى‌توساپ بولۇت ئېلىپ قاچقاندەك،
خامان تېپىپ ھوسۇلنى چاچقاندەك.
قىزىلگۈلۈم نەدە توزۇپ يۈرۈيسەن،
كوزدە ئۇجۇل① قاسرىقنى ئاچقاندەك.

ھوكەر چىقىپ ئاي نىمىشقا پاتمايدۇ؟
چولپان تۇغۇپ تاڭ نىمىشقا ئاتمايدۇ؟
قىزىلگۈلۈم بىلسەڭ بەختىم قارىكەن،
ئەمما يېشىم ھەرگىز بىكار ئاقمايدۇ.

قىزىلگۈلۈم قارىچۇقنىڭ بالاسى،
قانداق قىلاي!...... ئەي كوزۇمنىڭ قاراسى.
قانات ياساپ ئۇچۇپ بارسام قېشىڭغا،
ساقىياردى يۈرىگىمنىڭ ياراسى.

غارغالتىغا② كەلدىم ساڭا بېرىشقا،
بىلىق تۇتۇپ سوغا سالام قىلىشقا.
قىزىلگۈلۈم كويەك ئوتوڭ تەپتىدە
ئازلا قالدىم گۈلخان بولۇپ يېنىشقا.

قىزىلگۈلۈم ھىساپلىسام كويگىلى،
ئۇزۇن بوپتۇ شىرىن لىۋىڭ سويگىلى.
بىلسەڭ ماڭا ئەسلا مۇمكىن ئەمەستۇر،
سەن جانانىدىن بۇ كوڭۇلنى بولگىلى.

سېغىندىم مەن بېغىڭنىڭ ئانارىنى،
خارلىماسمەن ياشلىغىم باھارىنى.

① ئۇجۇل — يىكەن - توزغاق.
② غارغالتا — كېمە توختايدىغان جاي.

قىزىلگۇلۇم سۇبھى ساۋا يەتكۈزگەي
ئەتىلىككە بۇندا تاڭ ئاتارىنى.

قىزىلگۇلۇم ئۇچمەس ئۇيتتۇر نامىڭىز،
كىمگە يېتەر بىزنىڭ پەريات نالىمىز.
سىز ئۇياقتا، مەن بۇياقتا ئىنتىزار،
غېرىپ باشقا قاچان چۈشەر سايىڭىز.

مەن يۇرىمەن تىكەشاۋلىق① دوۋلۇكتە،
نەلەردىسەن كوۋلۇم سويگەن مەلىكە؟
چاقماق كەبى ئوتتۇك چۈشكەچ سىنەمگە②
بۇلبۇلۇك بوپ سايراپ چىقتىم ئىشىككە.

ئوتلۇق كوزۇم پەقەت كىرپىك قاقمايدۇ،
توخۇ چىللاپ تاڭ ئىمىشقا ئاتمايدۇ؟
ئىمە شۇنچە پەلەك بىزگە بەت گوپا③
ھەي پەرىشتەم ئىچۇن بىزنى قاتمايدۇ؟

غوجىلارنىڭ مىنگەنلىرى يوغان ئات،
ئىگارىمنىڭ كوۋلىدە مەن ئەمەس يات.
گوھىرىمنى بىلىك دىمەت دوستلىرىم،
تاشقا ئۇرۇپ ئەسلا قىلماسەن بەربات.

قىزىلگۇلۇم ئاياپ تۇرما سوزۇۋنى،
ئىمكان بولسا ئۇندۇرەردىم ئوزۇۋنى.

---

① تىكەشاڭ — جاي ئىسمى.
② سىنە — دىل، قەلب.
③ بەت گوپا — بىۋاپا، ۋاپاسىز.

كويۇپ باغرىم ھېچ ماجالى قالمىدى،
دەرمان قىلاي ئۇيلاپ ئايدەك يۈزۈڭنى.

قۇملار توساپ كورۇنمەيدىكەن مەلە،
پىراقىڭدا تولا قىلىمەن نالە.
ھولتەن① كويۇپ يۇرىگىم بولدى پارە،
گۇل مەشۇغۇم بۇ دەرتلەرگە نىمە چارە؟

چىدىمايدۇ بىلىق سۇدىن ئايرىلسا،
گۇلمۇ سولغاي ئۆز شاخىدىن قايرىلسا،
ئاھۇ-زارىم ئاسمىنىنى ئۆرتىسە،
ئاڭلارمىكىن ئاھۇ-زارىمنى خۇدا!

چىرايىڭنى ياغ قويۇپ ياغلىغاندەك،
قاش-كوزلىرىڭ پەيغەمبەر سىلىغاندەك.
بۇ ئالەمگە شۇنداق سۇزۇك تۇغۇلدۇڭ،
بەدىنىڭنى ئالتۇندا سىرلىغاندەك.

ھامان بىر كۇن سېنى ئېلىپ كېتەرمەن،
چېھرەڭ ئۇچۇن ئەزىز جاندىن كېچەرمەن.
خۇشۋاخ بولۇپ ئوغۇل تۇغساڭ ئاپپىغىم،
قوڭغۇراقلىق ئالتۇن بوشۇك ئېتەرمەن.

تاڭ تۇمارى گۇزەل چولپان پاقىراپ،
كوزلىرىمدە ياش قىيانى قانسىراپ؛
تەركى دىدار تاھىر-زوھرە ئوتتۇپتۇر
بىزدەك ھىجران دەرياسىدا ھالسىراپ.

---

① ھولتەن — تىرىك جان.

قارا باتۇر① بولسا كەلسۇن قېشىمغا،
ھەر بالانى ئېلىپ قويدۇم بېشىمغا.
تىرىك بولسام قوزغۇنلارنى ھەيدەپ چاچان،
قوندۇرماسمەن قىزىلگۈلۈم شېخىڭغا.

ئۈمىت ئۇلۇمدىن يېڭىش تاپتى. بۇلبۇل تارىم دەرياسىنى كې-سىپ ئۇ قاتقا ئۇتتى، تەقەززالىق بىلەن قىزىلگۈلنى كۈتتى. چىلبو-رىلەرنىڭ ئىسكەنجىسىنى پاچاقلاپ، شۇم تىكەنلەرنىڭ قورشاۋى-دىن ئامان چىققان قىزىلگۈل تارىم بويىدا سۆيگەن يارى — بۇلبۇل بىلەن ۋىسال دەرگاھىغا قارار تاپتى. مۇھەببەت گۈلزا-رىدا ئارامى خوشلانغان بۇلبۇل ۋاپادارى قىزىلگۈل شەنىگە شوخ لەتاپەت بىلەن بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

مۇرات تاپتى تىلىگىم،
خۇمالىغىم قول ئۈزات.
گۈلباھارىم، چېچىگىم،
تۇمالىغىم قول ئۈزات.

تولۇن ئايدەك ئاپپىغىم،
زىبالىغىم قول ئۈزات.
شېرىن سوزلۈك خۇماكوز،
نۇر چىراغىم قول ئۈزات.

ھىجران دەردىنى چەككەن،
ۋاپادارىم قول ئۈزات.

---

① قارا باتۇر — "تاھىر - زوھرە" نىڭ ئارىسىغا ئۈنگەن شۇم تىكەن.

داڭقى داستان، روھلتەن!؟
مەدەتكارىم قول ئۈزات.

پەرىلەردىن خۇلق ئالغان،
بال - شىكەرىم قول ئۈزات.
يۈرىگىمنىڭ پارچىسى،
جان - جىگەرىم قول ئۈزات.

بۇلبۇلغا گۈلۈستان،
شاپائەتچىم قول ئۈزات.
قۇچىغى چىمەن، بوستان،
پاراغىتىم قول ئۈزات.

ئەقىدىسى ئومۇرلۇك،
ئىشقى لەۋزى سۈيۈملۈك.
جانى جانغا كويۈملۈك،
گۈلئۈزارىم - قول ئۈزات.

باغرى قانماي ئايرىلغان،
قاناتلىرى قايرىلغان.
زۇلمەت ئوتى قان قىلغان،
جۇدالىغىم قول ئۈزات.

مىژگانىنى① ئوق قىلغان،
باتۇرلۇقنى زوق قىلغان.
ھۇقۇشلارنى يوق قىلغان،
جان نىگارىم قول ئۈزات.

① مىژگان — كىرپىك.

پەرۋا قىلماي كۆلپەتنى
جۇر قىسپ غەيرەت، ئۆلپەتنى،
كورسەتكەن زور جۇرئەتنى
جۇپ دىگاردىم① قول ئۇزات.

چولەر كەزدى پەرھادىك،
مەدەتكار بوپ ئەجداتىك.
تىلەكداشتۇر ئەۋلادىك،
شرىن جانىم قول ئۇزات.
تاشا يۇرتتىن② كىتەيلى،
مەڭگۇ ئىناق ئوتەيلى.
يۇرتنى ئابات ئىتەيلى
قىزىلگۇلۇم قول ئۇزات.

ئىيتىپ بەرگۇچىلەر: لوپنۇر ناھىيىسىدىن تۇزۇن مەمەت،
ساتتاركام، ئىبراھىم تىلەك، يۇنۇس قوشاق. بۇۋىخان.

① جۇپ دىگار — يولداش، مەھبۇپ، ھەمرا مەنىسىدە.
② تاشا — ياقا، چەت

قەمەرشاھ ۋە شەمسى جانان

دىۋىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇكى، ئىسپىھان شەھرىدە شاھ ھۇسەن ئىسىملىك نامدار بىر پادىشا بار ئىدى، ئۇنىڭغا بىھساپ ئالتۇن - كۈمۈش، غەزنە - دەپىنلەر يار ئىدى، ئەمما شۇنچە سەلتەنەتلىك بۇ پادىشانىڭ بىرمۇ پەرزەنتى بولمىغاچقا كۆڭلى سەكپارە ئىدى. پادىشا خۇدايىتائالادىن بىر پەرزەنت تەلەپ قىلىپ 40 كېچە - كۈندۈز ئىبادەت بىلەن يىغلىغان ئىدى، ئاللا-تائاللا ئۇز بەندىسىنىڭ بۇ تەلىۋىنى قوبۇل كورۇپ، بىر ئوغۇل پەرزەنت پادىشانىڭ پۇشتى كەمەردىن زەئىپىنىڭ قوسىغىغا بەند بولدى. توققۇز ئاي، توققۇز كۈن، توققۇز سائەتتىن كېيىن بىر ئوغۇل تۇغۇلدى. پادىشا بۇ ئوغۇلنىڭ ھوسنى - جامالىغا قاراپ ئاسماندىكى ئايغا مەنزۇل قىلىپ "قەمەرشاھ" دەپ ئات قويدى.

ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى كۆيىقاپ دىۋە - پىرىلەرنىڭ پادىشاسى شاپەرقۇتتىن ئاڭلايلى. پادىشاھى شاپەرقۇتنىڭمۇ بۇ دۇنيادا ھىچ-بىر پەرزەندى يوق ئىدى. ئۇ پادىشامۇ ئاللادىن بىر پەرزەنت تەلەپ قىلاتتى، كۈنلەرنىڭ بىرىدە شاپەرقۇتنىڭ تەلەپ - دۇئاسى ئىجابەت بولۇپ، خوتۇنى ھامىلدار بولدى. ئاي - كۈن قارارى توشۇپ بىر قىز تۇغدى، پادىشانىڭ دىلى شاتلىققا تولدى. بۇ قىزنىڭ رەڭگى-رۇخسارىغا قاراپ، ئاسماندىكى كۈنگە مەنزۇل قىلىپ "شەمسى جانان" دەپ ئات قويدى.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھنىڭ ئاتىسى شاھ ھۇسەن يالغۇز

ئوغلىنىڭ پاراغىتى ئۈچۈن ۋەزىرلىرىگە ئەمىر قىلىپ ھەشەمەتلىك بىر چارباغ بىنا قىلدۇردى. قەمەر شاھ چارباغنى كورمەك بولۇپ باقىقا كىرىپ تەختى-راۋاق ئۈستىدە ئولتۇردى، بىر ئازدىن كېيىن كوزى ئۇيقۇغا ئەسىر بولدى. ئۇ شۇنداق بىر چۈش كوردى، چۈشىدە قىسمەت بىر ئىش كوردى؛ بىرنەچچە ھور-پەرى قىزلار قەمەر شاھنى ئوراپ ئالغۇدەك، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كۈندىنمۇ نۇرلۇق شاھىجامال بىر قىز قەمەر شاھنىڭ مۇبارەك قولىنى تۇتۇپ مۇھەببەت نەشتىرىنى يۈرىگىگە سانچىپ تۇرغىدەك، شۇنىڭ بىلەن بىر ئىشق چاقمىغى چۈشۈپ قەمەر شاھنىڭ جىسمىنى يارغۇدەك. ئۇلار ئوزئارا تويماي بېقىشىپ بىر بىرلىرىگە كوڭلىنى بىلدۈرمەك بولۇپ بىر سوز ئېيتىشقانلىرى:

قەمەر شاھ:

رۇخسارىڭنى كورۇپ ئاغدى خىيالىم،
ئەي دىلرابا، قايدا بولۇر ماكانىڭ؟
پەرىمۇ سەن، بەھىشىرمۇ سەن نىگارىم،
ئېيتقىن جانان قايدا سېنىڭ ماكانىڭ؟

شەمسى جانان:

مېنى سورىساڭ شاپەرقۇتنىڭ قىزىمەن،
شەمسى بوستان ئىرۇر مېنىڭ ماكانىم.
ھالىمنى سورىساڭ پەرىزاتنىڭ شاھىمەن،
يېقىن يەردە يوقتۇر مېنىڭ ماكانىم.

قەمەر شاھ:

سېنى كورسە ئاقىل يولدىن ئادىشار،
جۇملە ئالەم بەلكى سېنى تالىشار.

مەنزىلىڭگە نەچچە كۈندە يول توشار،
قايدا بولۇر جانان سېنىڭ ماكانىڭ؟

شەمسى جانان:

ئاشىق بولساڭ كېيىپ - يېنىپ ئۆچەرسەن،
سەۋرى قىلساڭ سەئىي شەرۋەت ئىچۇرسەن.
ئۈچ يۈز ئاتمىش مەنزىل يىلىم كېچەرسەن،
بىلەر بولساڭ شۇنچە جايدۇر ماكانىم.

قەمەر شاھ:

قەمەر شاھدۇر شاھ ھۆسەننىڭ ئوغلىمەن،
تائەبەتكە مۇشتاقىڭدا ئوتەرمەن.
ۋەسلىڭ ئۈچۈن جاننى پىدا ئېتەرمەن،
نەزىرىڭدە تۇرسۇن ئۇشبۇ ئەقدەم.

شەمسى جانان:

شەمسى جانان پەرىلەرنىڭ بىرىمەن،
بىلىپ ئالغىل كۈيىقاپنىڭ پىرىمەن.
مەنمۇ سېنى كوپتىن ئىزلەپ يۈرىمەن،
شەمسى بوستاندىدۇر سېنىڭ جانانىڭ.

ئەلقىسسە، قەمەرشاھ چوچۇپ ئويغىنىپ قارىدى، چۈشىدە خۇش سوھبەت بولغان جانانى ھېچيەردە كورۈنمىدى. قەمەر شاھ شۇ كۈندىن باشلاپ ئىشق ۋەسۋەسىدە كېچە - كۈندۈز نادامەت چېكىپ زار ئەيلەپ كوزلىرى تالدى، يىمەك - ئىچمەكتىن قالدى، ئاھۇ - نالىسى جاھاننى بىر ئالدى. قەمەر شاھنىڭ بۇ ھالىدىن

خەۋەر تاپقان ئاتىسى شاھ ھۇسەن جىمىكى ۋەزىر ـ ئۇلىمالىرىنى يىغىپ ئېيتتىكى: "ئوغلۇم قەمەر شاھ نىمە دەرت ـ ئەلەمگە مۇپ ـ تىلا بولدى؟ تېزدىن بىلىپ كېلىڭلار" — دېدى. ۋەزىر ـ ئۇلىمالار قەمەر شاھنىڭ دەردىنى بىلمەك بولۇپ ئەھۋال سورىغاندا، قەمەر شاھنىڭ ئېيتقانلىرى:

ئەرزۇ ـ ھالىم ئېشىتىڭ دانا ئەمىرلەر،
بىر پەرى ھالىمنى خاراپ ئەيلىدى.
ئىشق ئىزھارىغا مۇشتاق ئومۇرلەر.
لۇتپى مەنزۇر، باغرىمنى سىماپ ئەيلىدى.
قاتارىدا باردۇر كېنىزەكلىرى،
مەشۇق دەر ئۇزىنى، شۇ ئىكەن سىرى.
يىراقتۇر نىگادا تۇرغان مەنزىلى
ۋەدىسىگە قەسەمدىن جاۋاپ ئەيلىدى.
سىلكىنىپ ئويغاندىم بولدۇم گۇمانە.
بېشىمغا چۈشتىلەر ئىشقى پەرۋانە.
دەردىمگە ئۇشبۇ ئىش بولدى باھانە،
ئىشق ئوتى دىلىمنى كاۋاپ ئەيلىدى.

ئەلقىسسە، ئەمىرلەر قەمەر شاھدىن بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ پادىشاغا بىر بىرلەپ بايان قىلدى، قەمەر شاھنىڭ دەردىنى ئاتىسىغا ئايان قىلدى. پادىشا غەمكىن بولۇپ مەھرەملىرى بىلەن كېڭەش تۇزدى. قانچە چارە قىلسىمۇ قەمەر شاھقا دال بولمىدى. ئاخىرى ئوغلىنىڭ تەلۋىنى ماقۇل كورۇپ، قەمەر شاھقا شۇ مەھبۇپىنى ئىزلەپ تېپىش ئۇچۇن رۇخسەت بېرىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

كارامەتلىك قادىر خۇدا، بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم،
شاپائەتلىك رەسۇللا، بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم.
شەمشى باقا، ماھى تابا،① بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم،
قۇدرەتلىكسەن خۇداۋەندە، بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم.

قەمەر شاھقا بەردىم رۇخسەت، پىراقىدۇر جانغا كۈلپەت،
خاھىشىڭدۇر قىلساڭ ئۈلپەت، بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم.
شاھى ھۆسەن نادامەتتە، قالدى باشىم مالامەتتە،
تەڭرىم ئۆزەڭ ئادالەتتە، بالامنى ساڭا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ ئاتىسىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ خۇشال بولدى. ئانىسى قېشىغا كىرىپ ئېيتتىكى: "ئى ئانا، دادام رۇخسەت قىلدى، سەنمۇ ئىجازەت بەرسەڭ" — دەپ ئانىسىغا بىر سۆز ئېيتقىنى:

قىبلىگاھىم جانىم ئانا، دۇئايىڭغا دۇتار② بولدۇم،
ۋىسال ئىزلەپ يات يەرلەردىن ئۆزگە ۋەتەن تۇتار بولدۇم،
ساۋدايىمەن يول ئاداشتىم، مېنى توغرا يولغا سالغىن،
داۋاسى يوق دەرتكە قالدىم، شىپاسى بار چولگە سالغىن.
مۇرادىمغا يېتەرمەنمۇ، يارنى كورمەي ئولەرمەنمۇ،
يارنى كورمەي ئولۇپ كەتسەم، بېھىش يۈزى كورەرمەنمۇ؟
قەمەر شاھ دەر غەمكىن باشىم، زەھەر-زوقۇم بولدى ئاشىم،
يار ئىشقىدا ئاقار ياشىم، ئانا جانىم دۇئا قىلغىل.

---

① شەمشى باقا، ماھى تابا — ئولمەس كۈن، تولۇن ئاي.
② دۇتار — ئىگىلگۈچى — بۇ يەردە "مۇھتاج" مەنىسىدە.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھدىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ ئانىسى زار-زار يىغلاپ ئېيتتىكى:

"ئى بالام، خەتەر يولغا ئاتلىنىپسەن، قايتقىن يولۇڭدىن"— دىدى. قەمەر شاھ ئېيتتىكى: "ئىرادەمدىن يانمايمەن، ۋەدەمدىن قايتمايمەن، مەندىن رازى بولۇڭ" — دىدى. نا ئىلاج ئانىسىنىڭ بىر سوز ئېيتقىنى:

بارغىن بالام يولدا قالما، ئۇچمەس ئوتتا كويۈپ يانما،
مەدەت قىلسۇن پەرۋەردىگا، سىنى ئاللاغا تاپشۇردۇم.
يولۇڭ ـ مەنزىل باش ئالغۇنچە، ئۇچ يۇز ئاتمىش ياش ئالغۇنچە،
دىلدارىڭغا قاۋۇشقۇنچە، سىنى ئاللاغا تاپشۇردۇم.

پەرىلەرنىڭ چىن ۋاپاسى، يالغىنى يوق، جان جاپاسى،
سوزلىرىنىڭ بار باقاسى، سىنى ئاللاغا تاپشۇردۇم.
خۇدا ساڭا بولسۇن دەركار، نەسىپ ئەتسۇن ۋەسلى دىدار،
ئاناڭغا يوق ئۇيقۇ، بىدار، بارغىل ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ ئانىسىدىن ئىجازەت ئېلىپ، شەمسى جانانىنىڭ ۋىسالىغا يېتىش نىيىتىدە ئەتىسى چاشكا ۋاقتى بىلەن شەھرى ئىسپىھانىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، ئىسپىھان خەلقى چوڭ ـ كىچىك، قېرى ـ ياش، ئەر ـ ئايال ھەممىسى سانجاق ـ سانجاق بولۇپ يولىنىڭ ئىككى قاسنىغىدا سەپ تارتىپ تۇراتتى. شۇندا قەمەر شاھنىڭ قەۋمى ـ قېرىنداش، ئەھلى ـ جاماـ ئەت بىلەن خوشلىشىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

كېتەر بولدۇم يارۇ جانانىنى ئىزلەپ،
مېھر دۋانىم ئاتا ـ ئانام خوش ئەمدى.
ئۈچ يۈز ئاتمىش يىل مەنزىلنى كوزلەپ،
كېتەر بولدۇم، جامائىتىم خوش ئەمدى.

كوتا ئومرۇم يۈز يىل ۋاپا قىلارمۇ؟
يول ئازاۋى جانغا جاپا قىلارمۇ؟
ئارمىنىمغا تەلەي تېگى ئاتارمۇ؟
گۈل جامالىم سىڭلىم ساڭا خوش ئەمدى.

مەن كېتەرمەن "تەۋەككۇل"گە بەل باغلاپ،
يارى يار دەپ سىنەلىرىمنى داغلاپ.
ھىجران ئوقى يۈرەك باغرىمنى تىغلاپ،
كېتەر بولدۇم ئانا يۇرتۇم خوش ئەمدى.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ يۇرتداشلىرى بىلەن خوشلىشىپ يولغا راۋان بولدى. قىرىق كېچە ـ كۈندۈز يول يۈرسىمۇ ھېچ بىر مەنزىل كورۇنمىدى. چول ـ جەزىرە ئىچىدە گاڭگىراپ يۈرۈپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قادىر ئاللا سالدىڭ ۋىسال دەردىگە،
مەن نەيلىيىن ياردىن نىشان بولمىسا.
يار ـ يار دەپ كەزدىم ھىجران دەشتىدە،
مەن نەيلىيىن ياتار ماكان بولمىسا.

شەمسى جانان ئەي نىگارا، قايدىسەن،

ۋىسالىڭغا ئەمدى قاچان يېتەرمەن.
قاي تامانغا باشىم ئېلىپ يۈرەرمەن،
مەن نەيلىيىن ياردىن ئەيغان بولمىسا.

مەن بارارمەن، دىلدا ئۈمىت كۆتۈلگەن،
پايانى يوق يولۇ-مەنزىل ئۆتۈلگەن.
پېشانەمگە نىمە قىسمەت پۈتۈلگەن،
مەن نەيلىيىن ياردىن ئېھسان بولمىسا.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ شۇ يۈرگىنىچە ئۈچ يىل توختىماي ماڭدى. ئاخىرى پۈتلىرى يېغىر بولۇپ، بەللىرى تالدى. ھېچ-قانداق ئادەمزات ئۇچرىمىدى. ئىشقى-پىراقى ئېشىپ ئۇنىڭ بىر غەزەل ئېيتقىنى:

بارچە دەرلەر: ئىشق يولى ۋاپاسىنى،
لوقمان دەرمىش، دەردى ھىجران داۋاسىنى.
نالە ئەيلەپ، دەشتى گەريان ئاختۇراي،
ئەجەپ ئىرمەس، ئۇچراپ قالسا باقاسىنى.
گەر يولۇقسا بىرەر پەرى يولۇمدا،
ئۆمرۈم قالماس تەركى دىدار ساناسىز.
يۈرەك پارە، ئاتەشى① ھىجران بىلەن.
لەيلى-مەجنۇن ۋەسلى بارمۇ گاداسىز.
مەن پەرىشان تاغۇ-دەشتلەر كېزەرمەن،
قايدا دىدار، جانانغا جان پىداسىز.
تەۋەككۈلدىن بەخت-تەلەي تاپمىسام،

① ئاتەش — ئوت.

خىزىر ئۇنى بەلكىم بەرمەس خۇداسىز،
شەمسى جانان رۇخسارىغا يەتمىسەم،
مەھشەر① كۈنى قەمەر شاھنى سورارسىز.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ قايسى تەرەپكە مېڭىشىنى بىلەلمەي ئالالادىن پانا تىلەپ بېشىنى سەجدىگە قويدى، شۇ ھامان بىر شەپە بولدى، بېشىنى كوتىرىپ قارىغۇدەك بولسا، يەر بىلەن ئاسمان ئارىسىدا بىر ئاق نۇرانە كىشى كېلىۋاتقىدەك. قەمەر شاھ ئۇ غايىپ كىشىگە ئىززەت-ئىكرام بىلەن سالام قىلدى. ئۇ كىشى ئېيتتىكى: "ئى ئوغلۇم، يولۇڭدىن قالما. ئالىلا تەلىۋىڭنى قوبۇل كورۇپ، ساڭا ھەردەم مەدەتكار بولغاي، يەنە ئۈچ يىل يۇرسەڭ بىر بوۋاي يولۇقىاي. ئۇ يولۇڭنى كورسەتكەي، مىرا-دىڭغا يەتكەيسەن" دىگەن دۇئايى نىدا كەلدى.

قەمەر شاھقا قايتىدىن جان كىردى. يەنە 99 كۈن يۇر-گەندىن كېيىن پايانسىز دەشتكە يەتتى، قۇملۇق ئىچىدە 7 كېچە-كۈندۈز يۇرگەندىن كېيىن تەشنالىقتىن يىقىلدى، قەمەر شاھ كو-زىنى ياشلىدى، "ئەمدى ئولەر بولدۇم" دەپ نەزمە باشلىدى:

ئىچۇك جانىنى قۇتقۇزاي بۇ چولىستان ئىچىدە،
نىتەي شۇنچە ئازغاشتىم، قالدىم ئارمان ئىچىدە،
ھەسرەت تولغان بۇ بېشىم قايغۇ-پىغان ئىچىدە،
بويۇم ئوتتا ئورتىنۇر، يۇرىگىم قان ئىچىدە.

ئىشق ئوتىدا كويگەنىنىڭ بولۇرمىكىن داۋاسى،
دەرلەر: ئاشىق دىگەنىنىڭ مەھشەردىمىش غىزاسى.

① مەھشەر — قىيامەت كۈنى.

ئاشىقلارغا ئالەمنىڭ شۇنچىمىكەن جازاسى،
پەرھات كەبى زارىمەن بۇ چۆلىستان ئىچىدە.

ئاشتىم جاپا تىغىدىن سەرسانىمەن يولۇڭدا،
رازى ئىدىم جان بەرسەم، جانان سىنىڭ قولۇڭدا.
پەرۋانىدەك نە بولغاي چورگەلسەم ئوتۇڭ ـ سولۇڭدا،
شەمسى جانان بىلۇرمۇ قالدىم گۇلخان ئىچىدە.

ھىجران دەشتىدە يىغلاپ ئاقتى كوزۈم قاراقى
كەتمەس دەرتلىك بىشىمدىن شەمسى جانان پىراقى.
ئارامى جان بولارمۇ ئاشىققا يول ييراقى.
قەمەر شاھدۇر نادامەت، نالە ئەپغان ئىچىدە.

ئەلقىسسە، قاتتىق بوران كوتىرىلىپ، قەمەر شاھ كوزىنى ئاچالماي قالدى. ئەييۇھانناس! قەمەر شاھنىڭ جىسمى بارغانسىرى قۇم تىگىدە قىلىنشقا باشلىدى، شۇندا نادامەت نالىسى بىرلە، "شەمسى جانان قايدىسەن" دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

مەن بالاغا مۇپتالامەن، شەمسى جانان قايدىسەن؟
ۋەسلى دىدار يول ئاچار جانىمغا دەرمان قايدىسەن؟
بۇ جۇدالىق دەشتىدە بىچارە بولدۇم خەستىدەك،
كوزلىرىمنىڭ گوھىرى، نۇرى غىلمان قايدىسەن؟
ئورتىنەر قەلبىم زىلەيخادەك پىراقىڭ ئىشقىدا،
تەركى دىدار ئوتسە جانىم. قالدى ئارمان قايدىسەن؟

ئاھ ئەجەپ...... يەتمەي ۋىسالغا بولدىما قۇملارغا يەم،
بولدى ئالەم بىر دوزاق، ئەي ماھى تابان قايدىسەن؟
سەندىن ئۆزگە يار تۇتار بولسام، يۈزۈم بولغاي قارا،
ئاي يۈزۈڭ مىسلى بەدەخشان① لەئلى ـ مارجان قايدىسەن؟
نەيلىيىن ئۇشبۇ كوڭۇل غەم تىغىدىن سەكپارىدۇر
چۇن قەمەر شاھ يارى بولغاي ئاپپتى جان قايدىسەن؟

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ شۇندىن سۆڭ: "مىنىڭ بېشىمغا كەلگەن بۇ كۈلپەتتىن شەمسى جانانىڭ خەۋىرى بارمىدۇر" — دەپ ئۆز ھالىنى ئىزھارلاپ بىر مۇناجات ئوقۇغىنى:

غەملەر تىغى چۇشۇپتۇر بۇ بېشىمغا جانانىم،
نەچچە يىللاپ زارلىسام يەتمەس ساڭا ئەپغانىم.
كويۇپ ھىجران ئوتىدا، ئۇچۇر ئۇقماي كۇل بولدۇم،
قايدىن تاپاي ئاختۇرۇپ، سېنى شاھى خۇبايىم②.
پەلەك جۇدا ئەيلەپتۇ جەۋرى بىرلە سېنىڭدىن.
تۇمەن مىڭ دەرت ـ بالاغا، سەن ئىدىڭ نەزەرگاھىم.
دىدار ئىزلەپ كۇنۇ ـ تۇن يېتەلمىدىم مەقسەتكە،
شەمسى جانان ئامانەت، بىر ئۇزۇڭگە ئىلاھىم.
بەختى قارا قەمەر شاھ، سېغىنار پەرۋەردىگاھ،
كەچۇرگەيسەن ئالدىڭدا قانچە بولسا، گۇناھىم.

---

① بەدەخشان — تۇرلۇك رەڭدىكى ئۈنچۈ ـ مارجان. لەئلە ـ ياقۇت چىقىدىغان جاي.

② شاھى خۇبايىم — گۇزەللەرنىڭ شاھى.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ نالە-ئەپغان ئىچىدە كوزى ئۇيقۇغا كەتتى. بىر ھازادىن كېيىن ئويغىنىپ قارىغۇدەك بولسا، بېشىدا بىر كومزەك سۇ بىلەن توققۇز نان تۇرغىدەك، قەمەر شاھ نان بىلەن سۇنى تويغىچە يەپ-ئىچىپ قايتىدىن مادارىغا كەلدى، بىر شولىغىنىپ قۇم ئىچىدىن چىقتى، يەنە يولغا راۋان بولدى. شۇ يۈرگىنىچە 14 كېچە-كۈندۈز يول مېڭىپ، ئاقىۋەتتە تاشلىرى تونۇر تەپتىدەك قىزىغان غىلتاڭ سايغا كېلىپ قالدى. ئاچ-زارلىق، تەشنا-تەقەززالىق ئاپتىدىن مىدىرلىغىدەك ھالى قالمىدى، ھايات كويىدا سەۋەپ ئىزلەپ يەرنى كولاپ سۇ تاپماق بولدى. يەرنى بىر ئاز كولىۋىدى، بىر ئادەمنىڭ جەسىدى چىقتى. قەمەر شاھ بۇنى كورۇپ ھەيران قالدى. ”بۇمۇ مەندەك بىر دەرتمەن ئوخشايدۇ“ دەپ بىلىدىن بەلۋىغىنى يېشىپ ئىگىگىنى تاڭدى، يۈز-كوزىنى ئوچۇق قويۇپ، بەدىنىنى كومدى. شۇ ئەسنادا بىر سالقىن شىمال قەمەر شاھنىڭ يۈزىنى سىپاپ ئوتتى. قەمەر شاھ خوشال بولۇپ شامالغا قاراپ بىر سوز ئېيتقىنى:

سابا① يەتكۈز سالامىمنى ئۇ ئاي يۈزلۈك قەلەم قاشقا،
كى مەندىن دىل ئۈزۈپ جانان كوڭۈلنى قىلمىسۇن باشقا.
شىكەستە خاكىنى ئەيلەپ زەھەرلەر سالمىسۇن ئاشقا،
مېنىڭ ئىشقۇ-ئەقىدەم ئېيت گوھەرنى كىم ئۇرار تاشقا.

بۇ چوللەر دەشتىدە قالدىم قىيانى زارۇ-زار يىغلاپ،
كورەرمەن ئاقىۋەت بىر دەپ كەمەر ھىممەتنى چىڭ باغلاپ،
ھامان ھىجران پىراقىدا يۈرەر بولدۇم يۈرەك داغلاپ،
كورەلمەي يار جامالىنى كوزۇم تولدى خۇناپ ياشقا.

① سابا — تاڭ شامىلى.

بۇ ھىجران پىراقىدا ھەمىشەم بىر گاداھدۇرمەن،
كۆنگە ملك ئەلەم بىرلە تىغى مىگبىر يانادۇرمەن.
كورەر بولسام جامالىنى ۋىسالىغا قانادۇرمەن.
قىچقىرسام ئۈنۈم يەتمەس يوقتۇر ھىچ ئامال باشقا.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ يەنە قىرىق كىچە-كۈندۈز يول يۈردى. ھىچقانداق جاندارىدىن دېرەك بولمىدى. بىر باياۋان ئىچىدە تەمتىرەپ يۈرۈپ ھاۋادا قانات قېقىپ سايراپ تۇرغان بىر تورغاينى كوردى. قەمەر شاھ ئېيتتىكى: "بۇ جانىۋارمۇ ئوز توپىدىن ئايرىلغان مەندەك بىر مۇساپىر ئوخشايدۇ، شۇ تورغايغا ئەرزى-ھالىمنى بايان قىلسام يارىمغا يەتكۈزسە ئەجەپ ئەمەس" دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ھاۋادىكى بوز تورغاي،
سايرىمساڭ نىم بولغاي
بۇ چوللەردە جېنىمنى،
قيىنىمساڭ نىم بولغاي.

سوزلىگىلى تىلىڭ يوق،
قەمەر شاھقا دىلىڭ يوق،
ئۇچۇپ بېرىپ يارىمغا،
خەۋەر بەرسەڭ نىم بولغاي.

باشىم ئۇزرە تۇرارسەن،
شۇنچە جەۋلان قىلارسەن.
خوش خۇي زۇۋان سورەرسەن،

خەۋەر بەرسەڭ نىم بولغاي.
مېنى سورىساڭ بىمارمەن،
بۇ دەشت ئىچرە بارارمەن.
غەم لىيىغا پاتارمەن،
خەۋەر بەرسەڭ نىم بولغاي.

ئەجەپ بولدى زامانە،
جان بولارمۇ بىگانە.
يار، ئۇچۇن مەن پەرۋانە،
خەۋەر بەرسەڭ نىم بولغاي.

يۈرەي دىسەم دەرمان يوق،
تۇراي دىسەم پەرمان يوق.
ياكى شەمسى جانان يوق
خەۋەر بەرسەڭ نىم بولغاي.

قەمەر شاھنىڭ سالامى،
يوقتۇر كوڭۇل ئارامى.
چىن ئىشقنىڭ داۋامى،
خەۋەر بەرسەڭ نىم بولغاي.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ تورغاي ئۇچقان تامانغا ئەگىشىپ يەنە ئۈچ يىل يول يۈردى. ھىچقانداق ئادەمزات كورمىدى. ئۇ ئۆزىگە پانا تىلەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قۇدرەت بىلەن قابا پەلەك مېنى دەرتلىك كويغا سالدىڭ،
جاپا ئەيلەپ ئىبراھىمدەك كويۇۋاتقان ئوتقا سالدىڭ.
سەھەر تۇرۇپ ئاللا دىدىم، ئۆزگە ئىشنى ھىچ بىلمىدىم،

يارنى ئىزلەپ تاپالمىدىم، مىنى غەيرى يولغا سالدىڭ.
كەلدىم يارىمنى سوراغلاپ، يار قاچتى مەندىن يىراقلاپ،
ھىجران ئوتىدا سىنەم① داغلاپ مىنى ناگاھ چولگە سالدىڭ.
كورگەنلىرىم پىراق بولدى، يىقىنلىرىم يىراق بولدى،
شەمسى جانان چىراق بولدى، پەرۋانەگنى ئوتقا سالدىڭ.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ قارىغۇدەك بولسا، بىھىشتتىن نىشان بىرىدىغان بىر چارباغ ئىچىدە ئوزىنى كوردى. بىر يىشىللىق ئارىسىدىن ئاپپاق ساقال نۇرانە چىراي كىشى چىقىپ كىلىپ ئىيتتىكى: "ئى ئوغلۇم، مەن سىنى مۇرادىڭغا يەتكۈزگىلى كەلدىم، ئازدىن كىيىن چۈشۈڭدە كورگەن جانانىڭ بىلەن ئۇچراشقان ئورنتەڭ بويىغا بارىسەن، يار ۋەسلىگە قانىسەن" دەپ كوزدىن غايىپ بولدى. قەمەر شاھ: "خىزىرغا يولۇققان ئوخشايمەن" دەپ، ئۇنىڭ يولىغا قاراپ بىر سوز ئىيتقىنى:

شەمسى جانان سىنىڭ ئۈچۈن ياخشى كۈنۈم يامان بولدى.
زىلەيخادەك يۇسۇپ ئۈچۈن مەنزىلگاھىم زىندان بولدى.
مەن سارغىيىپ گۇلدەك سولۇپ چىرايلىرىم سامان بولدى.
غەم پىراقى ئىچرە ئوتكەن ئومرۇم ماڭا زىيان بولدى.
قالدىم ئەجەپ ئىبغىر كۈندە، ئىشقىڭ قىلدى مىنى بەندە،
زار ئەيلىدىم ھەر پىردەمدە، تەنھالىغىم يامان بولدى.
ئايرىلىپ مەن بىرنەچچە كۈن، يۇردۇم گويا ھالىم زەبۇن②
كوز ياشىمدا تولدى جامۇن③ چەككەنلىرىم پىغان بولدى.

① سىنە — كوكرەك، يۇرەك.
② زەبۇن — ئاجىز، ۋەيران، ناچار، خامۇش.
③ جامۇن — جام (قاچا).

قەمەر شاھدۇر مىسكىن بېشىم، تىنماي ئاقۇر كوزدىن يېشىم،
چول ئىچىدە سول يولداشىم، خىزىرئىلياس ئايان بولدى.

ئەلقىسسە قەمەرشاھ ئۇستەڭ بويىدا ئولتۇرغان ئىدى، بىر جۇۋان ئىككى قاپاقنى كوتىرىپ سۇغا چىقىپ قالدى. ئۇ جۇۋان ئۇستەڭ بويىدىكى ناتونۇش ئادەمگە شۇنداق بىر قارىۋىدى، ئۇنىڭدىن بىر ئوت چىقىپ جۇۋاننىڭ سىنەسىنى خاراپ قىلدى، جىگرىنى كاۋاپ قىلدى. جۇۋان ئېيتتىكى: "بۇ يىگىت نىمە دىگەن ئوتلۇق، ئالدى بىلەن ھال- ئەھۋال سورىشىپ سىرى ئەسرا-لىشىپ باقاي" دەپ قەمەر شاھقا تەلمۇرۇپ بىر سوز ئېيتقىنى:

خۇدايائى يىگىت ئېيتقىن، خىزىرمۇ سەن يا ئەزرائىل،
قەيەرلەردىن كېلىپ قالدىڭ بۇ يەرلەرگە جاۋاپ بەرگىل.
كورۇندۇڭ كوزگە بىگانە، ئوزۇڭ مىسكىنكى غەمغانە،
پىىل، قامەتتە يىگانە، قەيەرلىكسەن جاۋاپ ئەتكىل.
بۇ يەرلەرگە مۇساپىرمۇ؟ ۋەيا تەركى مۇجاپىرمۇ①
ئىگەڭدىن يا بىزار قۇلمۇ؟ قەيەرلىكسەن جاۋاپ ئەتكىل.
نىچۇك سەرسانە- سەرگەردان، نەپەس ئالساڭ چىقار ئەپغان،
ۋەيا سەنمۇ بىرەر قاچقان، سۇپاتىڭدىن جاۋاپ ئەتكىل.
مېنى بىلسەڭ شىرىن نادىر، دىلىم بولدى ساڭا مايىل،
نىلەر سورىساڭ جېنىم قادىر، قەيەرلىكسەن جاۋاپ ئەتكىل.

ئەلقىسسە، قەمەرشاھ جاۋاپ قىلدىكى: "ئاتا بىزار ئەمەسمەن، ئانا بىزار ئەمەسمەن، بۇ شەھەردە كىم ياخشى، كىملەر

① مۇجاپىر — خوشنا، ھەمسايە.

يامان بىلمەسمەن، شەمسى جانان يارىمنى تاپمىغۇنچە كۆلمەسمەن" دىدى. جۇۋان ئېيتتىكى: "ئى يىگىت، مەن ئۆمرۈمدە سېنىڭدەك ئۆتى ئاتەشنى كورگۈنۈم يوق، يۈرىگىمگە قادالدىڭ سەن بولۇپ گويا بىر ئوق. مەن ئۇمۇربات ساڭا ياخشىلىق ئىزلەيمەن" دىدى.

قەمەرشاھنىڭ دىلشادلىگىدىن بىر سوز ئېيتقىنى:

كەچ كىرىپتۇر ياقا يۈرتتا مەن ئېرىپ باراي قايان،
كەلسە شۇتاپ جان نىگارىم دىل سىرىم ئەتكۈم بايان.
سىرى ئاشكار ئەتمىدىم، ھەركىمگە سىرداش ئۆزگىدۇر.
شەمسى جانانىسىز ماڭا ئۆتكەن ئۆمۈر بىر كۆزگىدۇر.

ئالما بويلۇق ئەۋرىشىم، ئېيتقىل گېپىڭنى سىردىشىم
ئۆز نىگارىن تاپمىغۇنچە ھىچ ئارام ئالماس بېشىم.
شەمسى جانان دەردىدە ھالىم خاراپتۇر ھەرقاچان،
كېچە ـ كۈندۈز تولغىنىپ ھەسرەت يۇتۇپ ئۆرتەندى جان.
ئالتە يىل چۆللەر كېزىپ كوپلەپ قېتىم يولدىن ئېزىپ،
يارى تۇرسا، ھىچ بولارمۇ ئۆزگىگە دىلنى بېرىپ؟
كىملىگىم ئەتسەم ئايان، شاھ قەمەردۇر ئۆز ئېتىم
يارنى ئىزلەپ باش ئېلىپ چىققان يىگانە بىر يېتىم.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ بۇ سوزنى قىلغاندىن كېيىن، جۇۋان زوقى زىيادە بولۇپ ئېيتتىكى: "ئەي يىگىت ئىشقىڭغا ساداقەتلىك ئىكەنسەن، ئەقدەڭ ئىبارى ئۈچۈن ساڭا چۈشكەن ئىشقىمنى قۇربان قىلىشقا رازىمەن، سېنىڭ يارىڭ تولىمۇ خەتەر جايدا ئىكەن، شەمسى جانانىڭ

دادىسى شاپەرقۇت ئىنىسى ـ جىن، دىۋە ـ پەرىلەرنىڭ پادىشاھى،
ئۇلار ئادەمزاتقا ئۇچ، كوڭلۇك ئۇچۇن مەن سىنى شەمسى جانان
ئولتۇرىدىغان چارباغنىڭ چاكىرى سالماس بوۋىنىڭ ئىشىگىگە
يەتكۇزۇپ قويای، ئۇنىڭ ساڭا ياردىمى بولار" دەپ بولاقتەك
كوزلىرىدىن مونچاقتەك ياش توكۇپ ئارقىسىغا ياندى. قەمەر شاھ
بۇ مومىن جوۋاننىڭ ساداقىتىگە تەسەللى بېرىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئالىمى ئىچرە خورامسىز، موڭ بىلەن تولغان بېشىم،
تاغۇ ـ دەشتتە كۇنۇ، تۇن، كۇلپەت قوشى قونغان بېشىم.
قايدا بارسام چەرخ ئۇرادۇر شوم پەلەكنىڭ گەردىشى.
هەر زامان سانسىز بالاغا موپتىلا بولغان بېشىم.
مەنمۇ سەندەك يىغلىغان بىردەم پاراغەت قىلمىغان،
هىجرىدىن باغرى كاۋاپقا ئاشنا بولغان بېشىم

شۇنداق قىلىپ جوۋان ئۇزۇن يول يۇرۇپ قەمەرشاھقا
سالماس بوۋىنىڭ تۇرىدىغان جايىنى كورسىتىپ قويدى.

ئەلقىسسە، سالماس بوۋىنىڭ بىر قىزى بار ئىدى، ئىسمى ـ
نى ئايخان دەر ئىدى. قىز تالاغا چىقىپ قارىغۇدەك بولسا
بىر يىگىت ئىشىككە تەلمۇرۇپ قاراپ تۇرغىدەك، يىگىتلىكتە ھېچ
ئەيىپ نۇقسان يوق بۇ ناتونۇش كىشىگە بىر قاراپلا ئايخاننىڭ
يۇرىگى شامدەك ئېرىپ كېتىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئىشىك ئالدىدا بىر يىگىت ئەيمىنىدۇر كىرگىلى.
بېلى مەھكەم باغلاقلىق تەلمۇرىدۇ كوزلىرى.
بىزارلىق ھالىدىن بەلگە بېرەر يۇزلىرى،

قىلماي تولا ئىنتىزار، ئېيتسا ئىككەن سوزلىرى.
ئۇل يىگىتنىڭ ھوسنىدىن چورگەلگۈسى يەر ـ جاھان،
ئالدىغا چىق ئەي ئاتا. ئاز قالدىغۇ تەندە جان.
ئەي ئاتا چىق تالاغا، ئۇيگە باشلاپ كىرگىلى،
غەمگۇزاردىن ھال ئۇقۇپ، مۇڭ ـ زارىنى بىلگىلى.

ئەلقىسسە، سالماس بوۋا ئىشىكتىن چىقىپ، ئارسلاندەك قامەتلىك بۇ ناتونۇش يىگىتتىن "نەدىن كېلىپ قالدىڭ" دەپ سورىدى، قەمەرشاھ ئېيتتىكى: "مەنزىلگاھىمنى بىلمەسمەن، شەمسى جانان يارىم بار، تاپمىغۇنچە كۆلمەسمەن" — دىدى. سالماس بوۋا ئېيتتىكى: "ماڭا ئوغۇل بولساڭ قانداق" دىدى. قەمەر شاھ ماقۇل بولدى، ئۇيىگە ئېلىپ كىردى. كۈنلەر ئوتتى، ئاي ئوتتى...... شۇنداق قىلىپ سالماس بوۋىنىڭ غېرىپ كۈلبىسىدە، شەمسى جاناننىڭ پەنىتىدە يۇرگىنىگە يەنە ئۈچ يىل بولدى. ئىسپىھان شەھرىدىن چىققانغا توققۇز يىل توشتى. سالماس بوۋا قەمەر شاھنىڭ ھالىنى بىلىپ كوڭلى يېرىم بولدى. ئۇنىڭ كوڭلىنى تېرىش ئۈچۈن ئېيتتىكى: "يۇر ئوغلۇم، ماڭا دورا ـ دەرمەك يىغىشىپ بەر" — دىدى. قەمەر شاھ: "ئەي بوۋا، ھەر كۈنلۈگى تۇرلۇك ـ تۇمەن، گۈل ـ گىيا تېرىدىسىز، ئۇنى نىمە قىلىسىز؟" دەپ سورىدى. سالماس بوۋا ئېيتتىكى: "بۇ شەھەرنىڭ پادىشاسىنىڭ قىزى 9 يىلدىن بېرى ئىشقى ساۋداسىغا گىرىپتار بولۇپ ھېچقانداق دورا شىپا قىلمىدى. شۇ پەرىنىڭ كېسىلىگە شىپالىق ئۈچۈن ھەر ياڭزا مېھرىگىيالارنى تېرىپ پادىشانىڭ ھوزۇرىغا يەتكۈزىمىز، شۇ ئەجرىمىز ھىساۋىغا كۈن ئوتكۈزىمىز" — دىدى. قەمەر شاھ بۇ سوزنى ئاڭلاپ سالماس بوۋىغا يالۋۇرۇپ ئېيتتىكى: "ئەي ئاتا

مەنمۇ بىر دەستە مېھرىگىيا تېرىپ بېرەي، شۇ جانان ھوزۇرىغا يەتكۈزۈپ بەرسىڭىز" — دىدى. سالماس بوۋا ماقۇل بولدى. قەمەرشاھ كوڭۈل تارلىرىدىن يىپ ئېشىپ، ئىشق بېغىدىن گۈل تېزىپ، دەستە ئىچىگە ئۆزىنىڭ بارلىق دەرت ـ ئەلەملىرىنى يېزىپ چىقتى.

ئەلقىسسە، سالماس بوۋا بۈگۈن يەنە بىر تۇتام مېھرىگىيانى شەمسى جانانىنىڭ ھوزۇرىغا سۇندى. 9 يىلدىن بېرى قەمەرشاھنىڭ دەردىدە سارغىيىپ يېتىپ، تارتىشىپ قالغان پەيلىرى قويۇپ بېرىۋاتقان شەمسى جانان بۈگۈنكى مېھرىگىيانى پۇرىغاندىن كېيىن پۈتۈن ئەزايىغا ئىشق تىترىگى ئولاشتى. "ئاجايىپ خۇش بۇي ئىپار ھىدى پۇرايدىغۇ!" دەپ مېھرىگىيانى كوكرىگىگە باستى. "بۇنىڭدا نىمە خاسىيەت باردۇر؟" دەپ قېتىنى ئېچىپ قارىغان ئىدى، ئارىسىدىن بىر پارچە نامە چىقتى:

ئىشق باغىدىن بارار بۇ نامە ئېرسالنم① ساڭا،
شۇ بىلەن بولغاي ئايانكىم نامۇ ـ ئەمالىم ساڭا.
سەن ئۈچۈن چەكتىم پىغان، سىنەلىرىم بولدى يارا،
مەلۇم ئولغاي زەپىرەندەك رەڭگى رۇخسارىم ساڭا.
مۇنچە جەبرىڭ ئەتكىچە، مەيلى ئىدى قىلساڭ ھالاك،
گەر ۋىسال ئەتسەڭ نەسىپ، بولسۇن پىدا جانىم ساڭا.

ھەق ئەزىز ئەيلەپ سىنى، چول كەزگۈزۈپ ھەردەم مىنى،
جور قىپتۇ بۇ شاھزادىنى، ئەي شەۋقى دىلدارىم ساڭا.

① ئېرسالنامە — يارىغا خەت ئەۋەتىش، يۇتۇكنامە.

رەھمى قىلساڭ، لاچىنىڭ بولغۇم بۇ بوستانلار ئارا،
جان تەسەددۇق تا ئۇمۇربات، شەمسى جانانىم ساڭا.

ئەلقىسسە، شەمسىجانان بۇ ئىرسالنامىنى ئوقۇپ ھۇشىدىن كەتتى. ھۇشىغا كەلگەندىن كېيىن سالماس بوۋىنى دەرھال چاقىرتىپ كەلدى: "ئەي دورا-دەرمەكچى بوۋا، بۇ مېھرىگىيانى ئەپەرتكەن ئوغلىڭىز ھازىر قەيەردە؟" — دىدى. سالماس بوۋا ئەھۋالنى ئۇقتۇرغاندىن كېيىن دەرھال دادىسى شا پەرقۇتنىڭ ئالدىغا كىرىپ چار باققا سەيلى ئېتىشكە ئىجازەت سورىدى. پادىشا خوشاللىق بىلەن قوبۇل ئەيلەپ، 40 كېنىزەكنىڭ ھەمرالىغىدا شەمسىجانانىنى چارباققا ئۇزاتتى. ئەھۋالدىن خەۋەردار قەمەر شاھ شۇ ھالەتتە يارىنىڭ ئالدىغا چىقىشتىن ئۇيۇلۇپ، گۈللەر ئارىسىغا كىرىپ جۇل-جۇل كىيىملىك بەدىنىنى پىنھان تۇتتى. شەمسى جانان چۈشىدە كۆرگەن يارىنى تەقەززالىق بىلەن ئىزلەپ ھېچيەردىن تاپالماي مەيۇسلەندى. ئازدىن كېيىن ئالدىدىكى گۈللۈكتىن ئاجايىپ خۇش پۇراق ئۇرغۇپ شەمسىجانانىنى مەپتۇن قىلدى. "نىمە ھىكمەت بۇ!" دەپ گۈللەرنىڭ شېخىنى شۇنداق قايرىغان ئىدى، ئۇ يەردە 9 يىلدىن بېرى تەقەززا قىلغان يارىنىڭ نەق ئۇزىنى كوردى ۋە شۇ ھامان بىھۇش بولۇپ گۈللەر ئارىسىغا يىقىلدى. قەمەرشاھ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ شەمسى جانانىنىڭ بېشىدا پەرۋانىدەك ئايلاندى، شۇندا چىن دىلدىن يارىغا نىجاتلىق تىلەپ بىر مۇناجات ئوقۇغىنى:

كارامەتلىك ئەي قادىر خۇدايا،
رەھىم ئەيلىگەيسەن شەمسى جانانغا.

زار قىلما مېنى پەرۋەيدىگارا،
رەھىم ئەيلىگەيسەن شەمسى جانانغا.

ئۆزىدە يوقتۇر ئەس بىلەن ھوشى،
مەندىن ئۆزگە يوق مەدەتكار كىشى.
نە قىلاي يارنىڭ ئېغىردۇر ئىشى،
رەھىم ئەيلىگەيسەن شەمسى جانانغا.

خاراپتۇر ھالى، يوقتۇر دەرمانى،
ياكى تولغانمۇ ئەجەل - پەيمانى.
ماڭا بەر ئۇنىڭغا كەلگەن قازانى،
رەھىم ئەيلىگەيسەن شەمسى جانانغا.

قەمەرشاھ تىلەر يارغا ئېسەنلىك،
كەچۇر مېنىڭدە بولسا سەۋەنلىك.
يار ئۇچۇن تېنىم بولسۇن كېپەنلىك،
رەھىم ئەيلىگەيسەن شەمسى جانانغا.

ئەلقىسسە، قەمەرشاھنىڭ كوز يېشى شەمسىجاناننىڭ يۈزىگە يامغۇردەك تامدى. شەمسى جانان چوچۇپ ھوشىغا كەلدى. ئەيىۋ- ھەننا س! بۇ ئاشىق - مەشۇقلار شۇنچە تىويماي قاراشتى، ھەشقە- پېچەكتەك بىر بىرىگە چىرماشتى. شەمسىجانان قەمەرشاھنى ئالتۇن تەخت ئۈستىگە تەكلىپ قىلىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئەمدى ئارام ئالغايسەن ئەزىز مېھمانىم،
ئىشەنگىن ئەي قەمەرشاھ غېمىڭ تۈگەيدۇ.

ساڭا بولسۇن تەسەددۇق بۇ شىرىن جانىم،
ئىشەنگىن سەن قەمەر شاھ دەردىڭ تۇگەيدۇ.

پىدا قىلغان مەن يولۇڭغا ئەزىز جانىمنى،
نىچۇك ئۇنتاي تارتقان ئاھۇ - زارىڭنى،
قۇربان قىلغۇم بار ساڭا يوقۇ - بارىمنى،
ئىشەنگىن سەن قەمەر شاھ دەردىڭ تۇگەيدۇ.

چىن ئاشىقسەن تۇتقىل ئۇتلۇق قولۇمدىن،
باغۇەن بولۇپ ئۈزگىل تازا گۈلۈمدىن،
نەپەس ئالغىن خۇش ئەتىرلىك بويۇمدىن،
ئىشەنگىن سەن قەمەر شاھ دەردىڭ تۇگەيدۇ.

ئەمدى بىلدىم پانى دۇنيا پەنىتىنى،
تېتىپ كورۇپ ۋەسلى دىدار قەنىتىنى،
چىن ئاشىقلار چاقار قەپەس بەنتىنى،
ئىشەنگىن ئەي قەمەر شاھ دەردىڭ تۇگەيدۇ.

ئەلقىسسە، ئۇلار 40 كېچە - كۇندۇز چار باغدا بىرلىكتە سەيلى - تاماشا قىلدى. بىر كۇنى سەھەر ۋاقتىدا شەمسى جانان ئېيتتىكى: "ئەي ئاي مەسەللىك دىلدارىم، دادامنىڭ بەرگەن ۋاقىت - سۇرىگى توشۇپتۇ. مەن ئەمدى ئالدىغا بېرىپ يەنە رۇخسەت ئې-لىپ كېلەي، بولمىسا، سىر ئاشكارىلىنىپ قالسا ھەر ئىككىمىزگە ياخشىلىق بولماس" — دىدى. بۇ سوزنى ئاڭلاپ قەمەر شاھنىڭ كوڭلى بۇزۇلۇپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قۇربانىڭ بولاي شىرىن سۆز جانان،
مەن قانداق چىداي بىرىپ كەلگۈنچە.
جىنىمنى بىرەي، ئەي نۇرى جاھان،
مەن قانداق چىداي قايتىپ كەلگۈنچە.

ھىجرانىنىڭ ئوقى پاتقان بېشىمغا،
رەھىم ئەيلىگەيسەن ئاققان يېشىمغا.
بارساڭ كەلگەيسەن پاتراق قېشىمغا،
قانداق قىلاي مەن قايتىپ كەلگۈنچە.

ئەلقىسسە، شەمسى جانان ئاتىسىنىڭ ئالدىغا بىرىپ ئىززەت-ئىكرام بىلەن تازىم قىلىپ، يەنە 40 كۈنلۈك رۇخسەت سورىدى. شاپەرقۇت: "بارغىن قىزىم، چارباغنىڭ ھاۋاسى ساڭا يارىشىپتۇ، كېسىلىڭ شىپا تېپىپتۇ" دەپ رازىلىق بەردى. ئىشىك ئالدىدا كوز ئۇزمەي كۈتۈپ تۇرغان قەمەر شاھ شەمسى جانانىنىڭ خوش كەيپنى كورۇپ چاۋاك چېلىپ سەكرەپ كەتتى، ئۇلار يەنە مۇراد-مەقسەتلىرىگە يەتتى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە شەمسى جانان ئېيتتىكى: "ئەي قەمەر شاھ! بىزنىڭ بۇ خوشال كەيپىمىز ئۇزۇنغا بارماس. بۇ قەپەز ئىچىدە خۇپىيانە يۇرۇپ كوڭلىمىز قانماس. سالماس بوۋىنى ئاتا ئورنىدا دادامغا ئەلچىلىككە ئىبەرتىپ كورسەك" — دىدى. قەمەر شاھ بۇ تەكلىپنى جان دەپ قوبۇل كوردى. بىرىپ سالماس بوۋىغا تەلىۋىنى ئېيتتى. سالماس بوۋا: "ئوغلۇم! بۇ بەك خەتەرلىك يول، پادىشا قانداقمۇ گادايلارنىڭ تەلىۋىنى قوبۇل كورسۇن! بۇ تەلەپ ئورنىغا شۇ ئان مىنىڭ بېشىمنى تېنىمدىن جۇدا قىلارمىكىن"، — دىدى. قەمەر شاھ: "ئەلچىگە ئولۇم يوق دىگەن

گەپ بار. ئاۋادا مۇشۇ تەلۋـدمىز بىلەن سىزگە ئۇلۇم كېـ
لەر بولسا، مەن جېنىمنى بېرىشكە رازى. جېنىم ئاتا، ماڭا رەھمى
قىلىڭ"ــ دەپ يىغلاپ يالۋۇردى.

سالماس بوۋا: "خەير! پىشانەمگە پۈتۈلگەننى كورەرمەن،
هامان بىر كۇنى ئولەرمەن"ــدەپ ئالتۇن سازىنى قولىغا ئېلىپ،
ئۇدۇل پادىشا ئوردىسىغا يول ئالدى. شاپەرقۇتنىڭ ئالدىغا تىزلىـ
نىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

پاناهىم پادىشاهىم سەن، بارارغا دادى خاهىم سەن،
كوڭۇلگە چىن ئارامىم سەن، جېنىمغا جان ـ مادارىمسەن.
كېلىپمەن بۇ هوزۇرىڭغا، مۇقەددەس تەختۇ ـ نۇرۇڭغا،
ساداقەت مەندە يولۇڭغا، قۇلاق سالغايسەن قۇلۇڭغا.
ئارزۇغا ئېيىپ يوقتۇر، ئەلچىگە ئولۇم يوقتۇر،
كەچۇرسەڭ بىر قوشۇق قاننى، سائادەتلىك ساڭا جىقتۇر.
كېلىپتۇ شەمسى جانانغا، بولۇپ چىن ئاشىغى ئوغلان،
تەلەپنى تەرك ئېتەر بولساڭ بوسۇغاڭدا بولۇر قۇربان.......

ئەلقىسسە، شاپەرقۇت سالماس بوۋىنىڭ سوزىنى يەنە ئاڭلاۋېـ
رىشكە تاقەت قىلالماي، دەرغەزەپ بولۇپ "جاللات" دەپ جار سالـ
دى. شۇ هامان 18 جاللات قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ هازىر بولـ
دى. پادىشا شۇنداق پەرمان بەردىكى: "شاهنىڭ شانۇ ـ شەۋكىـ
تىگە بىهورمەتلىك قىلىپ تىل تەككۇزگەن قېرىنى دەرهال قەتلە
قىلىڭلار" ــ دىدى. جاللاتلار سالماس بوۋىنىڭ بوينىغا سىرتماق
سېلىپ ئولۇمگە ئېلىپ ماڭدى.

شاپەرقۇتنىڭ بىر ئاقىلانە ۋەزىرى بار ئىدى. ئۇ جاللاتـ
لارغا ئۇچراپ "بۇ ئادەم نىمە گۇنا قىلغان"ــ دەپ سورىدى.

جالالاتلار "ئەلچى" لىك ئەھۋالنى ئىزھار ئەتتى. ۋەزىر: "مەن قايتىپ چىققىچە ئورنۇڭلاردىن مىدىرلىمايسىلەر" — دەپ بۇيرۇدى، ئۇ، شاھ ئالدىغا كىرىپ: "ئى پادىشاھى ئالەم! قىزى بارنىڭ ئالدىغا ئەلچى كىرىش ياخشىلىقنىڭ بىشارىتى، شەرىئەتتە ھىچ-قاچان ئەلچىگە ئۆلۈم جايىز ئەمەستۇر، ناھەق توكۈلگەن قان ئۇ-چۇن ئاخىرەتتە جاۋاپ بەرمەك بەرھەقتۇر" — دىدى. پادىشا نا-ئىلاج بولدى. ۋەزىر ئېيتتىكى: "ئەگەر قوبۇل كورمىسىڭىز بەر-مەس قىزنىڭ تويلۇغى پۈتمەس دىگەندەك، ئېغىر تەلەپ قويىسـ-ڭىز يولىغا راۋان بولۇر" — دىدى.

ئەلقىسسە، شا پەرقۇت ۋەزىرىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە سالماس بوۋ-نى ئۆلۈمدىن كەچۈرۈم قىلدى، سالماس بوۋا كۆلبىسىگە قايتىپ، تەفەززالىق بىلەن جاۋاپ كۆتۈپ تۇرغان قەمەرشاھقا پادىشانىڭ "تويلۇق" تەلىۋىنى يەتكۈزدى، بۇ ئېغىر تويلۇق قەمەرشاھنى ھو-شىدىن كەتكۈزدى.......شەمسى جانان ئېيتتىكى: بۇ "تەلەپنى قانداق-مۇ بەجا كەلتۈرگىلى بولسۇن؟ بىرلا چارە، ئىككىمىز ئىسپەھان شەھرىگە قاچايلى، بەختىكە ئوزىمىز يول ئاچايلى" — دىدى. قە-مەر شاھ: "يەرۇ-ئاسماندىكى جىمى دىۋە-پەرىلەر شا پەرقۇتنىڭ قول ئاستىدا تۇرسا، بىز قانداقمۇ قېچىپ قۇتۇلالايمىز؟ ئەڭ ياخـ-شىسى ماڭا 40 كۈنلۈك ئىجازەت بىرىڭ، غەرپتىكى قۇم ئارىـ-سىدىن كېسىپ ئۆتكەن خاسىيەتلىك دەريا بويىغا بىرىپ ئاللاغا ئىلتىجا قىلىپ كورەي، بەندىسىنىڭ تەلىۋىنى بىجاز كەلتۈرسە ئە-جەپ ئەمەس" — دىدى. شەمسى جانان: "سەندىن 40 كۈن ئايـ-رىلىشقا تاقىتىم يوق، نىمە بولساق بىللە كورەيلى" — دەپ يولدىن توستى. قەمەرشاھ: "ئەي جانانىم، مىنى يولۇمدىن توسماڭ، ئۇ-مۇت بولسا، ئولۇم ۋەھىمىسى بولمايدۇ" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

شەمسى جانان توسما مېنى، سەن ئاتاڭغا خىزمەتتە بول.
كېچە ـ كۈندۈز ئىبادەت قىل، سەھەر قوپۇپ تەلەپتە بول.
مەن بارۇرمەن دەريا بويى، كوڭلۈم سەندىن كەتمەس بىرى،
ئۈندىن باشقا ئىلاجىم يوق، بەندىدۇرمەن ئاللاغا قۇل.
مەن خۇداغا زار يىغلىسام، تويلۇقلارنى تەلەپ قىلسام،
بەلكى تەڭرىم بەندىسىنىڭ تەلىۋىنى قىلغاي قوبۇل.
سەنمۇ يارىم سەھەرلەردە، تەلەپلەر قىل ئىبادەتتە،
قەمەرشاھقا رەھىم ئەيلە، تىلىگەيسەن ماڭا ئاق يول.

ئەلقىسسە، شەمسى جانان بۇ سوزنى ئاڭلاپ: "بۇ قىرىق كۈن ماڭا قىرىق يىلچە بىلىنەر، ئۈگىنچە مېنىڭ ھالىم نە بولۇر" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قۇربانىڭ بولاي شىرىن سوز يارىم،
مەن قانداق چىدارمەن قىرىق كۈن بولغىچە.
جانىمنى بىرەي ئەزىز دىلدارىم،
ئوتۇڭدا كويەرمەن قىرىق كۈن تولغىچە.

تاشلاپ كېتىپ زامىن بولما جېنىمغا،
رەھىم ئەيلە كوزنىڭ يېشى قېنىمغا.
كەتسەڭ قايتىپ پات كەلگەيسەن يېنىمغا،
تاقىتىم تاق ۋىسال كۈنى بولغىچە.

بولەك چارە كەلمىگەيكە قولۇمدىن،
ئاجىزەڭمەن قالدۇرۇشقا يولۇڭدىن.
ئولۇم ئەۋزەل سەنسىز ئوتكەن كۈنۈمدىن،
پات قايتارسەن، ئوزگە سوزلەر بولغىچە.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ شەمسى جانان بىلەن ۋىدالىشىپ يولغا راۋانە بولدى. دەريادا بويىنى سۇغا سىلىپ تويلۇق ئۇچۇن خۇداغا مۇناجات ئوقۇپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئالەمنى ياراتقان ئەي پەرۋەردىگار،
بىر يارغا بەدەلنى سەندىن تىلەرمەن.
خەۋەر ئال بەندەڭدىن ئەيلىمگىن خار،
بىر يارغا بەدەلنى سەندىن تىلەرمەن.

توققۇز يىللاپ ئوز يۇرتۇمدىن ئايرىلىپ،
يار ۋەسلىچۇن زەپىرەگدەك سارغىيىپ،
مۇناجاتلار ئېيتتىم ساڭا يالۋۇرۇپ،
بىر يارغا بەدەلنى سەندىن تىلەرمەن.

ئەلقىسسە، قەمەر شاھ قىرىق كېچە ـ كۈندۈز تائەت ـ ئىبادەت بىرلە خۇداغا نالە قىلدى. سايغا سۇ باشلاپ چار باغ تەييارلاش كويىدا دەريا لېۋىنى تىرناقلىرى بىلەن تىلدى، جاپا چەكمەي ھالاۋەت، ئامال قىلماي سائادەت يوقلۇقىنى بىلدى......سوگرە شۇنداق بىر ھەرەمباغ بىنا بولۇپتۇركى، ئەيىۋھەننىاس! قەمەر شاھ شەمسى جانانغا خەۋەر بىرىپ، باغ ئارامنى سەيلى قىلدۇرماقچى بولدى. شەمسى جانان ئىنتايىن خۇش كەيپ بولۇپ: "ئەي بىنىمنىڭ جانانىسى، خۇدا تىلىگەمىزنى ئىجابەت قىپتۇ. يۈرۈڭ ئەمدى سەيلى ـ تاماشا قىلايلى" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

شەمسى جانان:

قەلەم قاشلىق، شىردىن سوزلۈك قەمەر شاھ،
ئەجرىڭ بىلەن تويلۇق تەييار بولۇپتۇر.

ئۇتى يامان تولۇن ئايدەك قەمەر شاھ،
غەيرىتىڭدىن باقـقا تويلۇق تولۇپتۇر.

قەمەر شاھ:

يارىم ساڭا ئېيتسام يۈرەك سىرىمنى،
پەرزەنتىمىز ئۇشبۇ باغنى كورەرمۇ؟
مۇساپىرمەن، ئەلچىلىككە كىشىم يوق،
ئاتاڭ سېنى مەن غېرىپقا بېرەرمۇ؟

شەمسى جانان:

كورگەنمىدىڭ شاھلار سوزدە تۇرغاننى،
قىلىچلىرى قەتلە، قانغا تويغاننى.
ئاجرىتالماس ۋەدىسى چىڭ بولغاننى،
غەم يىمىگىل تويلۇق تەييار بولۇپتۇر.

قەمەر شاھ:

بىر ئۆزەڭدە ھاسىل مېنىڭ مۇرادىم،
ئىلكىڭدىدۇر ئەسرى تەقدىر ئىرادەم.
سەندىن ئۆزگە يوقتۇر مېنىڭ پاناھىم،
شاپائەتلىك ئاتاڭ سېنى بېرەرمۇ؟

شەمسى جانان:

ئەي ۋاپادار كوڭلۈڭ مالال قىلمىغىل،
غەم تىغىدا يۈرىگىمنى تىلمىغىل.
ھەسرەت بىلەن يۈرىگىمنى شىلمىغىل،
ۋىسال ۋاقتى بۈگۈن بىزگە بولۇپتۇر.

ئەلقىسسە، شەمسى جانان ئېيتتىكى: "ئەي قەمەرشاھ! ئەمدى ھەممە نەرسە تەييار بولۇپتۇر، تېزدىن ئاتامغا كىشى ئەبەرتىپ مەلۇم قىلايلى، رازىلىغىنى ئېلىپ دەرھال نىكاللىنايلى" — دىدى.

ئەمدى سوزنى پادىشادىن ئاڭلايلى: شاپەرقۇت بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ۋەزىر - ئەمىرلىرى بىلەن بىرلىكتە بىر قۇسۇر تاپماق نىيىتىدە قەمەر شاھ تەييارلىغان ئارام باغنى كوزدىن كەچۇرۇشكە كەلدى.

ئەييۇھەنناس! خىيالى جەننەتتىنمۇ يۇز ھەسسىلەپ ئارتۇق زىننەتلەنگەن بۇ ھەرەمباغنى كورۇپ، پادىشا ھاڭ - تاڭ بولۇپ قېتىپ قالدى، چوڭقۇر غەمگە پېتىپ قالدى، "بەرمەي" دىسە، ئوز لەۋزىدىن ئارتۇق تەييارلىق پۇتكەن، "بېرەي" دىسە، ئاتا - ئانىسى مەلۇم بولمىغان بىر ئادەمزاتقا رايى بارمىدى. ئاخىرى قىزنى چاقىرتىپ ئۇنىڭ كوڭلىنى ياندۇرماق كويىدا بولدى.

شەمسى جانان ئاتىسى ئالدىدا ھورمەتتە تۇرۇپ قەمەر شاھنى تەرىپلەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قەمەر شاھتىن رىۋايەت بايان ئەيلىسەم،
يۇرەكتىكى سوزلىرىم تەرىپكە يەتمەس.
سىياقىنى قاچانكىم بىقارار كورسەم،
كوزلىرىمنىڭ خۇنلىرى زايىگە كەتمەس.

قەمەر شاھ دەپ ئېتىنى بىلىپ قويغاندۇر،
ئارسلاندەك ئۇنداق ئەرنى كىممۇ تۇققاندۇر.
يۇزى گويا تاڭدىكى تولۇن چولپاندۇر،
تەرىپىنى قانچە قىلسام شۇنچىلا پۇتمەس.

بويلىرىنىڭ تۇزلىگى چىنارغا ئوخشايدۇر،
رۇخسارىنىڭ ئۇزلىغى بىر تولۇن ئايدۇر.
كوزلىرىنىڭ نۇرلىغى قۇدرەتكە بايدۇر.
بىر قاراشىنىڭ شولىسى بىر ئومۇر يۇتمەس.

كىم كورگەندۇر بۇ سۇپەت قابىل يىگىتنى،
ئىشقى ئاتەش، قەھرى ئوت، قىران بۇركۇتنى.
سەل چاغلىما بۇ كوزلەردىن چاقنىغان ئوتنى،
ھەزەر ئەيلە، قىلىچ، خەنجەر بارچىسى ئوتمەس.

بىرنەچچە يىل باغدا يۇردۇم قايغۇ - ھەسرەتتە،
قەمەرشاھنىڭ پىراقىدا دەردىم ئەلۋەتتە.
قۇرۇمىدى كوزۇمدىن ياش شۇنچە غۇربەتتە،
راستىم ئاتا ئۇسىز قىزىڭ مۇراتقا يەتمەس.

ئەلقىسسە، پادىشا بۇ سوزنى ئاڭلاپ غەزەپتىن تاشتى. خاتۇنى بۇۋى ئەنىپىنى چاقىرىپ: "ئەي خاتۇن، سىنىڭ بۇ قىزىڭدا ھايا - نۇمۇس يوقمۇ؟ مىنىڭ يۇزۇمدىن - يۇزۇمگە شۇنداق بەدەپلىك قىلامدۇ؟ ئەمدى بىزگە ئولۇم ھەق بولۇپتۇر"— دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قىرىق يىل بولۇپتۇ، ئوي تۇتقىلى بىز،
پەقەت شۇ ئىدى باققان بالىمىز.
ئالدى - كەينىدە يوق ئىدى ھىچ ئىز،
ئالەمدە ئىدى يىگانە بىر قىز.
كىرەك ئەمەسمۇ بىزگە ئاتاق - يۇز؟

مۇقەددەس بىزگە ئابروي - ئاتاق،

قىزدىن چىقامدۇ ئاشۇنداق چاتاق،
دۇنيانى ئەمدى قىلاي مەن تالاق.
شۇنداق ھاياسىز بولغاچ بالىڭىز.

كەچتىم ئەبەتكە بەدەپ قىزدىن،
كوزدىن يوقاتقىل ئاپەتنى تېزدىن.
سوزۇ - چوچەكلەر قالمىسۇن بىزدىن،
گوم بولسۇن شۇملۇق تولغان ئويىڭىز.

ئەلقىسسە، بۇ سوزنى ئاڭلاپ بۇۋى ھەنىپىنىڭ كوڭلى بۇزۇلۇپ: "ئەي پادىشاھى ئالەم، خۇدا گۇۋاكى، قىزىڭىزنىڭ بۇ ئىشلىرىدىن خەۋەرسىز مەن، ئوزىڭىز يەتتە ئىقلىمدىكى ئىنسى - جىنلارنىڭ پا - دىشاھى تۇرۇقلۇق چارە تاپالمىغان يەردە، مەن قانداق قىلۇرمەن؟ تېخىمۇ ئاجىز، مەزلۇمىدۇرمەن، ئەل ھوكمى لىللا، ئۇلارغا خۇدا سالغان ئىشىق ساۋداسى ئىكەن. بىزدە نىمە ئامال بولسۇن؟"— دىدى.

شاپەرقۇت دەر غەزەپ بولۇپ، غايىپتىن ئاپىرىدە بولغان قەمەرشاھنى كوزدىن يوقاتماق بولدى. جاللاتلىرىغا باش بولۇپ ئارغىماقلىرىنى ئوينىتىپ يولغا راۋان بولدى. يېرىم يولغا بارماي تۇرۇپ شاھنىڭ ئېتى قاتتىق مۈدۈرۈپ كېتىپ شاپەرقۇت يەرگە يىقىلدى. شۇندىن باشلاپ كوزى كورمەس، تىلى سوزگە كەلمەس بولۇپ قالدى. شەھەرمۇ - شەھەرگە جاكارچى ئەۋەتىپ ھاكىم - لوقمانلارنى چاقىرتىپ كەلدى. ھىچقايىسىسى ئامال قىلالمىدى. بىر يىل ئوتتى، شاپەرقۇت كۈندىن - كۈنگە يامانلاشتى. بۇۋى ھەنىپە: "كىمدە - كىم شاپەرقۇتنىڭ كېسىلىگە شىپا تاپسا، شاھلىق تاجى - تەختنى پۈتۈن ۋەجى بىلەن قوشۇپ ئىنئام قىلىپ بېرد - لىدۇ، شىپاتلىق بېرەلمىسە، بېشى ئېلىنىدۇ" دەپ يارلىق چىقار -

دى. يەتتە ئىقلىمدىن كەلگەن ھەكىم ـ ھۆكۈمالار، قۇرئاندازلار كەلگەن بولسىمۇ، پادىشاغا شىپا تاپالماي بېشى تېنىدىن جۇدا بولدى. قەمەرشاھ بۇ خەۋەرنى ئىشتىپ شەمسى جانانغا بىر سۆز ئېيتقىنى:

ياخشىلىققا يامانلىق ھەر كىشىنىڭ ئىشىدۇر،
يامانلىققا ياخشىلىق ئەر كىشىنىڭ ئىشىدۇر.
ئىجازەت بەر بېرىشقا، شاھقا شىپا تېپىشقا،
بەسىر بولغان كوزىگە نۇرى گوھەر سېلىشقا.

تەشۋىشلەرنى تۈگەتكىن، سالماس بوۋا يول تاپار،
ئۈمىت، ئىشەنچ بولغاندا، يولغا ئەنداز گۇل ياپار.

قەمەر شاھتىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ شەمسى جانان چوچۇپ كەتتى. ئۇنى توسماق بولۇپ، شەمسى جانانىڭ بىر سوز ئېيتقىنى:

تەۋەككۈل دەرياسىغا سالمىغىل كېمە،
تاش يۈرەك ئاتامدىن ئۈمىتلەر كۈتمە.
ئەجدىھا ئالدىغا بارىمەن دېمە،
بارساڭ ھايات قالىمەن دېمە.

يا شەۋقىڭ بارمىدى شاھلىق تەختىگە،
ئىشەنچىڭ يوقمىدى ئىشقىڭ بەختىگە.
كاشاللار كەلتۈرۈپ پۇرسەت ۋەختىگە،
جېنىمغا جاپالار سالىمەن دېمە.

نى ـ نى سەرخىل لوقمانلار ئۆلدى،
شاھ ئوردىسى شېھىتكە تولدى.

شۆھرەت، ئاتاق، ئەجەل ـ ئوق بولدى،
سەنمۇ ئۇنى ئالمەن دىمە.

قەمەرشاھ نىگارى شەمسى جانانىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دىلى بىارام بولدى. "ئى شەمسى جانانىم، مىنىڭ شاھلىقتىن تامايىم يوق، پادىشانى سىناپ كۆرەيلى، ۋەدىسىدە تۇرمىسا باشقا كەلگەننى كۆرەيلى، ياخشىلىقتىن ئات، يامانلىقتىن دات قالار. ئىشەنچىم كامىلكى، سەن ئۈمىتسىزلەنمەي ماڭا يول بەر، بۈگۈنلا يەتكۈزەرمەن ساڭا خوش خەۋەر" — دىدى.

شەمسى جانان ئىلاجىسىز قەمەرشاھقا سۆز بەردى: "خەير، مەرتلىگىڭگە قايىلمەن، ساڭا ياردىمىم شۇ بولسۇن" — دىدى ـ دە، قولتۇغىغا ئۈسۈۋالغان سىرلىق تۇمارىنى يىشىپ قەمەرشاھقا ئۇزاتتى.

— بۇنى نىمە قىلىمەن؟ — دىدى تەئەججۈپ بىلەن قەمەرشاھ.

بۇ خاسىيەتلىك تۇمارنى مەن تۇغۇلغاندا ئاغزىمغا چىشلەپ دۇنياغا كۆز ئاچقان ئىكەنمەن، پىرى ئۇستازىنىڭ ئېيتىشىچە بۇ تۇمار ئىچىدە ئۆلۈكنى تىرىلدۈرىدىغان ھاياتلىق دورىسى بار ـ مىش. دورىگەر سالماس بوۋا بۇنىڭ سىرىنى بىلىسە ئەجەب ئەمەس" دىدى. ئۇ، ئومۇرلۇك ئىشق نەپسى بىلەن ئاق يول تىلەپ قەمەرشاھنى ئۇزىتىپ قويدى.

ئەلقىسسە، قەمەرشاھ دەرھال سالماس بوۋىنىڭ يىنىغا باردى. ئۇلار ئۇزۇنغىچە شاپەرقۇتقا كەلگەن تۇيۇقسىز ھادىسىنى بىرلىكتە تەكبىر قىلدى. جاھان قۇرئەلىرىنى ئىچىپ چارە يازدى. ئەقىل كانلىرىدىن دۇردانىلەر قازدى. سالماس بوۋا ئالەمگە ئايان قىلمىغان سىرلىق دورا تۇگۇچىنى يەشتى. تىرىك يىلاننىڭ قوسىغىدىكى تۇخۇمغا مىھرىگىيانىڭ ئۇرۇغىنى قوشۇپ شەمسى جانان

بەرگەن تۇمار ئىچىدىكى 72 مىڭ خىل مۇشكى ئەنبەر جەۋھە-
رى بىلەن مەلھەم قىلىپ داۋايىل هايات جەۋھىرى تەييارلاپ
بەردى.
"ئەي ئۇغلۇم قەمەرشاھ! بۇ دورىنى ئۈچ قېتىم كوزىگە
سۈرتسەڭ كوزى ئېچىلىدۇ، ئوقۇتتەك يىگۈزسەڭ تىلى زۇۋانىغا
كېلىدۇ. ئوردا ئاكابىرلىرى ئالدىدا پادىشادىن تىلخەت ئالغاندىن
كېيىن ئاندىن هۈنىرىڭنى كورسەتكەيسەن دەپ سالماس بوۋا دۇئا
بىلەن قەمەرشاھنى يولغا سالدى.
قەمەرشاھ ئوردا ئىچىگە كىرگەندە، ئوردا ئاكابىرلىرى
مەسخىرە قىلىشقا باشلىدى.
— ئەي يىگىت، سېنىڭمۇ ئولگۈڭ كەپتۇ - دە، ئالدى بىلەن
ئارقا قورانى بىر ئايلىنىپ چىقىپ ئاندىن قىلىچ ئاستىغا كەلگەي-
سەن" دەپ ئەمىر قىلدى. قارىغۇدەك بولسا، ئادەم بېشى تاغدەك
دۆگىلىنىپتۇ. قەمەرشاھنىڭ يۈرىگى سىلكىنىپ كەتتى. "يىگىت
سوزىدىن قايتماس. يولۋاس ئىزىدىن. بېشىمدىن قورقۇپ ئارقامغا
يانسام، ماڭا ئازاپلىق ئولۇم شۇ بولماسمۇ؟ ئىرادەمدىن قايتالماي-
مەن" دەپ قەمەرشاھ جاللاتلار قولىدىكى قانلانغان قىلىچلارنى
پىسەنت قىلماي شاپەرقۇت ياتقان چۈشەك يېنىغا كەلدى. سالماس
بوۋىنىڭ ئېيتقانلىرىنى بەجا كەلتۈردى. شاھ يېنىدا يىغلاپ
ئولتۇرغان بۇۋى هەنىپە ئايىم تىلخەت يېزىپ باش مىرزىنىڭ
موهرىنى باستى. شۇندىن كېيىن قەمەرشاھ هۈنىرىنى كورسەتتى.
هەممىسى سالماس بوۋا ئېيتقاندەك بولۇپ چىقتى. شاپەرقۇت شۇ
هامان كوزىنى ئاچتى، زىبان سۈردى. قەمەرشاھنى تەبرىكلىدى،
ئوردا ئىچى زىلزىلىگە كەلدى. قەمەرشاھ ئېيتتىكى: "مېنىڭ
شاھلىقتىن تامايىم يوق، مەن ئىسپىهانلىق ئادەم، بۇ يۇرتۇڭلارغا

پادىشا بولۇش قولۇمدىن كەلمىگەي، شاھلىق بەدىلىگە شەمسى جانان بىلەن نىكالىنىشىمغا ئىجازەت بەرسىگىز كۇپايە“ — دېدى.

پادىشا شاپەرقۇت خەلقى ئالەم ئالدىدا تىلخىتىنى ئىسكە ئېلىپ ئامالسىز قالدى. قىزىنى قەمەرشاھقا ئەھدى نىكا-لىق قىلىشقا مەجبۇر بولدى. ھەرەمباغدا قىرىق كېچە-كۈندۈز توي دەبدەبىسى كوتىرىلدى. قەمەرشاھ بىلەن شەمسى جانانىنىڭ كۆڭلى شاتلىققا تولدى.

شۇندىن ئالتە يىلدىن كېيىن قەمەرشاھ ئىككى ئوغۇل، بىر قىز پەرزەنتكە ئاتا بولدى.

ئەمدى سوزنى ئىسپىھان شەھرىنىڭ پادىشاسى شاھ ھۇسەن-دىن ئاڭلايلى:

پادىشا ھۇسەن ئوغلى قەمەرشاھتىن ئايرىلىپ 10 يىل ئوتكەندىن كېيىن يالغۇز ئوغلىنىڭ پىراقىدا تولا يىغلاپ كوزلىرى نابىنا① بولدى. ئۇ كېچە-كۈندۈز ئاللادىن ئوغلى قەمەرشاھنىڭ ئامان-ئېسەنلىگىنى تىلەپ مۇناجات ئەيلىدى:

قۇدرىتىڭدىن ئالەمنى ياراتقان جاپپار،
قەمەرشاھ ئوغلۇمنى سەندىن تىلەيمەن.
دەردىم تولا سەن ئۇزەڭ بولغىل مەدەتكار،
قەمەرشاھ ئوغلۇمنى سەندىن تىلەيمەن.

بېھىشنىڭ باللىرى ھەسەنۇ-ھۇسەن②،
كەربالا③ شەھىدى يەتمىش ئىككى تەن.

---

① نابىنا — كوزى كورمەيدىغان كىشى، كور.

② مەھەممەت پەيغەمبەرنىڭ نەۋرىسى،

③ كەربالا — ئىراقنىڭ كوپە دىگەن يېرىدىكى پۇرات دەرياسى يېنىدىكى قۇملۇق چول.

نابىنا كوزلىرىمنى ئەيلىگىن روشەن،
قەمەرشاھ ئوغلۇمنى سەندىن تىلەيمەن.

شاھ ھۇسەننى بۇ ئازاپتىن قىل نىجات،
دەرگاھىڭغا ئېيتار بولدۇم مۇناجات،
تىلەگىمدۇر شۇ ئوغلۇمنى كەلتۇر يات،
قەمەر شاھ ئوغلۇمنى سەندىن تىلەيمەن.

ئەلقىسسە، كۈنلەرنىڭ بىرىدە قەمەرشاھنىڭ چۈشىگە ئاتا-ئانىسى كىرىپ، ئۇنىڭغا يېڭى بىر پىراق ئوتى تۇتاشتى. شەمسى جانانغا ئېيتتىكى: "ئەي مېھرىۋان ۋاپادارىم، مەن يۇرتۇمدىن ئاي-رىلغىلى ئۇزۇن يىللار بولدى. ئانا يۇرتۇمنى، ئاتا-ئانامنى كوپ سېغىندىم، بېرىپ كەلسەم نىمە دەيسەن؟" — دىدى. شەمسى جانان: "ئەي جېنىمنىڭ جانانى، يۇرىگىمنىڭ سەكپارىسى، سەندىن بىر كۈن ئايرىلىپ بۇ دۇنيادا تىرىك يۇرگىنىمدىن ئولگىنۇم خوپراق. قەيەرگە بارساڭ بىرگە بولىمەن. ئەگەر تەقدىر ئولۇمگە بۇيرۇسا بىرگە ئولىمەن، دۇنيانىڭ شاتلىغى ۋە خاپىلىغىنى سەن بىلەن بىرگە كورىمەن" — دىدى.

قەمەرشاھ: "ئۇنداق بولسا، پادىشادىن جاۋاپ سورايلى، رۇخسەت قىلسا بىرگە ماڭايلى" — دەپ پادىشانىڭ ئالدىغا كىرىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئاتالىقلار، ئانالىقلار دەستە-دەستە گۇل ئىكەن،
ئاتاسىزلار، ئاناسىزلار ھەرجايغا بارسا خار ئىكەن.
مەككىگە باراي دىسەم يۇرتۇم ئۇنىڭدىن ئەتىۋا،
ئول مەككىنىڭ ئۇلۇغلىغى ئاتا بىلەن ئانا ئىكەن.

بۇ كېچە بىر چۇش كورۇپ، چۇشتى تېنىمگە ئىشتىياق،
ئانا يۇرتنى كورمىسەم، تەركى هايات بەك ئار ئىكەن.
ئول خۇدا بەرسە مەدەت، ئاتامنى مەن ئىزلەپ تاپاي،
يۇرتى بارلارغا هامان رەنا سۇپەتلەر يار ئىكەن.
ئىسپىهان شەهرىم ئارا، رۇخسەت قىلىڭ قايتاي بۇگۇن،
ئەل سۇيەر ئوغلانغا يات يۇرت، جەننەتى هەم تار ئىكەن.

ئەلقىسسە، قەمەرشاه بۇ سوزنى قىلغاندىن كېيىن، پادىشا: "ئەي بالام، تەقدىرنىڭ قۇدرىتى بىلەن ئادەمزات ئىز باسماي-دىغان — دىۋە - پەرىلەرنىڭ شەهرىگە كەلدىڭىز، ئەمدى قايتىپ كېتەلىشىڭىز بىهالدۇر① — دېدى. قەمەرشاه: "ئانا - ئانام ۋە يۇرتۇم ئۇچۇن بەش قەدەم بېسىپ ئولسەم شېهىت ئولەرمەن، پۇشمانىم يوق شات كولەرمەن، مېنى بۇ يولدىن توسماڭىز" — دەپ ئىلتىجا قىلدى. پادىشا: "شۇندا قىزىغا ئېيتتىكى: "ئەي قىزىم شەمسى جانان! ئادەمزات ۋاپاسىزدۇر، سىز بارماڭ" — دەپ ئېيردى، شەمسىجانان نىمە دەپتۇ دەڭ:

لەيلى بىلەن مەجنۇن ئوتتى دۇنيادىن،
ئۇلار قاچان ئوز ئىشقىدىن ئايرىلغان.
جانان ئۇچۇن جاندىن كەچمەك ئەۋزەلدۇر،
شىرىن بەرگەن پەرهات ئۇچۇن ئەزىزجان.

قەمەرشاهقا ئىشقىم چۇشكەچ زىيادە،
ئۇچ يۇز ئاتمىش يىلنى كەزدى پىيادە.
ياردا بولغاچ ۋاپادارلىق ئىرادە،
چىدام بىرلە ئاخىر تاپتى مۇرادە.

---

① بىهال — مۇمكىن ئەمەس، ئىمكانىيەتسىز.

مېنى ئەمدى يولدىن توسماق بىھاجەت،
رۇخسەت ئەيلەڭ قىلىپ بىزگە شاپائەت.
مەنكى ياردىن ئايرىلىشقا بىتاقەت،
ھەققىڭىزدە ھەققە قىلغۇم ئىبادەت.

ئەلقىسسە، بۇ سوزنى ئاڭلاپ پادىشا قىزىنىڭ جۇدالىغىغا كوپ يىغلىدى. ئاخىرى نائىلاج رۇخسەت قىلىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

مۇندىن كېتەر بولساڭ ئوغلۇم قەمەرشاھ،
شەمسى جانان قىزىمنى ساڭا تاپشۇردۇم.
ئاللا سالدى جۇدالىقنىڭ دەردىگە،
يىگانە قىزىمنى ساڭا تاپشۇردۇم.

شاپەرقۇت دەر تاجۇ - تەختىم،
يېقىنلاپتۇ ئولەر ۋەختىم.
نىتەي ئىكەن قارا بەختىم،
ئاجىزە قىزىمنى ساڭا تاپشۇردۇم.

مەن نەيلەيىن مۇرادىمغا يەتمىدىم،
شاھ تۇرۇقلۇق غەمنى خالاس ئەتمىدىم.
نىچۇن پاتراق ئۇ ئالەمگە كەتمىدىم،
شەمسى جانان قىزىمنى ساڭا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، شاپەرقۇت ئەل - جامائىتى يىغا - زارە ئىچىدە قەمەرشاھ بىلەن شەمسى جاناننى يولغا سېلىپ قويىدى. ئەر - خوتۇن ئۇچ پەرزەنت بىلەن توقۇملۇق ئارغىماقلارغا سەپەر جابـ -

دۇقلىرىنى ئارتىپ ئىسپھان شەھرىگە قاراپ راۋانە بولدى. شۇنـداق قىلىپ 360 يىللىق يولنى 40 كۈندە، يەنە بىر رىۋايەتـتە 40 سائەتتە بېسىپ شاپەرقۇتىنىڭ دىۋە ـ پەرىلىرى ئۇلارنى ئىسپھان شەھـرىگە ساق ـ سالامەت يەتكـۈزۈپ قويۇپ يانـدى. قەمەرشاھ ئۆز شەھرىنى تونۇيالماي تەمتىرەپ قالدى. شۇ ئارىدا بىر توپ قىز ـ جۇۋانلار يۇگۇرۇشۇپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلـدى. قەمەرشاھ ئۇلاردىن ئاتا ـ ئانىسىنى سوراپ بىر سوز ئېيتقىنى:

تولۇن ئايدەك ھوسنى جانان جۇۋانلار،
شاھ ھۇسەن دەپ ئاتام مۇندا بارمىدۇر؟
پەرزەنت ئۇچۇن باغرى زەرداپ بولغانلار،
ئاتا ـ ئانام مۇندا ئامان بارمىدۇر؟

ھېچبىر بەندە مەندەك كۈننى كورمىسۇن،
يۈرەك ـ باغرى ئىشق ئوتىدا كويمىسۇن.
قانچە يىللاپ چول ـ دەشتلەردە كەزمىسۇن،
ئىسپھاندا ئاتام ھۇسەن بارمىدۇر؟

بايان قىلسام جانانلارغا زارىمنى،
ئېلىپ كەلدىم يارۇ ـ پەرزەنت بارىمنى.
ئەل يۇرتۇمنىڭ ئىشقى ئورتەر جانىمنى،
بىللە ئوسكەن دوستلار ئامان بارمىدۇر؟

خەۋەر ئەيلەڭ يۇرتقا قەمەر كەلگىنىن،
شەمسىجانان يارى ھەمدەم بولغىنىن.

ئىككى ئوغۇل، بىر قىز پەرزەنت كورگىنىن،
گۇلجامال مەلىكە سىڭلىم بارمىدۇر؟

ئەلقىسسە، ھەمسوھبەت قىز - جۇۋانلار ئارىسىدا مەلىكە گۇلجامالمۇ بار ئىدى. بۇ سوزنى ئاڭلىغاندىن كىيىن گۇل - جامال قەمەرشاھقا ئوزىنى ئاتتى: "ئاھ! سەن ئاكام" — دەپ زار - زار يىغلاپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئۇچ يۇز ئاتمىش يىل يولغا بەل باغلاپ كەتكەن.
شاھ ھۇسەننىڭ ئوغلىمۇ سەن بىر - بىر بايان ئەت.
شۇنچە يىلدىن يات ياۋاندا جاپالار چەككەن،
ئاكاممۇ سەن، يا ئەمەسمۇ؟ بىر - بىر بايان ئەت.

ئاتام تولا يىغلاپ كوزى غۇبارە① بولدى،
مىسكىن ئانام سىنەسىگە زەخمەتلەر تولدى.
گۇلجامال سىڭلىڭ كوپ غەمگۇزار بولدى،
ئاكاممۇسەن، يا ئەمەسمۇ؟ راستىن بايان ئەت.

سىڭلىڭ گۇلجامالغا يەتتى كوپ پىغان،
سەن بولمىغاچ دەرت - ئەلەمگە چوكتى ئىسپىھان.
سېنى ئىزلەپ يارۇ - دوستۇڭ كەتتى ھەرقايان،
ئاكام بولساڭ كەچمىشىڭنى بىر - بىر بايان ئەت.

ئەلقىسسە، بۇ سوز بىلەن ئاكا - سىڭىل زار - زار يىغلاپ كىرەلىشىپ كورۇشتى. شۇ ھامان گۇلجەملە شاھ ھۇسەنگە

① غۇبار — چاڭ - توزاڭ.

خەۋەر يەتكۈزدى. 15 يىلدىن كېيىن قەمەرشاھ ئىشقىدا سەۋدايى بولۇپ يېتىپ قالغان ئانىسى بۇ ئۇشتۇمتۇت خەۋەرنى ئاڭلاپ يىقىلىپ - قوپۇپ قەمەرشاھنىڭ ئالدىغا چىقتى. بۇ ئوغلىنى كورۇپلا بىھوش بولۇپ، شۇ ياتقانچە ھۇشىغا كەلمەي ئۇ ئالەمگە دىھلەت قىلدى. قەمەرشاھ ئانىسىنىڭ جەسىدىنى ئۈچ كۈن تۇرغۇزۇپ چوڭ ئىززەت - ئىكرام بىلەن ئوز قولىدا يەرلىككە قويدى. ئاتىسى شاھ ھۇسەنىنىڭ مۇبارەك تېزىغا باش قويدى. ئاندىن كويىقاپتىن ئېلىپ كەلگەن تىلسىملىق ئابى ھاياتنى شاھ ھۇسەن-نىڭ كوزىگە سۈرتكەن ئىدى، شۇ ھامان كوزى روشەن بولدى. ئوغلى قەمەرشاھنى قايتىدىن باغرىغا باستى. شۇندىن كېيىن پادىشا ھۇسەن يەنە ئۈچ يىل ئومۇر كورۇپ ئالەمدىن ئوتتى. شاھ ھۇسەنىنىڭ ئورنىغا خالايىق بىر ئېغىزدىن قەمەرشاھنى ئىسپىھاننىڭ پادىشاھى قىلدى. قەمەرشاھ ئەلگە ئاسايىشلىق كەل-تۈردى. ئانا يۇرتىنى گۈل - پۇراققا تولدۇردى.

ھورلىقا ـ ھەمراجان

الجلسة الثالثة

چىن ـ ماچىن يۇرتىنىڭ خىسراۋ دىگەن پادىشاسى كۆڭلەر-
نىڭ بىرىدە شۇنداق چۈش كوردى، چۈشىدە شۇنداق بىر
ئىش كوردى: ئۇنىڭ قولىغا بىر بۇلبۇلگويا قونۇپ خۇش
لەتاپەت بىلەن سايراپ تۇرغىدەكمىش، پادىشا چوچۇپ ئويغانسا
قولىدا ھىچ نەرسە يوقمىش. شۇندىن باشلاپ، ئۇنىڭ يۇرىگىگە
بۇلبولگوياغا ئاشىقلىق ئوتى تۇتىشىپتۇ.

پادىشانىڭ ئۇچ ئوغلى بولۇپ، چوڭىنىڭ ئىسمى ئەسقەر
شاھ، ئوتتۇرانچىسىنىڭ نۇردۇنشاھ، كىچىگىنىڭ ھەمراجان ئىدى.

پادىشا شۇ ھامان ئوغۇللىرىنى چاقىرىپ، ئەھۋالنى ئېيتىپ:
"يەتتە ئىقلىمنى كېزىپ، ئۇچ ئاي ئىچىدە نەدىن بولسىمۇ بۇل-
بۇلگويانى تېپىپ كەلمىسەڭلا ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا رازى ئەمەس-
مەن" دىدى.

بۇ ئۇچ ئوغۇل دادىسىنىڭ تەلىۋىنى بەجا كەلتۇرۇپ،
بۇلبۇلگويانى تېپىپ كېلىپ دادىسىنىڭ ئىنئامىغا ئېرىشىش ئۇچۇن
سەپەرگە تەييارلىنىشتى.

ئەسقەرشاھ بىلەن نۇردۇنشاھ ئۇكىسى ھەمراجاندىن قىزغى-
نىپ، ئۇنىڭغا تۇيدۇرماي يولغا راۋان بولۇشتى.

ئەلقىسسە، ھەمراجان ئەھۋالنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇمۇ
ئاتا خىزمىتى ئۇچۇن جېنىنى پىدا قىلىپ، ئون كۈن كېيىن
سەپەرگە چىقىپ، ئۇچ ئاچا يولنىڭ بەنتىدە ئاكىلىرىغا يېتىشى

ۋالدى. بۇ يەردە تاشقا ئويۇلغان ئۈچ خەت تۇراتتى:
بىرىنچى يولنىڭ بېشىغا "بارسا كېلەر"، ئىككىنچى يولنىڭ بېشىغا "يا كېلەر، يا كەلمەس"، ئۈچىنچى يولنىڭ بېشىغا "بارسا كەلمەس" دەپ يېزىلغان ئىكەن.
ئەسقەرشاھ بىلەن نۇردۇنشاھ ئۆكسى ھەمراجاننى كوزدىن يۇتتۇرۇش كويىدا كېڭەش تۈزگەندىن كېيىن ئېيتىشتىكى:
— ھەر بىرىمىز بىر يولغا كىرىپ بۇلبۇلگويانى ئىزلەيمىز، قايسى يولغا كىرىشنى چوكدىن باشلاپ تاللايمىز.
ھەمراجان رازىمەنلىك بىلەن:
— ئاكىلار، ئىش سىلەر دېگەندەك بولسۇن، — دىدى.
ئەسقەرشاھ "بارسا كېلەر" يولغا، نۇردۇنشاھ "يا كېلەر، يا كەلمەس" يولغا كىردى. ھەمراجان بولسا "يا ئىگەم" — دەپ "بارسا كەلمەس" يولغا مەردانە قەدەم تاشلىدى. ئەسقەرشاھ بىلەن نۇردۇن شاھ يولغا قاراپ بېشىنى قاشلىدى، نىمە قىلىشنى بىلمەي كوزىنى ياشلىدى.
ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى "بارسا كەلمەس" يولدىن ئاڭلايلى:
ئەلقىسسە، ھەمراجان ئادەم ئايىغى باسمىغان دەشت-چوللەردە ئۈزۈن يۈردى، ئاجايىپ موجىزىلەرنى كوردى. قوسىغى ئاچسا قومۇش بىلەن چۇچۇكبۇيا يىلتىزىنى يەپ، ئۇسسىسا يامغۇر سۈيى ئىچىپ قۇم دوڭلىرىدىن ئاشتى. يول ئازاۋى دەرماندىن كەتكۈزگەن ھەمراجان بىر يەردە ئۇخلاپ قېلىپ، چۈشىدە خىزىرنى كوردى. خىزىر سۇتتەك ساقىلىنى سىپاپ تۇرۇپ:
— ئوغلۇم قەيەرگە يۈردۈڭ؟ — دەپ سورىدى. ھەمراجان:

"ئاتا خىزمىتى ئۈچۈن خالىسانە بېشىمنى ئېلىپ چىقتىم" دەپ جاۋاپ بەردى.

خىزىر: "ئارقاڭغا يان ئوغلۇم! سەن خەتەر يولغا كىرىپ قاپسەن" — دېدى.

ھەمراجان: "ئۆلۈپ كەتسەم رازىمەنكى، يولۇمدىن يانال-مايمەن" — دېدى.

خىزىر بېشىنى لىڭشىتىپ: "خەير، ئىرادىلىك يىگىت كورۇنسەن، ئاق يول تىلەيمەن، مۇرات-مەقسىدىڭگە يەتكەيسەن" — دەپ دۇئا ئەيلىدى:

چىقىپسەن چىن-ماچىندىن،
كىرىپسەن بىر خەتەر چولگە.
ئىلىك ئۈمىدى يار بولسۇن،
ھەر زامان بۇرچۇڭنى ياد ئەيلە.
ئاتا خىزمىتى ھەم ئۇلۇغتۇر،
رىيازەت① ئۇندا تولۇقتۇر.
ئارسلان يولى يورۇقتۇر،
ھەر زامان يۇرتۇڭنى ياد ئەيلە.
ئەمەستۇر يوللىرىڭ توپ-توز،
تىكىلگەندۇر ساڭا كوپ كوز.
ئاشىقتۇر نە پەرى ھور قىز،
ھەر زامان بەختىڭنى ياد ئەيلە.

ئېچىلسۇن گۇللىرىڭ رەنا،
ساڭا ھەمدەم بولۇپ دەنا،

① رىيازەت — جاپا-مۇشەققەت.

ئەقلىنىڭ يارى بول ھەرا،
ھەر زامان ئەھدىڭنى ياد ئەيلە.

ئەلقىسسە، نەزمىدىن كېيىن خىزىر ئېيتتىكى:

— ئەي ئوغلۇم، يەنە ئون بەش كۈن يۈرسەڭ بىر بۇلاققا يېتىپ بارىسەن. ئۇنىڭ سۈيىنى ھەرگىز ئىچىپ قالما، ناۋادا تەشنائى تەقەززا بولساڭ ئەتراپىڭغا نەزەر سالغىن، ھەممىنى چۈشىنەرسەن، — دەپ كوزىدىن غايىپ بولدى.

ھەمراجان ئويغىنىپ قارىسا ئەتراپىدا ھېچكىم كورۈنمىدى. ئۇ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، يەنە يول يۈردى، يول يۈرگەندە مول يۈردى. ئون بەش كۈن دىگەندە بىر بۇلاققا يەتتى. ئۇ راسا چاڭقاپ كەتكەچكە بۇلاق سۈيىدىن تويۇپ ئىچكۈسى كەلدى. لېكىن شۇ ھامان چۈشى ئېسىگە كېلىپ، ئەتراپقا نەزەر سالدى، قارىغۇدەك بولسا بۇلاق ئەتراپىدا قاغا قۇزغۇن، يولۋاس، يىلىنز قاتارلىق جاندارلارنىڭ ئولۇكلىرى تاغدەك دوۋىلىنىپ كەتكەن ئىكەن، "خىزىر ھەممىنى بىلىدىكەن، بۇ زەھەرلىك بۇلاق ئىكەن" دەپ ئۇنىڭغا نەزەر كوزلىرىنىمۇ سالماي كېتىۋەردى. پايانى يوق بىر دەشت - چولدە يىگانە كېتىپ بارسا ئۇنىڭغا ھەيۋەتلىك بىر گۇمبەز يولۇقتى. بۇگۈن مۇشۇ يەردە قوناي دەپ ئۇنىڭ ئىچىگە كىرگەن ئىدى، ئىپار، زەپەر پۇراپ ھەمراجاننى مەس قىلىۋەتتى. بىردەمدىن كېيىن يەر يىرىلغاندەك گۈلدۈرلىگەن سادا كەلدى. ئارقىدىنلا بىر توپ چىلتەنلەر① ماشايىخلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ گۇمبەزدە تۈنەشكە كىردى. ھەمراجان بىر بۇلۇڭدا تىڭشاپ ئۈن - تىنسىز ئولتۇردى.

---

① چىلتەن — (چىھلتەن) قىرىق گەۋدىنىڭ بىر يەرگە يىغىلىشى.

چىلتەن پىردىم ئېيتتىكى:

— "ئەي چىلتەنلەر، بىز مۇنداق تۇنىسەك كوزىمىز ئۇيقۇغا كېتىدۇ، شۇڭا دەرھال ھورلىقاغا خەۋەر بېرىڭلار" — دەپ بۇيرۇق قىلدى.

كوپ ئۇتمەيلا پەرى ھورلىقا چىلتەن پىردىم ئالدىدا تازىم بەجا كەلتۇردى.

چىلتەن پىردىم ئېيتتىكى:

— "ئەي ھورلىقا پەرى! بۇ ئولتۇرغان ئىممەتلىرىگە ئوز قوللىرى بىلەن بىر پىيالىدىن زەمزەم تۇتسىلا قانداق؟" — دىدى. ھورلىقا "خوپ!" دەپ قوبۇل ئەيلەپ قەدەھنى ئابى زەمزەمگە تولدۇرۇپ چىلتەنلەرگە سۇنۇشقا باشلىدى. ئايلىنىپ يۇرۇپ ھورلىقانىڭ كوزى گۇمبەزنىڭ بۇلۇڭىدا ئولتۇرغان ھەمراجانغا چۇشتى. ھەمراجان شۇنداق بېشىنى كوتەرگەن ئىدى، ئۇنىڭ كوزى ھورلىقانىڭ ئوتلۇق كوزى بىلەن ئۇچراشتى. چاقماق چېقىلغاندەك بىر غايىۋانە ئوت ھەر ئىككىسىنىڭ يۇرىگىگە تۇتاشتى. شۇ ھامان ھورلىقانىڭ قولىدىكى ئالتۇن قەدەھ يەرگە چۇشۇپ كەتتى.

چىلتەن پىردىم بۇ ئەھۋالنى كورۇپ ھەيران بولدى ۋە كوڭلىدە زوقمەنلىك پەيدا بولدى. سۇيىھى مەزگىلى بولغاندا چىلتەن پىردىم ئېيتتىكى:

— ھەي پەرى قىز، سىزگە ئادەمزات ئاشىق بوپتۇ. ئىنسان ئىز باسمىغان بۇ ئىقلىمىمىزغا قەدەم تەشرىپ ئەتكىنىگە قارىغاندا بۇ يىگىت جىگەرلىك، ۋاپادار كورۇنىدۇ. قابۇل كورسىڭىز بەختىڭىزگە تىلەكداشمەن، — دىدى ۋە ئۇلارنى خالى قالدۇرۇپ يولىغا راۋان بولۇشتى.

هورلىقا ئېيتتىكى:

— ئى يىگىت! ئۆزىڭىز كىم بولۇرسىز؟ قاياقتىن كېلىپ يۈرسىز؟

ھەمراجان ئېيتتى:

ئاتام ئاشىق بولغان ئىدى بۇلبۇلغا،
ئۈچ قېرىنداش ئىزلەپ چىقتۇق ئۈچ يولغا،
شۇنچە ئىزلەپ يېتەلمىدۇق ئۇنىڭغا،
شۇ سەۋەپتىن ئاھۇ ـ پىغان چېكەرمەن.

ئەلقىسسە، ئاندىن ھەمراجان ھورلىقانىڭ نامۇ ـ ئەھۋالىنى سورىدى. ھورلىقا جاۋاپ ئورنىغا ئاجايىپ خۇش لەتاپەت بىلەن قاقاقلاپ كۈلدى ـ دە، بىر پارچە ئوت بولۇپ ئاسمانغا چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭغا كۆڭلى مەھلىيا بولغان ھەمراجان ئارقىسىدىن قوغلىدى. ئاڭغىچە ھورلىقا پەرى ئۆزىنىڭ قارارگاھىغا يېتىپ ماشايىخلىرىغا ئېيتتىكى:

— ئى مېنىڭ ئىمەتلىرىم، بىزنىڭ دەرگاھىمىزدا بىر ئادەمزات پەيدا بولدى، ئۇنىڭ ئالدىنى توساپ سىناپ بېقىڭلار، نىمە دەردى بار تىڭلاپ بېقىڭلار، — دىدى.

دىۋە ـ پەرىلەر جەم بولۇشۇپ ھەمراجانىنىڭ ئالدىغا كوز يەتمەس قۇم بارخانلىرىنى پەيدا قىلدى. ھەمراجان يول يۈرۈشكە ئامالسىز قالدى. قۇمدىن چىقالماي ئاياقلىرى تالدى. بارغانسېرى ھەمراجاننى قۇم ئۆز قوينىغا ئالدى. ئۇشبۇ ھالىتىنى نەزمىگە قاتتى:

ۋىسال ئىزلەپ بۇ ماكانغا كېلۇرمەن،
مۇندىن قۇتۇلمىشمنى قايدىن بىلۇرمەن.
چەشمە ئىزلەپ ئۇشبۇ چولدە ئولۇرمەن،
زاغى-زۇغۇنلارغا راست تويدۇر بۇگۇن.

پەلەك مېنى بۇ چوللەردىن ئوتكۇزسە،
باشقا كەلگەن خەتەرلەرنى كەتكۇزسە،
رەھمى ئەيلەپ مۇرادىمغا يەتكۇزسە،
كوزدىن ئاققان ياشلىرىم قاندۇر بۇگۇن.

كورەلمىدىم يار باغچىسى ئانارمىدۇر،
شۇل نىگارىم ماڭا ئوخشاش يانارمىدۇر،
ۋىسالىغا يۇرەك باغرىم قانارمىدۇر،
ماڭا ئۇسىز جاھان گويا تۇندۇر بۇگۇن.

گۇناھىم يوق پەلەك مېنى خار قىلما،
ئاجىزىڭغا كەڭ قوينۇڭنى تار قىلما،
مەرت بەندەڭنى نامەرتلەرگە يار قىلما،
نى سەۋدالار باشقا چۇشەر كۇندۇر بۇگۇن.

ئەلقىسسە، ھەمراجان بۇ نەزمىنى ئوقۇپ زارۇ-زار يىغلاپ كوزى ئۇيقۇغا كەتتى. غايىپتىن ئۇنىڭ ئالدىغا خىزىر كېلىپ، ئاغزىغا سۇ تېمىتتى. ئۇ ئويغانسا تۇت ئەتراپىدىكى قۇمدىن بولەك ھېچ دېرەك يوق ئىدى.

دىۋە-پېرىلەر ھورلىقانىڭ يېنىغا قايتىپ ھەمراجاننىڭ

ئالسىنى يەتكۈزدى. هورلىقا يەنە سىناپ كورمەك بولۇپ دىۋە-پىرىلەرگە ئېيتتىكى:
— سىلەر ئەمدى خادا قۇيۇن بولۇپ، غاقىراپ-شاقىراپ ئۇنىڭ كوزلىرىگە قۇم-توپا تىقىپ بېقىڭلار، — دىدى.
دىۋە-پىرىلەر دەرھال بەجا كەلتۈردى. ھەمراجان بۇ قاباھەتلىك قۇيۇنغا قاراپ:

ئەي بادى سابا① پەيام② يەتكۈز،
مېنىڭ يارىمغا سالام يەتكۈز،
ئۆزى بىر گۈل لېۋى غۇنچە،
چىشلىرى دۇردانىغا يەتكۈز.

ئۆزۈمدۇر مەن ئەلگە نۇۋكەر،
قايتسام مېنىڭ قانىم توكەر،
يانالماسمەن قۇرۇق ئەگەر،
لېۋى شېكەر يارغا يەتكۈز.

ھەمرا دەڭلار شۇل ئاتىمنى،
كىمگە ئېيتاي مەن دادىمنى،
ئاللا بەرسۇن مرادىمنى
هورلىقاخان يارغا يەتكۈز.

ئەلقىسسە، ھەمراجاننىڭ بۇ سالىمىنى دىۋە-پىرىلەر هورلىقاغا

① بادى سابا — ئۇچقۇر شامال، تاڭ شامىلى.
② پەيام — دەرھال، تېز مەنىسىدە

يەتكۈزگەندىن كېيىن، هورلىقا ئېيتتىكى: "مەرتەم، مەرتەم، ئۈچ مەرتەم" دىگەن گەپ بار. ئاخىرقى قېتىم ئۆزەم بىر سىناپ كورەي، ئەقىدىسىنى ئاندىن بىلەي" — دەپ تەختتىن چۈشۈپ، تورغاي سۈرىتىگە كىرىپ، ھەمراجاننىڭ بېشىدىن چۇ - چۇلاپ ئايلاندى.

ھەمراجان: "ئەجەپ ئىش ھە! ھەرقانداق بولسا قانىتى بار جانىۋاركەن، سالامىنى يارىغا يەتكۈزسە ئەجەپ ئەمەس" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

خۇدا مېنى ياراتتى،
قارا تۇمان كېچىدە.
ئۆزەم قالدىم غۇربەتتە،
دەشت - باياۋان ئىچىدە.
گۈلدەك يۈزۈم سارغايدى،
قالدىم پىغان ئىچىدە،
يارىم ئاندا ئوينايدۇ
باغۇ - بوستان ئىچىدە.
ھاۋادىكى بوز تورغاي،
سايرىمساڭ نىم بولغاي.
مېنىڭ مىسكىن جانىمنى،
قىينىمساڭ نىم بولغاي.
يۈرەكتىكى ئارمانىم،
چىچەك ئاچسا نىم بولغاي.
يول باشلىساڭ جەننەتكە،
دوزاق قاچسا نىم بولغاي.

بۇ چوللەردە ئازغاشتىم،
يولغا سالسام نىم بولغاي.
هورلىقاخان يارىمغا،
خەۋەر قىلساڭ نىم بولغاي.

ئەلقىسسە، تورغاي هەمراجانغا يول باشلاپ ماڭدى. بىر جايغا كەلگەندە بىر ئالى قورغان كوزگە نامايەن بولدى. هەمراجان: "بۇ قورغان ئىچىدە نىمە كارامەت باردۇر؟" دەپ يېقىن كېلىپ قارىغان ئىدى، ئۇنىڭ تامام تاملىرى ئالتۇندىن ياسالغان ئىكەن، ئۇ قورغان ئىچىگە قەدەم قويدى. هەييات بىر باغدۇركى مىرغىزار گۇللەر ئېچىلىپ، بۇلبۇللار سايرىشىپ تۇرغان، قورغان ئىچى نازۇ - نىمەتلەر بىلەن تولغان ئىدى. هەمراجان باققا زوقـ ـمەن بولۇپ، بىر مەهەل ئايلىنىپ يۇردى. ئۇ قورغاننىڭ ئوتتۇـ رىسىدا مۇئەللەق تۇرغان بىر ئالىمنى كوردى. ئۇنى ئېلىپ پۇراي دېيىشىگە شۇئان غايىپ بولۇپ دەرهال بىر سىرىق شۇڭقارغا ئايلاندى. ئۇ قانات كېرىپ بىر سىلكىۋىدى، باغ ئارامـ ـنىڭ ئىچى دىۋى - پىرىلەرگە تولدى.

هەمراجان: "ئەييۇهەنناس! نىمە كارامەت؟" — دەپ ساراسىمىگە چۇشتى. ئارقىدىن بىر توپ تورغايلار ۋىچىرلىشىپ، باغ ئىچىدە هور - پەرىلەر پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ هوسۇنلىرى ئاپتاپتىن زىيادە ئىدى. بىردەمدە بىر شۇڭقار قۇش قانات قېقىپ هورلىقاغا ئايلاندى. هەمراجان ئوزىنى گۇل ئارىسىغا پىنهانغا ئالدى. هورلىقا ئوز تەختتە قارار تاپتى. يۇزىدىن پەرى نىقاۋىنى ئېچىپ تۇرۇشىغا دىۋە - پىرىلەر "باغ ئارامدىن ئادەمزاتىنىڭ بۇيى كېلىدۇ" دەپ ئەرز ئېيتىشتى.

هورلقا: "دەرھال ئاختۇرۇڭلار، ئادەمزات بولسا، دەخلى-تەرۇز يەتكۈزمەي ئېلىپ كېلىڭلار" — دېدى. دۇە-پەرىلەر باغ ئارامىنىڭ ئىچىنى ئىزلەشكە باشلىدى. گۈللەر ئارىسىدىن ھورلىقانى كورگەن ھەمراجان ئۆزىنى ئاشكارىلىماقىقا جان-جىگىرىدىن بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

نە قىسمەتتۇر كوزۇمگە،
يار كورۇندى-كورۇندى.
ئۇنىڭ شەمئى ھوسنىدىن،
جان بەر ئەمدى، بەر ئەمدى.

رۇخسەت بەر باققا كىرەي
گۈلى رەنادىن تىزاي.
قەددى قامىتىڭ كورەي،
يۇر سەيلانە، يۇر ئەمدى.

يەتتىم ئاخىر شاھىگە،
كوپ كويدۇرگەن يارىمگە.
جان قوشۇلدى جانىمگە،
بەر قولۇڭنى، بەر ئەمدى.

ئەلقىسسە، ھورلقاخان ھەمراجاننىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ كوڭلىگە تەسەللى-خاتىمە بەرمەكلىكىدىن بىر سوز ئېيتىقىنى:

ئى يارانلار ساپ ئىمانلار،
يارا بولدۇم يار دەردىدىن.
ئىشق ئوتىدا كويۇپ - يېنىپ،
سەۋدا بولدۇم يار دەردىدىن.
مەندە ھېچبىر پاراغەت يوق،
ئوتكەن كۈندە ھالاۋەت يوق.
مۇندىن ئارتۇق پالاكەت يوق،
ئولەر بولدۇم يار دەردىدىن.
ئاتەش كەبى كويەر بولدۇم،
پىراقىڭدا ئوتەر بولدۇم.
سېنى كوزگە سۈرتەر بولدۇم،
ئولەر بولدۇم يار دەردىدىن.
ئېتىم سورىساڭ ھورلىقادۇر،
پانى دۇنيا بى باھادۇر،
كورگۈنۈم جەۋرى - جاپادۇر
ئولەر بولدۇم يار دەردىدىن.

ئەلقىسسە، ھەمراجان ھورلىقانىڭ نەزمىسىنى ئاڭلاپ كوڭلى تەسكىن تاپتى. "ھورلىقا يارىم مېنىڭ ھالىمدىن خەۋەردار ئە-كەن" — دەپ ئويلىدى. شۇ ئەسنادا دىۋە - پەرىلەر كېلىپ ھورلىقاغا ئادەمزاتنى تاپالمىغانلىغىدىن خەۋەر بەردى. ھورلىقا ئېيتتىكى: "ئەي ھەمراجانىم! ئەمدى ئوزەڭنى ئاشكارا قىلغىن، جىمىكى پەرىزاتلار جامالىڭنى كورسۇن" — دىدى. ھەمراجان گۈللەر ئارىسىدىن چاچراپ چىقىپ ھورلىقانىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇلار ئوزئارا جاي مەنزىل سوراشتى:

هورلىقا:

ئادەمزاتنىڭ ئەي ئېسىل نەسلى،
سادىغاڭ كېتەي قايدىن كېلۇرسەن؟
ئەزىز ئەلنىڭ باھارى - پەسلى
سادىغاڭ كېتەي قايدىن كېلۇرسەن؟

ھەمراجان:

مېنى سورىساڭ چىن - ماچىن يۇرتىدىن،
ۋىسال ئىزلەپ سەرگەردانە كېلۇرمەن.
نەچچە كۇنلەپ دەردۇ پۇراق ھەجرىدىن،
كويۇپ پىشىپ، ئاشىقانە كېلۇرمەن.

ھورلىقا:

گىدىي مۇنچە كەچ كېلۇرمۇ دوستىگە،
كوز تىكتىڭمۇ ياكى جانىڭ قەستىگە.
قوندۇردىمەن سېنى سىنەم ئۇستىگە
سادىغاڭ كېتەي قايدىن كېلۇرسەن؟

ھەمراجان:

ئومرۇم ئوتتى بوتىلاقتەك تەلمۇرۇپ،
ھەسرىتىڭدە زەپىراندەك سارغىيىپ،
نەچچە كۇنلەپ چولىستانىنى ئاختۇرۇپ،
سېنى ئىزلەپ باياۋاندىن كېلۇرمەن.

ھورلىقا:

قانداق قىلاي سېنىڭ ئاھۇ - زارىڭغا،

بىلگىل ئىزلەپ قانچە باردىم جايىڭغا.
جان پاياندار بولسۇن خاكى - پاھىڭغا①،
سادىغاڭ كېتەي قايدىن كېلۇرسەن؟

ھەمراجان:

چىمن ئاشىقمەن كورگىن چىراي - تەرىمدىن،
قۇلۇڭ كەبى كەتمىگەيمەن دەرىڭدىن②.
ۋەسلىڭ ئۇچۇن كەچتىم يوقۇ - بارىمدىن
سېنى ئىزلەپ بۇ ماكانغا كېلۇرمەن.

ئەلقىسسە، "ئادەمزاتىنى بىۋاپا دەپ ئاڭلىغان ئىدىم، يەنە بىر سىناي" — دەپ ھورلىقا ھەمراجانغا ئېيتتىكى:

— "ئى ھەمراجان! يېنىڭىزدا قىرىق بىر ھور - پەرى تۇرۇپتۇ، خالىغىنىڭىزنى تاللىۋېلىپ كوڭلىنى خوش قىلغايسىز" — دىدى. ھەمراجان قاتتىق رەنجىش ئىچىدە: "ھورلىقاخان! سەن نىمە خىيال قىلىۇرسەن؟ مېنىڭ كوڭلۇم ھامان سەندە، مەن ساڭلا بەندە" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

كوڭلۇمدىكى شۇدۇر ساڭا قۇل بولسام
نەدۇر كوڭلۇڭ نىمىلەرنى ئويلايسەن؟
ئىشقىڭ ئوتى قىلدى مېنى پەرۋانە
نەدۇر كوڭلۇڭ نىمىلەرنى ئويلايسەن؟

---

① خاكى - پاھىڭ — توپراق، جاي مەنىسىدە
② دەرىڭ — ئىشىك ئالدى.

مەقسىدىم شۇ بەندە بولسام ئىلىڭگە،
لەۋلىرىمنى قويسام شىرىن لېۋىڭگە،
چىرماشسامدىم سېنىڭ نازۇك بېلىڭگە
نىدۇر كوڭلۇڭ، نىملەرنى ئويلايسەن؟

ئىچكەچ شاراپ خۇش مۇبارەك قولۇڭدىن،
مەن قايتماسمەن مەگەر كەلسە ئولۇمدىن،
مىڭ ئورگىلەي قارا نەركەس كوزۇڭدىن،
نىدۇر كوڭلۇڭ، نىملەرنى ئويلايسەن؟

ئەلقىسسە، ھەمراجاننىڭ بۇ سوزىنى ئاڭلاپ ھور-پەرىلەر بىر بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ كوزدىن غايىپ بولۇشتى. باغ ئارامدا ھورلىقا بىلەن ھەمراجان يىگانە قېلىشتى. بىر بىرىگە تويماي قارىشىپ، ھوسنى-جامالىرىنى مارىشىپ كوڭۇل سوزلىرىنى ئېيتىشالماي كوز بېقىشىپ قانچە كۇنلەر ئوتوپ كەتتى. ئاخىرى ھورلىقا بىتاقەت بولۇپ، ئالتۇن سازىنى قولىغا ئېلىپ، ئاشىقلار مۇقامىغا چېلىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

بۇگۇن مېنىڭ بولۇرسەن ئەزىز مېھمانىم،
سوھبەت تۈزگىل ھەمرايىم دەۋران سېنىڭدۇر.
شىرىن جانىم ساڭا بولسۇن قۇربانىم،
گىردەك ئىچىل ھەمرايىم دەۋران سېنىڭدۇر.

سېنى دەپ كەچتىم مەن گۇل ئۇزارىمدىن،
خەۋەر ئالغىن مېنىڭ ئاھۇ-زارىمدىن.

ئاق كوكسۇم ئاراسى ئالمىزارىمدىن،
ئۈزۈپ كورگىل ھەمرايىم دەۋران سىنىڭدۇر.

ئاشىق بولساڭ تەشۋىش قىلما ئۆلۈمدىن،
باغۋەن بولۇپ بۇي ئال تازا گۈلۈمدىن.
بىلدىم ئۇتلۇق سىرلىرىڭنى سوزۈڭدىن،
ئويناپ كۈلگىل ھەمرايىم دەۋران سىنىڭدۇر.

مۇھەببەتنى گۈللەيلى بىز دۇنيادا،
ھەمراجانىم ئومرۈڭ ئۈزۈن زىيادە،
مىنى ساڭا نىسىپ ئەتمىش ئىرادە،
قولۇم تۇتقىل ھەمرايىم دەۋران سىنىڭدۇر.

ھورلىقا بىلەن ھەمراجان باغ ئارام ئىچىدە يەنە بىرقانچە كۈن سەيلى - تاماشا قىلدى، گۈلشەن قۇچىغىدا ئىشق پەيزىنى سۈردى. كۈنلەر ئوتۇپ بىر كۈنى ھورلىقاخان يارى ھەمراجاننى خامۇش ھالەتتە كوردى. ھورلىقا:

— ئى ھەمراجان، دەردىڭ نىدۇر؟ نىمە شۇنچە ئاھۇ - ئەپغان چىكەرسەن؟ — دىدى.

ھەمراجان بىلەن ھورلىقا بىر بىرىگە ئەرز - ھالىنى بايان قىلماقتىن جان - جىگەرى بىلەن ئېيتقانلىرى:

ھورلىقا:

بويۇڭدىن ئورگىلەي ئاي مەسەل يارىم،
نىمە شۇنچە ئاھۇ - ئەپغان ئېتەرسەن؟

سوزۈك ئىشتىمەسكە يوق سەبىر — قارارىم.
ئېيتقىل نىچۈن ئاھۇ-ئەپغان ئېتەرسەن؟

ھەمراجان:

باشتىن سوزلەي يەتكىل دادۇ-ھالىمغا،
شۇڭا ھەر ئان ئاھۇ-ئەپغان ئېتەرمەن.
قېرىنداشلىرىم چۈشتى مېنىڭ يادىمغا،
شۇڭا ھەر ئان ئاھۇ-ئەپغان ئېتەرمەن.

ھورلىقا:

باغۇنىڭمەن بېغىم ئىچرە يارىڭ بار،
ئول باغ ئارا ئالما بىلەن نارىڭ بار.
نە يىغلايسەن كوزلىرى خۇمارىڭ بار
نىمە شۇنچە ئاھۇ-ئەپغان ئېتەرسەن؟

ھەمراجان:

سۇ قەترىسى ئوتمەس ھازىر گېلىمدىن،
جۇدا بولغاچ ۋەتىنىمدىن-ئېلىمدىن.
نىچۈك چىققاي ئاتا سوزى دىلىمدىن،
شۇڭا ھەر ئان ئاھۇ-ئەپغان ئېتەرمەن.

ھورلىقا:

نە سەۋەپتۇر سىنىڭ ئىزلەپ چىققىنىڭ،
شىرىن جانغا ھىجران ئوتىن ياققىنىڭ.
جانغا پاتتى "ئۇھ" تارتىپ ئوق ئاتقىنىڭ
ئېيتقىل نىچۈك ئاھۇ-ئەپغان ئېتەرسەن؟

هەمراجان:

بۇلبۇلگويا كورمىش ئاتام چۈشىدە
تاپماق شەرتتۇر ئۇنى ئۈچ ئاي ئىچىدە،
كوڭلۇم كېزەر كۈندۈزىيۇ ـ كېچىدە،
شۇڭا ھەر ئان ئاھۇ ـ ئەپغان ئېتەرمەن.

ھورلىقا:

ھورلىقاخان ئېيتۇر، كوڭۇل مۇھتاجى،
بۇلبۇل بولسا، بولۇر ئۇنىڭ ئىلاجى،
تەركى دىدار قىلما گۇنا رىۋاجى،
يەنە نىچۈك ئاھۇ ـ ئەپغان ئېتەرسەن؟

ئەلقىسسە، ئېيتتىكى: "ئەي مەلىكەم، ئاتام چۈشىدە كورگەن بۇلبۇلگويانى ئىزلەپ چىقىپ سىنىڭ ئىشقىڭغا مۇپتىلا بولدۇم. ئاتام: 'ئۈچ ئايغىچە تاقىتىم بار' ئۇندىن ئوتسە ماڭا ئولۇم بار" دىگەن ئىدى. ھازىرغىچە بۇلبۇلگويانى تاپالمىدىم. شۇڭا "ئۇھ تارتماي نىمە ئىلاج" — دىدى. ھورلىقا ئېيتتىكى: "بۇلبۇلگويانى تېپىشنىڭ ئىلاجى بار، ئۇ ئىگىچەم ھور زەپىرانىنىڭ بىغىدا ئالتۇن قەپەزدە ئېسىغلىق. خالىساڭ مىنىڭ ئارام بىغىمدا بەھۇزۇر سەيلى قىلىپ ئولتۇرغىن؛ بۇلبۇلگويانى مەن ئېلىپ كې-لەي" — دىدى. ھەمراجان: "ئوزەم ئەجرى قىلىپ ئېلىپ كې-لۇرمەن، تەييارغا ھەييار بولمايمەن" — دىدى. ھورلىقا: "ئۇنداق بولسا سىنى بىر سائەتكە قالماي باغ سىمەنگە يەتكۈزۈپ قو-ياي" — دەپ ئەڭ يارامىلىق قابىل ئىممەتلىرىدىن بولغان دىۋە قەقنۇسنى چاقىردى. ھورلىقا ھەمراجاننى ئۇنىڭ ئۈستىگە مىن-

دۇرۇپ قويۇپ: "خەتەرسىز باغ سىمەنگە يەتكۈزۈپ بېرىپ، ئامان-ئېسەن ئېلىپ كەلگەيسەن" — دېدى. قەقنۇس تازىم قىلىپ، ئاسمانغا شۇنداق پەرۋاز قىلدىكىم، ئەييۇھەننىناس! دىگەندەك كۆز-نى يۇمۇپ-ئاچقىچە ھەمرانى باغ سىمەننىڭ ئۈستىگە چۈشۈر-دى. كۆردىكى: باغ سىمەن ھورلىقانىڭ بېغىدىن زىيادە، چوڭ بىر باغ ئىكەن. ھەمراجان باغنى ئارىلاپ ھورلىقا نىشان قىلىپ بەرگەن يەرگە كەلدى. ئېيتقاندەك بۇلبۇلگويا ئالتۇن قەپەزدە ئىگىز پەشتاقتا ئېسىغلىق تۇرۇپتۇ. ھەمراجان تەسلىكتە قەپەزنى يېشىپ يولغا راۋان بولدى. بىر يەرگە كەلگەندە "ئاتام ئاشىق بولغان بۇ جانىۋارنىڭ خاسىيىتىنى بىر كورەي" — دەپ ئالتۇن پەردىسىنى شۇنداق ئېچىۋىدى، ئاجايىپ ئۈز ۋە خۇش خۇي بىر قۇش ئايان بولدى. بۇلبۇلگويا ھەمراجاننى كورۇپلا شۇنداق سايراپ كەتتىكى، ئۇنىڭ ئاۋازىدىن ھەمراجان بىھۇش بولدى. باغ سى-مەندىكى ھور زەپىرانىنىڭ ئىسمەتلىرى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويـ-غاندى. قارىغۇدەك بولسا بۇلبۇلگويا يوق ئىدى. ئۇلار دەرھال ھور زەپىرانغا خەۋەر قىلدى. ھور زەپىران جىمىكى دىۋە-پىرد-لەرنى يىغىپ نەدىن بولسۇن تېزلىكتە بۇلبۇلگويانى تېپىپ كې-لىشكە بۇيرۇدى. ھور زەپىرانىنىڭ قابىل دىۋىسى بولغان ھەش-رەت ئارامباغنىڭ يولىغا قاراپ بوراندەك ئۇچتى. بىر جايغا كې-لىپ بىھۇش ياتقان بىر ئادەمزاتنى كوردى. ئۇ ئادەمزاتنىڭ ئالدىدىكى ئالتۇن قەپەزدە بۇلبۇلگويا سايراپ تۇراتتى. دىۋە ھەشرەت شۇ ھامان بۇ ئەھۋالنى ھور زەپىرانغا مەلۇم قىلدى. ھور زەپىران: "بۇلبۇلگويانى ئوغرىلىغان بۇ ئادەمزاتنى يەتتە قات كوك قەھرىدىن يەرگە تاشلىۋېتىڭلار" — دەپ پەرمان بەر-دى. دىۋە ھەشرەت ھەمراجاننى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

دىۋە قەقنۇس بۇ ئەھۋالنى كورۇپ دىۋە ھەشرەتنى قوغلاپ ئاسمانغا كوتىرىلدى. ئۇلار كوكتە شۇنداق جەڭ قىلدىكى؛ يەر ۋە ئاسمان تەۋرەپ كەتتى. ھەمراجان دىۋە ھەشرەتنىڭ قولىدىن ئاجراپ كىتىپ يەرگە قاراپ مۇئەللەق موللاق ئاتتى. ئۇ ئوزىگە مەدەت تىلەپ مۇناجات ئېيتتى:

قارا تۇپراق ئالۋاستىدەك يۇتماقچى بولدى،
ئارزۇ گۇلۇم چىچەك ئاچماي ئەلەمدە سولدى.
خەستە جانىم پايانى يوق غەملەرگە تولدى،
بۇگۇن ماڭا مەدەت بىرەر كۇنۇڭدۇر.

بارچىمىزنىڭ ئاتاسىدۇر ئادىمى نەبى
ھەمرا قۇلنىڭ پىرىدۇر ھەزرىتى ئېلى،
كوردۇڭمۇ سەن ھالىم نىچۇك ھورلىقا پەرى
بۇگۇن ماڭا مەدەت بىرەر كۇنۇڭدۇر.

بەرسە ئەگەر بىر جۇپ قانات شۇڭقار بولاتتىم،
قەقنۇستەك كوك قەھرىدە پەرۋاز قىلاتتىم.
مەھكۇم قۇشلار قەپىزىنى قويماي چاقاتتىم،
بۇگۇن ماڭا مەدەت بىرەر كۇنۇڭدۇر.

ئەلقىسسە، ئەمدى سوزنى ھورلىقاخاندىن ئاڭلايلى: ھور-لىقا ھەمراجاننى كۇتۇپ تاقىتى تاق بولدى. كوڭلىگە غەيرى گۇمان چۇشتى. دەرھال قۇرئاندازلىرىنى چاقىرىپ: "ئەي مۇ-نەججىملەر، ھەمراجانىم ھىلىغىچە كەلمىدى. كوڭلۇم غەش تۇرىدۇ،

بىر قۇرئە تاشلاپ بېقىڭلار"— دېدى. قۇرئاندازلار قۇرئىنى كىتاپلىرىدىنى ئېچىپ: "ئەي مەلىكە، جاھان يارىڭىز ئاسمان بىلەن يەرنىڭ ئارىلىغىدا نىمجان چۈشۈپ كېتىپ بارىدۇ"— دېدى. ھورلىقا بۇنى ئاڭلاپ دەرھال شۇڭقارغا ئايلىنىپ كوككە پەرۋاز قىلدى. كوردىكى ھەمراجان يەرگە قاراپ مۇئەللەق چۈشۈپ كېتىپ بارغىدەك. ھورلىقا چەبدەسلىك بىلەن ھەمراجاننى تۇتۇۋېلىپ خەتەردىن قۇتقازدى. ھەمراجان تېخىچە بىھوش ئىدى. ھورلىقا نەچچە، نەچچە دورىلارنى ئىشلەتتى، ھېچقايسىسى شىپا بەرمىدى. ئاخىرى خاسىيەتلىك رومالنى ھەمرانىڭ يۈزىگە يېپىپ قويۇپ، خۇن-جىگەردىن ئىسەنلىك تىلەپ مۇناجات ئېيتقىنى:

قارا كۆنلەر چۈشتى مېنىڭ بېشىمغا،
نەزەر ئەيلەپ قۇتقازغىن دەپ يىغلايمەن.
ئەگەر مېنىڭ مۇرادىمنى بەرمىسەڭ،
بۇ جېنىمنى تېز ئالغىن دەپ يىغلايمەن.

ئىشق ئوتىدا يۈرەك باغرىم كۆل بولدى،
ھەمراجانىم قېنى سەن دەپ يىغلايمەن.
تەتۈر پەلەك يارنى بىھوش ئەيلىدى،
ھەمراجانغا شىپا بەر دەپ يىغلايمەن.

قۇرئاندازلار قۇرئە ئېچىپ بېقىڭلار،
ھەمراجانغا جاننى پىدا ئېتىڭلار.
يۈرەك-باغرىم ئېلىپ ئاڭا قېقىڭلار،
ھەمراجانغا شىپا بەر دەپ يىغلايمەن.

نىچۇك يارىم كوكتىن موللاق ئاتارسەن،
ئەقلى ـ ھوشۇم ئېلىپ ئوتقا سالارسەن.
بىھوش بولۇپ يۈرىگىمنى تىلارسەن،
ھەمراجانغا شىپا بەر دەپ يىغلايمەن.

قابا پەلەك چەرخىن چەپكە ئۇرغاندۇر،
بۇلبۇلگويا ھازىر قايدا تۇرغاندۇر.
بىلەلمىدىم يار قاناتى سۇنغاندۇر،
ھەمراجانغا شىپا بەر دەپ يىغلايمەن.

ھورلىقا دەر بەختىم مېنىڭ قارادۇر،
ئىشق دەردىدە يۈرەك باغرىم يارادۇر،
يار بىلەن تەگ جېنىم چىقسا راۋادۇر،
ھەمراجانغا شىپا بەر دەپ يىغلايمەن.

ئەلقىسسە، ھورلىقا ھەمراجاننىڭ بېشىنى تىزىغا قويۇپ يۈزىگە تەلمۈرۈپ ئولتۇراتتى، شۇ ئەسنادا كويىقاپ تەرەپتىن مەيىن شامال چىقىپ ھەمراجاننىڭ يۈزىدىكى رومالنى سىپاپ ئوتتى. ھەمراجان ئاستا بېشىنى كوتەردى، ھورلىقاغا قاراپ "ئەجەپ كوپ ئۇخلاپ كېتىپتىمەن، ھە" — دىدى. ھورلىقا: "ئەي جېنىمنىڭ جانانىسى، يۈرىگىمنىڭ سەكپارىسى، ئۇخلىغىنىڭىز يوق" — دەپ ۋەقەنى بىر ـ بىر بايان قىلدى. ئارقىدىن ھورلىقا ئاسمانغا قارىۋىدى، دىۋە قەقنۇس بىلەن دىۋە ھەشرەت تېخىچە قاتتىق جەڭ قىلىۋاتاتتى، ئوڭايلىقچە بۇلبۇلگويانى ئېلىشنىڭ مۇمكىنچىلىگى يوقلىغىنى سېزىپ، بىر تال چېچىنى كويدۇرگەن ئە-

دى، باغ ئارامدىكى بارلىق دىۋە-پىرىلەر ھازىر بولدى. ئاگ-
ىچە ھورزەپىرانمۇ نەچچە مىلڭ دىۋىلەرگە باش بولۇپ، سەپ
تارتىپ كەلدى. ھورلىقا ئىگەچىسى ھورزەپىران بىلەن ئۇچرى-
شىپ جەڭ كىلىشىمى تۈزدى. ھورلىقا ئىيتتىكى: "ئەگەر مەن
يىڭىلسەم پۈتۈن ئىلىم بىلەن زاتىڭغا كىرىپ ساڭا ئەل بول-
مەن، سەن يىڭىلسەڭ، بۇلبۇلگويانى ئۆز قولۇڭ بىلەن بىزگە
تەقدىم قىلىسەن" — دىدى. ھورزەپىران ماقۇل بولدى. شۇنىڭ
بىلەن شۇنداق جەڭ باشلاندىكى، ئاسمان مالايىكلىرى قورقىنى-
دىن ئۆزىنى يوشۇرىدىغان جاي تاپالماي قالدى. 7 كىچە-كۈن-
دۈز توختىماي ئۇرۇشۇپ ھورلىقا غالىپ كەلدى. ھورزەپىرا-
نىڭ دىۋىلىرىنى شۇنداق ئۇردىكى، ئۇلارنىڭ بىشى ئاسمانغا
مىخلىنىپ قىلىپ، تىنى يەرگە پاتتى. ھورزەپىران ساغداقىنى
بوينىغا ئىسىپ كىلىپ ھورلىقانىڭ ئايىغىغا يىقىلدى.

ئىيتتىكى: "ئەي سىڭلىم بىر ئادەمراتنى دەپ مىنىڭ شۇنچە
كوپ ئىممەتلىرىمنى قەتلى قىلامسەن؟" — دىدى. ھورلىقا ئىيت-
تىكى: "ناۋادا ھەمراجاننى بىر كورسەڭ شۇ چاغدا چۈشىنەر ئى-
دىڭ" — دىدى. ھورزەپىران: "شۇل يارىڭىنى ماڭا بىر كورسەت-
كىن، سىنى جىمىكى ئىممەتلىرىڭ بىلەن قوشۇپ باغ سىمەندە
زىياپەتكە تەكلىپ قىلىمەن" — دىدى. ھورلىقا ئىگەچىسى ھور
زەپىرانىڭ لەۋزى بويىچە ئۇرۇشنى توختىتىشقا پەرمان چۈشۈر-
دى. ھورزەپىران ھەمراجاننى بىر كورۇپلا يۈرىگىدە ئىشتى-
ياق پەيدا بولدى. ئىشق ئوتى يۈرىگىگە پىتىپ تاشتەك قې-
تىپ قالدى. ھورلىقا بىلەن ھەمراجان ئۆزلىرىنىڭ تاماشىسى
بىلەن بەنت ئىدى. ھورزەپىران بىتاقەت بولۇپ ھورلىقانىڭ
ئالدىغا بىرىپ يالۋۇرۇپ بىر سوز ئىيتقىنى:

بويۇگدىن ئۇرگىلەي هورلىقا جانىم،
ھەمراجاننى ماڭا بەرسەڭ نىم بولغاي.
قۇربان بولسۇن ئاڭا جانۇ ـ جاھانىم،
شۇل يارىڭنى ماڭا بەرسەڭ نىم بولغاي.

جىمىكى غەزنەم ھەدىيە بولسۇن،
گويا قۇش قولۇڭدا خۇش ناۋا قىلسۇن.
باغ سىمەن پۇقراسى سېنى شاھ بىلسۇن،
ھەمراجانىڭنى بەرسەڭ نىم بولغاي.

ئەلقىسسە، هورزەپىران ھەمراجاننىڭ ھوسنى ـ جامالىغا تويماي قارىدى. هورلىقانىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ: "ئەگەر ھەمرانى ماڭا بەرسەڭ هازىرلا ئالدىڭدا جان بېرىشكە رازىمەن" — دەپ قاتـتىق شەرت قىلدى. قاراپمۇ قويمىغان ھەمراغا نالە ـ پەريات قىلىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ھەمرا جانىم سېنى كورمەك بارمىكىن؟
ساڭا پەقەت هورلىقالا يارمىكىن؟
ئىشقىڭ بېغى پىقىرىڭغا تارمىكىن؟
ئايلىناي مەن قارا نەركەس كوزۇڭدىن.

سېنى كورۇپ ئەقلى ـ ھۇشۇم كېتىپتۇر،
شىرىن جانىم ھەلقۇمىغا يېتىپتۇر،
كاتىپلىرى ئىشقىنى شۇنداق پۇتۇپتۇر،
ئايلىناي مەن قارا نەركەس كوزۇڭدىن.

رەھىم ئەيلە، ھەمرا مېنىڭ جانىمسەن،
باغ سىمەندە تولغان قىزىل نارىمسەن،
ئالەمدىكى ئېسىل گوھەر نانىمسەن
ئايلىناي مەن قارا نەركەس كوزۇڭدىن.

ئەلقىسسە، ھەمراجان بۇ نەزمىنى ئاڭلاپ قاتتىق رەنجىدى. ھورلىقاغا ئىلتىماس قىلدىكى: "ئىگەچلىگىز نومۇسنى بىلمەيدىكەن. بۇ ماكاندىن تېز كېتەيلى. مېنىڭ ھورزەپىرانغا قارار كوزۇم يوق" — دېدى. غەزەپلەنگەن ھورلىقانىڭ ھورزەپىرانغا بىر سوز ئېيتقىنى:

ھەمرايىمنى ئاپا ① بىرلا كورۇپسەن،
ئەقلى ھوشۇڭ، ئوز مەيلىڭنى بېرىپسەن،
ئاپا شۇنداق يامان كۇنگە قېلىپسەن،
بۇ سەۋدادا ئەمدى يىغلاپ ئولەرسەن.

ئىشق يولىدا نەرقى ھاۋا بولارمۇ؟
شەرىئەتمۇ ئۇنى راۋا كورەرمۇ؟
ۋاپا ئەھلى بولەك جاننى سۆيەرمۇ؟
ياندىشىمغىن يارىمغا بېشىڭ كېسەرمەن.

ئەلقىسسە، ھورلىقانىڭ سوزىنى ھورزەپىران قوبۇل ئالماي كوپ ماجرا بولدى. ھورلىقا: "ئۇنداق بولسا شەرىئەتتىن يول تاپ-قىن" — دېدى. ھورزەپىران يول تاپماق بولۇپ كويىقاپ شەھ-

① ئاپا — ئاچا مەنىسىدە.

رىدىكى نامدار قازىنى تەكلىپ قىلدى. قازى كەلگىچە ھورلىقاغا خوشامەت ئەيلەپ، ئۇلارنى چوڭ مېھماندارچىلىققا تەكلىپ قىلدى. تۈرلۈك - تۈمەن نازۇ - نىمەتلەر، قەنت - گېزەكلەر، مەي - شاراپلار تەييارلىدى. سازەندىلەر قالۇن، غىجەك، راۋاپ، دۇتار، تەمبۇر، ساتار بالىمانلىرىنى كوتىرىپ كېلىپ مۇقامغا سازلىدى. نازىنىن پەرىلەر ئالتۇن گەردىشلەرگە رۇم شارابىنى تولدۇرۇپ تەكەللۇپ بىلەن ھورلىقا بىلەن ھەمراغا سۇندى. شۇل سائەتتە قازى يېتىپ كەلدى. ھورزەپىران قازىغا تازىم بەجا كەلتۈرۈپ، ئۇنى خىلۋەت جايغا باشلاپ بىر سوز ئېيتقىنى:

بۇيۇكدىن ئورگىلەي گۇل يۈزلۈك قازى،
بۇگۈن بىزگە نىكا بولسۇن دىگەيسەن.
قۇلاق سېلىپ ئاڭلا مېنىڭ ئاھىمنى،
بۇگۈن بىزگە نىكا بولسۇن دىگەيسەن.

ئادەمزات زاتىدىن ھەمرا كېلىپتۇر،
ئەقلى - ھۇشۇم مەيلىمنى قويماي ئېلىپتۇر.
سىزگە بۇگۈن بىر تىلەگىم بولۇپتۇر.
بۇگۈن بىزگە نىكا بولسۇن دىگەيسەن.

قىرىق مىڭ ئات بېرىمەن تىللا ئىگەرلىك،
قىرىق مىڭ قۇل بېرىمەن زەررىن كەمەرلىك،
قىرىق مىڭ قۇش بېرىمەن تورپە جىگەرلىك،
بۇگۈن بىزگە نىكا بولسۇن دىگەيسەن.

ئومۇرۋايەت تەييارمەن خىزمەتلىرىڭگە،
ھەرنە دىسەڭ باش ئىگەرمەن بارچە ئەمرىڭگە،
ئارام ئىستە، ئىرسەڭ تارتقان جەۋرىمگە
بۇگۈن بىزگە نىكا بولسۇن دىگەيسەن.

ھەمرا ھوسنى ھور غىلماندىن يىگانە،
ئۇ شاھ ئىرسە، بولدۇم مەن بىر دىۋانە،
جاۋاۋىڭنى بەرگىل قازىم مەردانە،
بۇگۈن بىزگە نىكا بولسۇن دىگەيسەن.

ئەلقىسسە، قازى ئېيتتىكى: — ئەسلىدە ئىككى قېرىنداش بىر ئەر نىكايىغا جايىز ئەمەس. مەگەرچەندىكى مېنىڭ شەرتىمگە كونسەڭ، شەرىئەتتىن يولىنى تېپىپ بېرۇرمەن، — دىدى. ھورزەپەران بۇ يولدا ھەرقانداقكى شەرت بولسا قوبۇلغا تەييارلىغىنى بىلدۇردى. نائىنساپ قازى ئېيتتىكى: "بىر خۇرجۇن كۇمۇشتىن باشقا مېنى قانغىچە بوسە قىلدۇر" — دىدى. ھورزەپەران نا ئىلاج ئىككى مەگزىدىن ئوتتۇز بوسە بەردى. ھورلىقا ئىگەچىسى بىلەن قازىنىڭ خىلۋەت جايدا ئىشرەت قىلىۋاتقانلىغىنى بىلىپ قالدى. بىر ھازادىن كېيىن قازى كىتاۋىنى كوتىرىپ ھورزەپەرانىنىڭ ھەمرالىغىدا ھورلىقانىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلدى. ھورزەپەران ئېيتتىكى: "نىكاغا يول تاپتىم، مانا قازىنىڭ كىتاۋىنى ئاڭلاڭ" — دەپ گۇلقەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى. ھورلىقا قازىنىڭ كوزىگە نەشتەردەك سانچىلىپ بىر قارىغان ئىدى، قازى نىمە دىيىشىنى بىلەلمەي قېتىپ قالدى. ھورلىقانىڭ قازىغا قاراپ بىرسوز ئېيتقىنى:

خوش كىلىپسەن قازى بىزنىڭ ئارىغا،
ئاقىل بولساڭ مەزۇر بولما پارىغا.
پارا بىلەن يۈز بويىما قارىغا،
راستىن ئېيتقىل قازى ئۆلۈم باردۇر بىر كۈن.

ھەقنى جاۋاپ بەرسەڭ سىنى سوكمەسمەن،
يولۇڭ توساپ كاللاڭنىمۇ كەسمەسمەن.
بېشىڭنى ھەم ئىبرەت ئۈچۈن ئاسماسمەن،
راستىن ئېيتقىل، يالغان ئېيتساڭ ئۆلەرسەن.

قازى سىنى بۇگۈن خۇدا ئۇرغاندۇر،
شۇم پەيلىڭنى ھەممە كوروۇپ تۇرغاندۇر.
پەيمانىڭمۇ ئەمدى تولۇق تولغاندۇر
راست جاۋاپ بەر قازى ئەمدى ئۆلەرسەن.

ئەلقىسسە، قازى ئاغزىنى مىدىرلىتالمىدى. نىكا راۋا دىسە، پارا ھىساۋىغا شەرىئەت يولىنى خار ئەتتىڭ دەپ ھورلىقا جازالايدۇ، "نىكا بىراۋا" دىسە ھورزەپىرانغا بەرگەن ۋەدىسگە خىلاپ، تىخىمۇ يامان كۈنگە قالىدۇ. ئويلاپ-ئويلاپ قازى ھىچ يول تاپالمىدى، يا ئاغزىنى ئاچالمىدى. ھور زەپىران دەر غەزەپ بولۇپ قازىدىن: "نىكاغا يول بارمۇ-يوقمۇ؟" دەپ تەكرا سورىغان ئىدى، قازى ئۆزى سەزمىگەن ھالدا بېشىنى چايقىدى. ھورزەپىران ھۇشىنى يوقاتقان ھالدا قىلىچىنى سۇغاردى. باغ سىمەن ئىچىدە قازىنى قوغلاپ يۈرۈپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ماڭا شۇنچە ۋەدە بەردىڭ،
كەل جاۋاۋىڭ بەرگىل قازى،
باغىم ئىچرە گۈلنى تەردىڭ،
كەل جاۋاۋىڭ بەرگىل قازى.

چىقارغايمەن تىلىڭ مۇنارە،
قىلغۇم سېنى پارە-پارە،
يۈزلىرىڭگە سۈرتەي قارە،
كەل جاۋاۋىڭ بەرگىل قازى.

هور زەپىران باغرى زارە،
كومۇلسۇن ئۇ چول-دەشت ئارە،
قىزىڭ مەندەك بولسۇن پارە،
كەل جاۋاۋىڭ بەرگىل قازى.

ئىشەك قازى، توڭغۇز قازى،
دىلى قارا قوڭغۇز قازى،
جانىمغا قەست قىلغۇر قازى،
كەل جاۋاۋىڭ بەرگىل قازى.

ئەلقىسسە، هورلىقا قازىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى تىلەپ، ئۇنى ئولتۇرۇشكە يول قويمىدى. هورزەپىران ئەلىمگە چىدى-ماي خۇن بولۇپ قايتىپ كەتتى. بىر ئازدىن كېيىن هورزەپە-رانىڭ هوزۇرىدىن قىيا-چىيا كوتىرىلدى. ئايان بولدىكىم، ئۇنىڭغا ئەجەل يەتتى.

ئەلقىسسە، ھەمراجان بۇلبۇلگويانى قولىغا قوندۇرۇپ ھور-لىقا بىلەن باغ ئارامغا قايتىپ كەلدى. شۇندىن سوڭ ھورلىقاغا: "ئەمدى ئىجازەت بەرسىڭىز، بۇلبۇلگويانى ئاتامغا يەتكۈزۈپ بېرىپ قايتىپ كەلسەم" — دېدى. ھورلىقانىڭ جاۋاۋەن بىر سوز ئېيتقىنى:

مۇندىن كېتەر بولساڭ قايتىپ يۇرتۇڭغا،
ھەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.
ۋەدىمىزگە سەن ئۇزەڭ قىلغايسەن ۋاپا
ھەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ھەمرا:

يارىم مېنى كەتتى دەپ مالال بولمىغىل،
چىن سوزۇڭنى ماڭا ھەردەم يوللىغىل،
ۋەدىمىزنى سەنمۇ بەربات قىلمىغىل،
پات كېلۇرمەن پەرىزادىم ياخشى قال.

ھورلىقا:

مۇندىن كېتەر بولساڭ تاغلار تۇماندۇر
جامالىڭ مۇرادىم ئارزۇ-ئارماندۇر.
بۇگۇن جۇدالىقتۇر، ئاخىر زاماندۇر
ھەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ھەمرا:

مەن بارارمەن ئەمدى ئانا يۇرتۇمغا،
تېز كېلۇرمەن پەرىزادىم ياخشى قال.

ساداقەتلىك ئىشەنچىم بار سوزۇڭگە
تېز كېلۇرمەن پەرىزادىم ياخشى قال.

هورلىقا:

چەكتىم سېنىڭ جەۋرە بىرلەن جاپايىڭ،
سۇرەلمىدىم شەۋقى-كەيپى ساپايىڭ،
يادىمدىدۇر خۇلقى جانان ۋاپايىڭ
هەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

هەمرا:

سەندەك جانانىمدىن جۇدا بولغۇنچە،
ئۇلگۇنۇم ياخشىدۇر تىرىك يۇرگۇنچە،
بىتاقەتلىك قىلما، قايتىپ كەلگۇنچە.
تېز كېلۇرمەن پەرىزادىم ياخشى قال.

هورلىقا:

كېتەرمەن دەپ هەمرا جاننى ئالۇرسەن،
بۇگۇن كەتسەڭ قاچان قايتىپ كېلۇرسەن،
ئوز يۇرتۇڭنى بەلكىم ماكان قىلۇرسەن،
هەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

هەمرا:

مېنى كەتتى دىبان كوزۇڭ ياشلىما،
ئۇمىدىڭ رىشتىسىن ئۇزۇپ تاشلىما،
كەلسە هەر بالاكى ئىچىڭ ئاشلىما،
تېز كېلۇرمەن پەرىزادىم ياخشى قال.

هورلىقا:

كېتەر بولساڭ رەقىپ يەنە ئاگاھدۇر،
ساياڭ كەبى ئەگىشىپ سېنى تاپادۇر.
چۈنكى دۈشمەنلەرنىڭ دىلى قارادۇر،
ھەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ھەمرا:

تەشۋىشىم يوق قالسام غار، ساي ئىچىدە،
كوڭلۇم ھامان باغۇ-ساراي ئىچىدە،
مەن كېلۇرمەن يەنە ئۈچ ئاي ئىچىدە
سەبرىجانىم، پەرىزادىم ياخشى قال.

ھورلىقا:

ئۇشبۇ ئۈچ ئاي ماڭا ئۈچ يىل بىلىنەر،
كەڭرى ئالەم تار قەپەزدەك كورۇنەر،
ھەر كۈنۈم ھەم ئايدەك يىلغا ئىلىنەر
ھەمرا سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، ھورلىقا ھەمراجان بىلەن خوشلىشىش ئالدىدا: — ئى ھەمرا جانىم! سېنى دەپ دوست-دۈشمەنگە ئاشكارا بولدۇم. ھەتتا ئىگىچىمنىڭمۇ رەقىبى بولۇپ قالدىم. يەنە كېتىمەن دەۋاتى-سەن. ئىرادەڭدىن ياندۇرۇشقا ئاجىز كەلدىم. — دەپ يىغلاپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ھەمراجانىم سېنىڭ بىرلە ئەھدەم بار،
ئۈچ ئايغىچە سەۋرەم بىرلە جەۋرەم بار،

گەر كەلمىسەڭ يول ئۈستىدە قەۋرەم بار،
بارغىن سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

كېتەر ئېرسەڭ زۇلىرىڭنى ئېزلەرمەن،
چۆللەر كېزىپ، تاغلار ئېشىپ تېزلەرمەن.
خەنجەر ئېلىپ رەقىپ باغرىن تۈزلەرمەن،
بارغىن جانىم بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، ھەمراجان ھورلىقانىڭ كوڭلىنى بەزلىدى: "ئەي مېنىڭ جانانىم كوڭلۇڭنى يېرىم قىلما، مېنىڭ نىمىشقا قايتىدىغانلىغىم ساڭا ئايان. ساڭا بولغان ئىشقىمنى يەنە تەكرار قىلاي بايان" — دەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

بىلىق كەبى ئۈزدۇم ۋاپا سۈيىڭدە،
ھوزۇر ئالدىم ئارام بېغىڭ ـ ئويۈڭدە،
جاراڭلىدىم سېنىڭ نەزمە ـ كۈيۈڭدە،
نىچۇك ئۈنتاي پەرىزادىم ياخشى قال.

قادىر ئاللا سېنى ماڭا قوشقاندۇر،
مۇھەببەتنىڭ جامى شۇندىن توشقاندۇر،
تىلەكلىرىم سەندە چېچەك ئاچقاندۇر،
پەرۋانىدەك ئايلىنارىم ياخشى قال.

ئەلقىسسە، ھورلىقا ھەمراجانغا ئىجازەت بېرىپ ئېيىتتىكى: "ناۋادا بېشىڭغا بىرەر كۈن چۈشۈپ، بىرەر مۈشكۈلاتقا دۇچار بولساڭ مۇشۇ بىر تال چېچىمغا ئوت ياق-

قىنى، مەن شۇئان يېنىڭدا ھازىر بولارمەن" — دەپ بىر تال چىچىنى بەردى. دىۋە قەقنۇسنى چاقىرىپ، ھەمراجاننى جايىغا يەتكۈزۈپ قويۇشنى تەيىنلىدى. دىۋە قەقنۇس ھەمراجان بىلەن بۇلبۇلگويانى كوتىرىپ يولغا راۋان بولدى. بىرنەچچە سائەت ئىچىدىلا ئىككى ئاكىسى بىلەن جۇدالاشقان ئۈچ ئاچا يولنىڭ بەنتىگە كېلىپ يەتتى. ھەمرا ئېيتتىكى: "مېنىڭ ئىككى قېرىندىشىم مۇشۇ ئىككى يولغا كىرىپ كەتكەن، مەن ئۇلاردىن خەۋەر ئالاي، سەن ئەمدى ئۆز ماكانىڭغا قايت" — دېدى. دىۋە قەقنۇس قايتتى. ھەمراجان بۇلبۇلگويانى كوتىرىپ ئاكىلىرى كەتكەن يولدىن راۋان بولدى.

ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى ئاكىلىرىدىن ئاڭلايلى: ھەمراجاننىڭ ئىككى ئاكىسى ئانچەن يول يۈرۈپ ھېچ نەرسىگە ئۇلىشالماي ئاقىۋەت بىر شەھەردە ئۇچراشتى. ئۇلار بۇ يەردە بىرقانچە ۋاقىت كەيىپ-ساپا قىلىپ يۈردى. ئاخىرى بىساتىدا بارى تۈگەپ قىيىن كۈنلەردە نىمە قىلىشنى بىلمەي قالدى. جان ساقلاش كويىدا ئەسقەرشاھ بىر ئاشپەزدە ئوچاقتا ئوت قالاشقا، نۇردۈنشاھ يۈندىكارلىق قىلىشقا باشلىدى.

ھەمراجانمۇ ئاكىلىرىنى كوپ ئىزلەپ ئاقىۋەت مۇشۇ شەھەرگە كېلىپ قالدى. شەھەرنىڭ جىمىكى بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرىنى كەزدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاشپەزنىڭ دۇكىنى ئالدىغا كەلگەندە كوردىكى: ئاكىلىرى جۇل-جۇل ھالەتتە يۈندىغا مىلىنىپ ئىشلەۋاتقان ئىكەن. ھەمراجان كورۇپلا تونۇدى ۋە خالى بىر جايغا بېرىپ سەرپايلىرىنى ئالماشتۇرۇپ ھىلىقى ئاشخانىغا كەلدى. بىر تىللانى تاشلاپ ئاشخانا خوجايىنىدىن ئاشۇ ئىككى شاگىرتتىن تاماق يەتكۈزۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ھايال

ئوتمەي ھەمراجاننىڭ تەلتۆي بەجا بولدى.
ھەمرا ئېيتتىكى:
— ئى يىگىتلەر، سىلەرمۇ ئولتۇرۇڭلار، بىرگە غىزالىنايلى، — دىدى.
شاگىرتلار:
— خوش تەقسىر، — دەپ تازىم بىلەن يانماقچى بولدى. ھەمراجان ئۇلارنى توختىتىۋېلىپ سورىۋىدى، ئۇلار سەرگۈزەشتىلىرىنى بىر بىرلەپ بايان قىلدى. ھەمراجان ئۇلاردىن "ئېتىڭلار نىمە" — دەپ سورىدى.
— بىرىمىزنىڭ ئېتى ئەسقەرشاھ، بىرىمىزنىڭ نۇردۇنشاھ. دەپ جاۋاپ بەردى.
ھەمراجان شۇئان نىقاۋىنى يۈزىدىن ئېلىۋىدى، ئۇلار ھاڭ - تاڭ بولۇشۇپ، دىڭ قېتىپ قالدى. ئۈچ قېرىنداش دىدار كورۇشتى، خوشاللىقنىڭ پەيزىنى سۇرۇشتى. ھەمرا ئېيتتىكى: — ئەي ئاكىلار، مەن بۇلبۇلگويانى ئېلىپ كەلدىم. ئەمدى بىرلىكتە ئاتىمىز ئالدىغا قايتايلى، — دىدى. ئاشخانا خوجايىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئەھۋالنى بىلدۈردى. خوجايىن ئېيتتىكى: بۇلار ماڭا 80 تەڭگە قەرزدار، شۇنى تۆگەتسە قايتىدۇ" — دىدى. ھەمراجان دەرھال 80 تەڭگە چىقىرىپ خوجايىنغا بەردى. ئاكىلىرىنى قۇتۇلدۇرۇپ يولغا راۋان بولدى. ئۇلار ئۇزۇن يۈرۈپ ئۈچ ئاچا يولنىڭ بېشىغا كەلدى. ھەمراجان ئېيتتىكى: "ئەي ئاكىلار، بىردەم ئارام ئالساق قانداق دەيسىلەر؟" — دىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر چاھ① نىڭ يېنىدا ئارام ئېلىشتى. ھارغان ھەمراجاننىڭ كوزى ئۇيقۇغا كەتتى. ئىككى ئاكىسى "مەسلىھەت" قىلىشتى، ئەسقەرشاھ ئېيتتىكى: "بىز قايسى يۈزىمىز بىلەن ئاتىمىزنىڭ ئالدىغا بارىمىز؟

① چاھ — قۇدۇق.

بۇلبۇلگويانى ھەمرا تېپىپتۇ، سىلەر چوڭ تۇرۇپ نىمە قىلدىڭلار؟"
دىسە، ئۇيات ئەمەسمۇ؟ ياخشىسى ھەمرانىڭ ئىككى كوزىنى ئويۇپ،
چاھقا تاشلىۋېتەيلى-دە بۇلبۇلگويانى ئىسكىمىز تاپتۇق دەپ ئاتى-
مىزنىڭ ئىنئامىغا ئېرىشەيلى" — دىدى. نۇردۇنشاھمۇ ماقۇل
بولدى. ئۇلار شۇنداق قىلىشتى. ھەمراجاننىڭ ئىككى كوزىنى
ئويۇپ، بۇلبۇلگوياغا تاشلاپ بەردى. ئاندىن ئۇنىڭ ئوزىنى چاھقا
تاشلىۋەتتى. شۇ چاغدا ھەمراجاننىڭ ئاكىلىرىغا چەكسىز غەزەپلە-
نىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

بۇندىن كېتەر بولدۇڭ زالىم ئاغىلار،
ئەھۋالىمنى سورىغانغا يامان دىگەيسەن.
يالغۇز ھەمرا قالدى چاھنىڭ ئىچىدە
ئولگىنى يوق تېخى ئامان دىگەيسەن.

تۇگىمەس سەۋداغا قالدى بۇ بېشىم،
زەھەر زۇقۇمدۇر نان بىلەن ئېشىم،
كوزۇمنى ئويدىلەر ئوز قېرىندىشىم،
ئىلپەتدىشى يىلان-چايان دىگەيسەن.

بەللىرىگە ھىممەت كەمەر باغلىغان،
پىراق ئۇچۇن سىنەلىرىن داغلىغان.
كەلمىدى دەپ يولغا قاراپ زارلىغان،
شاھى خىسراۋ ئاتامغا سالام دىگەيسەن،

كىمگە ئېيتاي يۇرەك تولغان كوپ داغىم،
مۇرادىمغا يەتمەي ئوچتى چىراغىم.

گۈلخان بولۇپ تەندە ياندى پىراغىم،
جانىجانىم ئانامغا سالام دىگەيسەن.

بىر ھۇجۇتتىن چىققان ئىككى قېرىنداش،
بىرەلمىدى سىناق يولىدا بەرداش.
چاھ ئىچىدە يالغۇز قالدى مۇڭلۇق باش،
گۈلجەمىلە سىڭلىمغا سالام دىگەيسەن.

بۇ شۇم خەۋەر قاچان يەتكەي يارىمغا،
ئۇنى كورگەن كوزۇم چۇشتى يادىمغا،
ئۇچۇپ كېلىپ يېتەر بولسا دادىمغا،
چاھتا قالدى مىنى سەرسان دىگەيسەن.

ئاكا يەتسۇن ھەمرا قۇلۇك تىلىگى،
غېرىپلىقتا كويدى جىگەر، يۇرىگى،
كوزۇمنى ئويدىلەر پۇتتى كورىگى،
ھەقتىن سورار گوھىرى ئىھسان دىگەيسەن.

ئەلقىسسە، ئەسقەرشاھ بىلەن نۇردۇنشاھ ھەمراجاننىڭ نالىسىگە پەرۋا قىلماي بۇلبۇلگويانى ئېلىپ ئوز يولىغا چۇشتى. نەچچە كۈنلەر كېيىن ئاتىسى بىلەن دىدار كورۇشتى. ئاتىسى "ھەمرا قېنى؟" — دەپ سورىدى. ئۇلار: "ھەمرا بىزگە ئەگەشمەي 'بارسا كەلمەس' يولىغا كىرگەن ئىدى، ھىچبىرەردىن ئىز-دىرىكى بولمىدى" — دىدى. شۇندىن كېيىن شاھ ئوغلى ھەمراجاننىڭ پىراقىدا سىنەلىرىنى يارا قىلدى. ئاندىن بۇلبۇلگوياغا قاراپ: "سېنىڭ غايىۋان پىراقىڭدا جىسمىم كويۇپ كۈل بولدى. ۋىسالىڭ يولىدا جاندىن ئەزىز ئوغلۇمدىن ئايرىلدىم. ئەمدى بىر

زىبان سۇرۇپ، مىسكىن كوڭلۇمگە تەسەللى- خاتىرە بەرسەڭ" — دەپ مۇراجەت قىلدى. خامۇشلانغان بۇلبۇلگويا پادىشاغا قاراپ- مۇ قويمىدى. بۇ دەرت ئۇستىگە دەرت بولدى. شۇ ئارىدا پادىشانىڭ ۋەزىرى كېلىپ بۇلبۇلگوياغا يېلىنىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

خۇش كەلدىڭ بۇلبۇل بۇ باغ ئاراغا،
خەندان ئەيلەپ سايرىمايسەن نىم بولدى؟
خۇشتارسەنغۇ، چىمەنزارلىق باغلارغا
گۇلنى كۇيلەپ سايرىمايسەن نىم بولدى؟

ئىشقىڭدا كويۇپ شاھىم جانىدىن كەچتى،
دىلىدىكى تۇگۇچنى سەن بىلەن يەشتى،
سېنىڭدە قانداق سەرگۇزەشت كەشتى،
ناۋا ئەيلەپ سايرىمايسەن ساڭا نىم بولدى؟

ۋەزىر ئېيتۇر: دىلىڭ نىچۇن ئارازى،
خۇش سايرىساڭ شاھىمىز بولۇر رازى،
ھەمدەم ساڭا جىمىكى جان ئاۋازى،
رىۋايەتلەپ سايرىمايسەن نىم بولدى؟

ئەلقىسسە، بۇلبۇلگويا نالە قىلىپ: "ئى پادىشاھ، سازەندىلەرنى جەمى قىلىڭ، بىر كەلىمە سوزۇم بار" — دىدى. پادىشا دەرھال بەجا كەلتۈردى. بۇلبۇلگويا سازەندىلەرگە قاراپ: "مېنىڭ نەزمەم- گە بىر ساز قىلىڭلار" — دىدى.

قۇلاق سېلىپ ئەرزىم ئاڭلا سۇلتانىم،
سەن قەدىردان گۇلزارىڭدىن ئايرىلدىڭ.
سۇلدى گۇلۇڭ ئەمدى يەنە ئېچىلماس،
ئەقلى- ھوشۇڭ، مادارىڭدىن ئايرىلدىڭ.

قاپ تېغىدىن مېنى مۇندا كەلتۈرگەن،
مىڭ جاپادا هوزۇرىڭغا يەتكۈزگەن،
باشقا چۈشكەن بالالارنى كەتكۈزگەن
ۋاپادارلىق ـ سۇلتانىڭدىن ئايرىلدىڭ.

ياخشىلىققا بىر يامانلىق كوردىلەر،
ئاكىلىرى ئىككى كوزىن ئويدىلەر،
ئىككى قولىن باغلاپ چاھقا ئاتتىلەر،
پۈتاغى يوق چىنارىڭدىن ئايرىلدىڭ.

قابا پەلەك چەرخىن چەپكە ئۇرغاندۇر،
ئىككى ئوغلۇڭ ساڭا توزاق قۇرغاندۇر،
ۋاپاسىزلار ئالداپ جاھان سورغاندۇر
ئالغۇر قۇشۇڭ ـ پەلۋانىڭدىن ئايرىلدىڭ.

بۇلبۇلگويا قۇشلارنىڭ مەن سەردارى،
قېنى ھەمرا؟ غېرىپلارنىڭ غەمخارى،
كەنجە قوزاڭ، خانىدا ئەڭ سەراسى①
ھەمرا ئاتلىغ پۇرجاپا②دىن ئايرىلدىڭ.

ئەلقىسسە، پادىشا بۇلبۇلگويادىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ، ئەسقەر شاھ بىلەن نۇردۇنشاھغا ئېيتتىكى: "ئەي نائىنساپلار، قېرىندىشىڭلارغىمۇ شۇنچە زالىملىق قىلامسىلەر؟" — دىدى. ئۇلار ئېيتتىكى: "ئەي ئاتا، مۇشتۇمدەك جانىۋارنىڭ سوزىگە ئىشىنىپ بىزگە مۇنداق مالامەت قىلامسىز؟" — دىدى. بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ تۇرغان بۇلبۇلگويا: "ئىشەنمىسەڭلا يۇرۇڭلار، مەن ھەمرانى تاشلىغان چاھقا

① سەراسى — سەر خىلى، ئىسلى، ئەركىسى.
② پۇرجاپا — جاپانى يەڭگۈچى.

باشلاپ باراي“ — دىدى. پادىشا بۇلبۇلگويانىڭ ئارقىسىدىن زار-زار يىغلاپ مېڭىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

تىنمايىن پەريادى ئەتسەم مەن تاپارمەنمۇ سېنى،
چاكىچاك ئەتسەم ياقامنى مەن تاپارمەنمۇ سېنى.
قاينىسام دەريا كەبى، چۆللەر ئارادا زارلىسام،
قەقنۇستەك ئوتقا كىرسەم مەن تاپارمەنمۇ سېنى،
ئاهكى خىسراۋ مەن غېرىپ، قالدىم ئەلەمدە سارغىيىپ،
يەتتە ئىقلىمنى كېزىبان مەن تاپارمەنمۇ سېنى.

بۇلبۇلگوياغا ئەگىشىپ كېلىۋاتقان ھەمراجانىنىڭ ئانىسىنىڭ بىر سوز ئېيتقىنى:

تاغلار بېشى تۇمان بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
يۇرەك باغرىم دەرتكە تولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
ئىگىز دوڭلەر پاكار بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
شاه يولۇڭدا چاكار بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
كورەر كوزۇم كورمەس بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ
بۇلبۇل زوۋان سۇرمەس بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ.

بىزنىڭ دەۋران كېتەر بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
بۇ ۋەتەنلەر يۇتەر بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ.
كىيگەن تونۇم كېپەن بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
ئىچكەن ئېشىم زەهەر بولدى، بالام سەندىن ئايرىلغاچ
تاغدەك مۇشكۇل چۇشتى باشقا، بالام سەندىن ئايرىلغاچ.

تولادى ئىتەك ئاققان ياشقا، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
ئوغا چۇشتى ئىچكەن ئاشقا، بالام سەندىن ئايرىلغاچ.

مېھرىباندۇر مېنىڭ ئېتىم، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
يۈرەك تولغان جاراھىتىم، بالام سەندىن ئايرىلغاچ.
يەتكەيمىكىن ھەققە ئاھىم، بالام سەندىن ئايرىلغاچ،
ئەرشتىن ئاشتى قايغۇ - زارىم بالام سەندىن ئايرىلغاچ.

ھەمرانىڭ سىڭلىسى گۈلجەمىلىنىڭ بىر سوز ئېيتقىنى:

ھەسرىتىڭدىن خەستە جانىم،
دەرتكە تولدۇم جانىم ئاكا.
كەلمىدى دەپ ھەر تەرەپكە،
قارار بولدۇم جانىم ئاكا.

ھەر كۈن سېنى مىڭ ياد ئېتىپ،
سەھەرلەردە پەريات ئېتىپ.
ياقام يىرتىپ بەربات ئېتىپ،
سۈدەك ئاقار ياشىم ئاكا.

مىرغىزارلىق باغ ئارامدا،
بىر گۈلى رەنا ئىدىڭ.
بۇ جاھاننىڭ سەھنىسىدە،
گوھىرى يەكتا ئىدىڭ.

نەرەم① سوزلۈك، كەرەم② دىللىق،
شاھى سۈمبات خان ئاكام.
كېچە - كۈندۈز ئىزلىسەم،
قايدىن تاپارمەن جان ئاكام.

---

① نەرەم — يۇمشاق، مۇلايىم.

② كەرەم — سېخى.

بولمىدى ئالەمدە ھېچ،
شادىيانە كۈن - دەۋران ساڭا.
ساڭا كەلگەن شۇم قازالار،
رازىدىم كەلسە ماڭا.

ئەلقىسسە، بۇلبۇلگويا چاھنىڭ بېشىغا كېلىپ توختىدى. پۈرراپ كوزلىرى بىلەن چاھنىڭ ئىچىنى ئىشارە قىلدى. ھەمرا-جاننىڭ ئانىسى چوڭقۇر چاھ ئىچىگە قاراپ، مۇڭلىنىپ بىر سوز ئېيتقىنى:

بارمۇ سەن بۇ چاھ ئىچىگە مۇپتىلا بولغان بالام،
قۇۋم - قېرىنداش، ئەل - يۇرتىڭدىن ھەم جۇدا بولغان بالام،
ئاھ...... قاراڭغۇ چاھ ئىچىدە نە كېچەر ھالىڭ سېنىڭ
مارگەژدۇم① زەھىرى بىرلە سىنەسى تولغان بالام.
ئىنتىزار ئەيلەپ ئاتاڭ بىرلەن ئاناڭنى ئانچىنان،
ياشى ئورنىغا ھامان قانلار راۋان قىلغان بالام.
ئول يۇسۇپ - ئەخمەت② كەبى بوپسەنكى چاھقا مۇپتىلا،
قەترە - قەترە يەرگە تامغان كوزدىكى بېرىنشان بالام.
ئۇشبۇ زىندان ئىچرە قالغان ئەي كوزۇمنىڭ گوھىرى،
بارمۇ سەن يا يوقمۇ سەن پەرمانە ئەتكىل جان بالام.

ئەلقىسسە، چاھ تېگىدە نىمجان ياتقان ھەمراغا بىر تو-نۇش ئاۋاز ئاڭلىنىپ غېرىپلىق ئەسەر قىلدى. "بۇ كىمدۇر؟" — دەپ كوڭلى دەرگۇمان بولۇپ بىر سوز ئېيتقىنى:

---

① مارگەژدۇم — يىلان، چايان ۋە باشقا زەھەرلىك قۇرۇتلار.

② يۇسۇپ - ئەخمەت — شۇ نامىلىق داستاندىكى ئاكا - ئۇكا باتۇرلار.

گەمىنەم كىم ئۆزۈڭ دەردىم قوزغىغان،
سەندەك نىچۈك قېرىنداشىم بار؟
ۋاپاغا جاپانى راۋا ئەيلىگەن
سەندەك نىچۈك قېرىنداشىم بار؟

بى ئەقىل قولىدا قانغا بويالغان،
گوھەرسىز كوزۈمدە ئاقار ياشىم بار؟
ئىشتكىل خۇنۇم بار ئاكامدا مېنىڭ،
شۇل كەبى نامەرتكە رەنجىداشىم بار.

يوق ئىدى ۋەتەنگە قىلچە يامانىم
بولمىسا ئوزگىچە، غەيرى تامانىم.
نىمىشقا چاھ بولدى ياتار ماكانىم؟
شۇل ئۈچۈن بىر ئومۇر دىلدا تاشىم بار.

ئەلقىسسە، گۈلجەمىلنىڭ چېچى ئاغامچىدەك ئۇزۇن ئىدى. ئۇ چېچىنى كېسىپ ئۇلاپ چاھ ئىچىگە تاشلىدى. ھەمرا ئېسىلىپ چىقتى ۋە ھەممىسى بىلەن قۇچاقلاشتى. ھەمرا ئۇلارغا خۇن جىگىرىدىن بىر سوز ئېيتتى:

ئانا يۇرتتىن كەلگەن ئەزىز جانلىرىم،
خەۋەر بېرىڭ يارۇ - دوستلار ئامانمۇ؟
سايىسىگە كۈن چۈشمىگەن باغلىرىم،
گۈل - گۈلىستان چىمەنزارلار ئامانمۇ؟

ئول نە باغدۇر ئالمىسى بار، نارى بار،
ھەر كىشىنىڭ ئوزىگە لايىق يارى بار.

نىچۇك مېنىڭ پېشانەمنىڭ شورى بار؟
ياردىن جۇدا چۈشكەن جايلار ئامانمۇ؟

قازى بەگلەر بىرلە شىكار چىققىنىم،
تۇلپارىمنى ھەريان-ھەريان چاپقىنىم.
ئالغۇر قۇشلار سېلىپ دابىل① قاققىنىم،
قاراڭغۇ تاغ②، دەشتى-چۆللەر ئامانمۇ؟

ھېچ ھالاۋەت كورەلمىدىم ياشاشتىن
مەھرۇم بولدۇم يارغا كۆلۈپ قاراشتىن.
غاپىل دىلى بى پەرق ئىكەنغۇ تاشتىن
ھەمرا يەگلىغ بەستەدىل③لەر ئامانمۇ؟

قاناتسىز مەن يوقتۇر ئىمكان ئۇچماققا،
بېلىق بولۇپ ئىلىندىم مەن قارماققا،
نا ئىلاجمەن يار يېنىغا بارماققا،
گۆلى ئەھمەر④ جۇنۇن يارلار ئامانمۇ؟

ئەلقىسسە، ھەمرانىڭ يادىغا ھورلىقانىڭ بىر تال چېچى چۈشتى، ئۇ، ئۇنى قويىندىن ئېلىپ كويدۇرگەن ئىدى، شۇ ھا-مان كوكتە بىر غەۋغاي ئەئرەم سوگرە ھورلىقا بىلەن بىرنەچچە پەرىلەر پەيدا بولدى. ھورلىقا كەلگىنىچە ئوزىنى ھەمرانىڭ

---

① دابىە — توت ئاياقلىق ھايۋانلار.
② قاراڭغۇ تاغ — خوتەننىڭ جەنۇبىدىكى تاغنىڭ ئىسمى.
③ بەستە دىل — دىلى باغلانغان.
④ گۆلى ئەھمەر — خۇش پۇراق گۈل.

ئۇستىگە ئاتتى. ھەمراجان ھورلىقاخان يارىنىڭ ئاۋازىنى تونۇپ بىر سوز ئېيتقىنى:

كويىقاپتەك كۆلپەت چۈشتى بېشىمغا،
رەھىمەيلىگىل كوزدىكى قان ـ يېشىمغا،
ئەجەپ چاغدا كەلدىڭ مېنىڭ قېشىمغا،
كەل ئەمدى جانىم كەل ئەمدى.

ئازاپ ئەتتى مېنىڭ مىسكىن جانىمغا،
كوزۇم ئويدى قۇلاق سالماي زارىمغا،
ئەرزىم ئېيتاي سەن ئەزىزىم يارىمغا،
كەل ئەمدى جانىم كەل ئەمدى.

ھورلىقا:

غايىل ئەردىم ئەمدى كەلدىم قېشىڭغا،
نە سەۋدالەر چۈشتى سېنىڭ بېشىڭغا،
كىملەر سېنىڭ ئوغا سالدى ئېشىڭغا،
ئورگىلەي مەن قارا نەركەس كوزۇڭدىن.

قەرداش دىگەن شۇنداق شەددات بولارمۇ؟
ئۇكىسىنىڭ كوزلىرىنى ئويارمۇ؟
چاھ ئىچىگە قولنى باغلاپ قويارمۇ؟
ئورگىلەي مەن قارا نەركەس كوزۇڭدىن.

بۇ، نە ھەسرەت، بۇ، نە كۆلپەت جانلىرىم،
بۇ، نە قايغۇ، بۇ، نە مېھنەت جانلىرىم.

ساڭا چۈشكەن بۇ، نە قىسمەت جانلىرىم،
ئايلىناي مەن قارا نەركەس كوزۇڭدىن.

هورلىقانىڭ بەختى سەندەك قارادۇر،
ئىشقىڭ بىرلە باغرى چاك-چاك يارادۇر.
كورۇپ هالىڭ جانى چىقىپ بارادۇر،
ئايلىناي مەن قارا نەركەس كوزۇڭدىن.

ئەلقىسسە، هەمرا ئېيتتىكى: "ئەمدى كاشكى كوزۇم بولسا، خەلقىمنى ۋە سىنىڭ جامالىڭنى بىر كورسەم" — دەپ هورلىقاغا يىغلىدى. هورلىقاخان: "كوزۇڭنى ئويۇپ قەيەرگە تاشلىدى؟" — دەپ سورىدى. هەمرانىڭ جاۋاۋى ئورنىغا بۇلبۇلگويا زىبان سۇرۇپ: "ماڭا تاشلاپ بەرگەن ئىدى، يۇتماي هەلقۇمۇمدا ساقلاپ قويدۇم" — دەپ هەلقۇمىدىن چىقاردى. هورلىقا: "ئەي هەمراجانىم، ئەمدى پەرىشان بولما" — دەپ هەمرانىڭ كوزىگە دۇئا ئەيلەپ بىر سوز ئېيتقىنى:

قادىر ئاللا دەرگاهىڭغا سىغىندىم،
بارچە ئالەم، بارچە ئىنسان هورمىتى،
قارا ئەيلە دۇشمەنلەرنىڭ يۈزىنى،
يەتتە قات يەر، يەتتە ئاسمان هورمىتى.

قوبۇل ئەيلەپ ۋاپادارلار سوزىنى،
پىرى ئاشىق يۇسۇپ-زۇلەيخا يۈزىنى،
كىرەم قىلىپ ئاچقىل يارىڭ كوزىنى
سەككىز جەننەت هورى غىلمان هورمىتى.

ئەلقىسسە، ھورلىقانىڭ مۇناجاتى تۈگمەي تۇرۇپ، ھەمرا-نىڭ كوزى ئېچىلدى، ھەر تەرەپكە نۇرلار چېچىلدى. ھەمراجان ئاتا-ئانىسى، ئەل-جامائىتى بىلەن كورۇشتى. ھورلىقانى باغرىغا باستى، شۇندا ئەھلى-جامائەتكە قاراپ بىر سوز ئېيتقىنى:

ئىشق قەدرىنى بىلگەنلەر،
كېلىڭ جانلار كورۇشەيلى.
ماڭا ھەمدەم يۇرگەنلەر،
كېلىڭ جانلار كورۇشەيلى.

ئەل يۇرتىنى سۆيگەنلەر،
پەرۋانە بوپ كويگەنلەر،
ياماندىن قول ئۈزگەنلەر،
كېلىڭ جانلار كورۇشەيلى.

بۇلبۇل چەكسە ئازارى،
گۇلدىن بولەك يوق يارى،
پۈتتى ئەمدى دىل زارى،
كەل ھورلىقا كورۇشەيلى.

لەنەتلەنگەن باشلىرىڭ،
راۋاج تاپماس ئىشلىرىڭ،
باغرىڭدىمۇ تاشلىرىڭ،
كەلگىن ئاكا كورۇشەيلى.

ئەلقىسسە، شۇندىن سوڭ ئۇلار شەھەرگە داخىل بولىدى. هورلىقا، دىۋىلەرگە "هەمرانىڭ ئىككى ئاكىسىنى يەتتە قات كۆك قەھرىدىن يەرگە تاشلاپ ئۆلتۈرۈڭلار" — دەپ بۇيرۇدى. هەمراجان: "بۇلار قىلغان يامانلىقنى مەن قىلماي، نامەرتلىك قىلىغلى بولماس، مەن بۇ نۆۋەت گۇناھىدىن كەچتىم" — دىدى. شۇندىن سوڭ پۈتۈن ئەھلى ـ جامائەتكە هورلىقا بىلەن هەمراجان 40 كېچە ـ كۈندۈز توي قىلىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ نەچچە زاماندىن كېيىن پادىشا خىسراۋ ئالەمدىن ئۆتتى. ئەل ـ يۇرت پادىشا ئورنىغا هەمرانى شاھ قىلدى. هەمرا بىلەن هورلىقا بىر ئۆمۈر بىرگە ياشاپ، ئەلگە ئاسايىش بەردى. خالايىق شات ـ خۇرام بولۇپ، هورلىقانىڭ يۇرتى بىلەن هەمرانىڭ يۇرتى ئارىسىغا دوستلۇق گۈلى تەردى.

ساداقەتكە نىشان بولۇپ شۇندىن بېرى،
هورلىقا هەمراجاننىڭ نامى قالدى.
شۇم نىيەت، خىيانەتكار، پەيلى هارام،
ئەسقەرشاھ، نۇردۇنشاھدىن ساۋاق قالدى.

ضمیمہ پ — سسرنہ م

خەلمۇ - خىل ۋەقەلەردىن رىۋايەت قىلغۇچىلار، تۈرلۈك - تۈمەن ئەھۋاللاردىن ھېكايەت قىلغۇچىلار، شېرىن سۆزلەر بىلەن تۈزۈلگەن داستان باپلىرىدىن خامان ياساپ شۇنداق ھېكايە قىلىشىدۇ:

قاراخانىلارنىڭ دىيار بەكرى ئېلىدە ئاباسخان ئىسىملىك بىر پادىشا بار ئىدى، ئۇنىڭ دۆلىتى زىيادە، شان - شەۋكىتى تەڭداشسىز ئىدى.

شاھى ئاباسخاننىڭ "ھەسەن" ناملىق ئاقىلانە بىر ۋەزىرى بار ئىدى. ئۇلار بىر بىرسىگە ساداقەتلىك، مېھرىۋان دوستلار ئىدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە شاھى ئاباسخان ھەسەن ۋەزىر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، نۇرغۇنلىغان لاۋۇ - لەشكەرلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ شىكارغا چىقتى. ئۇلار ئۈچ كېچە - كۈندۈز دەشت - باياۋانلاردا يۈرۈشتى. ئەمما ئالدىغا ھېچقانداق بىر سەييات① ئۇچرىمىدى. نىھايەت شاھى ئاباسخان بىلەن ھەسەن ۋەزىر ئىككىسى ئىككى تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

تەقدىرى ئىلتىپاتى بىلەن ھەسەن ۋەزىرگە بىر چىشى كېيىك ئۇچرىدى. ۋەزىر ناھايىتى خۇرسەندە بولۇپ، دەرھال بىر تال ئوقنى تىركەشتىن② جۇدا قىلىپ، چەنلەپ كامانىغا③

① سەييات — ئاۋ (كېيىك).
② تىركەش — ئوقدان.
③ كامان — كامالەك.

بەد ئەيلەپ كىيمكنى ئاتىماقچى بولىدى. قارنىغۇدەك بولسا ئۇ كىيىك ھامىلە ئىكەن. ھەسەن ۋەزىر خوتۇنىنىڭ ھامىلدار ئىكەنلىگىنى ئېسىگە ئېلىپ بۇ كىيىكنى ئاتىمىدى. كىيىك ۋەزىرنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ بىر ھازا يۈرگەندىن كېيىن بىر قىيادا شاھى ئاببا سخانغا ئۇچرىدى. پادىشا بۇ كىيىكنى كورۇپ ئوقياسىنى توغرىلىدى. شۇ ئەسنادا كىيىكنىڭ بوغاز ئىكەنلىگىنى بىلىپ، ئاتماي ئۆز يولىغا قويۇۋەتتى. بىر ھازادىن كېيىن ھەر ئىككىسى قۇرۇق قول قايتىپ كەلدى.

ھەسەن ۋەزىر شاھ ئاببا سخانغا تارىم ئەيلەپ ئېيتتىكى:

شانۇ-شەۋكەتلىك ئى ئۇلۇغ شاھىم
قۇرۇق ياندۇق نىمە كارامەت.
ئۇچرىغان كىيىكنى كەتكۈزمەك نەدەر،
بولدىمۇ تەقدىردىن يا بىر ئىنايەت؟!

شاھى ئاببا سخان ئېيتتىكى:

ئى ۋەزىرىم ئۆزەڭگە ھەم ئايان زاتتۇر،
خانىش ئاينىڭ ئالتۇن بويى ئىككى قاتتۇر،
تەڭرىدىن بۇ بىزگە كەڭرى ئىلتىپاتتۇر،
بۇ بەختتىن شاھنىڭ كوڭلى خورام-شاتتۇر.
ھامىلەدۇر ئۇچراپ قالغان ئاشۇ كىيىك
تەقدىردىن ئۇ بىشارەت دەپ بىلگۈلۈك.
ئەجەل يەتسە ئەگەرچەندە شۇل كىيىككە
خانىش ئايمۇ قالار بەلكىم مۇشكۇللىككە.
شۇڭا شاھىڭ تەرك ئەيلىدى ئوق ئۈزۈشنى،

راۋا كوردى ئوز يولىغا كەتكوزۇشنى
تاجۇ ـ تەختىم قۇدرىتىدە دەۋران سۇرەي،
بۇ دۇنيانىڭ نىمىتىدىن لەززەت كورەي.
پەرزەنت كورمەي ئارمان بىلەن ئوتمەكتىمەن،
ئەمدى تەشنا ئول ۋىسالنى كۇتمەكتىمەن.
ئى ۋەزىردىم كەمەنگە سەن ماھىر ئىدىڭ،
ئەيتقىل بۇگۇن نە ئۇچۇنكىم قۇرۇق ياندىڭ؟

ھەسەن ۋەزىرمۇ راستىنى ئېيتماي بولمىدى:

بايان ئەتسەم شاھىم مېنىڭ كورگىنىمنى،
ساداق بىرلە تاغلار ئېشىپ يۇرگىنىمنى،
بىر قىيادىن ئوخچۇپ، ئېپار كىيىك چىقتى،
ئاگا قاراپ ھامىلغىن دىلىم ئۇقتى
ئاتاي دىسەم، قولۇم تىترەپ ئاتالمىدىم،
ئۇنى نابۇت ئەيلىمەككە پاتالمىدىم.
ئاغچا ئايىم شۇ كىيىكتەك ئىككى قاتتۇر،
ئۇمۇ بىزگە ئىلاھىمدىن ئىلتىپاتتۇر.
راۋا كوردۇم ئوز يولىغا كەتكوزۇشنى،
پەرزەنت كورۇپ، مۇرادىغا يەتكوزۇشنى.

شاھى ئاباسخان ۋەزىر سوزىدىن سوگرە ئويلاپ: "ھەيرانمەن بۇ غەلىتە ھال، چۇشۇمدىمۇ ئايان بولدى بىر پال!" — دىدى.

ھەسەن ۋەزىر: "قۇدرەتلىك شاھىم، مۇبارەك چۇشلىرىدىن خەۋەردار بولۇشقا مۇمكىنمىكىن؟" — دەپ سورىدى.

شاھی ئاباساخان: "قايسى كۈنىسى بىر چۈش كوردۇم، چۈشۈمدە بىر جۈپ قۇش كوردۇم. بىرى رەڭدار سۇمرۇغ، بىرى ئەنقا، كۇمۇش قۇيرۇق. پەرۋاز قىلدى بېشىمدىن كەتمدى، تۇتاي دىدىم تۇتۇق بەرمدى. بۇ چۈشۈمدىن ھەيرانمەن، شۇندىن بۇيان خىيال ئىچىدە پەرىشانمەن. قېنى، دانىشمەنلەر، ئېيتىڭلار بۇنىڭ تەبىرى قانداق؟" — دەپ ئەتراپىدىكى دانىشمەنلەرگە سوئال نەزەرى بىلەن قارىدى. دانىشمەنلەر بەس-بەستە قۇرئـە كىتاپلىرىنى ئېچىشتى. بىرسى خوشامەتكۈيلۇق بىلەن شاھى ئاباساخان ئالدىدا پۈكلىنىپ ئولتۇرۇپ ئېيتتىكى: "كىتابىللادا ئېيتىلىشچە، كىمەرسىكى چۈشىدە قۇش كورسە سائادەتنىڭ بىشارىتى بولغاي، شاھىمىزنىڭ بېشىغا قوشلاپ دولەت قۇشى قونغاي، غەزنە لىققىدە ئالتۇن - كۇمۇشكە تولغاي" — دىدى. يەنە بىر دانىشمەن تەمكىنلىك بىلەن: "بىر جۈپ قۇش جۈپ پەرزەنتكە ئىشارىدۇر، شاھىمىز دەرگاھىدا ئىككى پەرزەنت دۇنياغا كېلۇر، ئۇنىڭ بىرى شاھزادە ئوغلان، بىرى خانزادە رىزات بولۇر" — دەپ تەبىر بەردى. شاھى ئاباساخان بۇ تەبىردىن رازى بولۇپ شات - خوراملىققا چومدى. ئوردا ئاكابىرلىرىغا قاراپ: "ۋەزىر، بەگلىرىم، تەبىرلەردىن سۇيۇندۇم، بىر جۈپ قۇشنىڭ چۈشۈمگە كىرىشى ئۇلۇغ تەڭرىمىنىڭ ئىلتىپاتى، بوغاز كىيىمكىنىڭ ھەسەن ۋەزىر ئىككىمىزگە ئۇچرىشى نىيەت - ئىقبالىمىزنىڭ ئوخشاش بولۇشى، بۇ تەقدىرنىڭ قىسمىتى. شۇل ۋەجدىن خاسىيەتلىك ئىش قىلغايمەن:

"بۇرادىرىم، ھەسەن ۋەزىرىم، ياۋنى يىڭىشتە شەمشىرىمدۇر، يۇرتنى سوراشتا كەمىرىمدۇر، قېنى، دىۋان بېگى، ئەھدىنامە يېزىلسۇن، ئىككىمىزنىڭ موھۇرى بېسىلسۇن" دەپ جاكا قىلدى.

ھەسەن ۋەزىر "ھەشقاللا! شاھىمىزنىڭ ئىلتىپاتىغا" دەپ تازىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن ئەھدىنامىنىڭ شەرتلىرىنى شاھتىن سورىدى. شاھى ئابباسخان: "ئەگەر تۇغۇلسا بىرى ئوغۇل، بىرى قىز، بالىغ بولغاندا نىكا قىلغايمىز، ئەگەر تۇغۇلسا ھەر ئىككىسى ئوغۇل، بولسۇن بىرى ئەلەم، بىرى قەلەم بىلەن مەشغۇل. ھەر ئىككىسى قىز بولسا مۇبادا، ھەمشىرە، ھەمدەم بولۇپ ئۆتكەي دۇنيادا. بۇ ئەھدىگە كىمدە ـ كىم بولسا بىۋاپا ۋە ياكى خۇسۇمەت بىلەن چىقارسا غەۋغا، خەلقى ئالەم ئالدىدا بولغاي يۈزى قارا، رەسۋا! بۇنىڭغا جىمىكى ۋەزىر، بەگلىرىم بولغاي گۇۋا" دەپ پۈتۈشنى جاكالىدى. ئەھدىنامە دىۋان بېگى تەرىپىدىن قايتا بىر قېتىم ئوقۇلغاندىن كېيىن ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ "ئامىن!" — دېيىشتى. شۇ ئەسنادا ئۇچقاندەك ئات چاپتۇرۇپ ئابدۇللا شاتىر يېتىپ كەلدى. شاھقا خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدى. شاتىر شاھى ئاببا سخاننىڭ ئايىغىنى سۆيۈپ: "سۆيۈنچە، شوھرەتلىك شاھىم، تەۋەللۇت① قىلدى خانىش ئايىم" — دېدى. شاھى ئاببا سخاننىڭ چىرايىغا كۈلكە ياماشتى: "ئى سەلتەنەتلىك نەۋكەر بېگى؛ بورىمۇ، تۈلكىمۇ؟ تېزدىن جاۋاپ بەر" — دەپ سورىدى. ئابدۇللا شاتىر تىلىنى چايناپ: "سا... سا... ساخاۋەتلىك خانىش ئايىم تۈلكىدىن خەۋەر يەتكۈزدى" — دېدى. ئارقىدىن ئات چاپتۇرۇپ يەنە بىر خەۋەرچى يېتىپ كەلدى. ھەسەن ۋەزىر ئالدىغا كېلىپ: "خۇش خەۋەر ئۇزلىرىگە ۋەزىر ئەزەم، بورىدىن خەۋەر بەردى ئاغچا مەلىكەم" — دېدى. ھەممەيلەن: "مۇبارەك بولسۇن، مۇبارەك بولسۇن!" — دەپ ھەسەن ۋەزىرنى تەبرىكلەشتى. ئارقىدىن شاھى ئاببا سخان جاكارچىغا: "جاكا قىلـ

① تەۋەللۇت — كۆزى يورۇش، بوشىنىش.

غىن، ئاۋام ئاڭلىغاي، قىرىق كېچە ـ كۈندۈز توي ـ تاماشا بولغاي، خوشنا قورغان ـ بەگلىكلەر خەۋەر تاپقاي" — دەپ بۇيرۇدى. ھەسەن ۋەزىر ئوغلىنىڭ گۈل يۈزىنى تېزرەك كورۇش ئارزۇسىدا "قۇدرەتلىك شاھىم، ئوغلۇمنى كورگەچ، توي تەييارلىقىنى قىلاي" — دەپ قايتىشقا ئىجازەت سورىدى. شاھى ئاباسخان بېشىنى لىڭ ـ شىتىپ: "ساڭا ئاق يول بولسۇن، دىۋان بېگى ھەمدەمدە بولسۇن" — دەپ ماقۇل بولدى.

ئەلقىسسە، ھەسەن ۋەزىر شاش قاشقا ئېتىغا مىنىپ، بىر ـ قانچە نوۋكەرلەرنىڭ ھەمرالىقىدا ئويىگە قاراپ راۋان بولدى. شىكار مەيدانىدا شاھى ئاباسخان ئالدىدا نەغمە ـ ناۋا باشلاندى. چەۋەندازلار جور بولۇپ ساما سالدى، مەشرەپ ئەۋجىگە ئالدى. بىر خەۋەرچى ھاسىراپ ـ ھومۇدەپ شاھى ئاباسخاننىڭ خوش كەيپىنى بۇزدى. "قۇدرەتلىك شاھىم، ھەسەن ۋەزىر، ھەسەن ۋە ـ زىر......" دەپ سوزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدى. شاھى ئاباسخان چوچۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ: "ھە، نىمە بولدى؟ تېز ئېيت" — دىدى. "ۋەزىر ئەزەمنىڭ ئېتى تاشقا پۇتلىشىپ يىقىلدى. جانابى ۋەزىر ئاتنىڭ تېگىدە قالدى...... ئەجەل قۇشى قويىنىغا ئالدى...... 'ئاھ ئوغلۇم، غېرىپ قالدىڭ، غېرىپ'، دەپ نەپىسى ئۈزۈلدى......" — دىدى. شاھى ئاباسخان بېشىنى تۈۋەن ئېگىپ: "ئاھ بۇرادىرىم، ۋاقىتسىز كەتتىڭ، 'غېرىپ قالغان ئوغلۇم' دىگەن بولسا، ۋەزىرىم ھورمىتى ئۈچۈن ئوغلىنىڭ ئېتى 'غېرىپ' بولسۇن. ئورنىدا دادى ـ سىنىڭ ئورنىنى باسسۇن" — دەپ شىكاردىن ياندى.

پادىشا ئوردىغا قايتىپ كېلىپ قىزىنى كوردى. ئۇ ئاپتاپ مۇسەللىك خۇش سۇرەت ئىدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ بالىغا شاھ سەنەم دەپ ئات قويدى. دادىسىنىڭ مۇبارەك يۈزىنى كورۇشكە

ئېسىپ بولىنغان بىچارە ئوغۇل راست غېرىپ بولۇپ قالدى.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم بىلەن غېرىپ 4 ياشقا قەدەم قويغاندا بىرگە مەكتەپكە باردى، بىللە ئوقۇپ چوڭ بولدى. ئاستا - ئاستا كوڭلى بىر بىرىگە چۈشۈپ ئاشىق - مەشۇق بولۇپ قالدى.

كۈنلەردىن بىر كۈنى غېرىپ بىلەن شاھ سەنەم ۋەدە قىلىشىپ ئېيتتىكى: "ئەتە مۇشۇ قارۇلغا قايسىمىز بۇرۇن كەلسەك كېيىن كەلگىنىمىزدىن توققۇز بوسە① ئېلىپ، توققۇز دانە گوھەر ئۇتۇۋالساق" — دەپ ئۆز ئۆيلىرىگە كېتىشتى. شۇ كېچىسى تاڭ ئاتقىچە شاھ سەنەمنىڭ كوزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. سۇبھى ۋاقتىدا ئورنىدىن قوپۇپ بەلگىلەنگەن قارۇلغا كېلىپ ساقلاپ ئولتۇردى. بىر سائەتتىن كېيىن شاھ غېرىپ يېتىپ كەلدى. شاھ سەنەمخان غېرىپنى "ئەمدى كەلدىڭمۇ" — دەپ بويىنىدىن قۇچاقلاپ توققۇز بوسە ئېلىپ توققۇز دانە گوھىرىنى ئۇتۇۋالدى. يەنە كەچ بولۇپ ئۇلار مەكتەپتىن ياندى. قايتىشىدا يەنە ۋەدە قىلىشتى. بۇ كېچىسى غېرىپ ئۇخلىماي ئولتۇرۇپ تاڭغا يېقىن ئۇخلاپ قالدى. شاھ سەنەم يەنە سەھەردە قوپۇپ نىشانغا كېلىپ كۈتۈپ تۇردى. شۇنداق قىلىپ غېرىپنى يەنە ئۇتۇۋالدى.

ئەلقىسسە، غېرىپ شاھ سەنەمگە ئون سەككىز بوسە بىلەن ئون سەككىز گوھىرىنى ئۇتتۇرۇپ قويغىنىغا كوپ مالال بولۇپ ئويىگە قايت... ئانىسى غېرىپنى بۇ ھالدا كورۇپ ئېيتتىكى: "ئى بالام، نېمە ئۈچۈن مۇنچە مالال بولدىڭىز؟" — دېدى. غېرىپ ئانىسىغا ھەممە سەرگۈزەشتىلىرىنى يوشۇرماي بايان قىلدى. ئانىسى ئېيتتىكى: "ئى غېرىپجان! ھەرگىز مالال بولماڭ. شاھ سەنەمخان

① بوسە — سۆيىنەك، سۆيۈش.

سىزگە بەخشەندە قىلىنغان، پادىشا ئاتىڭىز بىلەن بۇ توغرىدا
شەرتلىشىپ خەت - موھۇر قىلىشقان. جىمىكى خالايىق گۇۋالىق
بېرىشكەن، ۋەدىگە خىلاپلىق قىلماسلىقنى دېيىشكەن" — دەپ
ئىپەك قەغەزگە پۈتۈلگەن خەتنى ئوغلىغا كورسەتتى. غېرىپ خەتنى
كورۈپ چەكسىز خوشاللىق ئىچىدە ئۆيىگە كەتتى. شۇ كېچىسى
چۈشىدە ئۇ ھەزرىتى رەسۇل ئەكرەم، سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەل-
لەمنىڭ مۇبارەك قوللىرىدىن گۆھەردىكى چىھىل تەنلەر① سوھ-
بىتىدە مۇھەببەت شارابى ئىچتى. چىھىل تەنلەر شاھ سەنەمنى
غېرىپقا ئەقد② نىكا قىلدى. غېرىپ ئويغىنىپ ئاجايىپ خۇش
كەيىپ بولدى. سۇبھىدا ئېچىلغان قىزىلگۈلدەك چېھرىگە تولدى.
شۇنىڭ بىلەن غېرىپ تاڭ سەھەردە بەلگىلەنگەن قارۇلىغا بېرىپ
"شاھ سەنەم كېلىدۇ" دەپ تەقەززالىق بىلەن كۈتتى. چاشتىگاھ
بولدى، شاھ سەنەم كەلمىدى. ئاخىر غېرىپ شاھ سەنەمدىن
يامانلاپ مەكتەپكە راۋان بولدى.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم ھەم تاڭ سابادا قوپۇپ مەكتەپكە
ماڭاي دەپ تۇرۇشىغا ئانىسى پادىشاغا قاراپ:

— "ئەمدى شاھ سەنەم بالىغ③ بولۇپتۇ، سىنەسى ئۇرلەپ
تۇرۇپتۇ، كۈندىن - كۈنگە مەكتەپكە سەھەر تۇرۇپ كېتىۋاتىدۇ،
مۇندىن كېيىن مەكتەپكە ئەۋەتىش ياخشى بولماس، خەلقى-
ئالەم سۆز - چۆچەك قىلار" — دىدى.

پادىشا جاۋۋەن: "ئۇنداق بولسا شاھ سەنەم مەكتەپكە

① چىھىل تەن — قىرىق نەپەر كىشى (دىنىي رىۋايەتتە ئۇلۇغ ئەۋلىيا ھېسابلانغان كىشىلەر) — چىلتەنلەر.

② ئەقد — باغلاش.

③ بالىغ — بالاغەتكە يېتىش.

بارمسۇن، بالاغەتكە يەتكەن بولسا غېرىپقا بېرۇرمىز، ۋەدىمىزنىڭ مېۋىسىنى كورۇرمىز" دىدى. شاھنىڭ خاتۇنى خانىش ئايىم خاپا بولۇپ: "بۇ قانداق بىناموسلۇق! غېرىپ دىگەن بىر ئاتىسىز يېتىم بالا، بىز شاھ نەسلى تۇرۇقلۇق يېتىم بالىغا قىز بېرىمىز-مۇ؟" — دەپ كايىدى.

پادىشا: "ھەسەن ۋەزىر ھاياتلىغىدا ۋەدە قىلىشقان، ۋەدىگە خىلاپلىق قىلماسلىققا خەت-موھۇر ئېلىشقان، تۇرساق ئەل-جاما- ئەتكە نىمە دەپ جاۋاپ بېرىمىز" — دىدى.

خانىش ئايىم: "ئۇ قاچانقى گەپ، 18 يىل ئوتۇپ كەتتى، ۋەدىمۇ ئەستىن چىقىپ كەتتى. خەتنى يىرتىۋەتسەكلا بولدىغۇ!" دەپ پادىشانىڭ رايىنى ياندۇردى.

شاھ سەنەم ئويدە ئولتۇرۇپ ئاتا-ئانىسىنىڭ مەسلىھىتىنى ئاڭلاپ چوچۇپ كەتتى. "ۋادەرىخا! ئەمدى ئىش باشقىچە بول-دى، يارىمنى كورمەك بەسى مۇشكۇل بولدى، دىلىم شۇ تاپ غەمگە تولدى" دەپ غېرىپتىن جۇدا بولغىنىغا كوڭلى بۇزۇلۇپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

زۇلمىڭ بىلەن قابە پەلەك بىزنى غەيرى يارە① سالدىڭ.
ئىبراھىمدەك ئوتقا تاشلاپ جاپا بىرلە نارە② سالدىڭ.

كوتەردى كوڭۇل خوشىنى، بۇزۇلدى گۇلشەن ھوسنى،
قۇرۇتتى ئاسمان يېشىنى، بىزنى خۇنى خارە③ سالدىڭ.

---

① يارە — "يارغا" مەنىسىدە.

② نارە — نار-ئوت.

③ خۇنى خارە — قان يۇتماق، قاتتىق قايغۇ چەككۇچى، غەمكىنلىك.

ھېچ قويمىدى ئۇز ھالىمە، رەھمەتمىدى ئەھۋالىمە
يەتكۈزمىدى ۋىسالىمە، ھىجران دەشتى زارە① سالدىڭ.

بىزنى لەيلى - مەجنۇن ئېتىپ، كېچە - كۈندۈز قان يىغلىتىپ
يېشىمىزنى سەلدەك ئېتىپ، بۇ غەم بازارە سالدىڭ.

سەنەم ئىزلەر ئۇلپىتىنى، ھېچكىم بىلمەس كۆلپىتىنى،
ئىشلىتىپ جاپا تىغىنى، يۈرىگىمنى پارە قىلدىڭ.

ئەلقىسسە. شاھ سەنەمنىڭ بېيىتىنى ئاڭلاپ، ئاغچى ئانىسى يىتىپ كەلدى: "ئى شاھ سەنەمخان، سىزگە نىمە دەرت - ئەلەم يەتتى. بۈگۈن رۇخسارىڭىز باشقىچە سولۇپتۇر، ئاھۇ كوزىڭىز غەمكىن بولۇپتۇر، دەرت - پىغانىڭىزنى ماڭا بايان ئەيلەڭ، مەن ئىلاج قىلىپ چارىسىنى كورەرمەن" — دىدى.

شاھ سەنەم ئاغچى ئانىسىغا مەكتەپ ھەم يوللاردىكى ۋەدە، يوسە سەرگۈزەشتىلىرىنى، شۇڭا مەكتەپكە بارالمىغانلىقىغا نادامەت چېكىدىغانلىقىنى بىر بىرلەپ بايان ئەيلەپ زار - زار يىغلىدى.

ئاغچى ئانا شاھ سەنەمدىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ: "ئى شاھ سەنەمخان، مەن بىر بانا بىلەن سىزنى مەكتەپكە ئېلىپ باراي، شۇ تاپتا شاھنىڭ ھوزۇرىغا كىرىپ، مەن بۈگۈن مەكتەپكە بېرىپ موللامنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ كېلەي، دىسىڭىز پادىشا جاۋاپ بېرۇر، شۇ بانىدا غېرىپجان بىلەن ئۇچراشقايسىز" — دىدى.

شاھ سەنەم ئاغچى ئانىسىنىڭ دىگىنى بويىچە قىلدى.

شاھى ئاببىاسخان:

---

① زارە — ئازار بېرىش (ئازار مەنىسىدە).

— راست ئېيتتىڭىز بالام، مولىلىڭىزنى رازى قىلىڭ، — دېدى. ئاندىن غەزىنىچىگە "مىڭ تەڭگە پۇل بەرگىن" — دەپ بۇيرۇدى. شاھ سەنەم مىڭ تەڭگىنى ئېلىپ ئاغچى ئانىسى بىلەن مەكتەپكە راۋان بولدى. مەكتەپ ھويلىسىغا كىرىپ پەنجىرىدىن قاراپ كوردىكى، غېرىپ بىچارە غەپلەت خۋاپ①، جىگىرى كاۋاپ، قولىدا كىتاپ، كوزلىرى پۇرئاپ② بولۇپ يىغان بىلەن مۇڭلىنىپ، بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئى يارانلار، قەدىردانلار
نە بولدى يارىم كەلمىدى.
ئىشقى ئوتىدا كويىدۇ جانلار
نە بولدى يارىم كەلمىدى.

كېلۇرمەن دەپ ۋەدە قىلدى
ئەمدى مېنى دەرتكە سالدى.
مانا ۋاقىت چاشگاھ بولدى
نە بولدى يارىم كەلمىدى.

گۇل يۈزىنى كورگۇم كېلۇر،
بىللىلىشىپ يۇرگۇم كېلۇر،
دائىم دەۋران سۇرگۇم كېلۇر،
نە بولدى يارىم كەلمىدى.

---

① غەپلەت خۋاپ — غەپلەت ئۇيقۇسى.
② پۇرئاپ — ياشقا تولغان.

دەرت ئۈستىگە دەرتلەر بولدى،
غېرىپ دىلغا ھەسرەت تولدى.
قولۇمدىكى گۈلۈم سولدى،
نە بولدى يارىم كەلمىدى.

يا بىر يامان دەرتكە قالدى
ياكى ئۆنى بەنت① كە سالدى،
يا زىندانغا سولاپ ئالدى،
نە بولدى يارىم كەلمىدى.

يۈرەك بولدى پارە-پارە،
بۇ دەرتلەرگە بارمۇ چارە.
يىغلار غېرىپ بۇ بىچارە،
نە بولدى يارىم كەلمىدى.

ئەلقىسسە، غېرىپ بىچارە يىغلاپ ئولتۇراتتى. موللىسى كىرىپ "نىمە ئۈچۈن ساۋىقىڭنى ئوقۇماي يىغلاپ ئولتۇرىسەن؟" دەپ غېرىپقا قاتتىق دۈۋۈس قىلدى.

غېرىپ موللىسىغا قاراپ خۇن جىگەرلىدىن نەزمە تۈزۈپ كۆڭلىدىكىنى ئېيتتى:

كۆنلەر چىقىپ چاشگاھ بولدى
يارىمنى بىر كورسەم كاشكى.

① بەنت — نەزەر بەنت.

كورۇشمىگەن ئەھۋالىدىن،
بىر سوز سورىسام ئەردى كاشكى.

چاشگاھ ئۇتسە، كۈن چۈش بولۇر
يارنىڭ كوڭلى ناخوش بولۇر،
ئەمدى كورمەك تەشۋىش بولۇر،
بىر كورسەم ئەردى كاشكى.

چۈشتىن كېيىن بولۇر پېشىن،
يارىمنىڭ كوڭلى ئەۋرىشىن،
ئەۋرىشىمدەك بويلارىغا
چىرمىشىپ ئولسەم كاشكى.

پېشىن ئوتسە بولۇر دىگەر،
يار ئىشقىدا كويەر جىگەر،
يار كەلمىسە مۇندا ئەگەر،
مەن بارسام ئەردى كاشكى.

دىگەردىن سوڭ بولغۇسى شام،
باغرىم مېنىڭ كويگەن بىر شام،
قانداق ئوتەر بۇگۈن ئاخشام
بىر كورسەم ئەردى كاشكى.

شامدىن كېيىن خۇپتەن بولۇر،
ئاشىق - مەشۇق جۇپتەن بولۇر،

يارىم ئچۇن يەكتەن① بولۇر،
بىر كورسەم ئەردى كاشكى.

خان ئوردىسى بەلكىم خالى،
خاراپ مۇندا غېرىپ هالى،
نە هالدىدۇر يار ماجالى②
بىر كورسەم ئەردى كاشكى.

ئەلقىسسە، غېرىپجان كوزلىرىدىن هىجران ياشلىرىنى توكۇپ ساۋىغىنى ئوقۇشقا مەشغۇل بولدى. شاھ سەنەم پەنجىرىدىن بۇ هالنى كورۇپ كوڭلى بۇزۇلدى، تاقەتسىزلىك بىلەن موللىسىغا: "بۇگۇن غېرىپنى ئازات قويۇپ بەرسىڭىز" — دەپ يۇرەك باغرىدىن بۇ مۇخەممەسنى ئوقۇدى:

بۇلبۇلى بىچارىسەن گۇل ئىشقىدا پەريادى قىل،
ئاشىقى سەرگەشتە بولساڭ ئۇيقۇنى بىدارى قىل،
تىنمايىن شامۇ-سەهەرلەر يىغلاپ تۇرۇپ پەريادى قىل،
يار ئۇچۇن سالدىم ئىمارەت ئىشقى يول ئابادى قىل
جانىم موللام بىر زامان شۇل يارىنى ئازادى قىل.

هەر كىشى مۇنداق بالالار بىرلە بولسا بى شۇمار،
قالمىسۇن كوڭلىدە ئارمان زەردە يەڭلىغ ئىختىيار،
تىترىشۇر روهى سىماپتەك تەندە جانىم بىقارار

① يەكتەن — يالغۇز.
② ماجالى — هالى

يار بۇ يەردە زار يىغلار، مەن ئۇ يەردە ئىنتىزار
جانىم موللام بىر زامان شۇل يارىنى ئازادى قىل.

بەر مۇئەللەق شۇل زامانكىم، شوھرىتىڭدىن باكىرەم،
دەرگاھىڭغا يۈز تۇتۇپ دائىم ۋىسالىڭ ئىزدەرەم،
بال ئورنىدا ماڭا ئاغۇ ئىچۈردى دەردۇ-غەم،
تەلمۈرۈپ دائىم گادايدەك يارنى ئىزلەر شاھ سەنەم،
جانىم موللام بىر زامان شۇل يارىنى ئازادى قىل.

ئەلقىسسە، موللىسى شاھ سەنەمدىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ: "بۇلارنىڭ ئارىسىدا مۇنداقمۇ ئىشلار بار ئىكەن، ئۇلارنى بىر بىرى بىلەن كورۇشتۇرەي" — دەپ مەكتەپ بالىلىرىنى ئازات قويۇۋەتتى. غېرىپنى بولسا "سەن ساۋىقىڭنى تەكرارلا "دەپ ئېلىپ قالدى. ئۇندىن كېيىن موللىسى شاھ سەنەمگە "ئەمدى كىرگىن" — دەپ ئىشارەت بەردى. شاھ سەنەم خۇشال بولۇپ مىڭ تەڭگىنى موللىسىنىڭ ئالدىغا قويدى. موللىسى شاھ سەنەمنىڭ بەختىگە دۇئا ئەيلىدى. شاھ سەنەم غېرىپ بىلەن كورۇشتى. ئۆزئارا كوڭۈل ئېيتىشىپ يىغلاشتى، شاھ سەنەم غېرىپجانىنىڭ مىسكىن يۈزىگە تەلمۈرۈپ: "ئى غېرىپجان! ئەمدى بىر بىرىمىز بىلەن كورۇشمىگىمىز تەس بولدى، گۈلىمىز خازاندەك سولدى، بۇگۈن بەلگىلەنگەن قارۇلغا كېلەلمىگىنىمىنىڭ ۋەجى شۇ بولدى" — دىدى.

غېرىپ ھاڭ-تاڭ قالدى، شاھ سەنەم: "ئەمدى بىزدىن دولەت كەتتى، بېشىمىزغا ئەلەم يەتتى" — دەپ يىغلىدى. بىر بىرىگە سوئال-جاۋاپ قىلىپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

سەنەم:

قولاق سېلىپ ئىشتكىل مېنىڭ ئەرزىمنى،
ئەمدى بىزدىن بۇ دەۋران كەتتى غېرىبىم.
خۇدا سالدى بۇ جۇدالىق دەردىگە،
دۇشمەنلەر ئارىمىزغا چۈشتى غېرىبىم.

غېرىپ:

ئارىغا تام چۈشتى دەپ قايغۇرمىغىل،
قىزىلگۈلدەك ئاچىلىپ، ھەرگىز سولمىغىل،
ئاشىق بولساڭ غېرىبىڭدىن كەچمىگىل،
جۇدالىقنىڭ ئاقىۋەت ۋىسالى باردۇر.

ئەلقىسسە، غېرىپ شاھ سەنەمگە قاراپ:

— ئى جانىمنىڭ جانانىسى، يۈرىگىمنىڭ سەكپارىسى، سېنىڭ ئاتاڭ بىلەن مېنىڭ ئاتام بىز تۇغۇلماستىن بۇرۇن ئۆزئارا ۋەدىلىشىپ خەت-موھۇر بېسىشقان ئىكەن، ئۇ خەت كىتاۋىمدا ساقلاقلىق، دىلىمدا يادلاقلىق، — دەپ خەتنى شاھ سەنەمگە سۇندى. شاھ سەنەم خەتنى كورۇپ نەھايەت خوشال بولۇپ كىتاۋدىنىڭ ئارىسىغا سالدى. شاھ سەنەم دەررۇ ئۆيىگە قايتىپ كىتاۋنى ئاتىسىغا بەردى. پادىشا كىتاپنى ۋاراقلىغان ئىدى، ئارىسىدىن مۇندىن 18 يىل مۇقەددەم ھەسەن ۋەزىر بىلەن شەرتلەشكەن تىلخەت چىقتى. پادىشا بۇ خەتنى خاتۇنىغا كورسىتىپ: "ئەمدى بولمىدى، سىر ئاشكارا بوپتۇ، ۋەدە بويىچە ئىش قىلماقتىن باشقا ئامال قانچە؟" — دىدى. بى ئەقىل خاتۇن كوزىنى چەكچەيتىپ: "مۇنداق بىناموسلۇق ئىشقا ۋاپا قىلغىلى بولمايدۇ" — دەپ خەتنى يىرتىپ ئوتقا تاشلىدى. ئارقىدىن: "غېرىپ قىزىمىزنى يولدىن چىقاردى، شاھىنىڭ ئىناۋىتىگە داغ چۈشۈردى. ئەمدى قاراپ

تۇرساق بولماس، غېرىپنى كوزدىن يوقاتمىساق كوڭۇل تىنماس، غېرىپنى ئانىسىغا قوشۇپ يىراق جايغا پالايلى، شاھ سەنەمنى قولىمىزغا ئالايلى" — دىدى.

خاتۇنىنىڭ ئەقلى بويىچە شاھى ئاباسخان ياساۋۇللىرىغا: "غېرىپ ئائىلىسى بۇگۇندىن قالدۇرماي باغدات شەھرىگە پالانسۇن" — دەپ ئەمر قىلدى.

ياساۋۇللار پادىشانىڭ ھوكمىنى بەجا كەلتۇردى، غېرىپقا مىرغەزەپ جاللاتلارنى قوشۇپ پالىماقچى بولدى.

غېرىپ غەزەپ بىلەن: "مېنىڭ پادىشا ئالدىدا نىمە گۇنايىم بار؟" نىمە ۋەجىدىن بىزنى پالايدۇ؟ بوينۇمغا تاقاق سېلىپ چېرىكلەر پالايدۇ؟ — دىدى.

جاللات بېگى: بىز گۇناھىڭنى بىلمەيمىز، پادىشانىڭ يارلىغى شۇدۇر، ئىجرا قىلماسلىققا ھەددىمىز يوقتۇر، دەپ ئانىسى ۋە سىڭلىسىنى قوشۇپ مەجبۇرى ئېلىپ ماڭدى. غېرىپجان يالاپ ماڭغان ياساۋۇللارنى پەسەنت قىلماستىن پىغان ئىچىدە غەزەل ئوقۇپ، يۇرتىدىن خوشلاشماقچى بولدى:

كاج پەلەكنىڭ دەردىدىن،
يۇرەكلەردە داغلار قالدى.
بۇلبۇلنى ئايرىپ گۇلدىن،
خوشناۋالىق باغلار قالدى.

تەك تۇغۇلۇپ بىللە ئوسكەن،
مۇھەببەت ئىشقىدا كويگەن،

چىن ئومۇرلۇك ۋەدە بەرگەن،
خوشال پۇرسەت چاغلار قالدى.

ئەجداتلىرىم تەرى ئاققان،
ئۆز باغرىدا مېنى باققان.
ھەسەن ئاتام باغرىن ياققان
مىرغىزارلىق تاغلار قالدى.

مېنى پالار قولۇم باغلاپ،
يۈرىگىمنى ئوتتا داغلاپ،
سەنەم جانىم قالدى زارلاپ
مۇندا ھۇقۇش-زاغلار قالدى.

ئەلقىسسە، غېرىپنىڭ پالانغانلىق خەۋىرىنى شاھ سەنەم ئاڭلاپ "ۋا دەرىخا! مەن غېرىپجاندىن جۇدا بولىدىغان ئوخشايمەن" دەپ جاللات بېگىگە مىڭ تىللا چىقىرىپ بېرىپ: "غېرىپنى مېنىڭ راۋىقىمنىڭ ئاستىدىن ئېلىپ مېڭىڭلار، ئاخىرقى مەرتە گۈلئۇزارىنى كورۇۋالاي" — دەپ يالۋۇردى. جاللاتلار بېگى ئابدۇللا شاتىر مىڭ تىللانى چونتىگىگە سېلىپ شاھ سەنەمنىڭ تەلىۋىگە ماقۇل بولدى. شاھ سەنەم غېرىپنى بۇ ھالدا كورۇپ خۇن-جىگىرىدىن زار-زار يىغلاپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

سەنەم:

مۇندىن كېتەر بولساڭ باغدات شەھرىگە
غېرىپ سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ئاللا سالدى بۇ جۇدالىق دەردىگە
غېرىپ سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

غېرىپ:

مېنى كەتتى دېبان مالال بولمىغىن،
كوپ يىغلىما سەنەمجان كەتسەم كېلۇرمەن.
قىزىلگۇلدەك ئېچىلىپ ھەرگىز سولمىغىن،
كوپ يىغلىما سەنەمجان كەتسەم كېلۇرمەن.

سەنەم:

يىغلىماي مەن نە ئەيلەيىن كوڭلۇم بۇزۇلدى،
مۇھەببەتنىڭ رىشتىسى جاندىن ئۈزۈلدى.
پېشانەمگە ئۇشبۇ قىسمەت يېزىلدى،
غېرىپ سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

غېرىپ:

مېنى كەتتى دەپ يارىم بولما سەرگەردان
ھەر قىيانە بىقىشنىڭ دەردىگە دەرمان.
ئامان - ئېسەن بولسام، تەندە ھايات جان
كوپ يىغلىما سەنەمجان كەتسەم كېلۇرمەن.

سەنەم:

سەنەم دەرلەر: جاپا بىرلە جەۋرەم بار،
چىن ئاشىقمەن تا ئەبەتكە سەۋرەم بار،
كېلەلمىسەڭ يول ئۈستىدە قەۋرەم بار،
غېرىپ سېنى بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

غېرىپ:

غېرىپ ئېيتۇر: پېشانەم كاج بولمىسا،
ئەجەل يېتىپ شۇم پەيمانىم تولمىسا،

چوللەر ئارا ئۇمىت گۇلۇم سولمىسا،
كوپ يىغلىما سەنەمجان كەتسەم كېلۇرمەن.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم باھار يامغۇرىدەك توكۇلۇپ، قەددى ـ قامىتى پۇكۇلۇپ، يۇرەك ـ باغرى چاك ـ چېكىدىن سوكۇلۇپ راۋاق ئۇستىدە قالدى. غېرىپ شاھ سەنەم بىلەن يىراقتىن دىدارلىشىپ، كوزلىرىدە ۋىدالىشىپ يولغا راۋان بولدى. شاھ سەنەم غېرىپنىڭ يولىدىن كوزىنى ئۇزمەي كوڭلى بىارام بولدى. غېرىپجانغا ئامانلىق تىلەپ بىر مۇناجات ئوقۇدى:

كارامەتلىك قادىر خۇدا، غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم،
ئەزىز ياردىن بولدۇم جۇدا، غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

بولالمىدىم ئاڭا ھەمدەم، يۇرىگىمنى قاپلىدى غەم،
ئاتىمىز ھەزرىتى ئادەم، غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

بۇ بېشىمغا چۇشتى سەۋدا، مەدەت قىل ھەزرىتى مۇسا،
ئاشىقلار پىرى يۇسۇپ ـ زىلەيخا، غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

بۇ دەردىمگە ئەيلە دەرمان، تىۋىپلارنىڭ پىرى لوقمان،
ئاللا يولنى قىلغىل ئاسان، غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، غېرىپ شۇ يۇرگەنلىرىچە نەچچىلىگەن مەنزىلـ لەردىن ئېشىپ، چول ـ باياۋانلارنى بېسىپ، تاغۇ ـ دەريالارنى كېسىپ قىرىق كۇندە شەھرى باغداتقا يېتىپ كەلدى. بۇلارنىڭ باغداتقا

يېتىپ كەلگەنلىگىدىن خەۋەر تاپقان باغدات ئەھلى ئۇلارغا ئىززەت-ئىكرام بىلدۇرۇپ كۈتۈۋالدى.

غېرىپجان بۇ يەردە سۇنۇق كوڭلىنى شىكارغا چىقىش بىلەن بەنت قىلدى. سەنەمجاننى سېغىنىپ بىر مۇناجات ئوقۇدى:

سابا يەتكۈز گۈلۈمنىڭ خۇش بويىنى يار سەنەمجانغا،
دىگىن ئىشقىڭدا گۈل تەردى، غېرىبىڭ چول-باياۋاندا.

يېتىلدۇردى يۈرەك قانى بىلەن ئۇ، لەيلى-رەيھاننى،
دىگەيسەن باغرى مىڭ پارە غېرىبىڭ ھىجرى-ئارماندا.

ئەلقىسسە، كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى غېرىپ يالغۇزلۇقتىن زېرىكىپ ئاتىسىدىن قالغان ئالتۇن ساقىسىنى ئېلىپ سەيلىگە چىقتى. چوڭ كوچىدا بىر قۇرئانداز مومايغا ئۇچراشتى. قۇرئانداز غېرىپنىڭ سولغۇن چىرايىغا تويماي قاراپ: "ئى ئوغلۇم، سىز ئاشىق ئوخشىماسسىز؟" دىدى. غېرىپ بۇ سوزنى ئاڭلاپ ھەيران بولدى. قىزىقىپ: "ئى موما، سىز قۇرئانداز ئوخشايسىز، ماڭا بىر قۇرئە تاشلاپ بېقىڭ، ناۋادا كوڭلۈمدىكىنى تاپسىڭىز قولۇمدىكى ئالتۇن ساقىنى سىزگە ھەدىيە قىلاي" — دەپ مومايغا يالۋۇرۇپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

قۇرئاندازىم يول ئاداشتىم
مېنى غەيرى يولغا سالغىن.
لەيلى كەبى ھەددىدىن ئاشتىم،
مەجنۇن كەبى چولگە سالغىن.

بىر يادىن ئاداشقان يارمەن
گاھ ئوتتا مەن، گاھ سۇدا مەن.
يالغۇز ئۇچقان بىر تۇرنامەن
مىرغىزارى كولگە سالغىن.

يارەن بارمۇ مەندەك قۇلغا،
كارۋان كوچۈپ چۈشتى يولغا،
نىشان ئەيلەپ ئوڭ ـ سولغا،
مېنى بىر مەنزىلگە سالغىن.

غېرىپ دەرلەر بۇ ئاتىمنى
كىمگە ئېيتاي مەن دادىمنى.
ئاللا بەرسۇن مۇرادىمنى،
مېنى توغرا يولغا سالغىن.

ئەلقىسسە، موماي غېرىپتىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ، قۇرئەنى قۇياش تەرەپكە تۇتۇپ كوردىكى: "ئى غېرىپ، سەن دىيار بەكرى پادىشاھىنىڭ قىزى مەلىكە شاھ سەنەمگە ئاشىق ئىكەنسەن، سەن تېز قايتىپ ئوزەڭنى ئىقاپلاپ گۇلچى مومايغا بالا بولساڭ، سەنەم-جانىڭ يۇزىنى كورۇشكە مۇيەسسەر بولىسەن، ناگاھ كېچىكسەڭ ئارماندا قالىسەن" — دىدى. غېرىپ بۇ سوزنى ئاڭلاپ قۇرئانداز مومايغا ئالتۇن ساقىسىنى بېرىپ، خەيرلىشىپ راۋانە بولدى. غېرىپنىڭ يۇرىگىگە شاھ سەنەمنىڭ ئوت پىراقى قايتىدىن تۇتاش-تى. غېرىپنىڭ ھالىنى كورگەن مېھرىۋان ئانىسى نادامەت چېكىپ: "غېرىپجان ئوغلۇم! چىرايىڭىز باشقىچە تۇرىدۇ، نىمانچە ھەسرەت

چىكىسىز؟" — دېدى. غېرىپ ئانىسىغا قاراپ: "ئى مېھرىۋانىم ئانا، ئەمدى تاقىتىم تۈگىدى، ماڭا رۇخسەت قىلغىن، دىيار بەكىرى شەھرىگە كېتىمەن، ئۆز يۇرتۇمدا سەنەمجان بىلەن بىللە ئۆتىمەن" دەپ ئانىسىدىن رۇخسەت سوراپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئانا جانىم، مېھرىۋانىم،
دۇئا بەرگىن، كېتەر بولدۇم.
تەركى دىدار سەنەمجانىم،
ھوزۇرىغا يېتەر بولدۇم.

چىدالمىدىم دەرت - پىراققا،
مەن بارايمەن چارباققا،
باش قويارمەن پىر - ئۇستاتقا،
ئاڭا خىزمەت ئېتەر بولدۇم.

غېرىپ ئېيتۇر: قېرىنداشىم،
كويەر بولدى ئىچۇ - تاشىم.
ئامان بولسا تەندە باشىم
ئانا يۇرتقا كوچەر بولدۇم.

ئانا جانىم غەمگۇزارىم،
غەم تىغىدىن گۇل ئۈزارىدىم،
ئېلىپ كەتكۇم ئاخىر بارىم،
ئانا يۇرتتا ئوتەر بولدۇم.

ئەلقىسسە، غېرىپجاننىڭ ئانىسى بۇ سوزنى ئاڭلاپ: "ئى بالام، ئاتاڭ ھەسەن ۋەزىر ئالەمدىن ئوتكەندىن تارتىپ مىسكىن كوڭلۇمنى سېنىڭ مۇبارەك جامالىڭنىڭ نۇرى بىلەن يورۇتۇپ كېلەتتىم، ساڭا چۇشكەن جۇدالىق ھەممىمىزگە ئاراملىق بەرمەدى. مېنىڭ ئەلاجىم قانچە؟ سېنى خۇداغا تاپشۇردۇم" — دەپ ئەلەملىك يىغلاپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ھەسەن ۋەزىر ئولدى دەپ ساڭا سۇيۇندۇم،
بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.
بىرنەچچە كۇن بويۇڭنى كورۇپ قۇۋاندىم،
بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

بىر يار ئۇچۇن قانۇ- زەرداپ يۇتەرسەن،
يىراق يۇرتقا بېشىڭ ئېلىپ كېتەرسەن،
سەۋدا بولۇپ ئىشق ئوتىغا چۇمەرسەن
بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

كوزۇمنىڭ گوھىرى، نۇرۇم سەن ئىدىڭ،
بېھىشتە فىردەۋسى ھورۇم سەن ئىدىڭ،
بەختىمنىڭ باھارى، گۇلۇم سەن ئىدىڭ
بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

باش ئېلىپ كېتەرسەن يىراق يەرلەرگە
مورەۋۋەت قىلغايسەن غەمكىن قۇللەرگە،
سالام ئېيت بىزلەرنى سورىغانلەرگە،
بارغىن بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

بىلمەيمەن مۇشكۇلۇك بولارمۇ ئاسان،
پەرۋاسىز تۇرغاندا، ۋاپاسىز زامان.
بولۇپمىز نىچۇك خاكى ـ سەرگەردان
غېرىپ بالام بىر ئاللاغا تاپشۇردۇم.

ئەلقىسسە، غېرىپ ئانىسى بىلەن ۋىدالىشىپ يۇرتىغا راۋان بولدى. يول ئۇستىدە تەگتۇشلىرى بىلەن باغ سەيلىسىگە چىقىپ يانغان سىڭلىسى گۇلجامالغا ئۇچراشتى. تالقان خالتىسىنى قولىدا كوتىرىپ، دادىسىدىن قالغان تەۋەرۇك زۇلپىقارنى يېنىغا ئېسىپ كېتىۋاتقان ئاكىسىنى كورۇپ، گۇلجامال ئالدىنى توستى "ئى ئاكا، بىزلەرنى تاشلاپ يەنە قايان بارۇرسىز؟" دەپ غېرىپجانغا تەلمۇرۇپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئارادىن ھىچ سوز ئوتمەيىن
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟
مېنىڭ گۇلۇم ئېچىلمايىن
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟

ئانامنىڭ خىزمىتىنى قىلماي
كېيەن سوراغىدا بولماي،
ئوز قولۇڭدا يەرگە قويماي
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟

بىزگە دۇنيا دوزاق بولدى،
كىيگىنىمىز كېپەن بولدى،

ئىچكىنىمىز زەھەر بولدى،
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟

بىزلەرنى ئەيلەپ بىچارە
دەردىمىزگە تاپماي چارە،
يۈرىگىمگە سېلىپ يارە
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟

يات يۇرتلارغا بىزنى تاشلاپ،
كوزىمىزنى قاندىن ياشلاپ،
تۇگىمەس بىر دەرتنى باشلاپ،
جان ئاكا قايان بارۇرسەن؟

ئەلقىسسە، غېرىپ سىگىلىسىدىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ كوڭلى بۇزۇلدى. سىگىلىسىنى باغرىغا بېسىپ، تەسەللى بەردى. خەيرلىشىپ يولغا راۋان بولدى. غېرىپ شۇ يۈرگىنىچە كۈنىنى تۈنگە ئۇلاپ ئۈچ كېچە-كۈندۈز يول يۈردى. بىر چەشمە بۇلاقنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى. بۇلاق سۈيىدە باش-كوزىنى يۇدى، قاپىغىغا سۇ ئالغاچ مۇڭلىنىپ ناخشا ئېيتتى:

يىراق مېنى هازىر ئەيلىدى بەربات،
بىر خۇداغا يىغلاپ ئېتەرمەن پەريات،
كېسەر هامان بېستون تېغىنى پەرهات،
پەرهات كەبى شىرىنجاننى كورەرمەنمۇ؟

ۋادىرىخا، مەن يارىمدىن ئايرىلدىم،
ھىجران بىلەن يىراقلاشتى دىيارىم،
قىزىل يۈزلۈك تولۇن ئايدەك نىگارىم،
بۇلبۇل بولۇپ گۈلسىز نالە قىلارمەنمۇ؟

پىغان بىلەن ھەسرەت چۈشتى باشىمە،
بىر يىتىممەن ئاغۇ چۈشتى ئاشىمە،
غېرىپتۇرمەن ھىچكىم كەلمەس قاشىمە،
يۇسۇپ كەبى زىندان ئىچرە ياتارمەنمۇ؟

ئەلقىسسە، غېرىپ ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرغاندىن كيىن ئىگىز تاققا ياماشتى. تاغ ئۈستىگە چىقىپ قارىغۇدەك بولسا، بىر غار كورۇندى. غارنىڭ ئاغزىدا ئاجايىپ بىر نۇر چاقناپ تۇراتتى؛ "نىمە ئالامەت بۇ؟ ئۇ يەردە بىر ئەۋلىيا بار ئوخشايدۇ. مەن ئاشۇ خىزىردىن ياردەم سوراي" — دەپ غارنىڭ ئاغزىغا يېتىپ باردى. كوردىكى، غاردىن ھەزرىتى شەيخ جونەيدىل باغدادى ئەزىز چىقىپ كەلدى. ھەزرىتى جونەيدىل باغدادى: "بۇ ئوغۇلدىن سوئال سوراپ باقاي، جاۋاپ بىرەلمىسە دۇئا ئەيلەپ مۇرادىغا يەتكۈزەي، جاۋاپ بىرەلسە پەرۋىش ئەيلەپ مەنزىلىگە كەتكۈزەي" — دەپ غېرىپتىن سوئال سورىدى.

جونەيدىل باغدادىنىڭ سوئالى:
ئول نىمەدۇر يىلتىزى يوق، تەندىن سۇ ئىچەر،
شاخى چەكسىز يايرىغى ئالەمنى قۇچار،
ئول نىمەدۇر، قاناتى يوق سەيلانە ئۇچار،
ئوغلۇم ئاشىق بولساڭ ماڭا جاۋاپ بەر.

غېرىپنىڭ جاۋاۋى:

يىلتىزى يوق ئادەمدۇر، روھى تەندىن سۇ ئىچەر،
كوڭلى چەكسىز بوستاندۇر، ئالەمنى قۇچار،
قاناتسىزدۇر ئادەم ئەقلى سەيلانە ئۇچار،
ماڭا ئۇستاز بولسىڭىز جاۋاۋىم شۇلدۇر.

جونەيدىل باغدادىنىڭ سوئالى:

ئول نىمەدۇر ئىگىلۇر ۋە لېكىن سۇنماس،
ئول نىمەدۇر مۇشكۇلات ـ جاپادىن قورقماس،
ئول نىمەدۇر يالقۇنلانغان ئوتى بىسىلماس،
ئوغلۇم ئاشىق بولساڭ ماڭا جاۋاپ بەر.

غېرىپنىڭ جاۋاۋى:

چىن ھەقىقەت دۇنيادا ئىگىلۇر سۇنماس،
ئىشق ئەھلى جاپادىن ـ ئولۇمدىن قورقماس،
ئىشق تىغى كېسەر تاغنى بىسى قايرىلماس،
ماڭا ئۇستاز بولسىڭىز جاۋاۋىم شۇلدۇر.

جۇنەيدىل باغدادىنىڭ سوئالى:

ئول نىمەدۇر پۇتكۇل ئالەم يورۇغى؟
ئول نىمەدۇر ئۇچيۇز ئاتمىش ياپرىغى؟
ئول نىمەدۇر سەخى ھەسەلدىن شاخى؟
ئوغلۇم ئاشىق بولساڭ ماڭا جاۋاپ بەر.

غېرىپنىڭ جاۋاۋى:

ئاي ھەم كۈندۈر پۈتكۈل ئالەم يورۇغى
ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈندۈر ئۈنىڭ ياپرىغى،
سەخى ئايدۇر ئۈنىڭ ھەسەلدىن شاخى،
پىرى ئۇستاز بولسىڭىز جاۋاۋىم شۇلدۇرە

ئەلقىسسە، ھەزرىتى جۈنەيدىل باغدادى غېرىپتىن بۇ جاۋاپ-لارنى ئاڭلاپ ئۈنىڭغا رەھمەت ئوقۇدى:

رەھمەت ئوغلۇم ئوقۇتقان ئۇستازىڭغا،
قايىلمەن ئەقلى-پاراسىتىڭگە.
جاھاندا كوپ ئاشىقلار ئوتكەن،
پەلەكنىڭ بىتىگە قىسسەلەر پۈتكەن،
ئاشىق پەرھات تاغلارنى كەزگەن،
مەشۇغى شىرىن ئوتىدا كويگەن،
چۆللەرنى كەزگەن بىچارە مەجنۇن،
ياش ئورنىغا لەيلى توككەن خۇن،
ئۈزۈن يىل دەريادا هوزرا ئاققاندۇر،
ۋاموق ئىشق ئوتىدا باغرىنى ياققاندۇر،
ئاشىقلار پىردۇر يۈسۈپ-زىلەيخا،
ئىشق قىسسىنىڭ ئوچمەس نامى بار.
ئاشىقلار قىسمىتىدىن ئالغىن سەن ساۋاق،
شىجائەتنى ھەمرا قىلغىن ھەر چاغ، ھەممە ۋاق،
سوئالىمغا قانغىدەك بەردىڭ سەن جاۋاپ،
يارنىڭ جامالىنى قىلغايسەن تاۋاپ.

غېرىپ ھەزرىتى جۇنەيددىل باغدادى بىلەن خوشلىشىپ يو-لىغا راۋان بولدى. قەلبى ئىشەنچكە تولدى. شۇ ماڭغانچە يەنە يەتتە كېچە-كۈندۈز يول يۈرۈپ بىر دەشت-چۆلگە چىقتى. چۆل ئىچىدە ئالدىغا قىرىق قاراقچى ئۇچرىدى. قاراقچىلار تۆشمۇ-تۆشتىن كېلىپ غېرىپنى تۇتىۋالدى. مەھكەم باغلاپ ئاختۇردى. ۋاھالەنكى، يانچۇغىدىن ھېچ نەرسە تاپالمىدى. قاراقچىلار دەرغە-زەپ بولۇپ ئېيتتىكى: "بۇ يىگىتتىن ھېچ نەرسە چىقمىدى، قارد-خاندا پېيمىزگە چۈشكەن سىنچى ئوخشايدۇ، ئۆلتۈرۈپ قىلىچىمىزنى قانغا بويايلى، ئۇچىمىزنى شۇنداق ئالايلى" — دىيىشتى. غېرىپ بىچارە قاراقچىلارنىڭ بۇ مەسلىھەتىنى ئاڭلاپ كوڭلى بۇ-زۇلۇپ مۇنداق نەزىم ئوقۇدى:

مەن نەيلەيىن، نازۇك قولۇم باغلاندى،
يار جامالىنى كورمەي ئولەر ئوخشايمەن،
قاراقچىلار ئولتۈرمەككە چاغلاندى.
يار جامالىنى كورمەي ئولەر ئوخشايمەن.

بۇ جانىمغا قەست قىلدى قاراقچى ئاپەت،
مۇندىن قۇتۇلمىغىم يوقتۇر سالامەت،
گويا بولدى ماڭا روزى قىيامەت،
يار جامالىنى كورمەي ئولەر ئوخشايمەن.

ياقامنى چاك ئېتىپ ئەيلىسەم پەريات
ئەجەپ خوش ناتاۋانلار قامىتى شەمشات،

يوقالسۇن ھەم بۇزۇلسۇن بۇ چەرخى ناشات①
يار جامالىنى كورمەي ئۇلەر ئوخشايمەن.

غېرىپنىڭ پىرىدۇر جۇنەيدىل باغدادى،
سەندىن ئوزگە كىمگە يېتەر پەريادى،
ئاللا بەرسۇن ئاشىقلارنىڭ مۇرادى،
يار جامالىنى كورمەي ئۇلەر ئوخشايمەن.

ئەلقىسسە، غېرىپنىڭ پەريادىنى ئاڭلاپ قاراقچىلارنىڭ ئاردىدىكى بىر ئاقساقال: "ئى يارانلار، بۇ يىگىتمۇ بىزدەك بىر دەرتمەن ئوخشايدۇ. ياش جانىغا زامىن بولمايلى، ھەلەپ شىرۋان شەھرىگە ئېلىپ بېرىپ قۇللار بازىرىدا سېتىۋېتەيلى" — دېدى. مەسلىھەت ھەممىسىگە ماقۇل بولۇپ غېرىپنى ھەيدەپ ھەلەپ شىرۋان شەھرىگە راۋان بولدى.

ئەمدى شاھ سەنەمدىن بىر سوز ئاڭلايلى: شاھ سەنەم غېرىپتىن ئايرىلغاندىن بۇيان ئەھۋالى كۈندىن-كۈنگە زەئىپلىشىپ، چىرايى زەپىراندەك سارغايدى.

شاھى ئاباسخان قىزىنى بۇ ھالدا كورۇپ كوپ مالال بولدى. جىمىكى ئۇلىمالىرىنى چاقىرتىپ: "ئى ھوكۇمالار، قىزىم شاھ سەنەمخانىنىڭ دەردىگە بىر شىپا تېپىڭلار!" — دېدى. قۇرئاندازلار ئىسترالاپنى② قولىغا ئېلىپ، كۈنىنىڭ سائىتىگە تەۋەق-

① چەرخى ناشات — قايغۇلۇق دۇنيا.
①ئىسترالاپ — قۇياش، يۇلتۇزلارنى تەكشۇرىدىغان ئەينەك، رۇسچىدا астролябия دېيىلىدۇ.

قۇپ① قىلىپ ئەندازىگە② تاشلىدى. بۇ قۇرئەنى ئوبدان مۇلاھىزە قىلغاندىن كېيىن: "شاھ سەنەم قىز كويۇك ئازاۋىغا مۇپتىلا بولۇپتۇ" — دېيىشتى. پادىشا: "بۇنىڭ نىمە ئىلاجىسى بار؟ بىر ئامال تېپىڭلار" — دىدى. ھوكۇمالار بىر بىرىگە قارىشىپ: "ئۇشبۇ شەھەرنىڭ سىرتىدا كاتتا بىر چارباغ بىنا قىلدۇرسىلا، ھاۋاسى خوپ، مېۋىلىرى مەرغۇپ③، گۈل-چىمەنلىرى كوپ بولسۇن، كېنىزەكلەر شاھ سەنەمنى چارباققا ئېلىپ بېرىپ ھەر كۇنلۇگى ساياھەت قىلدۇرسۇن، شۇ چاغدا ئىنشائاللا كېسىلى شىپا تاپقۇسى" دىدى. پادىشا دەرھال ھوكۇم چۈشۈردى. ياساۋۇللار شەھەرنىڭ ئىچى-تېشىدىكى ھوكۇما، ئۇلىما، ئەمىرا، ئاكابىر، ئەشرەپلەرنى جەملەپ ئۇلارنىڭ مەسلىھەتى بىلەن پۈتۈن كەنت، ئايماق، سەھرا، قىشلاقلاردىن ھاشار توپلاپ مەلىكە شاھ سەنەمگە بىر چارباغ بىنا قىلدى. باغ گويا بەھىشكە ئوخشاش ياساندۇرۇلدى.

ئەلقىسسە، ياساۋۇللار باغنى تەييار قىلىپ پادىشاغا خەۋەر قىلدى. پادىشا ئەمىر قىلدىكى: "سىلەر ھەلەپ شىرۋان شەھرىگە بېرىپ يارامىلىق قىرىق قۇل سېتىپ ئېلىپ كېلىڭلار، قۇللار چارباغ خىزمىتىگە قاراشسۇن" — ياساۋۇللار پادىشانىڭ يارلىغى بىلەن غەزىنىچىدىن لەئلى-ياقۇت، ئالتۇن-كۈمۈشلەرنى ئېلىپ شەھرى ھەلەپكە راۋان بولدى.

ئۇلار شەھرى ھەلەپنىڭ قۇل بازىرىدىن بىر كەم قىرىق قۇل سېتىۋالدى. يەنە بىر قۇل ئىزلەپ يۈرسە قاراقچىلار قامەت-

① تەۋەققۇپ — توختاش، تىنىك تۇرۇش.
② ئەنداز — سوزدىكى قوشۇمچە، ئاتقۇچى، تاشلىغۇچى مەنىسىدە.
③ مەرغۇپ — يېقىملىق، سۈيۈملۈك.

لىك بىر يىگىتنى ئېلىپ كەلدى. ياساۋۇللارنىڭ كوزى بۇ قۇلغا
چۈشۈپ ئۇنىمۇ سېتىۋالدى. شۇنداق قىلىپ غېرىپ قىرىق قۇل-
نىڭ بىرى بولۇپ شاھى ئابباسخانىنىڭ ھەشەمەتلىك چار بېغىدا
ئايان بولدى. بۇ ۋاقىتتا ئاغچى ئانا غېرىپنى كورۇپ كوڭلىدە
"قۇلغا ئوخشىمايدۇ" — دەپ ئويلىدى. ئۇ ئاستا غېرىپنىڭ يېنىغا
كېلىپ: "ئى ئوغۇل، سىزنىڭ ئېتىڭىز نىمە؟" دەپ سوردى.
غېرىپ: "مېنىڭ ئېتىم گولمەت" دەپ جاۋاپ بەردى. ئاغچى
موماي تېخىمۇ قىزىقىپ "ئى يىگىت، مېنىڭ دۇنيادا پەرزەنتىم
يوق. ماڭا بالا بولغىن" — دىدى. غېرىپ بۇ تەلەپنى جان-دىلى
بىلەن قوبۇل كوردى. كۇنلەرنىڭ بىرى نەۋ باھار كەلدى. گۇل-
لەر ئېچىلىپ بۇلبۇللار خۇش ناۋا قىلىشقا باشلىدى. ئاغچى ئانا
ھەر كۇنلۇگى گۇلچىمەندىن دەستە تۇزەتتى. غېرىپ بۇنىڭغا
ھەيران بولۇپ: "ئى ئانا، بۇ گۇلدەستىلەرنى نىمە قىلىسىز؟ يا
شەھەردە **ساتامسىز**؟" — دەپ سورىدى. ئاغچى ئانا، "ئى بالام،
بۇ شەھەرنىڭ بىر پادىشاسى باردۇر، ئۇنىڭ ئىسمى شاھى ئاب-
باستۇر، دولىتى، سەلتەنىتى ئوزىگە خاستۇر، ئۇنىڭ سەنەم ئاتلىق
بىر قىزى بار، تولۇن ئايدەك گۇزەل يۇزى بار، شۇ قىز ئىشق
ئوتىغا مۇپتىلا، ئۇنىڭ ئاشىغى غېرىپجان دىگەن بالا، بىراق پا-
دىشا ئۇنى پالىدى، شۇڭا سەنەم ئۇنىڭ ئىشقى ئوتىدا ياتىدۇ
ئاغرىپ، ھىجرانلىقتا كەتتى رەڭگى ساغىرىپ، بۇ گۇللەرنى شۇ
قىزغا تىزىمەن، كۇندە ئاپىرىپ ئۇنىڭغا سۇنىمەن، ئۇ ھازىر سوز-
لىمەيدۇ، بىھۇش ياتىدۇ، گۇلگە قاراپ بىر نەپەس ئارام تاپى-
دۇ" — دەپ سوزلەپ بەردى. غېرىپ بۇنى ئاڭلاپ ئوزىنى تۇ-
تالماي قالدى. جۇپ كوزىگە تارام-تارام ياش ئالدى. ئاغچى
ئانىنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ تۇرۇپ نەزمە ئوقۇدى:

ئاغچى ئانا جانىمەي چوللەرنى كېزىپ
ئىشقى ئوتىغا تۇتىشىپ يەنە كېلۇرمەن.
سەنەم بىلەن جۇدالىقنىڭ دەردىدىن
زارى يىغلاپ ھەيران بولۇپ كېلۇرمەن.

مەن ئېيتارمەن ئەرزۇ ـ ھالىم بارىنى،
قۇلاق سېلىپ ئىشتكىل يېتىم زارىنى.
تارتىپ ھىجران جۇدالىقنىڭ دەردىنى،
مەجنۇن كەبى سەرسان بولۇپ كېلۇرمەن.

ئاغچى ئانا بۇ سوزنى ئىشىتىپ، كوزلىرىنى قايتا ـ قايتا سۇرتۇپ "غېرىپىمۇ سەن بالام، كوزىدىن قېرىدى ئاغچى ئاناڭ" — دەپ غېرىپنىڭ كوز ـ يېشىنى سۇرتۇپ ھال ـ ئەھۋال سورىدى. غېرىپ شۇندىن كېيىن: "ئانا، رۇخسەت قىلىڭ، بۇگۇن گۇلنى مەن تىزاي" — دىدى. ئاغچى ئانا: "تىزغىن بالام، تىزغىن. گۇلدەستەڭنى سەنەمگە يەتكۇزىمەن" — دىدى. غېرىپ چىمەنلەر ـ نىڭ ئىچىدىن ئەڭ چىرايلىق گۇللەرنى تاللاپ، سەنەمگە ئاتاپ يۇرەك يېرىدا باغلاپ، دەستە ئارىسىغا سەرگۇزەشتىلىرى پۇتۇلگەن نامىنى قىستۇرۇپ شىپاڭ يېنىغا كېلىپ ناخشا ئوقۇدى:

ئەي گۇل سېنى ئۇزلەپ چىمەن باغلايمەن،
بېرىپ گۇلۇم سەنەمگە سالام دىگەيسەن.
ئەرزى ـ ھالىمنى ئېيتىپ ساڭا يىغلايمەن
يېشىڭ توكۇپ سەنەمگەم سالام دىگەيسەن.

قىزىلگۇل ئېچىلىپ سولۇرمىدى جاھاندا
بۇلبۇل ھوزۇر گۇل شاخىدا پىغاندا.
گۇلنى ئۈزسەم بۇلبۇل قالۇر ئارماندا
گۇل شاخىغا بۇلبۇل قوندى دىگەيسەن.

باغىڭ ئىچرە بىر يىتىم ئوغۇل كېلىپتۇر
چىرايلارى سارغىيىپ ھۇشىدىن كېتىپتۇر.
بىلەي دىسەڭ ئۇنىڭ ئېتى غېرىپتۇر،
مەجنۇن سۇپەت غېرىبىڭنى كەلدى دىگەيسەن.

ئەلقىسسە، غېرىپ گۇلدەستىنى ئاغچى ئانىغا بەردى. ئۇ ئېلىپ شاھ سەنەمنىڭ يېنىغا ماڭدى. شاھ سەنەم گۇلدەستىنى ئالغان ھامان ئۇنىڭدىن غېرىپنىڭ خۇش ھىدى كېلىپ دىماقىغا تەگدى، شۇ ھامان بىھۇش بولۇپ يىقىلدى. بىر ھازادىن كېيىن ھۇشىغا كېلىپ بۇ گۇلدەستىنىڭ سىرىنى بىلمەك بولۇپ ناخشا ئېيتتى:

چىمەنلەرنىڭ ئىچىدە نازۇك چىمەن بار
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۇلنى كىم تىزدى؟
بۇ جانىمنى قىينىماي، ئەيلىگىن ئىزھار،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۇلنى كىم تىزدى؟

ئاغچى ئانا:
نە چىمەندۇر بالام مەندىن سورايسەن،
بارىن ئۈزەم تۈزدۇم بايان ئەيلەيىن.
كۇندە يۈز مىڭ خىيال بىلەن چىمەن باغلايمەن،
قايسى بىرسىن بوتام ساڭا بايان ئەيلەيىن.

سەنەم:

ھىچقاچاندا تىزماس ئىدىڭ بۇنداق چىمەننى،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا قېيىنىما مېنى،
ئۆلمىسەم يەتكۈزەرمەن مۇراتقا سېنى،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى؟

ئاغچى ئانا:

ھەر سابادا ئاچىلۇر مىرغىزار گۈللەر
گۈل شاخىدا جان بېرۇر خوشال بۇلبۇللار
بالام ئۇيدە بىر ناتىۋان يېتىم ئوغلۇم بار،
ئۇنىڭ قىسسىسىنى ساڭا بايان ئەيلەيىن!

سەنەم:

كورسەت ئانا ماڭا يېتىم ئوغلۇڭنى
قۇربان قىلاي ئاڭا يوقۇ-بارىمنى،
رەھىمەيلىگىل قېيىنىماي، خەستە جانىمنى،
راستىن ئېيتقىن جان ئانا گۈلنى كىم تىزدى؟

ئاغچى ئانا:

ۋىسال ئىزلەپ چىكەر ئۇ ھەسرەتۇ-پىغان
دەردۇ-ئەلەم ئىچىدە يۈرەك باغرى قان،
بىلمەك بولساڭ ئۇنى شاھى سەنەمخان،
ئوغلۇم ئېتى غېرىپتۇر بايان ئەيلەيىن.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم شات-خوراملىقتا تولۇپ گۈل دەس-تىنى يېرىپ كوردىكى، ئارىسىدىن بىر نامە چىقتى. بۇ ئىرسال-نامىدە غېرىپنىڭ پۈتۈن ھال-ئەھۋالى بايان قىلىنغان ئىدى:

باھار بولدى گۇل ئېچىلدى، مېنىڭ گۇلۇم ئېچىلماسمۇ؟
خۇش پۇراقلار خوپ چېچىلدى، ماڭا قەترە چېچىلماسمۇ؟

ئەمدى مەندىن ئامەت كەتتى، رەقىبلەرگە نوۋەت يەتتى،
چار باغدا گۇل ئېچىلدى، مېنىڭ گۇلۇم ئېچىلماسمۇ؟

باغ ئىچىدە گۇللەر قالدى، يار كورۇشكەن يەرلەر قالدى،
جانان كوزى ياشقا تولدى، ئەمدى نۇرلار چېچىلماسمۇ؟

غېرىب ئېيتۇر: ئۇمرۇم گۇلى، ئېچىلمىدى بەختىم يولى،
كەلدى ئىشقىڭ زار بۇلبۇلى، ۋىسال ئىشىگى ئېچىلماسمۇ؟

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم بۇ پىراقنامىنى ئوقۇپ خۇن-جە-گەر بولۇپ زار-زار يىغلىدى. ئاغچى ئانا: "ئى مەلىكە، نىمانچە يىغلايسىز، ماڭا ئەرزى-ھالىڭىزنى بايان قىلىڭ" — دىدى.
شاھ سەنەم گۇلدەستىنى كوكسىگە مەھكەم بېسىپ ئوز ھالىنى بايان قىلىپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئاغچى ئانا ساڭا ئېيتاي ھالىمنى
يارنىڭ گۇلى كەلدى ئوزى كەلمىدى.
بايان ئەيلەي پىغانىمنى، زارىمنى،
يارنىڭ گۇلى كەلدى ئوزى كەلمىدى.

ھەسرەت يۇتۇپ يۇرەر ئىكەن غېرىبجان
ۋىسال ئىزلەپ يۇرەك باغرى بولۇپ قان.

كېچە ـ كۈندۈز بولۇپ ھالى پەرىشان،
يارنىڭ گۈلى كەلدى ئۈزى كەلمىدى.

بۇ كاج پەلەك مېنى قىلدى غەمخانە،
ئۈزى كەلمەي گۈلى كەلدى يىگانە،
مېنىڭ ئۈچۈن غېرىپ بولدى باغۋانە،
يارنىڭ گۈلى كەلدى ئۈزى كەلمىدى.

شاھ سەنەم دەر، كىمگۇ قويغان ئېتىمنى،
تەتۈر پەلەك قارا قىلغان بەختىمنى،
ئاغچى ئانا ئۈزەڭ سىلا بېشىمنى
يارنىڭ گۈلى كەلدى ئۈزى كەلمىدى.

ئەلقىسسە، ئاغچى ئانا بۇ سوزنى ئاڭلاپ: "ئى شاھ سەنەم، سەن ئەمدى غەم يېمىگىل، كوڭلۈڭنى يېرىم قىلمىغىل. چار باققا بېرىپ سەيلە ـ تاماشا قىلمەن دەپ جاۋاپ سورىغىل، باققا بارغاندىن كېيىن دىل ئازارىڭ يېشىلىدۇر" — دىدى. شاھ سەنەم ئاغچى ئانىسىغا چىن دىلىدىن سۈيۈنۈپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

تەسەددۇقۇڭ بولاي ئاغچى ئانىجان
غېرىپ جانىنى ئېلىپ كەلسەڭ نە بولغاي،
ئول يارىمغا قەست قىلدى شاھى ئابباسخان
شۇل يارىمنى ئېلىپ كەلسەڭ نە بولغاي.

ئۈچ يىل بولدى كەتتى باغدات شەھرىگە،
مېنى قويدى جاپا بىلەن جەۋرىگە.

بۇلبۇل قۇشۇم تىنەپ يۇرەر نەلەردە
باغۋەن بولۇپ ئىلىپ كەلسەڭ نە بولغاي.

شۇندىن كېيىن شاھ سەنەم دادىسى شاھى ئابباسخانغا: "يېڭى چار باقتا قىزلار بىلەن چىققۇم كېلۇر. قۇشلارنىڭ سايرىشىنى ئاڭلىغۇم كېلۇر، مىرغىزارى گۇللەرنى پۇرىغۇم كېلۇر، خەستە جانىمغا داۋا قىلغۇم كېلۇر، رۇخسەت قىلىشىڭىزغا ئىنتىزارمەن"— دەپ بىر نامە يېزىپ ئاغچى ئانىدىن ئەۋەتتى. پادىشا نامىنى كورۇپ "شاھ سەنەم ئەمدى غېرىپنى ئۇنتۇغان ئوخشايدۇ" — دەپ كوڭلىدە خۇرسەن بولۇپ قىرىق كۇنلۇك جاۋاپ بەردى. شاھ سەنەم چەكسىز ئىنتىزارلىق ئىچىدە تىللا مەپىسىدە ئولتۇرۇپ توز سۇپەت ياسىنىپ كېنىزەكلىرىنىڭ ھەمرالىغىدا شات - خورام چار باققا يول ئالدى.

ئەلقىسسە، غېرىپ يوللارغا نەزەر ئەيلەپ، ئېھتىماللارغا ھەزەر ئەيلەپ باغدىكى مىرغىزارى گۇللەرنىڭ دالدىسىغا ئوزىنى ئالدى. شاھ سەنەم چار باغدا غېرىپنى كورەلمەي بىتاقەت بولۇپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئۇچۇردۇم شۇڭقار قۇشۇمنى
ھىچ بىر يەردە دېرىگى يوق.
ھەسرەت بىلەن ئول سەيياۋنى
تاپماغۇنچە قارارىم يوق.

قاچتى بۇ دولەتنىڭ قۇشى
ئاختۇرارمەن يازۇ - قىشى.

دېرەگىن بىلمەس ھېچبىر كىشى،
بۇ مەنزىلدە تۇرارىم يوق.

مەن ئېيتارمەن يارىم كەلسە،
كېلىپ غەمكىن كوڭلۇم ئالسا،
شۇم رەقىپلەر تۇيار بولسا،
ئىككىمىزنى قويارى يوق.

كورسەت مۇھەببەت يولىنى،
بىر تۇتسام يارنىڭ قولىنى.
كەزسەم كەربالا چولىنى
بۇ كوڭلۇمنىڭ ئارامى يوق.

سەنەم ئېيتۇر، ئى مېھرىۋان،
ئۇمرۇمگە سالدىڭ دەردۇ ئەلۋان،
نەچچە يىللار تارتتىم ھىجران،
يۈرەگىمنىڭ مادارى يوق.

ئەلقىسسە، ئاغچى ئانا بۇ سوزنى ئاڭلاپ شاھ سەنەمنىڭ كوڭلىگە تەسەللى بەردى. شاھ سەنەم ئاغچى ئانىنىڭ پېشىگە مەھكەم ئېسىلىپ غېرىپنىڭ نەدىلىگىنى سوراغلاپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئاغچى ئانا غەمسىز بېشىم
غەمخانە بولدى نەيلەيىن.

بىر سوز بىلەن سۆيگەن يارىم
بىگانە① بولدى نەيلەيىن.

مەن كەلدىم يارنى سوراغلاپ،
يۈرەگىمنى ئوتتا داغلاپ،
يار كەتتى مەندىن يىراغلاپ،
پىنھانە بولدى نەيلەيىن.

مەن يىغلارمەن ئۇشبۇ سائەت
ھېچ قالمىدى تەندە تاقەت،
ئەمگىگىدە سالغان ئىمارەت
ۋەيرانە بولدى نەيلەيىن.

سەنەم ئىزلەر ئوز يارىنى،
ئىزھار ئېيتىپ ئەھۋالىنى.
كورمەي غېرىپ دىدارىنى،
پەرۋانە بولدۇم نەيلەيىن.

ئەلقىسسە، غېرىپ شاھ سەنەمدىن بۇ سوزنى ئىشتىپ ئوزىنى يەنە يوشۇرۇپ تۇرۇشقا چىدىمىدى. گۈللەر ئارىسىدىن سەنەمگە ئوزىنى ئاتتى.

ئۇلار ئوزئارا كوڭۇل شاتلىغىنى نەزمىگە قاتتى:

غېرىپ:

نەچچە ۋاقتىن ئاھ ئۇرۇپ مەن يارنى دەپ

① بىگانە — يات.

باغدا يارىم بار ئىكەنىن بىلمىدىم.
ھەسرەت بىلەن سەنەمجانىم قايدا دەپ
سەنەمجانىم بار ئىكەنىن بىلمىدىم.

سەنەم:

ھەيران قىلدى مېنى شېرىن سوزىڭىز،
بۇ باغ ئىچرە مېنىڭ بىلەن يۈرسىڭىز،
ئەمدى كەلدى خوشال پۇرسەت بىلسىڭىز
چارباغلار خاس ئىكەنىن بىلمىدىم.

غېرىپ:

قۇربان بولاي قاشىڭ بىلەن كوزۇڭگە،
جېنىم پىدا سېنىڭ ھەر بىر سوزۇڭگە،
كەل سەنەمجان تويۇپ ئالاي ھوسنۇڭگە
كويگەن يارىم بار ئىكەنىن بىلمىدىم.

سەنەم:

بۇلبۇل بولۇپ شېكەر ئەپشان ئەيلەيىن
گۇل ئىشقىدا بۇلبۇل قۇشتەك سايرايىن.
كەل غېرىپجان بۇ باغ ئىچرە يايرايىن
چەمەن گۇلۇم بار ئىكەنىن بىلمىدىم.

ئەلقىسسە، غېرىپ بىلەن سەنەم گۇلدەك ئېچىلىپ كورۇشتى، قول تۇتۇشۇپ چار باغ ئارىلاپ يۈرۈشتى. شۇ يۈرگىنىچە قىرىق كۈنگىچە مۇھەببەت پەيزىنى سۈرۈشتى. قىرىق كۈن تامام بولغاندا شاھ سەنەم: "ئى غېرىپجان، مەن ئاتام قېشىغا بېرىپ يەنە قىرىق كۈنلۈك جاۋاپ سوراپ كېلۈرمەن، مەن كەلگىچە چارباغدا پىنھانە يۈرگىن" — دېدى. غېرىپ شاھ سەنەمدىن

بۇ سوزنى ئىشتىپ كوڭلى يەنە مەيۇس بولۇپ: "ئى جانىمنىڭ جانانىسى، يۇرىگىمنىڭ سەكپارىسى! سەن كەلگىچە مەن قانداقمۇ تاقەت قىلىمەن" — دەپ كوڭلى بۇزۇلۇپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

قۇربانىڭ بولاي ئاي يۇزلۇك سەنەم
ئەمدى مەن نەيلەيىن قايتىپ كەلگۇنچە،
سوزى تۇتى، لېۋى شېكەر مەلىكەم
كوز تۇتارمەن مۇندا قايتىپ كەلگۇنچە.

غېرىپ سىنى كۇتەر بۇ باغ ئىچىدە
ماراقچىلار پايلار كۇندۇز - كېچىدە.
مەن ياشارمەن جېنىم ئىشقىڭ كۇچىدە،
تاقىتىم تاق سەنەمجان قايتىپ كەلگۇنچە!

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم غېرىپتىن بۇ سوزنى ئىشتىپ "پات كېلۇرمەن!" دەپ خوشلىشىپ ئوردىغا راۋان بولىدى، دىگەندەك شۇل هامان شاھ سەنەم ئاتىسىنىڭ هوزۇرىدا هازىر بولدى، يەنە قىرىق كۇنلۇك جاۋاپ سورىدى. شاھى ئابباسخان مەمنۇن بولۇپ: "قىزىمنىڭ تەبىئتىگە باغ يارىشىپتۇ، كوڭلى تارتسا بارسۇن"— دەپ يەنە قىرىق كۇنلۇك ئىجازەت بەردى.

ئەلقىسسە، غېرىپ شاھ سەنەم كەلگىچە بىتاقەتلىكتە يولغا قاراپ مۇنتەرىز بولدى. شۇ ئەسنادا شاھ سەنەم ئاغچى ئانىسى بىلەن يېتىپ كەلدى. غېرىپ ئۇلارنى كورۇپ بېيىت بىلەن قارشى ئالدى:

باقتا نەچچە پەرى كېلۇر
ئەجەپ سەيلانە ـ سەيلانە،
ئاشىقلارنىڭ كوڭلىن ئالۇر،
ئەجەپ سەيلانە ـ سەيلانە.

ئىككى كىشى ھەمدەم بولۇپ
بىر بىرىگە مېھرام① بولۇپ،
قىيا بېقىپ قولىن سېلىپ
كېلۇر سەيلانە ـ سەيلانە.

بىرى گۇلدۇر، بىرى غۇنچە
ھېچقايسىسى يوقتۇر سەنەمچە
تاماشىغا كېلەر بارچە،
ئەجەپ سەيلانە ـ سەيلانە.

غېرىپ ئىزلەر ئۆز يارىنى
ئىزھار ئېتەر ئەھۋالىنى.
يار كورسىتىپ جامالىنى،
كېلۇر سەيلانە ـ سەيلانە.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم غېرىپ بىلەن كورۇشتى، تەبەسسۇم بىلەن بىر بىرىگە تويىماي قاراشتى. غېرىپ تولىمۇ خۇشۇاق بولۇپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

① مېھرام — مېھرىۋان مەنىسىدە.

باغۋەن بولۇپ باغىڭ ئىچرە، تەرسەم تازا گۈللەرىڭنى.
ئىگەم سېنى خۇش ياراتمىش، ئەگسەم نازۇك بويلارىڭنى.

مېنى سورىساڭ ئۇشبۇ ھالدا
ئۇزەم غەمدە كوزۇم يولدا،
ئاي يۈزۈڭگە تۇتما پەردە،
كورسەم گۈلدەك جامالىڭنى.

بويلىرىڭ مىسلى لالەدۇر،
قارىشىڭ جاننى ئالادۇر،
ئاغزىڭ ئالتۇن پىيالەدۇر،
قۇيۇپ ئىچسەم چايلارىڭنى.

سەھەر قوپۇپ ساچىڭ تارا،
گۈل يۈزۈڭگە رومال ئورا.
دۈشمەن يۈزى بولسۇن قارا،
ئوق قىلارسەن خاللارىڭنى.

غېرىپ ئاشىق بولدۇم پەقىر،
يار ئىشقىدا بولدۇم ھەقىر،
دۇئا بىرلە ئەرزىم ئوقۇر،
قىبلىگاھ قىپ جامالىڭنى.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم غېرىپتىن بۇ سوزنى ئىشتىپ، خۇش كەيىپ بولۇپ چارباقىغا يول ئالدى. باغ ئىچى ئەركىن-

ئازادە بۇ ئىككىيلەنگە قالدى.....

كۆنىلەردىن بىر كۆنى غېرىپ پېشىن ۋاقتىدا بوستاندا تۇراتتى، شاھ سەنەم ئالتۇن تاغىغى بىلەن سۇمبۇل چېچىنى تارايتتى. شۇ ئاندا شاھ سەنەمنىڭ چېچىغا غېرىپنىڭ تېخمۇ مەسلىگى كېلىپ چىن يۈرىگىدىن شۇنداق تەرىپ قىلدى:

ئارامى جان قويسا بۇ باغ ئىچىدە
سەيلى قىلسام سېنىڭ بىلەن سەنەمجان،
قالدۇرمىسا ھەسرەتۇ - داغ ئىچىدە،
سەيلى قىلسام سېنىڭ بىلەن سەنەمجان.

قۇربان بولاي قاشىڭ بىلەن كوزۇڭگە
جانۇ - مانىم پىدا بولسۇن ئۆزۈڭگە،
كەل سەنەمجان تويۇۋالاي يۈزۈڭگە
گۈل يۈزۈڭگە مۇنتەزىرمەن سەنەمجان.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم غېرىپتىن بۇ سوزنى ئىشتىپ كوپ خۇرسەن بولدى، قەلبى ئۈمىتكە تولدى. ئۇنىڭغا جاۋاۋەن بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

كەل غېرىپجان سەيلى ئېتىلى دائىم بۇ باغدا
بۇلبۇل كورسۇن گۈللەرنىڭ تاماشاسىنى.
سېنىڭ ئۇچۇن غېرىبىم جانلار سادىغا،
جاھان كورسۇن بىزلەرنىڭ تاماشىمىزنى.

ئۇلاھىم يارىتىمىش جەننەتۇل رىزۋان،
بۇ دۇنيادا نىمەتلەر بەردى مىڭ ئەلۋان،
بىر يار ئۈچۈن نەچچە يىل يۈردى سەرگەردان،
لەيلى كورسۇن مەجنۇننىڭ تاماشىسىنى.

ئىشقى ئوتى ھەر كىمنى ئەيلىدى بەربات،
ئۇچرىغانلا ئەيلىدى تۈمەن مىڭ پەريات،
نەبىستۇن تاغلارنى قازدى ئۇل پەرھات،
شىرىن كورسۇن پەرھاتنىڭ تاماشىسىنى.

قابا پەلەك ھەر كىمگە سالدى مىڭ سەۋدا،
جاھان بازارىدا تۈمەن مىڭ غەۋغا،
ئون ئىككى يىل ئاقتىلەر دەريادا ھوزرا
ۋامۇق كورسۇن ھوزرانىڭ تاماشىسىنى.

ئىككى ئاشىق كەلدىلەر بىر بىرجەم بولۇپ
سىنەلىرى داغ بولۇپ، كوزگە ياش تولۇپ،
غىرىپ - سەنەم ئېيتۇرلەر شىرىن شات بولۇپ
جاھان كورسۇن بىزلەرنىڭ تاماشىمىزنى.

ئەلقىسسە، ئۇندىن كېيىن شاھ سەنەم ئاغچى ئانىغا قاراپ: "مەن يەنە شەھەرگە بېرىپ ئاتامدىن قىرىق كۈنلۈك جاۋاپ سوراپ كېلۈرمەن، مەن كەلگىچە غىرىپجاننىڭ كوڭلىنى مالال قىلماڭلار" دەپ غىرىپنى مەھرەملىرىگە تاپشۇرۇپ غىرىپجان بىلەن خوشلىشىپ شەھەرگە راۋان بولىدى. شاھ ئوردىسىغا كىرىپ

يەنە قىرىق كۈنلۈك ئىجازەت سورىدى، شاھنىڭ جاۋاۋىنى ئېلىپ كېنىزەكلىرى بىلەن ئۆدۈل چارباققا يول ئالدى. يولدا بارغۇنچە كېنىزەكلەرگە ئەھۋالنى بايان قىلىپ سىرنى ئاشكارىلىماسلىققا ۋەدە ئالدى.

ئەلقىسسە: كېنىزەكلەر شاھ سەنەمدىن بۇ سۆزنى ئىشىتىپ: "ئى مەلىكە، ئۆزلىرى بىلەن غېرىپنىڭ سىرىنى ھېچكىمگە ئىزھار قىلمايمىز" — دەپ ۋەدە بېرىشتى. شاھ سەنەم كېنىزەكلىرىدىن مىننەتدار بولۇپ چارباققا قاراپ يول ئالدى. شاھ سەنەمنىڭ كېنىزەكلىرى ئارىسىدا سۈچمۈك دىگەن بىر قىز بار ئىدى. ئۇ ئۇزۇندىن بېرى غېرىپقا كۆز سېلىپ ئۇنىڭ پىراقىدا ئاھى سەرد①، ئەزدىل پەرد②، بولۇپ يۈرەتتى، پۇرسەت تېپىپ غېرىپنى بىر بوسە قىلىۋېلىش خىيالىنى سۈرەتتى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، چىمەنلەر ئىچىدە غېرىپ يىگانە سەيلى قىلىپ يۈرەتتى. غېرىپنىڭ بۈگۈن يىگانە يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ سۈچۈك قىز كۆڭلىدە: "ۋاقىت غەنىمەتتۇر، بۈگۈنكىدەك ئازادە پۇرسەت يەنە كەلمەس" — دەپ ئويلاپ، غېرىپنىڭ ئارقىسىدىن مارىلاپ كېلىپ قۇچاقلىۋالدى. غېرىپ كۆڭلىدە: "شاھ سەنەم كەلگەنمۇ نېمە" دەپ ئارقىسىغا قارىۋىدى، سۈچۈك قىز ئىكەن. غېرىپ دەرغەزەپ بولۇپ: "ئى بىئەدەپ، بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟" — دەپ ئۆزىدىن نېرى ئىتتەرگەن ئىدى، ئۇ ئوڭدىسىغا يىقىلدى ۋە يىغلاپ ئېيتتىكى: "نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مەلىكە بىلەن ئەيش-ئىشرەت قىلىپ ئويناپسەن، ئەجەبا بىر قېتىمغا مېنىڭ

① ئاھى سەرد — سوغاق ئۇھ تارتىش.

② ئەزدىل پەرد — دىلى يالغۇزلۇقتىن مۇڭلىنىش.

كوڭلۈمنى ئالمايسەن؟ شۇ قوپاللىقىڭ ئۈچۈن ئەمدى مەن كورگە-
لىگىڭنى كورستەرمەن. ھازىرلا پادىشاغا مەلۇم قىلىپ سىنى دارغا
ئاستۇرمىسام سۈچۈك قىز بولمىغايمەن"— دەپ قەسەمىيات قىلدى.
غېرىپ: "ساقىيا قارار كوزۇم يوق، قولۇڭدىن كەلگەننى قىل"—
دەپ پەرۋاسىز ھالدا ئوز يولىغا ماڭدى. سۈچۈك قىز دىگىنىنى
قىلدى. پادىشانىڭ ئالدىغا كىرىپ: "دات پادىشايىم! ئوزلىرىگە
يەتكەي ئەرزى - ھالىم!" دىدى. پادىشا: "ئى كىنىزەك، نىمە
دەردىڭ بار؟ بايان ئەيلە"— دەپ سورىدى. سۈچۈك ئېيتتىكى:
"ئى شەۋكەتلىك پادىشايىم، نەچچە كۈنلەر بولدى، غېرىپ باغدات
شەھرىدىن قايتىپ كىلىپ شاھ سەنەم بىلەن چارباغدا كىچە يۇ-
كۈندۈز كەيپ - ساپا سۈرۈپ خۇدىنى بىلمەي يۈرۈشىدۇ. ئوز-
لىرىگە مەلۇم قىلاي دىسەم غەزەپلىرىدىن قورقتۇم، ئېيتماي دىسەم
ئۇلار تولىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى، بۇ ھاياسىزلىقتىن جىمىكى
كىنىزەكلەرنىڭ غەزىۋى تېشىپ كەتتى. ئامالسىز قاشلىرىغا كەلدىم.
بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچكەيلا"— دىدى. پادىشا بۇ سوزنى
ئىشتىپ دەرغەزەپ بولدى. "بۇ نىمە دىگەن رەسۋاچىلىق! نەچچە
ۋاقىتتىن بېرى بىمەدەپ سەنەمنىڭ چارباغدا تۇرۇشىنى تەلەپ
قىلىشىدا غەيرى مۇددىسا بار ئىكەندە! شانۇ - شەۋكىتىمگە داغ
چۈشۈرگەنلىگى ئۈچۈن قىلچە رەھىم قىلماسمەن!"— دەپ ئابدۇللا
شاتىرغا مىڭلاپ مىرغەزەپ جاللاتلارنى قوشۇپ غېرىپنى تۇتۇپ
كىلىشنى بۇيرۇدى.

ئەلقىسسە، بىر كەلىمە سوزنى غېرىپتىن ئاڭلايلى، غېرىپ
خاموش ھالدا شاھ سەنەمنىڭ يېنىغا باردى. شاھ سەنەم غېرىپ-
نىڭ بۇ ھالىنى كورۇپ: "غېرىپجان! نىمە بولدىڭىز؟ بۈگۈن
چىرايىڭىز باشقىچىغۇ؟"— دەپ سورىدى. غېرىپ بۈگۈنكى سەر-

گۈزەشتىلىرىنى بىر بىرلەپ بايان قىلدى.
ئەلقىسسە، شاھ سەنەم غېرىپتىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ كوڭلى پەرىشان بولدى، ئىچى دەرتكە تولدى، گۈلدەك يۈزلىرى سۇلدى. ئاغچى ئانىنى چاقىرىپ: "بىزنىڭ ئەھۋالىمىزغا بىر قۇرئە سېلىپ بېقىڭ" — دېدى. ئاغىچى ئانا قۇرئەنى قۇياش تەرەپكە تۇتۇپ كورگەن ئىدى، ئابدۇللا شاتىرنىڭ مىڭلاپ جاللات بىلەن غېرىپنى تۇتۇشقا قەست قىلىپ قۇيۇنىدەك كېلىۋاتقانلىقى ئايان بولدى.
بۇ ۋەقەنى شاھ سەنەمگە بايان قىلدى. شاھ سەنەمنىڭ كوڭلى زىر - زىۋەر بولۇپ: "ئى ئاغچى ئانا، بۇنىڭغا ئۈزىڭىز بىر چارە قىلىڭ" — دېدى. ئاغچى ئانا دەرھال "ئوغلۇم غېرىپ، بۇنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن" — دەپ غېرىپنى بىر كات ساندۇقنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ قويىدى. ئۈزۈن ئوتمەي ئابدۇللا شاتىرى مىرغەزەپلىرى بىلەن چارباغ ئەتراپىنى قورشىۋالدى. باغنىڭ ئىچى - تېشىنى قويماي ئاختۇردى. غېرىپتىن نامۇ - نىشان تاپالماي روھى چۈشكەن ھالدا پادىشا ھوزۇرىغا قايتىپ كەلدى. شاھى ئاببىاسخان بۇنىڭغا ئىشەنچ قىلماي جىمىكى ھوكۇما، قۇرئاندازلىرىنى چاقىرىپ قۇرئە سالدۇردى. قۇرئاندازلىرى غېرىپنىڭ كات ساندۇق ئىچىگە يوشۇرۇنغانلىقىدىن دېرەك بەردى. پادىشا بۇنى ئاڭلاپ جاللاتلىرىنى يەنە يولغا سالدى.
ئەلقىسسە، شاھ سەنەم دۈشمەنلەرنىڭ قەستىدىن خالاس بولغان غېرىپنى سېغىنىپ ئاغچى ئانىغا قاراپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئاغچى ئانام مېھرىۋانىم يارىم غېرىپجاننى كەلتۈر
قىزىل يۈزلۈك، قەلەم قاشلىق ئول ماھى تاباننى كەلتۈر.

مىنىڭ بىرلە ۋەدە قىلغان، ھىجران دەردى باغرىن تىلغان،
مىنىڭ ئۈچۈن چاھتا ياتقان ئول بەندە زىندانىنى كەلتۈر.

مىسىر ئېلىندە يۈسۈپ كەنئان①، جەۋرى تارتىپ راھەت تاپقان،
جاپا تىغىن پارە قىلغان ئول باغرى قالقانىنى كەلتۈر.

ھالى ئىچۈك يارنىڭ سوراي، شۇ ئاتەشكە ئۆزەم ئۆراي،
ئۇنىڭ بىلەن سوھبەت قۇراي، ئىشقى ئوتلۇق يارنى كەلتۈر.

ئەلقىسسە: ئاغچى ئانا شاھ سەنەمدىن بۇ سوزنى ئىشىتىپ غېرىپنى ئېلىپ چىقىپ سەنەمنىڭ ئالدىدا ھازىر قىلدى. سەنەم خوش بولۇپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ئاشىق بولۇپ ئاھۇ - ئەپغان چېكەرسەن،
كويۇپ - يېنىپ قانۇ - زەرداپ يۇتارسەن.
سەۋدر ئەيلىگىل مۇرادىڭغا يېتەرسەن،
ھەممىشەلا زامان مۇنداق تار بولماس.

قالمىغايسەن قايغۇ بىلەن ھەسرەتتە،
ئۈمىتلىك جان ئەسلا قالماس غۇربەتتە.
سەن تورەلگەن ياشماقتا غەيرەتتە،
ئاشىقلارنىڭ ئىشقى ھەرگىز خار بولماس.

---

① يوسۇپ كەنئان — «يۇسۇپ - زۆلەيخا» قىسسىسىدىكى يۇسۇپ پەيغەمبەر، ئۇ كەنئانلىق ياقۇپنىڭ ئوغلى.

ئەلقىسسە، ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى شاھى ئاببىاسخاندىن ئاڭلايلى. پادىشا تەختىدە ئولتۇرۇپ كوڭلىدە كەزدىكى: "مۇبادا غېرىپ باغداتتىن كىلىپ سەنەم بىلەن تېپىشقالغان بولسا، ئۇ چاغدا ئوزەمگە ئوبدان بولماس، بۇ ئىشنى يەنە كۆزىتەي، چارباققا پايلاقچى ئەۋەتەي" — دەپ ئابدۇللا شاتىرنى قىرىق جاللات بىلەن باغنى خۇپىيانە چارلاشقا ئەۋەتتى. ئۇلار كۆزەتنى باشلىدى، غېرىپنىڭ ئىز - دېرىگىنى ئالالماي بېشىنى قاشلىدى. ئابدۇللا شاتىر كوز قىرىنى سەنەمگە تاشلىدى...... كۈنلەردىن بىر كۈنى غېرىپ بىلەن شاھ سەنەم بىخارامان چارباغدا سەيلى قىلىپ يۈرەتتى. دەل شۇ سائەتتە ئابدۇللا شاتىر كورۈپ قالدى. دەرھال قانلىق قىلىچىنى قولىغا ئالدى. جاللاتلىرىغا ئىشارەت بېرىپ غېرىپنى تۇتماق بولدى. شاھ سەنەم ئەھۋالنىڭ يامانلىغىنى سېزىپ غېرىپنى قاچۇرماق بولدى. غېرىپ قېچىشنى رەت قىلىپ رەقىپ بىلەن ئېلىشماق بولدى. شاھ سەنەم غېرىپنى قۇتۇلدۇرۇشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ ئابدۇللا شاتىرنىڭ ئالدىغا بېرىپ: "ئى ئابدۇللا، ئىشق ئەھلىگە بىھۇدە جاپا سالما، ساڭا يەتتە سۇپەر① ئالتۇن بېرەي، نەۋكەرلىرىڭنى ھەم رازى قىلاي، بۇ نوۋەت غېرىپقا تەگمە، ئېتىراز قىلساڭ سەنمۇ ھايات قالمايسەن" دەپ بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ماڭا چۈشكەن تەنلەر بارچىغا چۈشەر
تەگمىگىن سەن يارىمغا ئاللا ھەققىدە.
ئەگەر تۇتساڭ غېرىپنى پەيمانىڭ توشار،
تەگمىگىن سەن يارىمغا ئاللا ھەققىدە.

① سۇپەر – قالقان.

ئاتام سېنى ئەۋەتىپتۇ يارنى تۇتقىلى،
ئەجدىھا بوپ غېرىپنى بىر يول يۇتقىلى.
قۇلاق سالغىن ئابدۇللا ئاڭلا سۆزۈمنى،
تەگمىگىن سەن يارىمغا ئاللا ھەققىدە.

ئەلقىسسە، ئابدۇللا شاتىرنىڭ يەتتە سۆپەر ئالتۇنغا كۆزى قىزاردى. شاھ سەنەم ئالدىدا تىلى لال بولۇپ ئارقىغا ياندى. پادىشانىڭ ئالدىغا بېرىپ: "ئى پادىشاھى ئالەم، چارباغدا غېرىپتىن قىلچە نامۇ - نىشان يوق. خاتىرجەم يۇرسىلە تۇتۇپ كۆڭۈللىرىنى توق" — دېدى. بۇنى ئاڭلىغان شاھى ئابباسخاننىڭ كۆڭلى تىندى. ئەمما ئۇ قىزىغا بەتنام چاپلىشان چېقىمچى سۇچۇككە نەپرەت - غەزىۋى ئورلەپ "جاللات" دەپ ۋاقىردى. بوھتانچى، توھمەتچى، چېقىمچى پارچە - پارچە قىلىنىپ ئىتقا تاشلاپ بېرىلسۇن، دەپ پەرمان بەردى.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم ئابدۇللا شاتىرنى يولغا سالغاندىن كېيىن چارباغدا يەنە پايلاقچىلارنىڭ پەيدا بولغانلىقىنى بىلىندى. شاھ سەنەمدە ۋەھىمە پەيدا بولۇپ غېرىپقا ئېيتتىكى: "ئى غېرىپجان! بىزلەر قاچانغىچە تومۇز قەپەز ئىچىدە بوغۇلىمىز؟ ئوغرىلىق قىلغان كىشىلەردەك ۋەسۋەسىدە يۈرىمىز؟ ئەمدى بەس، بۇ يەردىن قاچمىساق ئىشىمىز تەس، ئاللانىڭ زېمىنى كەڭرى، تاغۇ - دەشتلەردە ئاھۇ كېيىكلەردەك ئەركىن يۈرەيلى، ئاينى گۇۋاقىلىپ نىكاللىنىپ باشقا كەلگەننى كۆرەيلى" — دېدى. غېرىپ بۇ سۆزنى جان - دىلى بىلەن قوبۇل قىلدى. شۇل سائەتتىن باشلاپ يول تەييارلىغىنى قىلىپ چولپان بىلەن تەڭ ئاتلاندى. غىلتاڭ چوللۇكنى بېسىپ بىر تاققا يېتىپ كەلدى. ئاتلىرى تومۇز

ئمسسىغىدا سۇسىزلىقتىن ئۆلدى. ئۇلار پىيادە ئەتىدىن كەچكىچە يول يۈرۈپ ئاياقلىرى قاپاردى. غېرىپ شاھ سەنەمنى بەزىدە يۈدۈپ، بەزىدە يېتىلەپ يەنە ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز يول يۈردى. بىر تاغنىڭ ئۈستىدە سۈپ ـ سۈزۈك چەشمە بۇلاقنى كوردى. دەرماندىن كەتكەن غېرىپ چەشمە لېۋىدە ئارام ئالماق بولۇپ ئولتۇردى. شاھ سەنەم تىللا تاغىقنى قولىغا ئېلىپ چەشمە سۈيىدە بېشىنى تارار ئىدى.

ئەمدى بىر كەلىمە سوزنى شاھى ئاببىاسخاندىن ئاڭلايلى: چارباغدا شاھ سەنەمنىڭ يوقلۇغى بىلىندى. يالغۇز قىزىدىن ئايرىلىش ئەلمى شاھى ئاببىاسخانغا تۇگمەس دەرت بولۇپ، دىلى ئارمانغا تولۇپ تەڭرىگە يىلىندى. ئاخىرى ئامالسىزلىقتىن كوڭلىنى بەزلىمەك ئۈچۈن ۋەزىر، ھوكۇما، مۇنەججىملەرنى ئېلىپ قىرىق كۈنلۈك شىكارغا چىقتى. پادىشا بىر تاقىا كەلگەندە ھەمراھلىرىدىن ئايرىلىپ غېرىپ ياتقان تەرەپكە قايرىلدى. دىلىغا سالغاندەك شاھ سەنەم توۋەنگە قارىسا دادىسى ئاببىاسخان بوز ئايغىرغا مىنىپ ئۇدۇل كېلىۋاتقىدەك. شۇ زامان ئۇيقۇغا كەتكەن غېرىپنى ئويغىتىپ: "ئى غېرىپجان! ئاتام بىزنى تۇتقىلى كېلىپتۇ، سەن ئۆزەڭنى قاچۇرغىن، مەن بىر چارىسىنى قىلىمەن، ئامان قالسام نەدە بولساڭ سېنى تاپىمەن" — دېدى. غېرىپ ئۆزىنى دالدىغا ئالدى. شاھ سەنەم يالغۇز قالدى. غېرىپنى خۇداغا تاپشۇرۇپ بۇ مۇناجاتنى ئوقۇدى:

كارامەتلىك قادىر خۇدا،
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم،

سۇبگەن ياردىن بولدۇم جۇدا،
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

بولالمىدىم ئاڭا ھەمدەم
يۈرىگىمگە چۈشتى يۈز غەم،
ئاتىمىز ھەزرىتى ئادەم
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

تىۋىپلارنىڭ پىرى لوقمان
بو دەردىمگە ئەيلەڭ دەرمان.
داۋۇتنىڭ ئوغلى سۇلايمان
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم.

سولدى ئاشىقلارنىڭ گۈلى
ئۇچتى سەنەمنىڭ بۇلبۇلى.
مەرتلەرنىڭ پىرى ئەلى
غېرىپنى ساڭا تاپشۇردۇم

دەپ شاھ سەنەم زار-زار يىغلاپ قالدى. ئاڭغىچە پادىشا بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى. شاھ سەنەم ئىككى قولىنى كوتىرىپ: "ئى كارامەتلىك خۇدا، مەن ئاجىزەنى بەندەم دىسەڭ، بىزنىڭ ئىشىمىز ئوزەڭگە مەلۇمدۇر، قۇدرەت كالىڭ بىرلە مۇشكۇلۇمنى ئاسان قىلىپ ئىشق دەردىنى ئاتامغا بىلدۇرگەيسەن" — دەپ دۇئا-تالاۋەت قىلدى. سەنەمنىڭ دۇئاسى بەرھەق ئىجازەت بولۇپ شۇ ھامان ئاۋالقىدىن يۈز ھەسسە ھوسنى جامالىق ساھىپجامال

قىز تۇسىگە كىردى. چەشمە لېۋىگە يېتىپ كەلگەن شاھى ئاببا-
خان بۇ ھور پەرىنى بىر كۆرۈپلا مۇھەببەت چاقمىغى يۈرىگىدە
چېقىلدى، بىھۇش بولۇپ ئېتىدىن يىقىلدى. شاھ سەنەم پادىشانىڭ
ئېتىغا مىنىپ تاغلاردىن ئېشىپ ئۇدۇل چار باقىقا يېتىپ كەلدى.
ئاغچى ئانا شاھ سەنەمنى بۇ ھالدا كۆرۈپ ھەيرانلىق ئىچىدە
بۇ بېيىتنى ئوقۇدى:

ھەن سەندىن سورايكى گۈلىۈزلۈك سەنەم،
بىللە كەتكەن غېرىپجاننى نەيلىدىڭ.
نە سەۋدالار چۈشتى ئۇنىڭ بېشىغا
غەمدە قالغان غېرىپجاننى نەيلىدىڭ.

نە ۋەجىدىن پەلەك چەرخىن چۆرىدى،
نە سەۋەپتىن تەگرىم سىنى ياندۇردى،
نە قىسمەتتە غېرىپ سەندىن ئايرىلدى،
سوزلە سەنەم غېرىپجاننى نەيلىدىڭ.

ئاغچى ئېيتۇر: قىسمەت نىچۈك يېزىلدى
نە سەۋەپتىن قىلغان ۋەدە بۇزۇلدى،
قانداق قىلىپ قولۇڭ ياردىن ئۈزۈلدى،
بەختى قارا سەرگەردانىنى نەيلىدىڭ.

ئەلقىسسە، شاھ سەنەم بۇ سوزنى ئىشىتىپ يولدىكى
جىمى كەچۈرمىشلىرىنى ئاغچى ئانىغا بىر بىرلەپ بايان
قىلدى. ئىشقىنىڭ تەگداشىسىز كۈچىنى ئايان قىلدى.

ئەلقىسسە، شاھى ئابباسخان ھور پەرى تۇسىگە كىرگەن قىزنىنى بىر كورۇۋپلا ئاشىق بىقارار بولۇپ ھوشسىز يىقىلغاندىن كېيىن ئوردا ئاكابىرلىرى ئارقىدىن ئىزلەپ كېلىپ چەشمە لېۋىدە بىھوش ياتقان پادىشانى كورۇپ ئالاقزادە بولۇشتى. دەرھال يۈزىگە گۇلاپ سۇيى سېپىشتى. بىر ھازادىن كېيىن پادىشا ھوشىغا كەلدى. ۋەزىر، ھوكۇمالىرى بېشىنى يولەپ: "ئى قۇدرەت-لىك پادىشاھى ئالەم! ئۇزلىرىگە نىمە ھادىسە يولۇقتى؟" — دەپ سورىدى. ئاندىن پادىشا خۇن-جىگەرىدىن يىغلاپ بۇ نەزمىنى ئوقۇدى:

يۇرت قەدرىنى شاھلار بىلمەس
ئۇزگە يۇرتقا كەتمىگۇنچە،
ياخشى يارنىڭ قەدرىنى بىلمەس
بىر يامانغا چۇشمىگۇنچە.

قولۇم سۇنسام يارغا يەتمەس،
يارسىز مېنىڭ ئومرۇم ئوتمەس،
ئاشىقلارنى پەرق ئەتمەس،
ئىشق يولىغا كىرمىگۇنچە.

شاھى ئابباس مەن بىلمىدىم،
ئەھۋال نىچۇك مەن سورمىدىم،
ئىشق كۇچىنى زەپ سەزمىدىم،
ئۇز بېشىمغا كەلمىگۇنچە.

ئەلقىسسە، شاھى ئاباسخان ياساۋۇللىرىنىڭ ھەمرالىقىدا مىڭ بىر تەسلىكتە ئوردىسىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ سەۋدايى بولغان، ئىشق ئوتىدا يۈرىكى ئازاپقا تولغان ئىدى. ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئامبۇردا قىسقاندەك ماھۇق چۇشەك ئۈستىدە تولغىنىپ ياتالمىدى. جىمىكى ھوكۇمالار ئوزلىرىنىڭ ھۈنەرلىرىنى ئىشقا سېلىپمۇ ئۇنىڭ دەردىگە شىپا تاپالمىدى. شاھى ئاباسخانىنىڭ بېشىغا چۇشكەن ئىشق ۋەسۋەسىدىن شاھ سەنەم خەۋەر تېپىپ ئاتىسىنىڭ يېنىغا كەلدى. — "ئى ئاتا، سىزگە نىمە دەرت ـ ئەسەر كەلدى؟ نىمانىچە ئاھ ئۇرىسىز؟" — دەپ سورىدى. شاھى ئاباسخان "ئى قىزىم، خۇدا سىلەرگە سالغان ئىشق دەردىنى ئەمدى ماڭا ساپتۇ، ئىلاجىم قانچە" — دىدى. شاھ سەنەم ئىچىدە كۇلۇپ: "شۇنداق بۇ قەدىمدىن كېلىۋاتقان ئادەت، سىزنىڭ بېشىڭىزغا چۇشكەن قاباھەت! شاھلارنىڭ ئۇلۇغلىقى قىلىچتا ئەمەس، مۇھەببەتلىك ئىنسانلارنىڭ قەدرىنى بىلىشتە. گۇناسىزلارنىڭ قىساسى ئولمەيدۇ، ھامانە بىر كۇنى ۋاپاسىز شاھلاردىن قىساسنى ئالماي قويمايدۇ" — دىدى. شاھى ئاباسخانىنىڭ تىلى لال بولدى: "بولدى، يارامغا تۇز سەپمە، ئوتكەن ئىشلارغا پۇشايمانىم بار، غېرىپجان ساڭا بولسۇن مەڭگۇلۇك يار" — دىدى. شاھ سەنەم غەمكىن ھالەتتە: "غېرىپجان سىزنىڭ زۇلمىڭىزدىن قورقۇپ يالغۇز بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن. نەلەردە سەرگەردان يۈرەر ئىكەن!" — دىدى. شاھى ئاباسخان خىجالەت بولدى. دەرھال ئوردا ياساۋۇللىرىغا بۇيرۇق بەردى: "ئۈچ كۇن ئىچىدە يەرۇ ـ ئاسماننى ئاختۇرۇپ، شەھەرمۇ ـ شەھەرگە جاكارچى ئەۋەتىپ نەدىن بولسۇن شاھ غېرىپ تېپىپ كېلىنسۇن. داغدۇغا، تەنتەنە بىلەن قىرىق كېچە ـ كۇندۇز توي تەييارلانسۇن. چارباغنى

ئاراستە قىلىپ شاھ سەنەم بىلەن شاھ غېرىپقا ھەشەمەت-
لىك ئوردا ياسالسۇن!" — دېدى. دېگەن قاراردا غېرىپ-
جان ئىزلەپ تېپىلدى. شەھەر يولىغا قارشى ئالغۇچى
يۇرت ئەھلى سەپ-سەپ بولۇپ تىزىلدى. شاھ ئاببasخان
غېرىپنىڭ ئالدىغا چىقىپ تازىم ئەيلەپ ئىگىلدى. داقا-
دۇمباقلار شادىيانىغا چېلىندى. شاھ سەنەم بىلەن غېرىپجاننىڭ
توي مەرىكىسى باشلىنىپ چوڭ مەيدانىغا داش قازان ئېسىلدى.
قىرىق كېچە-كۈندۈز دىيار بەكرى يۇرتى توي خوشاللىقىغا
چۆمۈلدى. شۇندىن باشلاپ غېرىپ ۋە سەنەمنىڭ قىسسىسى
ئالەمنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈپ پەرھات-شىرىن، لەيلى-مەجنۇن،
ۋامۇق- ھوزرا، يۈسۈپ-زىلەيخا، تاھىر-زوھرەلەردەك ئەھلى
خەلقنىڭ دىلىغا پۈتۈلدى.

ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى

شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى تارقىتىدۇ

شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى

1981 - يىل 1 - ئاي 1 - نەشرى

1981 - يىل 7 - ئاي 1 - بېسىلىشى

كىتاپ نومۇرى: M10098·463

باھاسى: 0.58 يۈەن